

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

***Проблеми і перспективи
розвитку
підприємництва***

збірник наукових праць

№ 1 (30), 2023

Харків

2023

Засновник і видавець – Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Перелік напрямків (спеціальностей), за якими друкуються статті у збірнику наукових праць «Проблеми і перспективи розвитку підприємництва»: 051 «Економіка»; 071 «Облік і оподаткування»; 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»; 073 «Менеджмент»; 075 «Маркетинг»; 076 «Підприємництво та торгівля»; 281 «Публічне управління та адміністрування»; 292 «Міжнародні економічні відносини».

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації **КВ.№23528-13368ПР** від **02.08.2018 р.**, видане Державною реєстраційною службою України

Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019 року збірник внесено до **Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук категорії «Б»**, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук

Збірник внесено до Міжнародної наукометричної бази даних **IndexCopernicus**

Друкується за рішенням Вченої ради Харківського національного автомобільно-дорожнього університету дозвіл № 55/23/5.12 від 30.06.2023 р.

Редакційна колегія

Головний редактор: **Щербак Валерія Геннадіївна**, докт. екон. наук, професор, професор кафедри підприємництва та бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну

Заступник головного редактора: **Дмитрієв Ілля Андрійович**, докт. екон. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, проректор з наукової роботи, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (ХНАДУ)

Відповідальний секретар: **Дмитрієва Оксана Іллівна**, докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва, ХНАДУ;

Члени редколегії: **Васіляускайте Аста**, докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансової індустрії, Університет Миколаша Ромериса, Литва;

Картасова Єкатерина, PhD, доцент кафедри обліку та фінансів, Університет Мідлсекса, Велика Британія;

Криворучко Оксана Миколаївна, докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, ХНАДУ;

Лаце Наталія, докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри корпоративних фінансів та економіки, Ризький технічний університет, Латвія;

Левченко Ярослава Сергіївна, докт. екон. наук, професор, декан факультету підготовки іноземних громадян, ХНАДУ;

Брітченко Ігор Геннадійович, докт. екон. наук, професор, професор кафедри технічних та економічних наук, Державний вищий навчальний заклад імені проф. Станіслава Тарновського, Польща;

Мищенко Володимир Акимович, докт. екон. наук, професор, професор кафедри обліку і фінансів, академік Академії наук Нью-Йорка (США), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»;

Попова Надія Василівна, докт. екон. наук, професор, директор ТОВ «Міжнародний маркетинг-центр»;

Третяк Вікторія Павлівна, докт. екон. наук, доцент, завідувач кафедри управління та адміністрування, ННІ «Каразінська школа бізнесу», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Шевченко Інна Юріївна, докт. екон. наук, професор, лауреат Премії Верховної Ради України, декан факультету управління та бізнесу, ХНАДУ;

Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. – № 1 (30) – 2023. – Харків: ХНАДУ, 2023. – 225 с.

Адреса видавця:

61002, вул. Ярослава Мудрого, 25
Харків, Україна

Контактний телефон/факс:

(057) 738-77-87 – відповідальний секретар

E-mail: oksanahnadu@gmail.com

Електронну версію збірки можна знайти на нашому сайті

<http://ppb.khadi.kharkov.ua/>

ISSN 2226-8820

УДК 338.486.4

- Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори публікації
  - Редакція може не поділяти точки зору авторів, а публікувати статті в порядку обговорення
  - Статті друкуються в авторській редакції
  - Статті для публікації відбираються на умовах конкурсу та внутрішнього рецензування
- © колектив авторів, 2023
© ХНАДУ, 2023

ЗМІСТ

<i>Юрченко О.В., Нестеренко В.Ю.</i>	Еколого-економічні аспекти розробки шлаколузних бетонів на щеберіті для застосування в промисловому та дорожньому будівництві	4
<i>Юрченко О.В., Нестеренко В.Ю., Демченко В.В.</i>	Особливості складання кошторисної документації за укрупненими кошторисними нормами при визначенні вартості будівництва	14
<i>Третьяк В.П., Бреус Д.К.</i>	Формування проритетів повосного відновлення постраждалих сільських територій та подальшого їх сталого розвитку	26
<i>Ptashchenko O., Shersheniuk O.</i>	Methodological bases of management of business activity of enterprises in the conditions of globalization	38
<i>Шевченко І.Ю., Васильченко М.С.</i>	Тенденції та закоомірності дорожньо-транспортних пригод в Україні як соціально-економічного деструктора	58
<i>Дмитрієва О.І., Мордовцев О.С.</i>	Удосконалення методичних підходів щодо визначення напрямів фінансової безпеки регіонів України	72
<i>Непран А.В., Солопун Н. М., Постольна Н. М.</i>	Використання системи управління запасами «мінімум-максимум» при обґрунтуванні розмірів закупівель інструментів	86
<i>Непран А. А., Воронкова А. А., Чуйко Н. В.</i>	Використання статистичних методів в управлінні якістю продукції	96
<i>Кудрявцев В.М.</i>	Критерії та фактори сталого розвитку транспортного підприємства	106
<i>Деділова Т.В., Осьмірко І.В.</i>	Актуальні аспекти підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємства	117
<i>Деділова Т.В., Сідельнікова В.К</i>	Актуальні напрямки маркетингу в умовах цифровізації	126
<i>Поясник Г.В.</i>	Українська економіка природокористування: проблеми та перспективи розвитку в реаліях глобальних проблем	135
<i>Поясник Г.В., Пахомова Л.В.</i>	Проблеми та перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні	146
<i>Прокопенко М.В., Костенко Ю.О.</i>	Раціоналізація використання триєдності основних ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових) як напрям підвищення конкурентоспроможності підприємства	159
<i>Дмитрієв І.А., Шевченко І.Ю., Говоров А.С.</i>	Теоретично-методичні аспекти маркетингу відносин спортивних клубів	171
<i>Кирчата І.М., Приходько Д.О.</i>	Клієнтоорієнтованість як стратегічний орієнтир формування моделі купівельної поведінки споживача та розвитку бізнесу	182
<i>Кирчата І.М., Шершенюк О.М.</i>	Розробка стратегії розвитку підприємництва на засадах ESG-орієнтирів	194
<i>Бабайлов В.К., Дмитрієва О.І.</i>	Ризик-інженерія і ризик-виробництво як управління в умовах інженерних і виробничих ризиків	204
<i>Бабайлов В.К., Дмитрієва О.І.</i>	Ризик управління – це управління втратами від ризику	214

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ ШЛАКОЛУЖНИХ БЕТОНІВ НА ЩЕБЕРІТІ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ В ПРОМИСЛОВОМУ ТА ДОРОЖНЬОМУ БУДІВНИЦТВІ

Юрченко О.В., канд. екон. наук, доцент

Сумський національний аграрний університет

Нестеренко В.Ю., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Розвиток енергоємних галузей поставило завдання щодо значного зниження вартості будівельних матеріалів. У номенклатурі будівельних матеріалів одним із найбільш споживаних є портландцемент. Проте, зважаючи на значні витрати природних та енергетичних ресурсів, навантаження на екосистеми, підтримку досягнутих результатів та подальше нарощування обсягів виробництва портландцементу стає проблематичним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань економіко-екологічної оцінки ефективності використання вторинних ресурсів у будівництві, в т.ч. дорожньому, займалися багато українських учених, зокрема Барун М.В. [1], Дворкін Л.Й., Мироненко А.В. [2], Зубко К.Ю. [3], Кожушко В.П. [4], Крюковська Л.І. [5], Троян В.В. [6] та ін.

Невирішені складові загальної проблеми. Сьогодні проблема зниження споживання портландцементного клінкеру із збереженням значних обсягів залишається недостатньо розглянутою. Виробництво гідравлічних в'язучих може бути вирішене шляхом часткової заміни портландцементу мінеральними в'язкими на основі переважно промислових відходів. В даному контексті спостерігається зростання наукових і практичних інтересів до використання активованих лугами цементів та, зокрема, шлаколужними в'язучими.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є аналіз властивостей шлаколужного бетону на щебериті за міцністю, морозостійкістю, корозійною стійкістю до дії попереминого зволоження і висихання, деформацій усадки і набрякання; дослідження характеристик в'язучих та їх регулювання для подальшого узагальнення технологічного досвіду приготування бетонної суміші в контексті економо-екологічного аспекту.

Виклад основного матеріалу. В умовах промислової кризи ставиться завдання раціонального використання та залучення у виробництво техногенних відходів різних галузей промисловості, заміщення на 20...30% природної сировини виробничими та побутовими відходами у виробництві будівельних матеріалів. Одним з найпоширеніших видів сировини для виробництва є відходи металургійної, теплоенергетичної, гірничодобувної, хімічної та інших галузей промисловості. Рішення, що одержуються із застосуванням цих

методів, дозволяють значно зменшити ціни на будівельні матеріали, в результаті зменшення і накопичення промислових відходів.

Використання рідкого натрієвого скла як лужний наповнювач при безавтоклавному методі. Використання лужних компонентів у вигляді відходів виробництв Черкаської ПЗ «Азот» Україна. Ці матеріали та компоненти знайшли широке застосування у практиці впровадження шлаколужних бетонів на Сумщині України. Так, в роботі [7] показано, що з використання таких відходів вирішується частково екологічні проблеми, зменшує вартість на цементі, природні наповнювачі, енергоносії.

У дослідженнях [8, 9] доведено, що провідні країни світу не тільки використовують у значних обсягах техногенні сировинні продукти як мінеральну сировину, а й виготовляють із них високоякісні будівельні матеріали. У зв'язку з цим шлаколужний бетон слід розглядати як ефективний конкурентний різновид високоміцних, гідротехнічних, дорожніх, корозійностійких, жаростійких та інших видів бетонів спеціального призначення.

Відходи металургійної промисловості, представлені шлаками, є цінною сировиною для отримання шлакопортландцементу та шлаколужних в'язких та бетонів. Шлаки можуть використовуватися як тонкомолоті гідравлічні добавки до бетонів (з метою скорочення витрати цементу), а також як дрібний і великий заповнювач. Шлаколужні бетони отримують на основі, активованого з'єднаннями лужних металів (NaOH, KOH, Na₂CO₃, K₂CO₃ та ін.), а також класифікують за структурою, зерновим складом заповнювача, щільністю, складом цементу і умовами твердіння [10, 11].

По структурі розрізняють щільні, крупнозернисті ніздрюваті бетони. За зерновим складом заповнювачі поділяють на дрібно- і крупнозернисті, а по щільності на важкі і легкі. Тяжкі бетони відносяться до конструктивних. Легкі бетони за призначенням поділяють на конструктивні, конструктивно-теплоізоляційні та теплоізоляційні [11].

Проаналізувавши наукові праці [1-11], які за напрямком збігаються з темою дослідження, було підтверджено актуальності проблематики та акцентовано увагу на доцільності проведення подальших досліджень для покращення технології виробництва шлаколужних бетонів.

В ході дослідження було розроблено методику розробки складу шлаколужного бетону на щеберіті. Прийнятий бетон має наступний склад: тонкомолотий доменний шлак 408, щеберіт 1632, рідке скло натрієве з $M_c=1,8 - 245$ л. Щільність розчину затвердіння рідкого скла 1,10: 1,15 і 1,20 г/см³. Раціональна витрата тонкомолотого шлаку у складі бетону на щеберіті повинна знаходитися в межах 300/500 кг/м³ [11]. Встановлено, що міцність бетону з часом зростає. Морозостійкість підвищується зі збільшенням густини розчину лужного компонента. Також, проаналізувавши експлуатацію сільськогосподарських будівель, було визначено, що міцність шлаколужного бетону, який знаходиться в агресивному середовищі, з часом збільшується. Отримані результати дозволяють стверджувати, що проведені дослідження із

застосування шлаколужного бетону є актуальним та перспективним.

Результати дослідження складу шлаколужних бетонів із застосуванням добавок для поліпшення характеристик міцності бетону, проведені на Сумському силікатному заводі, наступні: залістисті кварцити можуть бути використані як заповнювач для виготовлення монолітних залізобетонних конструкцій. Відходи розпилювання та подрібнення каміння може бути використане для виготовлення гідротехнічних бетонів. Цегляний бій може бути використаний для виготовлення великопористих бетонних блоків.

Крім того, було досліджено відходи Глухівського щебеневого кар'єру в Сумській області. Встановлено, що щеберіт є піщано-щебеневою сумішшю, що складається з кварцового піску та гострокутних зерен роздробленого кварцитового щебеню, у старих відвалах, запаси яких оцінюються в 10 млн. м³. У складі присутні також тонкодисперсні частинки у кількості в середньому 12%, у тому числі глинисті – до 5%.

Мінералогічний склад щебеню представлений переважно кварцом. Тимчасовий опір стиску щебеню знаходиться в межах 1200...2300 кгс/см²; опір удару 50...140 ударів, зношування в барабані Деваля 5,8...9,5 %, абсолютна щільність 2,64 г/см³. Пісок в основному складається з кварцу, містить кілька граніту, ільманіту, термаліну і ставроліту. Тонкодисперсна складова щебериту представлена мінералами кварцу гідрослюди, каолініту, кальциту та гідроокислами заліза. Зміст її у складі щеберіту значно перевищує допустимі норми для важких бетонів, що є основною причиною його складування у відвали. Саме тому як комплексний заповнювач у важких бетонах на клінкерних цементах щеберіт непридатний.

У дослідженні як в'язуче (шлаколужне, двокомпонентне) було прийнято тонкомолотий доменний основний гранульований шлак і лужний компонент. Окремо проаналізовано можливість застосування кислого гранульованого ваграночного шлаку Сумського заводу «Центроліт» як шлакового компоненту, на основі якого було отримано шлаколужні бетони класів В 7,5 ... В 30.

Як лужний компонент в основному використано рідке натрієве скло з силікатним модулем $M_c=1,8$, одержуване із силікатної брили (звареної за спеціальним замовленням у кількості 180 т) безавтоклавним методом. Змінюючи силікатний модуль рідкого скла і щільність розчину замішування можна регулювати як терміни схоплювання, так і марку в'язучого в широких межах.

Досліджено також лужні компоненти у вигляді відходів виробництв: плав соди кальцинованої постачання Черкаського ВО «Азот» Україна та содо-сульфатна суміш марки А поставки ТОВ «Електрохімпром».

В результаті розгляду зв'язування тонкодисперсних частинок щебериту було встановлено, що застосування щеберіту в бетонах на клінкерних цементах і в асфальтобетонах неможливе через високий вміст тонкодисперсних частинок, особливо гідрослюдиисто-каолінітової глини (до 5 %), яка рівномірно обволікає зерна піску та надає щеберіту специфічного жовто-оранжевого кольору. Пилувато-глиняста складова була виділена із щеберіту та всебічно вивчена

(проведено хімічний, термографічний та рентенографічний аналізи).

Подальші дослідження показали, що тонкодисперсна фракція активно взаємодіє зі лужним компонентом в'язучого, утворюючи водонерозчинні сполуки. Дозволяється застосовувати наповнювачі, що містять до 20% тонкодисперсних частинок, у тому числі до 10% глинистих від маси шлаку у складі шлаколужного бетону.

Виходячи з цього, були розроблені та випробувані в дослідно-промисловому виробництві шлаколужні бетони на щеберіті класу В 3.5...В 35 з об'ємною щільністю 2000, 2200 кг/м³.

Дослідження складу бетону полягало у наступному: розроблено методику призначення складу шлаколужного бетону на щеберіті. У проведених дослідженнях переважно прийнятий бетон наступного складу: тонкомолотий гранульований основний доменний шлак – 408, щеберіт – 1632, рідке натрієве скло з $M_c=1,8$ – 245 л. Щільність рідкого скла 1,10; 1,15 та 1,20 г/см³. Міцність бетону на стиск до початку випробувань становила відповідно 190; 278 та 360 г/см³. Встановлено, що раціональна питома витрата тонкомолотого шлаку у складі бетону на щеберіті повинна перебувати в межах 300...500 кг/м³.

Морозостійкість підвищується із збільшенням щільності розчину замішування лужного компонента, так як ущільнюється структура бетону, підвищується кількість гелеподібних речовин, зменшується обсяг небезпечних пор у бетоні. В результаті морозостійкість підвищується від F50 (щільність розчину замішування 1,10 г/см³) до F300 і більше (щільність 1,20 г/см³). Висока морозостійкість шлаколужного бетону пов'язана також із наявністю у складі в'язучого морозостійких гідросилікатів та відсутністю неморозостійкого трикальцієвого гідроалюмінату.

У проведених дослідженнях щодо визначення стійкості до агресивних середовищ враховувалася специфіка експлуатації сільськогосподарських будівель, яка характеризується підвищеною вологістю повітря та вмісту в ньому вуглекислого газу, наявністю агресивного середовища, що негативно впливає на звичайні бетони. За конструкціями, виконаними з шлаколужного бетону та експлуатованими в таких умовах, велися багаторічні періодичні спостереження. Міцність шлаколужного бетону, що знаходиться в рідкому агресивному середовищі тваринницьких будівель, з часом збільшується, більше – в лужному середовищі, менше – в кислому. До річного віку міцність зростає: на стиск – 16...31%, на розтяг при згині – 18...36%. Найбільше збільшення міцності посідає перші 6 місяців, потім уповільнюється, а до дворічного віку збільшується лише на 2...7 % проти річним віком. Стійкість шлаколужного бетону в сульфатному середовищі аналогічна стійкості важкого бетону на цементі сульфатостійкого.

Стійкість до дії зволоження та висихання. Відомо, що багаторазове зволоження, що чергуються, і висихання викликають глибокі фізико-механічні зміни в структурі клінкерного цементного каменю в звичайних бетонах, що погіршують його міцнісні показники та інші експлуатаційні властивості. Розпушування бетону мікротріщинами проявляється у вигляді незворотного

збільшення обсягу в його зовнішніх і внутрішніх зонах, виникнення розтягуючих і сколювальних напруг, зниження стійкості до агресивних впливів середовища сільськогосподарських будівель і споруд. Прийнятий нами комплексний заповнювач – щеберіт відрізняється від традиційних заповнювачів для бетону підвищеним вмістом тонкодисперсних домішок, у тому числі глинистих частинок, та незначною часткою щебеневої фракції. Як це позначається на властивостях шлаколужного бетону, що працює в умовах поперемінного зволоження та висихання, раніше не досліджувалося.

Результати досліджень показали незначне зростання міцності на стиск (до 7%) зі збільшенням кількості циклів поперемінного зволоження та висихання від 0 до 100. Найімовірніше це пов'язано зі збільшенням віку бетону. Міцність бетону на стиск при поперемінному зволоженні та висиханні не знижується.

Міцність бетону на розтяг при згині зі збільшенням кількості циклів поперемінно зволоження та висихання від 0 до 100 знижується на 27...30 %. Це зумовлено збільшенням кількості мікротріщин у цементному камені зі збільшенням циклів висихання бетону.

Маса бетону при зволоженні і висиханні, що чергується, змінюється наступним чином: зменшується на 0,5...1,0 % за перші 25 циклів, потім незначно збільшується.

Зменшення маси в початковий період можна пояснити усадкою бетону із зневодненням гелієвої складової цементного каменю. Збільшення маси при подальшому зростанні циклів пов'язане, ймовірно, з накопиченням новоутворень за рахунок гідратації, що триває. Зовнішній вигляд зразків у процесі випробувань не змінювався. Бетон стійкий до впливу поперемінного зволоження та висихання у конструкціях, що працюють на стиску.

В результаті аналізу усадки та набухання було встановлено, що деформації усадки та набухання шлаколужного бетону на щеберіті приблизно в 2 рази перевищують аналогічні деформації звичайного важкого бетону на гранітному щебені. Виготовлення попередньо напружених залізобетонних конструкцій із нього без проведення додаткових досліджень не рекомендується.

Окремо досліджено корозійну стійкість сталевих арматур в шлаколужному бетоні на щеберіті. Після річного витримання у вологих умовах зразки шлаколужного бетону, зачиненого лужними розчинами різної густини, руйнувалися. Модернізовані їх арматурні стрижні вивчалися під мікроскопом. Визначалася зміна їх ваги, рН шарів бетону, що стикалися з арматурою. За результатами досліджень рекомендовано призначати щільність розчину замішування не менше $1,10 \text{ г/см}^3$, а товщину захисного шару приймати 10 мм і більше.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, як висновки можна зазначити наступні отримані результати:

– запропонований метод засвідчив, що до складу шлаколужного бетону можливе введення мінеральних добавок природного та техногенного походження у кількості до 80% – це забезпечує залучення у виробництво шлаколужного бетону місцевих мінеральних ресурсів. Перспективним для

розробки композиційних в'язучих є використання великотоннажних промислових відходів, у виробництві будівельних матеріалів;

– запропонований метод пошуку оптимального варіанта шлаколузних бетонів дозволяє отримувати рішення щодо прийняття складу цементу залежно від виду шлаку цементно-піщаного розчину та затверджувачів. Визначальним чинником вибору оптимального рішення є початковий стан шлаколузного бетону на щеберіті;

– запропонований метод пошуку оптимального управління та дослідно-промислової перевірки дозволили розробити рекомендації на виготовлення виробів із шлаколузних бетонних сумішей з покращеною зручністю та підвищеною життєздатністю.

Перелік посилань

1. Барун М. В. Економіко-екологічна оцінка ефективності ресурсозберігаючих проектів з використання вторинних ресурсів (на прикладі виробництва дорожньо-будівельних матеріалів) автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06. Одеса, 2014. 20 с.

2. Дворкін Л. Й., Мироненко А. В. Будівельні матеріали та вироби із застосуванням промислових відходів : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2019. 298 с.

3. Зубко К. Ю. Оцінка і прогнозування еколого-економічних збитків впливу будівельної галузі на довкілля : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06. Суми, 2016. 255 с.

4. Кожушко В. П., Тарасенко Л. П., Кучма М. І., Міщенко М. Л. Розробка і впровадження ресурсозберігаючої технології будівництва автомобільних доріг з використанням багатотонажних відходів виробництва мінеральних добрив, гірничодобувної та вугільної промисловості. Суми, СДУ, 1995. 54 с.

5. Крюковська Л. І. Підвищення рівня екологічної безпеки у дорожньому будівництві шляхом використання металургійних шлаків : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 21.06.01. Київ, 2019. 21 с.

6. Троян В. В. Добавки для бетонів і будівельних розчинів: навч. посіб. Ніжин: ТОВ «Видавництво «АспектПоліграф», 2010. 228 с.

7. Економія цементу в будівництві / під ред. О.М. Савченко. Київ: Ранок, 2005. 200 с.

8. Болаков В. В., Мартиненко В. А., Ястребцов В. В. Виробництво виробів з бетону. Дніпро: Вид-во «Пороги», 2003. 141 с.

9. Кривенко П. В., Пушкарева Е. К. Довговічність шлаколузного бетону. Київ: Будівельник, 2013. 223 с.

10. Баженов Ю. М., Шубенкин П. Ф., Дворкин Л. І. Застосування промислових відходів у виробництві будівельних матеріалів. Київ: Будівельник, 2013. 156 с.

11. Глуховский В. Д., Пахомов В. А. Шлаколузні цементы та бетони. Київ: Будівельник, 2008. 184 с.

References

1. Barun, M. (2014). *Economic and ecological assessment of the efficiency of resource-saving projects on the use of secondary resources (on the example of road construction materials production): Author's thesis [Ekonomiko-ekolohichna otsinka efektyvnosti resursozberihaiuchykh proektiv z vykorystannia vtorynnykh resursiv (na prykladi vyrobnytstva dorozhno-budivelnykh materialiv): avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk]*, Odessa, 20 p.
2. Dvorkin, L., Myronenko, A. (2019). *Building materials and products using industrial waste: a textbook [Budivelni materialy ta vyroby iz zastosuvanniam promyslovykh vidkhodiv]*, NUWM, Rivne: 2019, 298 p.
3. Zubko, K. (2016). *Evaluation and forecasting of ecological and economic damages of the construction industry impact on the environment: dissertation [Otsinka i prohnozuvannia ekoloho-ekonomichnykh zbytkiv vplyvu budivelnoi haluzi na dovkillia : dys. ... kand. ekon. nauk]*, Sumy, 255 p.
4. Kozhushko, V., Tarasenko, L., Kuchma, M., Mishchenko, M. (1995). *Development and implementation of resource-saving technology for the construction of roads using multi-tonne wastes from the production of mineral fertilisers, mining and coal industries [Rozrobka i vprovadzhennia resursozberihaiuchoi tekhnolohii budivnytstva avtomobilnykh dorih z vykorystanniam bahatotonazhnykh vidkhodiv vyrobnytstva mineralnykh dobryv, hirnychodobuvnoi ta vuhilnoi promyslovosti]*, SSU, Sumy, 54 p.
5. Kriukovska, L. (2019). *Increasing the level of environmental safety in road construction through the use of metallurgical slag : Author's thesis [Pidvyshchennia rivnia ekolohichnoi bezpeky u dorozhnomu budivnytstvi shliakhom vykorystannia metalurhiinykh shlakiv: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk]*, Kyiv, 21 p.
6. Troyan, V. (2010). *Additives for concrete and mortars: a textbook [Dobavky dlia betoniv i budivelnykh rozchyniv: navch. posib.]* AspectPolygraph Publishing House LLC, Nizhyn, 228 p.
7. *Economy of cement in construction [Ekonomiia tsementu v budivnytstvi]* / edited by O. Savchenko, (2005). Ranok, Kyiv, 200 p.
8. Bolakov, V., Martynenko, V., Yastrebtsov, V. (2003). *Production of concrete products [Vyrobnytstvo vyrobiv z betonu]*. Porogi Publishing House, Dnipro, 141 p.
9. Krivenko, P., Pushkareva, E. (2013). *Durability of slag-alkali concrete [Dovhovichnist shlakoluzhnoho betonu]*, Budivelnyk, Kyiv, 223 p.
10. Bazhenov, Yu., Shubenkin, P., Dvorkin, L. (2013). *Application of industrial waste in the production of building materials [Zastosuvannia promyslovykh vidkhodiv u vyrobnytstvi budivelnykh materialiv]*, Budivelnyk, Kyiv, 156 p.
11. Glukhovskiy, V., Pakhomov, V. (2008). *Slag cements and concretes [Shlakoluzhni tsementy ta betony]*, Budivelnyk, Kyiv, 184 p.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 332.142.6:69.003+691; JEL Classification: L74

Юрченко О.В., Нестеренко В.Ю. ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ ШЛАКОЛУЖНИХ БЕТОНІВ НА ЩЕБЕРІТІ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ В ПРОМИСЛОВОМУ ТА ДОРОЖНЬОМУ БУДІВНИЦТВІ

Мета. Метою роботи є аналіз властивостей шлаколужного бетону на щебериті за міцністю, морозостійкістю, корозійною стійкістю до дії поперемінного зволоження і висихання, деформацій усадки і набрякання; дослідження характеристик в'язучих та їх регулювання для подальшого узагальнення технологічного досвіду приготування бетонної суміші в контексті економо-екологічного аспекту. **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою дослідження є праці провідних вітчизняних науковців, присвячені дослідженню питань економіко-екологічної оцінки ефективності використання вторинних ресурсів у будівництві. В роботі використано метод теоретичного узагальнення; системний підхід; метод аналізу і синтезу; метод експерименту. **Результати.** В результаті дослідження встановлено зв'язок, і залежність міцності бетону в часі, залежність морозостійкості від щільності розчину затвердіння лужного компонента. Низька умовність продуктів гідратації шлакоблочних в'язучих, які відрізняються структурою та розвинутою питомою поверхнею, забезпечує високоміцного та довговічного, що дозволяє використовувати шлакоблочні бетони у будівельному виробництві. Запропонований метод пошуку оптимального варіанта шлаколужных бетонів дозволяє отримувати рішення щодо прийняття складу цементу залежно від виду шлаку цементно-піщаного розчину та затверджувачів. Визначальним чинником вибору оптимального рішення є початковий стан шлаколужного бетону на щебериті. Перспективним при розробці композиційних в'язучих є використання великотоннажних промислових відходів у виробництві будівельних матеріалів. **Наукова новизна.** Розроблено метод виробництва шлаколужного бетону на щебериті у виробничих умовах, який дозволяє значно зменшити вартість бетону при використанні будівельних матеріалів. **Практична значущість.** Запропонований метод є перспективним напрямом вирішення проблеми екологічної безпеки в регіоні шляхом зменшення кількості виробничих відходів.

Ключові слова: шлаколужні бетони; щеберит; природна сировина; будівельні матеріали; вартість; виробничі відходи.

UDK 332.142.6:69.003+691; JEL Classification: L74

Yurchenko O., Nesterenko V. ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SLAG-ALKALI CONCRETES ON CRUSHED STONE (SHCHEBERIT) FOR USE IN INDUSTRIAL AND ROAD CONSTRUCTION

Purpose. The purpose of the study is to analyse the properties of slag-alkali concrete on crushed stone (shcheberit) in terms of strength, frost resistance, corrosion resistance to alternate wetting and drying, shrinkage and swelling deformations; to research the characteristics of binders and their regulation for further generalisation of technological experience in the preparation of concrete mixtures in the context of the economic and environmental aspect. **Methodology of research.** The theoretical and methodological basis of the study are the works of leading domestic scientists devoted to the research of economic and environmental assessment of the efficiency of secondary resources use in construction. The paper uses the method of theoretical generalisation; systematic approach; method of analysis and synthesis; the method of experiment. **Findings.** As a result of the study, the correlation and dependence of concrete strength over time, the dependence of frost resistance on the density of the alkaline component curing solution were established. The low conventionality of hydration products of cinder block binders, which differ in structure and developed specific surface area, provides high strength and durability, which allows the use of cinder block concrete in construction production. The proposed method for finding the optimal variant of slag concrete allows obtaining decisions on the cement composition depending on the type of slag in the cement-sand mortar and hardeners. The determining factor in choosing the optimal solution is the initial state of the slag-alkaline concrete on crushed stone (shcheberit). The use of large-tonnage industrial waste in the production of building materials is promising in the development of composite binders. **Originality.** A method for the production of slag-alkaline concrete on crushed stone (shcherberite) in production conditions has been developed, which can significantly reduce the cost of concrete when using building materials. **Practical value.** The proposed method is a perspective direction of solving the problem of environmental safety in the region by reducing the amount of industrial waste.

Keywords: slag-alkali concrete; crushed stone; shcherberite; natural raw materials; construction materials; cost; production waste.

Відомості про авторів / About the Authors

Юрченко Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Сумський національний аграрний університет, доцент кафедри будівництва та експлуатації будівель, доріг та транспортних споруд, м. Суми, Україна; e-mail: ou_8211@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6498-2339>. Моб. (066) 716 76 80.

Yurchenko Oksana – PhD in Economics, Associate Professor, Sumy National Agrarian University, Associate Professor of the Department of Construction and Operation of Buildings, Roads and Transport Facilities, Sumy, Ukraine.

Нестеренко Валентина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: valentinaonisiforova@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9899-8427>. Моб. (098) 284 09 59.

Nesterenko Valentyna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ КОШТОРИСНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ЗА УКРУПНЕНИМИ КОШТОРИСНИМИ НОРМАМИ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ВАРТОСТІ БУДІВНИЦТВА

Юрченко О.В., канд. екон. наук, доцент

Сумський національний аграрний університет

Нестеренко В.Ю., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Демченко В.В., здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

Сумський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Процес ціноутворення в будівництві має свої особливості та є основним етапом будівництва. Так, як правильно сформовані та обґрунтовані ціни дають можливість замовнику переконатися в об'єктивності витрат ресурсів на виконання робіт та рівня цін на ці ресурси. Також важливим є те, щоб на ранній стадії проектування інвестор міг зорієнтуватися на суму грошових коштів, які йому потрібно буде вкласти в об'єкт будівництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ринкового ціноутворення будівельної продукції присвячено роботи таких українських науковців, як Войтович С. [1], Герасимова О. [2], Кадол Л. [3], Ольховик О., Білецький А., Клімов С. [4], Сичова О. [5], Суровцева Ю. [6], Педько І., Ісаєнко Д., Левицький Д. [7], Уваров П., Шпарбер М. [8] та ін.

Невирішені складові загальної проблеми. Однак питання оптимізації розрахунків повного складу кошторисної документації з метою мінімізації термінів її розробки та надання замовнику для визначення розмірів капітальних вкладень залишається відкритим.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є пошук шляхів зниження трудомісткості розробки економічної частини проектів за складом та змістом на основі розробки алгоритму послідовності складання кошторисної документації на основі укрупнених кошторисних норм (УКН).

Виклад основного матеріалу. Практичний підхід застосування УКН обумовлюється тим, що проектувальники на стадіях розробки кошторисної документації вже із самого початку приймають техніко-економічне рішення щодо вартості окремих об'єктів будівництва. Укрупнений показник кошторисної вартості (ціни) на $1,0 \text{ м}^3$ або на 100 м^3 будівельних об'ємів будинків спрощує визначення їх як за окремими видами робіт, так і за об'єктами в цілому, у порівнянні з ЕКН – елементними кошторисними нормами.

В результаті дослідження практичних аспектів використання УКН пропонуємо виконувати розрахунок за наступною послідовністю:

- 1) розгляд основних вихідних даних до розробки кошторисів за УКН, а

також визначення порядку і послідовності їх складання;

2) аналіз складу та змісту УКН – 1, 2, 3, 4, 5, 6 і 7, при використанні яких можна визначити укрупнену кошторисну вартість прямих витрат і загальновиробничих витрат на всі види будівельно-монтажних робіт;

3) безпосереднє складання всіх різновидів кошторисів, на основі яких можна формувати повну кошторисну вартість як окремих будівельних об'єктів, так і будівництва в цілому.

Як завершальний етап можна запропонувати оцінку запроєктованих кошторисів, що надасть можливість зробити порівняльний аналіз розроблених показників за аналогом.

Формування кошторисної документації всіх різновидів (локальних, об'єктних, зведених) з використанням ORI-одиничних розцінок вартості будівництва є доволі трудомістким процесом. Крім того, під час розрахунків виникають певні похибки, обумовлені низкою причин. Це, в першу чергу, недостатній склад та об'єм вихідних даних, поданих в завданні на розробку проєктів (наприклад, проєктів будівельних робіт на зовнішні санітарно-технічні мережі, елементи благоустрою територій, дороги тощо). Також значно впливає на спрощення кошторисної вартості будівництва відсутність даних про придбання і монтаж технологічного обладнання

Визначення вартості будівництва за допомогою елементних кошторисних нормативів (ORY) вимагає значних розрахунків та відповідних термінів, не дивлячись на застосування програмного комплексу АВК5. Особливо на стадіях ТЕО (техніко-економічного обґрунтування) або ТЕР (техніко-економічних розрахунків) інвестицій ДСТУ передбачають застосування УКН.

Як відомо, в проєктах характер і методи виконання будівельних робіт не визначаються повною мірою, тому розміри формування кошторисного ліміту мають відповідне коливання як в меншу, так і в більшу сторону. Тому техніко-економічні показники (ТЕП), які характеризують конкретний об'єкт будівництва, при визначенні та розрахунку часто не відповідають реальним показникам аналогічного об'єкту будівництва. Отже, основне завдання щодо формування кошторисної документів в складі «Економічної частини» проєктів повинно сприяти вирішенню наступних питань:

- скорочення терміну розробки кошторисів;
- включення до зведеного кошторисного розрахунку (ЗКР) усіх глав і статей витрат;
- отримання більш реальних ТЕП.

В практиці розробки кошторисних документів важливу роль має тематика конкретних проєктів. Та чи інша тема потребує відповідного посилання на діючі норми УКН. Вибір необхідної норми УКН залежить від архітектурно-конструктивних характеристик об'єкту будівництва, які часто не співпадають з показниками УКН. В разі відсутності кошторисних норм для складання кошторисів або кошторисних розрахунків можуть застосовуватися вартісні показники об'єктів-аналогів проєктних інститутів та їх філіалів.

Особливості розроблення кошторисної документації на технічне переоснащення і реконструкцію об'єктів будівництва полягає у наступному. При складанні кошторисів для проектування будівельного об'єкту на основі вартісних показників аналогів необхідно враховувати різні технологічні, конструктивні та інші проектні рішення, а також витрати на загальне виробництво. Також необхідно змінювати кошторисні дані об'єкту-аналогу відповідно до норм будівельного і технологічного проектування, корегувати окремі параметри будівлі або споруди, наприклад, змінювати кількість поверхів, ширину і довжину, прогони або кроки несучих конструкцій тощо.

Технічне переоснащення і реконструкцію об'єктів будівництва передбачено в багатьох економічних проєктах. У завданні проєктів можуть бути виділені реконструкція існуючих будівель без зміни їх габаритів, реконструкція з прибудовою (надбудовою) існуючих об'єктів та реконструкція шляхом спорудження нових будівель. Такий підхід визначення умов та характеристик реконструкції обумовлює, в свою чергу, наявність значного об'єму ремонтних робіт.

З урахуванням таких особливостей рекомендується використовувати як УКН, так і УКР – укрупнені кошторисні розцінки на наявні витрати, включаючи основні, допоміжні та супутні роботи, які приймаються за елементними одиничними розцінками (ОРУ).

Наприклад: УКР №12 на комплекс робіт по влаштуванню рулонної покрівлі повинна включати:

- 1) розбирання рулонного покриття;
- 2) розбирання та ремонт утеплювачів покрівлі й цементної стяжки;
- 3) влаштування пароізоляції;
- 4) утеплення, покриття покрівлі;
- 5) влаштування вирівнюючих стяжок;
- 6) влаштування рулонного покриття на новій і ремонтній поверхні;
- 7) сонцезахисне покриття захисними матеріалами.

Така сукупність окремих робочих процесів створює підсумок прямих витрат із групи елементних одиничних розцінок (метод калькулювання) на укрупнений вимірник – 10, 100 або 1000 м³,

У випадках, коли характер та умови виконання будівельних та монтажних робіт для реальних проєктів на розширення, реконструкцію та технічне переоснащення існуючих підприємств, будівель і споруд відрізняються від тих, що передбачені в ресурсних елементних кошторисних нормах на будівельні роботи та монтаж устаткування, кошторисна вартість будівельних та монтажних робіт визначається за УКР. Зазвичай, такі норми розробляються проєктними організаціями спільно із замовниками, які враховують усі фактори, що можуть ускладнити виробництво будівельних та монтажних робіт на конкретному об'єкті.

При підрахунку кошторисної вартості будівельних та монтажних робіт враховуються норми трудовитрат для робітників-будівельників, монтажників та машиністів, а також час експлуатації будівельних машин та механізмів. Для

ускладнених умов виконання робіт, наприклад, в будівлях та спорудах, що експлуатуються, поблизу об'єктів, що перебувають під напругою, на території з розгалуженою мережею транспортних та інженерних комунікацій або з обмеженими умовами для складування матеріалів, використовуються коефіцієнти, які враховуються вказівками щодо застосування кошторисних норм на монтаж устаткування. Ці коефіцієнти враховують усі фактори, які ускладнюють виробництво будівельних та монтажних робіт на конкретному об'єкті, і використовуються для підвищення часу експлуатації будівельних машин та механізмів та збільшення норм витрат трудовитрат для робітників-будівельників та машиністів.

Алгоритм послідовності розробки кошторисної документації на основі УКН графічно можна представити у вигляді рис. 1. Першочергово на підставі вихідних даних до проєкту складаємо інвесторську кошторисну документацію і визначаємо кошторисну вартість будівництва.

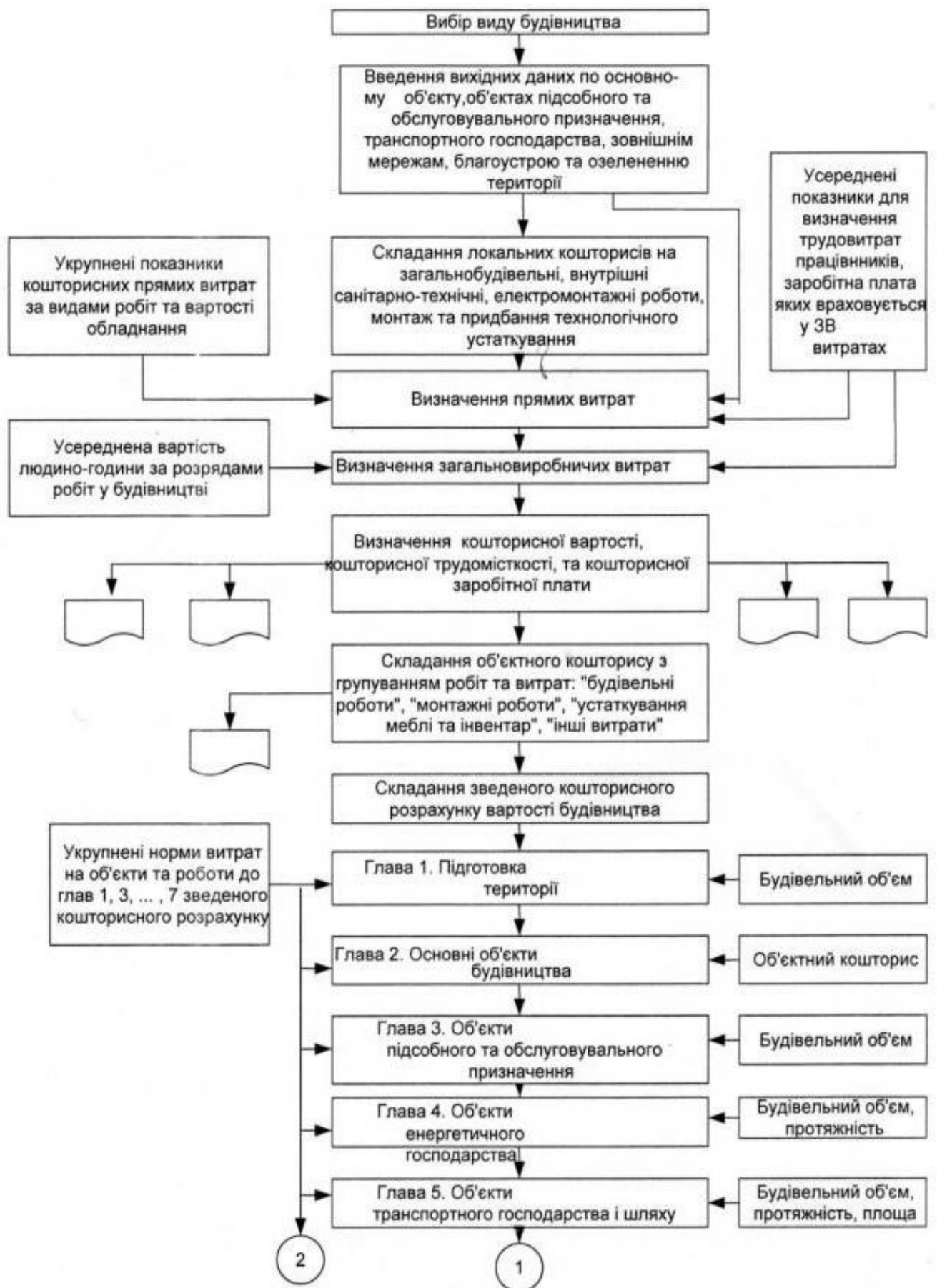
З використанням початкових даних та теоретичних основ кошторисного нормування, визначається загальна кошторисна вартість будівництва з установленою послідовністю дій. Спочатку складаються локальні кошториси, після чого формується об'єктивний кошторис, і нарешті – проводиться зведений кошторисний розрахунок. Послідовність розробки всіх різновидів кошторисів при цьому буде наступною.

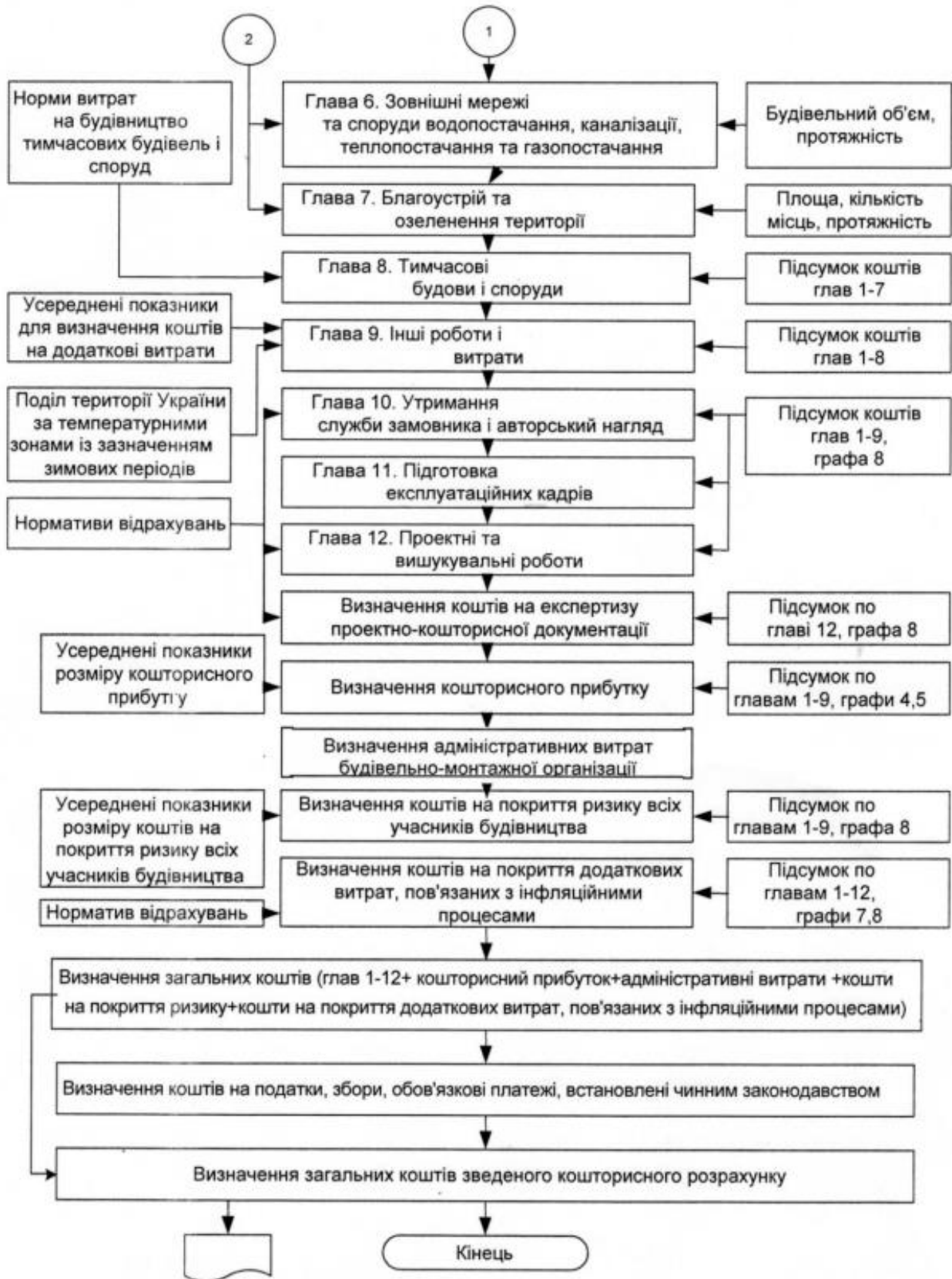
Локальні кошториси № 2-1-1...2-1-5 – включають ПВ – прямі і загальновиробничі витрати на загально-будівельні, внутрішні санітарно-технічні та електромонтажні, а також на придбання і монтаж технологічного обладнання [9, 10]. Розмір витрат прийнято з використанням норм:

- УКН-1.1, гр. А, п. 3. табл. 2.1. для локального кошторису № 2-1-1: загально-будівельні роботи;
- УКН-2.3, гр. А. п. 3, табл. 2.2 для локального кошторису № 2-1-2: внутрішньо санітарно-технічні роботи;
- УКН-3.3, гр. А, табл. 2.3 для локального кошторису № 2-1-3: телефонізація, радіофікація, диспетчерський зв'язок та пожежна сигналізація;
- УКН-4.9, табл. 2.4. п. 3 для локального кошторису № 2-1-4: монтаж технологічного устаткування;
- УКН-4.59 п. 3. для локального кошторису № 2-1-5: на придбання технологічного устаткування.

Об'єктний кошторис № 2-1 – розробляється на підставі підсумку даних, наданих в локальних кошторисах № 2-1-1...2-1-5, розподіляючи при цьому кошторисну вартість будівництва об'єкту за структурою капітальних вкладень: гр. 4 – будівельні роботи; гр. 5 – монтажні роботи; гр. 6 – вартість устаткування. Він показується вартість відповідних робіт.

В складі об'єктного кошторису надано також кошторисну документацію, що характеризує величину трудових витрат конкретного об'єкту та розмір кошторисної заробітної плати.

Рис. 1. Алгоритм послідовності розробки кошторисної документації на основі УКН

Джерело: авторська розробка

Зведений кошторисний розрахунок (ЗКР) – сформований у відповідності стандартної форми бланку з розподілом робіт і витрат по структурі глав 1...12.

За вихідні дані, покладені в основу розробки ЗКР, було прийнято: результати розрахунку об'єкного кошторису № 2-1; укрупнені показники кошторисної вартості за УКН – 6 табл. 2.6., 2.7.; об'єми робіт й показники інших витрат у відповідності до завдання на розробку кошторисів зазначених в табл. 3.1 документації. Формування кожної глави ЗКР здійснено за його техніко-економічною структурою.

Глава 1. Підготовка території будівництва. За УКН-6 табл. 2.6 п. 1-2 знаходимо вартість робіт на відведення території будівництва, підготовлення території та розподіл витрат за видами робіт.

Глава 2. Основні об'єкти будівництва. Отримані дані з об'єктного кошторису записуємо за видами робіт.

Глава 3. Об'єкти підсобного та обслуговувального призначення.

Глава 4. Об'єкти енергетичного господарства.

Глава 5. Об'єкти транспортного господарства і зв'язку.

Глава 6. Зовнішні мережі та споруди водопостачання, каналізації, тепlopостачання та газопостачання.

Глава 7. Благоустрій та озеленення території.

Глава 8. Тимчасові будівлі і споруди.

Глава 9. Інші роботи і витрати

Глава 10. Утримання служби замовника (включаючи технічний нагляд) підприємства, що будується.

Глава 11. Підготовлення експлуатаційних кадрів.

Глава 12. Проектні та вишукувальні роботи.

Далі на основі підсумку за главами 1-12 прибутку, коштів на покриття ризику всіх учасників будівельного проєкту та коштів на покриття додаткових витрат через інфляційні процеси, визначається розмір податків, зборів та інших обов'язкових платежів, встановлених чинним законодавством та таких, що не були враховані складовими вартості будівництва.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можемо зробити висновок, що запропоновані методичні та прикладні аспекти застосування УКН при розробці локальних кошторисів забезпечують чітке засвоєння базису ціноутворення об'єктів промислового та цивільного будівництва, а також та спрощують роботу кошторисника. Крім того, запропонований алгоритм послідовності розробки кошторисної документації на основі УКН є перспективним напрямком зниження трудомісткості розробки економічної частини проєктів за складом та змістом.

Перелік посилань

1. Войтович С. Я., Кислюк Д. Я., Ротко С. В., Ужегова О. А., Сиваченко Т. Л. Порівняння вітчизняної та зарубіжної (європейської) моделей ціноутворення в будівництві. *Сучасні технології та методи розрахунків у будівництві*. 2021. URL: [https://doi.org/10.36910/6775-2410-6208-2020-4\(14\)-06](https://doi.org/10.36910/6775-2410-6208-2020-4(14)-06)

(дата звернення: 05.05.2023).

2. Герасимова О. Недоліки та шляхи модернізації системи ціноутворення в будівництві із застосуванням великих масивів даних (big data). *Economy and Society*. 2021. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-18> (дата звернення: 05.05.2023).

3. Кадол Л. В., Федоренко Т. В., Хімченко А. В. Особливості ціноутворення продукції будівельної галузі. URL: <https://cutt.ly/F6vfg12> (дата звернення: 05.05.2023).

4. Ольховик О. І., Білецький А. А., Клімов С. В. Ціноутворення та кошторисна вартість будівництва : навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2014. 271 с.

5. Сичова О. Є. Формування цінової політики на продукцію підприємств будівельної галузі. *Економічний простір*. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecpros_2013_75_25.pdf (дата звернення: 06.05.2023).

6. Суровцева Ю. В. Синергетичні підходи до систем ціноутворення будівельної продукції в умовах ринку. *Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник*. URL: https://eprints.kname.edu.ua/10433/1/277-281_%D0%A1%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B0_%D0%AE%D0%92.pdf (дата звернення: 05.05.2023).

7. Педько І., Ісаєнко Д., Левицький Д. Стан реформування системи ціноутворення в будівництві. *Economy and Society*. 2021. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-17> (дата звернення: 05.05.2023).

8. Розробка кошторисно-договірної документації : навч.-метод. посіб. / уклад: П. Є. Уваров, М. Є. Шпарбер. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. 136 с. URL: [https://doi.org/10.33216/TutorialSNU\(978-617-11-0173-9\)-2020-136](https://doi.org/10.33216/TutorialSNU(978-617-11-0173-9)-2020-136). (дата звернення: 05.05.2023).

9. Про затвердження кошторисних норм України у будівництві : наказ Міністерство розвитку громад та територій України від 01.11.2021 р. № 281. *Верховна Рада України: Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0281914-21#Text> (дата звернення: 06.05.2023).

10. ДБН А.2.2-3-2014. Склад та зміст проектної документації на будівництво. [Чинний від 2014-06-04]. Вид. офіц. Київ, 2014. 36 с.

References

1. Voitovych, S., Kysliuk, D., Rotko, S., Uzhehova, O., Syvachenko, T. (2021). Comparison of domestic and foreign (European) models of pricing in construction [Porivniannia vitchyznianoї ta zarubizhnoї (ievropeiskoi) modelei tsinoutvorennia v budivnytstvi], *Modern technologies and methods of calculations in construction*, available at: [https://doi.org/10.36910/6775-2410-6208-2020-4\(14\)-06](https://doi.org/10.36910/6775-2410-6208-2020-4(14)-06) (last accessed 06.05.2023)

2. Gerasimova, O. (2021). Disadvantages and ways to modernize the pricing system in construction using large data sets (big data) [Nedoliky ta shliakhy modernizatsii systemy tsinoutvorennia v budivnytstvi iz zastosuvanniam velykykh

masyviv danykh (big data)], *Economy and Society*, available at <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-18>. (last accessed 06.05.2023)

3. Kadol, L., Fedorenko, T., Khimchenko, A. (2020). Features of pricing of products of the construction industry [“Osoblyvosti tsinoutvorennia produktsii budivelnoi haluzi”], available at : <https://cutt.ly/F6vfq12> (last accessed 05.05.2023).

4. Olkhovyk, O., Biletskyi, A., Klimov, S. (2014). *Pricing and estimated cost of construction: textbook* [Osoblyvosti tsinoutvorennia produktsii budivelnoi haluzi], NUWM, Rivne, 271 p.

5. Sycheva, O. Formation of pricing policy for products of construction industry enterprises [Formuvannia tsinovoi polityky na produktsiiu pidpriumstv budivelnoi haluzi], *Economic space*, available at : http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecpros_2013_75_25.pdf (last accessed 06.05.2023).

6. Surovtseva, Y., Synergistic approaches to pricing systems for construction products in market conditions [Synerhetychni pidkhody do system tsinoutvorennia budivelnoi produktsii v umovakh rynku], *Municipal economy of cities. Scientific and technical collection*, available at: https://eprints.kname.edu.ua/10433/1/277-281_%D0%A1%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B0_%D0%AE%D0%92.pdf (last accessed 05.05.2023).

7. Pedko, I., Isayenko, D., Levitsky, D. (2021). Status of reforming the pricing system in construction [Stan reformuvannia systemy tsinoutvorennia v budivnytstvi], *Economy and Society*, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-17>. (last accessed 05.05.2023).

8. Uvarov, P., Shparber, M., (2020), *Development of estimate and contractual documentation: a training and methodological manual: textbook* [Rozrobka koshtorysno-dohovirnoi dokumentatsii : navch.-metod. posib.], Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Sievierodonetsk, 136 p., available at: [https://doi.org/10.33216/TutorialSNU\(978-617-11-0173-9\)-2020-136](https://doi.org/10.33216/TutorialSNU(978-617-11-0173-9)-2020-136). (last accessed 05.05.2023).

9. On Approval of Estimated Norms of Ukraine in Construction: Order of the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine dated 01.11.2021, No. 281, *Verkhovna Rada of Ukraine: Legislation of Ukraine*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0281914-21#Text> (last accessed 06.05.2023).

10. GCN A.2.2-3-2014. Composition and content of project documentation for construction. [Effective from 2014-06-04], *Published by the official*. Kyiv, 36 p.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338.534:69.003; JEL Classification: L11

Юрченко О.В., Нестеренко В.Ю., Демченко В.В. ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ КОШТОРИСНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ЗА УКРУПНЕНИМИ КОШТОРИСНИМИ НОРМАМИ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ВАРТОСТІ БУДІВНИЦТВА

Мета. Метою дослідження є пошук шляхів зниження трудомісткості розробки економічної частини проектів за складом та змістом на основі розробки алгоритму послідовності складання кошторисної документації на основі укрупнених кошторисних норм (УКН). **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою дослідження є праці провідних вітчизняних науковців, присвячені дослідженню ринкового ціноутворення будівельної продукції в умовах українського підрядного ринку. В роботі використано метод теоретичного узагальнення; системний підхід; метод аналізу і синтезу; графічний метод. **Результати.** В роботі наголошено на актуальності реалізації основних завдань щодо формування кошторисної вартості будівельних проектів, зокрема скороченні термінів розробки кошторисів; повноцінного включення до зведеного кошторисного розрахунку усіх глав і статей витрат; отримання більш реальних техніко-економічних показників. Виділено особливості розроблення кошторисної документації на технічне переоснащення і реконструкцію об'єктів будівництва. Окремо розписано послідовність складання усіх різновидів кошторисів (локальних, об'єктних, зведених) в межах алгоритму послідовності розробки кошторисної документації на основі УКН. **Наукова новизна.** Отримав подальший розвиток науково-методичний підхід щодо визначення вартості будівництва шляхом розробки алгоритму послідовності розробки кошторисної документації на основі укрупнених кошторисних норм, що є перспективним напрямком зниження трудомісткості процедури формування економічної частини проектів за складом та змістом. **Практична значущість.** Запропонований алгоритм послідовності розробки кошторисної документації на основі УКН забезпечує чітке засвоєння базису ціноутворення об'єктів промислового та цивільного будівництва, а також та спрощують роботу кошторисника.

Ключові слова: будівництво; кошторис; укрупнені норми; ціноутворення; вартість будівництва.

UDK 338.534:69.003; JEL Classification: L11

Yurchenko O., Nesterenko V., Demchenko V. FEATURES OF THE COST DOCUMENTATION PREPARATION BY THE CONSOLIDATED COST NORMS IN DETERMINING THE COST OF CONSTRUCTION

Purpose. The purpose of the study is to find ways to reduce the complexity of developing the economic part of projects in terms of composition and content by developing an algorithm for the sequence of preparation of estimate documentation based on consolidated estimate norms (CEN). **Methodology of research.** The theoretical and methodological bases of the study were the works of leading domestic and foreign scientists devoted to the study of market pricing of construction products in the Ukrainian contracting market. The method of theoretical generalization; systematic approach; method of analysis and synthesis; graphical method were used in the study. **Findings.** The paper focuses on the relevance of implementing the main tasks of forming the estimated cost of construction projects, in particular, reducing the time for developing estimates; full inclusion of all chapters and cost items in the consolidated estimate calculation; obtaining more realistic technical and economic indicators. It highlights the peculiarities of developing cost estimates for technical modernization and reconstruction of construction projects. The sequence of preparation of all types of estimates (local, object, consolidated) within the algorithm of the development order of estimate documentation based on the CEN was described separately. **Originality.** The scientific and methodological approach to determining the cost of construction was further developed by creating an algorithm for the sequence of development of estimate documentation. It based on consolidated estimate norms, which are perspective way to reduce the complexity of the procedure for forming the economic part of projects in terms of their composition and content. **Practical value.** The proposed algorithm for the order of development of cost estimate documentation based on the UCS allows to clearly understand the basis of pricing for industrial and civil construction objects, and also simplifies the work of the estimator.

Keywords: construction; estimate; consolidated norms; pricing; construction cost.

Відомості про авторів / About the Authors

Юрченко Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Сумський національний аграрний університет, доцент кафедри будівництва та експлуатації будівель, доріг та транспортних споруд, м. Суми, Україна; e-mail: ou_8211@ukr.net. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6498-2339>. Моб. (066) 716-76-80.

Yurchenko Oksana – PhD in Economics, Associate Professor, Sumy National Agrarian University, Associate Professor of the Department of Construction and Operation of Buildings, Roads and Transport Facilities, Sumy, Ukraine.

Нестеренко Валентина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: valentinaonisiforova@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9899-8427>. Моб. (098) 284-09-59.

Nesterenko Valentyna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Демченко Володимир Володимирович – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, Сумський національний аграрний університет, здобувач першого року навчання за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія», м. Суми, Україна.

Demchenko Volodymyr – student of the second (master's) degree of higher education, Sumy National Agrarian University, first-year student, the specialty 192 “Construction and civil engineering”, Sumy, Ukraine.

ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ПОДАЛЬШОГО ЇХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Третяк В.П., д-р екон. наук, доцент

Бреус Д.К., здобувач PhD

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. Проведення реформи децентралізації яка почалася в Україні у 2014 році передбачає удосконалення державної регіональної політики, створення умов для формування ефективної і відповідальної місцевої влади, як основного суб'єкту збалансованого розвитку територій. Серед переваг проведення децентралізації для розвитку сільських територій слід вказати можливість прийняття рішення про суспільні витрати на місцевому рівні, що відповідає власне потребам населення [9].

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр. передбачає реалізацію пріоритетів регіонального розвитку на основі комплексного територіального підходу. Згідно цієї Стратегії в рамках протидії кризам на територіях з особливими проблемами розвитку передбачено внесення змін до законодавства у сфері стимулювання розвитку регіонів у частині визначення типів проблемних територій, порядку та критеріїв визначення таких територій, розширення переліку інструментів та механізмів стимулювання їх розвитку. Тим самим актуалізовано необхідність та значущість пошуку алгоритму виокремлення та ідентифікації проблемних сільських територій на локальному рівні, що потребують особливої уваги з боку держави [2].

Широкомасштабна агресія Росії проти України у 2022 році яка призвела до масового переміщення населення та значного пошкодження інфраструктури окремих сільських територій посилила необхідність визначення зазначених питань.

Формування пріоритетів до вирішення питань повоєнного відтворення постраждалих сільських територій потребує продовження розвитку систематизації підходів до визначення економічної сутності поняття «сільська територія».

Протягом останніх років категорія «сільська територія» широко використовується у науковій літературі. Проте не існує чіткого формулювання даної дефініції, адже вона виступає предметом дослідження багатьох наук: географічних, економічних, соціальних, екологічних та ін. Тому є необхідність у проведенні ідентифікації сільських територій, визначенні підходів до виокремлення проблемних сільських територій, що потребують особливої уваги з боку держави відносно їхнього відновлення та стимулювання їх подальшого сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки категорії «сільська територія», «село», «сільська місцевість» широко використовуються у науковій літературі та практичній діяльності стейкхолдерів територіального розвитку.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови вказується, що сільський – це той, який міститься поза межами міста, передмістя, не міський; територія – це земельний простір, зайнятий населеним пунктом, підприємством, установою тощо, а село – населений пункт неміського типу, жителі якого займаються переважно обробіткою землі [1].

У Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» сільська місцевість визначена як територія, що знаходиться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [4].

П.Т. Саблук наголошує: «Сільська територія» являє собою історично сформований елемент поселенської мережі, що поєднує організаційну і функціональну сукупність селищ, сіл, хуторів, односімейних та інших жилих утворень, які знаходяться під юрисдикцією сільських (селищних) рад [8].

О.І. Павлов зазначає, що сільські території об'єднують економічну, соціальну та екологічну складові, які в свою чергу, поділяються на такі елементи, як населення, поселення, виробничо - господарський комплекс, інфраструктура, землі сільськогосподарського та іншого призначення, природне середовище, властивості яких розкривають їхню сутність і визначають певні функції, що здійснюється не тільки у часі, а й у просторі [7].

А.В. Лісовий визначає, що в сучасному розумінні сталий розвиток сільських територій – це стабільний соціально-економічний розвиток, що не руйнує своєї природної основи і забезпечує безперервний прогрес суспільства. Перехід до сталого розвитку означає поступове забезпечення цілеспрямованої самоорганізації суспільства в економічній, соціальній та екологічній сферах. В цьому значенні сталий розвиток сільських територій характеризується економічною ефективністю, екологічною безпекою і соціальною справедливістю [11].

В.М. Єрмоленко пропонує розуміти сталий розвиток сільських територій як систему організаційних, економічних, політичних і правових заходів, спрямованих на забезпечення пропорційних і одночасних, незворотних і стабільних прогресивних змін у виробничій, соціальній і екологічних сферах, які відбуваються пропорційно й одночасно у кожній зі складових сільської території [3].

На думку А.М. Статівки, складовими сталого розвитку сільських територій є: раціональне використання і охорона об'єктів навколишнього середовища; стійке екологічно безпечне виробництво; стабільне поліпшення умов економічно-соціального проживання населення. При цьому, загальне поняття сталого розвитку сільських територій автор визначає як комплекс суспільних відносин, що виникають у зв'язку із стабільним розвитком спільноти, яка проживає в сільській місцевості, а також забезпечує зростання і

підвищує ефективність аграрного сектору економіки, рівень і якість життя, поліпшує екологічну ситуацію в сільській місцевості [12].

М.А. Хвесик, М.В. Ільїна вважають, що стратегічні пріоритети розвитку сільських територій ґрунтуються на ресурсному забезпеченні життєдіяльності територіальних громад; формуванні та розвитку партнерських відносин між органами влади різних рівнів і громадами; диверсифікації сільської економіки; покращення у соціальному аспекті з урахуванням європейських стандартів життєдіяльності; гарантуванні екологічної безпеки [5].

М.П. Талавіря, А.О. Горай вважають, що для розвитку сільських територій у умовах проведення децентралізації розширення повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів має здійснюватися так, щоб, з одного боку, максимально наблизити процес прийняття рішення до громадян, а з іншого, щоб органи влади володіли організаційними, матеріальними та фінансовими ресурсами для забезпечення достатнього рівня життя на сільських територіях, необхідного обсягу та якості послуг, які надаються населенню відповідно до загальнодержавних соціальних стандартів [9].

Невирішені складові загальної проблеми. Необхідність розвинути систематизацію підходів щодо трактування терміну «сільська територія» для можливості забезпечення реалізації пріоритетів повоєнного відновлення сільських територій та подальшого їх сталого розвитку.

Формулювання цілей статі. З огляду на викладене, метою дослідження є розвинути теоретичні підходи до визначення поняття «сільська територія» відповідно покладених на них функцій та формування пропозицій щодо шляхів повоєнного відновлення сільських територій та умов їх подальшого сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу досліджень. Здійснивши аналіз наукових та законодавчих підходів, можна стверджувати, що категорії «сільські території», «село», «сільська місцевість» – це змістовно взаємопов'язані категорії, але їх не можна ототожнювати. Застосування цілісного, багатofакторного підходу до визначення категорії «сільська територія» дає змогу поглибити наукові дослідження з проблематики взаємодії всіх груп стейкхолдерів, які зацікавлені в сталому розвитку цих територій.

Підходи до визначення економічної сутності поняття «сільські території» наведено у таблиці (табл. 1).

Спираючись на вище наведені різноманітні функції сільських територій, можна зробити узагальнюючий висновок, що категорію «сільська територія» слід розглядати як багатofункціональну просторову соціально-економічну систему, яка характеризується взаємодією і взаємозалежністю її складових (просторово-географічні; адміністративно-територіальні; господарсько-економічні; соціально-демографічні) та розвивається під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників.

**Підходи до визначення економічної сутності поняття
«сільські території»**

Підхід	Ознаки та функції
Природничо - географічний	природне середовище, географічне положення, етнічний склад населення.
Просторово - територіальний	використання внутрішніх земельних та інших природних ресурсів території; розповсюдження форм диверсифікованих типів землекористування; формування несільськогосподарських типів землекористування (промислове та рекреаційне, послуги та ін.); планування розвитку землекористування як інструменту визначення стратегії розвитку території.
Історичний	історичний досвід, зберігання самобутньої національної культури, народних традицій, звичаїв, досвіду ведення сільського господарства, охорона пам'яток природи, історії та культури, розташованих на сільських територіях.
Адміністративно - управлінський	використання в нормативно - правовому полі категорії «сільська територія» системоутворювальними елементами якої є територіальна громада, органи місцевого самоврядування.
Соціально - економічний	забезпечення якісного життєвого середовища і досягнення високого рівня добробуту селян; забезпечення формування та розвитку всіх векторів економіки сільських територій.
Виробничо - господарський	задоволення потреб суспільства в продовольстві та сировині, продукції для різних галузей та видів господарської діяльності.

Джерело: узагальнено автором на основі [6, 14, 15].

Сталий сільський розвиток припускає економічно ефективний, соціально-орієнтований і екологічно допустимий розвиток сільської місцевості, який може бути забезпечено при дотриманні ряду загальних і специфічних принципів розвитку кожної окремої території відносно її стану.

Аналіз порівняння окремих показників соціально-економічного розвитку сільських регіонів у країнах ОЕСР свідчить що соціально-економічний розвиток віддалених сільських регіонів та таких, які знаходяться близько до розвинених міських центрів, проведених науковцям країн Заходу свідчать про суттєве зростання ризику депопуляції, старіння населення, вищого рівня безробіття та зниження обсягів виробництва з віддаленістю від міст. Це пов'язано з відсутністю доступу до розвинених ринків послуг, якісної освіти та медицини, а також переваг міст як логістичних центрів для суб'єктів

господарювання. Щодо аналізу соціально-економічного розвитку сільських регіонів в розрізі близьких до міст та віддалених, помітною є різниця у частці ВДВ у торговельному секторі у регіонів з найвищими та найнижчими показниками розвитку: якщо у першому випадку 40% продукції виробляється у торгівлі, то у другому – лише 29%. Це підтверджує перспективність розвитку торговельної діяльності для зростання продуктивності сільських регіонів, особливо зважаючи на відсутність на їх території розвинутого внутрішнього ринку та порівняно низьку продуктивність у сфері послуг [15].

Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 рр. [2] фокус сучасної державної регіональної політики спрямоване власне на окремі типи територій, що характеризуються специфічними особливостями, а реалізацію пріоритетів регіонального розвитку передбачено здійснюватися на основі комплексного територіального підходу. Визначено, що до сільських територій у несприятливих умовах відносяться територіальні громади, які одночасно мають такі характеристики: густоту сільського населення нижчу 15 осіб на км²; відстань до найближчих міст з населенням більше 50 тис. осіб понад 30 хвилин на автомобілі; більше ніж 30% скорочення чисельності населення впродовж десятиліття, у 2008-2018 рр. Основний акцент у процесі ідентифікації сільських територій у несприятливих умовах зроблено на демографічних та просторових характеристиках.

Як зазначають науковці [10] запропонований у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. підхід не враховує: по-перше, історично зумовленої нерівномірності розміщення населення по території України, по-друге, особливостей територіальної локалізації мережі поселень, по-третє, зворотного впливу соціально-економічної ситуації на процеси депопуляції та зміни територіального розподілу населення, що не сприяє ефективному та цілісному визначенню сільських територій, які перебувають у несприятливих умовах та потребують державної підтримки.

Необхідність розвитку політики стимулювання соціально - економічного розвитку сільських територій в Україні обумовлена необхідністю: ліквідації наслідків воєнних дій на сільських територіях, наближення державної політики щодо сільських територій до відповідних політик ЄС, як це передбачено Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, прогнозування та мінімізації впливу усіх можливих негативних наслідків, пов'язаних із запровадженням ринкового обігу сільськогосподарських земель.

Слід зазначити, що на теперішній час процес ідентифікації сільських територій, які заходяться у несприятливих умовах життєдіяльності та господарювання, слід проводити відносно визначення наступних питань:

- проведення аудиту збитків, понесених внаслідок війни окремими сільськими територіями;
- шляхів відновлення та соціально - економічно розвитку окремих сільських територій;
- можливостей відновлення та розбудови інфраструктури окремих сільських територій;

- державної та регіональної політики відносно відтворення та сталого розвитку секторів агропромислового комплексу, систем охорони здоров'я та освіти, забезпечення соціального захисту сільського населення;
- забезпечення екологічної безпеки сільських територій.

В цілому це дозволить сформувати дієвий механізм, який буде сприяти реалізації інтересів територіальних громад, як основних суб'єктів комплексного розвитку сільських територій.

На вирішення питань відбудови ключових сфер господарської діяльності країни, відновлення її конкурентоспроможності, налагодження виробництва на основі інноваційних підходів і технологій, підвищення рівня життя людей спрямована урядова політика, а саме напрацювання пропозицій щодо плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України [13].

Відповідно до зазначеного виникає необхідність формування дієвого механізму взаємодії державно – приватного партнерства, що передбачає поєднання зусиль держави та бізнесу в першу чергу у сферах критичної інфраструктури та соціального забезпечення населення. Мова йде про розробку державної та регіональних програм взаємодії державно-приватного партнерства, створенні й ефективного функціонуванні їх спільної взаємодії, задоволення інтересів ключових груп стейкхолдерів (місцеві громади, сільське населення, місцевий бізнес). Це дозволить кожній зі сторін отримати свої переваги у процесі реалізації проєктів. Для держави переваги вбачаються у можливості залучення приватних партнерів для реалізації проєктів, які будуть забезпечувати їх здійснення в умовах дефіциту бюджетного фінансування. Переваги для приватного бізнесу полягають у державній підтримці шляхом забезпечення стабільності регуляторного середовища, надання певних пільг (зокрема, податкових).

Висновки. Для успішного, сталого розвитку сільських територій необхідно в першу чергу підходити до визначення сільської території як багатофункціональної просторової соціально-економічної системи. Вживати комплексний підхід до вирішення проблем відтворення постраждалих сільських територій, застосовувати державні інструменти та механізми стимулювання, які будуть спрямовані на стабільне забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва. Це дозволить забезпечити підвищення конкурентоспроможності всіх галузей сільського господарства, поліпшити умови праці та проживання сільського населення, відтворити та створити нові об'єкти соціальної інфраструктури, зберегти природне середовище.

Перелік посилань.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
2. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. *Законодавство України*. 2020. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення:

07.02.2023).

3. Єрмоленко В. М. Особливості формування категорії «сталій розвиток сільських територій». *Наук. вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія «Право»*. 2010. Вип. 156. С. 50-59.

4. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (дата звернення: 04.02.2023).

5. Хвесик М. А., Ільїна М. В. Методологічні засади диференціації сільських територій. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 12 – 18.

6. Павліха Н. В., Хомюк Н. Л. Визначення сутності сільських категорій. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. № 19. С. 306–313.

7. Павлов О. І. Економічні науки: тенденції просторового розвитку сільських територій України. *Вісник ХНАУ імені В.В. Докучаєва*. 2013. Вип. 3. С. 165-175.

8. Реформування соціальної сфери села: організаційно-методичні засади / за ред. П. Т. Саблука. Київ : ІАЕ УААН, 2000. 475 с.

9. Талавиря М. П., Горай А. О. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 75-79.

10. Сільські території в Україні: практика ідентифікації та інструменти розвитку: науково-аналітична доповідь / Сторонянська І. З., Залуцький І. Р., Патицька Х. О. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України». 2021. 137 с.

11. Лісовий А. В. Сталій розвиток сільських територій як напрям забезпечення економічного зростання і якості життя селян. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 103. С. 89-92.

12. Статівка А. М. Актуальні питання правового забезпечення аграрної політики і сталого розвитку сільських територій. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика: моногр. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. 234 с.

13. Указ Президента України «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» від 21 квітня 2022 р. № 266/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення: 04.02.2023).

14. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М. Філософія розвитку теорії земельного устрою сільських територій. *Агросвіт*. 2022. № 9–10. С. 13-20.

15. Хомюк Н. Л. Особливості формування категорії «сільські території». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 17(2). С. 117-120.

16. Brezzi, M., L. Dijkstra and V. Ruiz (2011). “OECD Extended Regional Typology: The Economic Performance of Remote Rural Regions”, OECD Regional Development Working Papers, 2011/06, OECD Publishing. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://www.oecd.org/regional/regionalaldevelopment/48670214.pdf> (дата звернення: 08.02.2023).

References

1. Busel, V. (2005). *Large Explanatory Dictionary of the modern Ukrainian language (with adj. and report.) [Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.)]*, Kyiv: Irpin Perun, 1728 p.
2. State strategy of regional development for 2021-2027: approved by resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine [Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky: zatverdzhena postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. № 695]. *Legislation of Ukraine*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (last accessed 07.02.2023).
3. Iermolenko, V. (2010). Features of the formation of the category «sustainable development of rural territories» [Osoblyvosti formuvannia katehorii «stalyi rozvytok silskykh terytorii»], *Science Herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Law series*, Vol. 156, P. 50-59.
4. Law of Ukraine on agricultural advisory activities [Zakon Ukrainy pro silskohospodarsku doradchu diialnist], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (last accessed 06.05.2023).
5. Khvesyuk, M., Ilina, M. (2018). Methodological foundations of differentiation of rural territories [Metodolohichni zasady dyferentsiatsii silskykh terytorii], *Economy of agro-industrial complex*, Vol. 4, P. 12-18.
6. Pavlika, N., Khomiuk, N. (2017). Definition of the essence of rural categories [Vyznachennia sutnosti silskykh katehorii], *Bulletin of the Volyn Institute of Economics and Management*, Vol. 19, P. 306-313.
7. Pavlov, O. (2013). Ekonomicheskie nauki: tendentsii spatial development of rural territories of Ukraine [Ekonomichni nauky: tendentsii prostorovoho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy], *Herald of KhNAU imeni V.V. Dokuchaieva*, Vol. 3, P. 165-175.
8. Sabluka, T. *Reformation of the social sphere of the village: organizational and methodological foundations [Reformuvannia sotsialnoi sfery sela: orhanizatsiino-metodychni zasady]*, Kyiv: IAE UAAN, 2000, 475 p.
9. Talavyria, M., Horai, A. (2018). Development of rural territories in the conditions of decentralization [Rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii]. *Economy of agro-industrial complex*, Vol. 11, P. 75-79.
10. Storonianska, I., Zalutskyi, I. R., Patytska, Kh. (2021). *Rural territories in Ukraine: identification practice and development tools [Silski terytorii v Ukraini: praktyka identyfikatsii ta instrumenty rozvytku]*, Lviv, 137 p.
11. Lisovyi, A. (2007). Sustainable development of rural territories as a direction for ensuring economic growth and quality of life of peasants [Stalyi rozvytok silskykh terytorii yak napriam zabezpechennia ekonomichnoho zrostantia i yakosti zhyttia selian], *Culture of the peoples of the Black Sea region*, Vol. 103., P. 89-92.
12. Stativka, A. (2010). *Actual issues of agrarian law of Ukraine: theory and practice [Aktualni pytannia ahrarnoho prava Ukrainy: teoriia i praktyka]*, Kharkiv, 234 p.

13. *Decree of the president of Ukraine "issues of the National Council for the restoration of Ukraine from the consequences of war" [Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pytannia Natsionalnoi rady z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny] vid 21 kvitnia 2022 r. № 266/2022, available at: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (last accessed 06.05.2023).*

14. Tretiak, A., Tretiak, V., Priadka, T. (2022). Philosophy of development of the theory of land structure of rural territories [Filosofiiia rozvytku teorii zemelnogo ustroiu silskykh terytorii], *Agroworld*, Vol. 9, P. 13-20.

15. Khomiuk, N. (2018). Features of forming the category "rural territories" [Osoblyvosti formuvannia katehorii «silski terytorii»], *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*, Vol. 17(2), P. 117-120.

16. Brezzi, M., Dijkstra, L. Ruiz, V. (2011). "OECD Extended Regional Typology: The Economic Performance of Remote Rural Regions", *OECD Regional Development Working Papers, 2011/06, OECD Publishing*, available at: <https://www.oecd.org/regional/regionaldevelopment/48670214.pdf> (last accessed 06.05.2023).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338.246.8(477-22) (048.3); JEL Classification: H 7, O 1, R 1

Третяк В.П., Бреус Д.К. ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПОСТТРАЖДАЛИХ СІЛЬСКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ПОДАЛЬШОГО ЇХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мета. Розвинути теоретичні підходи до визначення поняття «сільська територія» відповідно покладених на них функцій та формування пропозицій щодо визначення пріоритетів повоєнного відновлення сільських територій. **Методика дослідження.** В ході дослідження використовувалися методи логічного аналізу, узагальнення і систематизації. Інформаційними ресурсами дослідження є нормативно-правові акти України, електронні інформаційні ресурси, публікації провідних вітчизняних і зарубіжних авторів, монографічні дослідження фахівців за тематикою дослідження. **Результати.** Здійснено аналіз підходів щодо трактування терміну «сільська територія» та зроблено узагальнюючий висновок, що категорію «сільська територія» слід розглядати як багатофункціональну просторову соціально-економічну систему, яка характеризується взаємодією і взаємозалежністю її складових (просторово-географічні; адміністративно-територіальні; господарсько-економічні; соціально-демографічні) та розвивається під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників. Визначено, що необхідність розвитку політики стимулювання соціально - економічного розвитку сільських територій в Україні обумовлена необхідністю: ліквідації наслідків воєнних дій на сільських територіях, наближення державної політики щодо сільських територій до відповідних політик ЄС, як це передбачено Угодою про асоціацію між Україною та ЄС; прогнозування та мінімізації впливу усіх можливих негативних наслідків, пов'язаних із запровадженням ринкового обігу

сільськогосподарських земель. Зазначено, що на теперішній час процес ідентифікації сільських територій, які заходяться у несприятливих умовах життєдіяльності та господарювання, слід проводити відносно визначення наступних питань: проведення аудиту збитків, понесених внаслідок війни окремими сільськими територіями; шляхів відновлення та соціально – економічно розвитку окремих сільських територій; можливостей відновлення та розбудови інфраструктури окремих сільських територій; державної та регіональної політики відносно відтворення та сталого розвитку секторів агропромислового комплексу, систем охорони здоров'я та освіти, забезпечення соціального захисту сільського населення; забезпечення екологічної безпеки сільських територій. В цілому це дозволить сформувати дієвий механізм, який буде сприяти реалізації інтересів територіальних громад, як основних суб'єктів комплексного розвитку сільських територій. Відновлення України від наслідків війни, а саме розбудова інфраструктури сільських територій, передбачає необхідність формування дієвого механізму взаємодії державно – приватного партнерства, що потребує поєднання зусиль держави та бізнесу в першу чергу у сферах критичної інфраструктури та соціального забезпечення населення. Мова йде про розробку державної та регіональних програм, взаємодії державно-приватного партнерства, створенні й ефективному функціонуванні їх спільної взаємодії, задоволення інтересів ключових груп стейкхолдерів (місцеві громади, сільське населення, місцевий бізнес). **Наукова новизна.** Розвинуто підходів щодо трактування терміну «сільська територія» для можливості забезпечення реалізації пріоритетів повоєнного відновлення сільських територій та подальшого їх сталого розвитку. **Практична значущість.** Запропоновані висновки можуть бути використані дослідниками, органи місцевого самоврядування, представниками бізнес середовища при ідентифікації сільських територій, які заходяться у несприятливих умовах життєдіяльності та господарювання та формуванні пріоритетів їх повоєнного відновлення.

Ключові слова: сільська територія, повоєнне відновлення, соціально – економічний розвиток, державно – приватне партнерство.

UDC 338.246.8(477-22) (048.3); JEL Classification: H 7, O 1, R 1

Tretyak V.P., Breus D.K. FORMATION OF PRIORITIES FOR POST-WAR RECONSTRUCTION OF DAMAGED RURAL TERRITORIES AND THEIR FURTHER SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Goal. To develop theoretical approaches to the definition of the concept of "rural territory" and the corresponding functions assigned to them and the formation of proposals for determining the priorities of the post-war reconstruction of rural territories. **Research methodology.** During the research, methods of logical analysis, generalization and systematization were used. The information resources of the research are normative and legal acts of Ukraine, electronic information resources, publications of leading domestic and foreign authors, monographic studies of experts on the subject of the research. **The results.** The analysis of approaches to the

interpretation of the term "rural territory" was carried out and a general conclusion was made that the category "rural territory" should be considered as a multifunctional spatial socio-economic system characterized by the interaction and interdependence of its components (spatial-geographical; administrative-territorial; economic-economic; socio-demographic) and which develops under the influence of various internal and external factors. It was determined that the need to develop the policy of stimulating the socio-economic development of rural areas in Ukraine happens due to the need to eliminate the consequences of military actions in rural areas, bring the state policy towards rural areas closer to the EU policies, as stipulated by the Association Agreement between Ukraine and the EU; to forecast and minimize the impact of all possible negative consequences associated with the introduction of market circulation of agricultural land. It is noted that currently the process of identification of rural areas located in unfavorable conditions of life and management, should be carried out in relation to the determination of the following issues: conducting an audit of the losses incurred as a result of the war in certain rural areas; ways of restoration and socio-economic development of certain rural areas; the possibilities of restoration and development of the infrastructure of certain rural areas; state and regional policy regarding the reproduction and sustainable development of sectors of the agro-industrial complex, healthcare and education systems, ensuring social protection of the rural population; ensuring environmental safety of rural areas. In general, this will make it possible to form an effective mechanism that will promote the realization of the interests of territorial communities, as the main subjects of the integrated development of rural areas. The recovery of Ukraine from the consequences of the war, namely the development of the infrastructure of rural areas, requires the formation of an effective mechanism of public-private partnership interaction, which requires combining the efforts of the state and business, first of all, in the areas of critical infrastructure and social security of the population. It concerns the development of state and regional programs, the interaction of public-private partnerships, the creation and effective functioning of their joint interaction, the satisfaction of the interests of key groups of stakeholders (local communities, rural population, local business). **Scientific novelty.** Approaches to the interpretation of the term "rural territory" are developed to ensure the implementation of the priorities of the post-war restoration of rural areas and their further sustainable development. **Practical significance.** The proposed conclusions can be used by researchers, local self-government bodies, representatives of the business environment when identifying rural areas that are in unfavorable conditions of life and management and forming priorities for their post-war recovery.

Keywords: rural area, post-war reconstruction, social-economic development, public-private partnership.

Відомості про авторів / About the Authors

Третяк Вікторія Павлівна – доктор економічних наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, професор кафедри управління та адміністрування, м. Харків, Україна; e-mail:v.tretiak@karazin.ua; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5225-8754>; Моб.(067) 577-27-33.

Tretyak Viktoriia – Doctor of Sciences (Economic), Associate Professor V.N. Karazin Kharkiv National University, V.N. Karazin Kharkiv National University, Professor of the Department of Management and Administration, Kharkiv, Ukraine.

Бреус Денис Костянтинівич – аспірант кафедри управління та адміністрування, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,, м. Харків, Україна; Моб. (066) 213-76-39.

Breus Denys Kostyantynovich – graduate student of the department of management and administration, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine.

METHODOLOGICAL BASES OF MANAGEMENT OF BUSINESS ACTIVITY OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

*Olena Ptashchenko, D.Sc. (Economics), Professor
West Ukrainian National University*

*Olena Shersheniuk, Cand. Sc. (Economics), Associate Professor
Kharkiv National Automobile and Highway University*

Introduction. In recent years, the economy of Ukraine has been in an unstable state of crisis, due to the instability of the world economic system in general and the country's political, socio-demographic, financial, and environmental systems in particular. Therefore, it is necessary to constantly adapt the activities of enterprises to such difficult conditions of existence, to find optimal ways of business development, to choose the most correct solutions when solving problems, and to develop such mechanisms of enterprise management so that in the end it is not only not absorbed by the crisis, but also has a stable position on market, was profitable and competitive, justified the strategic goals and objectives that were set at its founding.

In the conditions of a stable economy, the functioning of enterprises depends on many factors, the main ones of which are: legislation, competition and the ability to continuously develop the enterprise itself. It should be understood that under the conditions of a crisis or other extremely difficult situations, these factors undergo changes, and this creates both certain threats and certain new opportunities, which must be considered in time and direct the company's activities in the right direction. Crisis economy is new phenomena and processes that require correct decisions and quality changes. Therefore, the primary task for enterprises is to understand the consequences of the variability of the environment in which they operate, and therefore the timeliness of responding to these changes by making effective management decisions.

However, it should be understood that a crisis for an enterprise can become not only a state of shock, complications, instability of the financial and economic state, but also a significant incentive to implement relevant changes and transformations. Such conditions of existence of enterprises lead to the significance, specificity and individuality of their management decisions. It should be noted that in the conditions of market competition, the responsibility of managers for the final results of economic activity, the financial and economic condition of the enterprise and its market position increases.

Literature review. Currently, the study of business activity of enterprises is gaining great importance among scientists, researchers and economists.

The concept of business activity is quite broad and covers almost all aspects of the enterprise's work. The study of scientists' developments regarding the

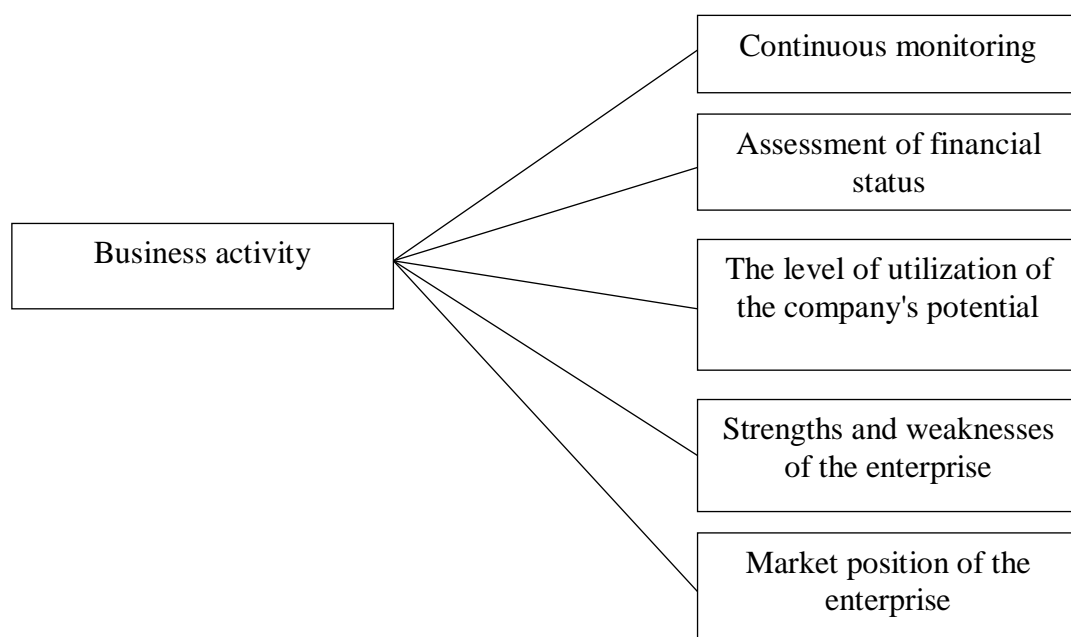
interpretation of the term shows their diversity and inconsistency. This concept can be defined in a broad and narrow sense. In a broad sense, it is aimed at promotion in the markets of products, labor, and capital, and in a narrow sense it means production and commercial activity, the success of invested efforts, resources, and management efficiency. In other words, it is possible to consider business activity in relation to the accumulation and management of internal resources of economic growth and activity in the external economic environment.

Thus, business activity in the understanding of I. Ansof [2]. is presented as a complex comparative characteristic of the enterprise, which reflects the degree of superiority of the set of evaluation indicators of its activity, which determine the success of the enterprise on a certain market for a certain period of time, relative to the set of indicators of competitors.

And the researcher O. Sheremet [17] notes that this is the entire complex of efforts that directs the enterprise on the markets of products, labor, and capital.

Business activity is considered by many scientists from different points of view, for example, Philip Kotler [9] considers the business activity of enterprises from the point of view of using modern marketing tools to accelerate the adoption of marketing and management decisions, T. Amber [1] - from the point of view from the point of view of accelerating the capitalization of the trademark and the commercialization of innovative solutions, V. O. Mets [11] from the point of view of the efforts that the company makes to enter the market of products, labor, capital, and in the analysis of financial and economic activity, this term is used to characterize the current production and commercial activity.

Thus, based on the analysis of modern literary sources, it is possible to present the main characteristics of business activity (Fig. 1).

Fig. 1. Basic characteristics of business activity

Source: Formed on the basis of sources [1; 5; 9].

Thus, we note that the study of the business activity of the enterprise is relevant and timely.

Business activity management covers various spheres of enterprise activity. Such spheres can be industrial, financial, innovative, social, environmental, etc. In the process of analyzing economic literature, it was determined that most scientists focus their attention on two main aspects of business activity management:

- 1) socio-economic management;
- 2) management of the efficiency of economic activity [3].

The first aspect of managing the business activity of enterprises - social and economic management - primarily characterizes the provision of the expected overall economic effect. In this case, the effectiveness of the enterprise's production and economic activity is analyzed, as well as the degree of implementation of economic measures and programs.

The significance of socio-economic management is determined depending on its economic and social nature. In this context, the economic nature of management is considered as a purposeful influence on the relevant structural elements of the enterprise, namely: the system of relations between the personnel of the enterprise, resources (financial, material, informational, etc.), business results, with the aim of ensuring its efficiency, competitiveness, increasing value, etc. .d. Such actions on the part of the management of the enterprise can be carried out with the help of the application of appropriate management methods, the development of planned tasks and measures for their use and control.

Methods of economic management are considered to be a set of means and ways by which a managing entity (enterprise) can influence an object to achieve a certain goal, they also characterize the finished act of influencing any object of management (business activity) [6]. The main methods of economic management are: material stimulation of personnel; economic calculation; balance method; financing method; price regulation; lending

Material stimulation of personnel includes various forms and salary systems, organization of employee bonuses. It is carried out in addition to the existing systems of hourly and piecework payment for the purpose of stimulating employees to highly productive work, achieving high final production results and accelerating scientific and technical progress, which are structural components of the enterprise's business activity [7].

Economic calculation is a method of organizing enterprise management in which each enterprise compares in monetary terms the costs and results of production (providing services), tries to compensate costs with its own income, that is, to ensure self-sufficiency and optimal profitability of production, thus ensuring the achievement of the financial and economic component of the enterprise's business activity [10].

The balance method is a method used in planning business activity to achieve balance in the spheres of production and personal consumption, comparing resources (material, labor, financial) and their needs. The system of these resources in the management of business activity makes it possible to ensure the balance of both

individual sections and the plan of economic and social development in general. With the help of the balance sheet method, economic connections, proportions of the production cycle are revealed, bottlenecks and disproportions are identified, and quantitative parameters of imbalances in various branches of the economic activity of enterprises are established [17].

The method of financing is a set of methods and directions aimed at focusing enterprises on internal financial sources and resources for the formation of business activity, at a time when external sources play a supporting and regulatory role. The main methods of financing modern enterprises are self-financing, state financing, investment, progressive financing, credit provision [19].

Price regulation at the enterprise is the process of setting the price for a specific product. The price of the enterprise's products is largely determined by external factors, including: the influence of competition, participants in the channels of movement of goods (suppliers, intermediaries), state policy [13].

Therefore, the basis of the economic aspect of enterprise management is the creation of prerequisites and the implementation of certain measures that ensure a positive result of economic activity, optimal use of potential opportunities and available resources of enterprises directed to the organization of business activity of the enterprise.

Therefore, "business activity" allows to evaluate the financial condition of the enterprise, helps to determine the strengths and weaknesses for the formation of the development strategy, characterizes the level of utilization of the potential, determines the position of the enterprise on the market, its competitiveness.

Purpose. High-quality enterprise management very often relies on the successful experience of global enterprises, which managers transform in accordance with the development of their own enterprise. An effective solution to the problems that arise with increased competition in the market is possible by reorientation of management activities in the area of support for the prospective development of business activity. This orientation is of great importance in the processes of increasing the effectiveness of the functioning and development of domestic enterprises and their success in the future. The dominant factor in this process is the business activity of the enterprise, its comprehensive study and analysis, which establishes the need to define its functional areas and requires practical application at the enterprise level. That is why the main goal of the current study is to develop a methodological basis for managing the business activity of enterprises in the conditions of globalization.

Methods. During the research, empirical methods (observation, forecasting) were used - for an overview and comprehensive presentation of the indicators and features of the business activity of the enterprise, (analysis, synthesis, abduction, comparison of different systems of other countries) - for a visual representation of the features of the tools of business activity. Each of these methods is used at a certain stage of solving the tasks. For example, it is advisable to use the observation method to understand the essence of the enterprise's activities in modern business conditions; the forecasting method can be used to determine scientifically based prospects for the

general dynamics of the development of events in the future; the abduction method will be useful for building a number of hypotheses, that is, proposals based on assumptions about the specific problem of business activity and the relationship with entrepreneurship as a whole.

Results. All businesses operate in a dynamic and aggressive market environment. It is according to his requirements, taking into account their capabilities, that the management of enterprises develops strategies, and the enterprises themselves adjust their internal activities. Therefore, one of the functional areas of business activity is market and commercial. It contains, respectively, two components: market and commercial, which are closely intertwined and complement each other, but also have certain differences that make their unification impossible. So, the main aspects of the market component should include: identifying demand for creating competitive products of enterprises, determining the most attractive market segments for its expansion and identifying new needs, creating artificial demand, developing strategies for the development of enterprises and competitive struggle, integrated growth, diversified development, formation image of enterprises and their products, etc. The commercial component of business activity is characterized by a set of measures aimed at the effective implementation of business processes by establishing partnerships with counterparties, concluding contracts with participants in commercial turnover for maximum satisfaction of market demand and ensuring high financial results of enterprise activity.

In other words, it is market and commercial activity that forms the basis and provides information for further planning of the enterprise's activities. Activity in this direction is of an extreme nature, characterized by constant aspirations to increase the efficiency of market and commercial activity (external activity of the enterprise), and there are no restrictions in these aspirations.

The level of business activity of enterprises depends on the availability, qualification and efficiency of the use of labor resources. Sufficient provision of enterprises with personnel of the appropriate level of qualification and professional skills, their rational use, high level of labor productivity are of great importance for increasing the volume and efficiency of production, and, therefore, increasing business activity [16]. The quality of performance depends on the extent to which the personnel (especially management staff, whose work is difficult to regulate) are satisfied with the results and conditions of their work, to what extent they have the necessary qualities and competencies, are able to apply new knowledge and technologies, respond in time and make the right decisions his professional duties, his dedication to the goals of the organization [14, 15]. It was the specified factors that led to the selection of personnel as one of the functional areas of business activity of enterprises.

A high level of their business activity is a significant driving force for modern enterprises to perform highly effective activities and achieve commercial success in the business process. The modern globalized economic and political environment places increasingly strict requirements on the quality of management processes as a whole, and business activity as a separate element of management. Today, high-

quality management of business activity is one of the basic determinants of the economic progress of enterprises at all levels of their development.

Quantitative methods of assessing business activity are characterized by the measurement of relevant absolute and relative indicators (net profit, amount of assets, revenue) [19]. They make it possible to assess the company's real chances in the competition for attractive market and geographic segments, to make balanced operational and strategic management decisions. However, the use of only quantitative methods for analysis makes it impossible to outline the reasons that led to a change (positive or negative) in the calculated indicators.

Quantitative methods of assessing business activity are characterized by the measurement of relevant absolute and relative indicators (net profit, amount of assets, revenue) [17, 18]. They make it possible to assess the company's real chances in the competition for attractive market and geographic segments, to make balanced operational and strategic management decisions. However, the use of only quantitative methods for analysis makes it impossible to outline the reasons that led to a change (positive or negative) in the calculated indicators. According to the form of expression of the result, the methods of assessing business activity are divided into: matrix, index and graphic. The business activity analysis matrix in its general form is an analytical-spatial model of a specific type of market and the prognostic position of the enterprise in it, which is due to the cross influence of a selected combination of certain factors of business activity in dynamics. Analysis using matrices involves comparing indicators of factors that characterize the business activity of a certain enterprise and other market or industry entities. At the same time, the selected factors cannot have a sharp functional dependence on each other, and their analytical indicators must correspond to the defined calculation method and be measured in the same time periods. The matrix methods of assessing business activity include: the matrix of the "Boston Consulting Group"; matrix of I. Ansoff; McKinsey matrix; Shell matrix; M. Porter's matrix of competitive strategies; matrix of A. Thompson - A. J. Strickland; Hofer-Shandler matrix [2, 9, 10].

The main advantage of matrix methods of assessing the business activity of enterprises is that in practice they are characterized by ease of use. At the same time, among the shortcomings, it is possible to single out the fact that in the process of assessment and when receiving the result, the enterprise receives a rather limited idea of the state of its business activity. This is explained by the fact that each method is based on the use of a limited range of factors that affect its level. Despite the mentioned advantages, matrix methods are limited in use mainly in the environment of capital-intensive industries (metallurgy, chemical industry, etc.).

Graphical methods of assessing the business activity of enterprises are a system of presenting information about the general state of a given indicator or its individual parameters, values, characteristics with the help of a visual representation of analytical quantities and their ratios using appropriate sign systems (lines; geometric figures, drawings, etc.) with for the purpose of their generalization and further analysis of business activity [7]. Graphical methods include the following: polygon of business activity; business activity radar; "profiles" method; model of consumer

satisfaction.

The features of graphic methods for assessing business activity are listed in Table 1. The analysis shows that the use of graphic methods for assessing business activity by modern enterprises is mainly determined by the availability of powerful and convenient programs for analysis on personal computers, which increases the scope of consumers of methods of graphical representation of statistical information.

An integral assessment of the enterprise's business activity involves conducting a comprehensive analysis of it by calculating an integral indicator [11]. The main advantage of this method is that the enterprise can supplement it at its own discretion with appropriate directions for analysis and coefficients. However, a significant drawback is the limited application of the method. When assessing business activity by analyzing production, innovations, the market, satisfying the needs of consumers, or enterprise counterparties, only a separate direction of research or a corresponding functional area of business activity should be used for the reliability of the analysis. Such conditions significantly complicate the implementation of a qualitative comparative analysis of the business activity of two or more enterprises due to the differentiation of production lines, the use of financial, innovative, personnel resources, etc.

Table 1

Peculiarities of graphical methods of assessing the business activity of enterprises

No	Method name	The essence of the method
1	A polygon of business activity [9]	It is a graphical combination of assessments of the state of business activity of the enterprise and competitors according to the most significant parameters (criteria) and allows you to compare these criteria.
2	"Radar" method [8]	It is based on the creation of a polygon built on axes that correspond to the indicators of the business activity of the enterprise. For comparison, the radars of business activity of competitors are built on the same circle.
3	"Profiles" method [10]	Allows to evaluate the level of business activity of the enterprise according to a certain group of factors. A profile is a graphic representation of selected indicators of business activity according to certain rules. It is used to assess the level of business activity by comparing the profiles of different enterprises built on the same assessment field.
4	Model of consumer satisfaction [17]	The list of possible attributes of business activity is applied. These attributes are considered separately, and not in aggregate, which simplifies the procedure for identifying the key characteristics of the indicator. The result of applying the method is the breakdown of attributes into 4 groups: 1) necessary, standard; 2) critical, one-dimensional; 3) additional, attractive; 4) indifferent.

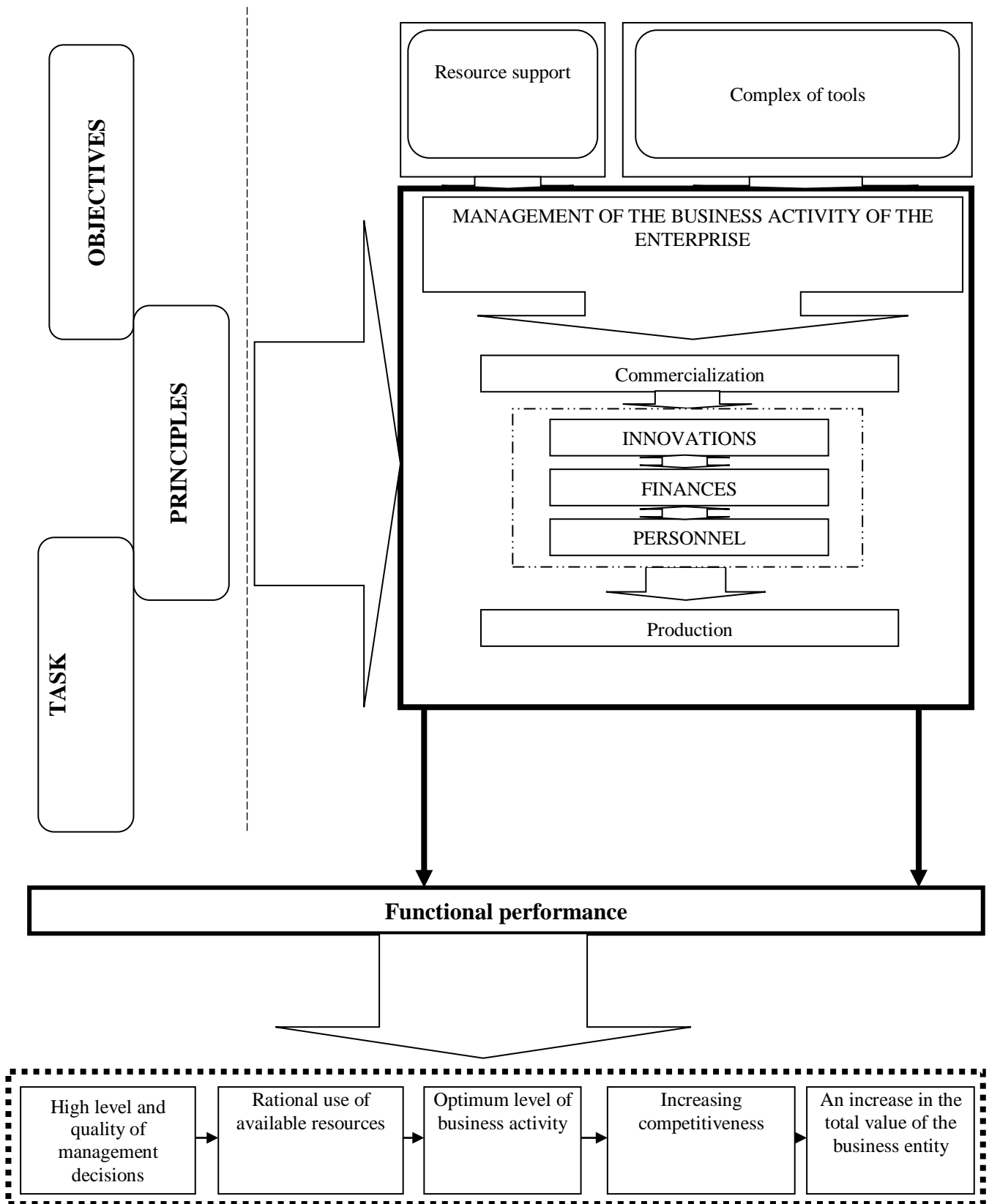
Source: Formed on the basis of sources [1; 5; 9].

The next index method of assessing business activity is the benchmarking method. In general, it is characterized by the study of the driving factors of the business activity of industry leaders or indicators of their business activity for comparison with their own indicators. The compliance of this method with index methods is determined by the presence of those parameters that are used to analyze business activity: market share, profitability of production, cost of production, proximity to suppliers and sources of raw materials, etc. The indisputable advantages of benchmarking are the use in the process of analysis of the indicators of a "reference company" for comparison with one's own, which makes it possible to manage and aim for the achievement of these indicators in the future; determining the reasons for a low or high level of business activity. At the same time, it is impossible to make a reliable assessment of the leading enterprise due to the lack or absence of the necessary analytical indicators.

The method based on the theory of effective competition defines as more competitive those enterprises that have the best organization of the activities of their departments and divisions. At the same time, four areas are analyzed: finance, product competitiveness, production activity and sales activity. The application of this method in the process of analyzing the business activity of enterprises helps to determine the integral indicator, taking into account the main areas of enterprise activity. However, the method has certain disadvantages, which are characterized by the limitation of data for assessment in the form of only four aspects of business activity, while it includes a larger range of indicators. In addition, it is quite difficult to use due to the difficulty of obtaining the necessary information about competing enterprises.

The breadth of the selected methods is due to the uncertainty of the selection criterion or, conversely, the refusal to use one or another method for analysis. The functional appropriateness of the classified methods of business activity analysis is of great importance for conducting such an analysis, since each of the above approaches can be suitable for carrying out different areas of analysis: from the general characterization of the state of individual components of business activity to the calculation of its integral indicator, analysis of the market environment, or determination of competitive advantages.

Conclusions. Modern conditions of development require enterprises to apply a new business model for the development of the domestic economic system. Therefore, tasks should be one of the elements of the organizational mechanism of business activity management. In the process of research, several of these tasks were separated. First, it is the determination of the course of strategic development. Here we are talking, first of all, about the choice of the level and direction of the integration of the enterprise into the economic system: horizontal (cooperation of similar enterprises) or vertical structure (from production to processing and distribution of manufactured products), with the aim of increasing production efficiency, improving the quality of products, labor and management processes, which collectively directly affects the level of business activity.

Fig. 2. Methodological basis of management of business activity of the enterprise

Source: author's development.

The ownership structure as a direction of business activity management is determined by the specific weight of total assets per shareholder. The distribution of assets is an atypical situation for domestic business structures, when the owners try to maintain full control over the enterprise. At the same time, the "ability to share" acts as a direct competitive advantage of the owner, improves the level of business activity, because for investors it means an increase in business transparency and the independence of the company from sole management. Corporate management of the enterprise also affects business activity from the point of view of transparency of activity. The sale of part of the business to a strategic partner known in the business environment becomes a signal of transparency for investors, thereby attracting additional financial sources, improving financial and other functional areas of business activity.

Among the areas of business activity management, measures of reputation management were singled out, the main goal of which is to improve the perception of the enterprise by the external audience, which has a general negative impact on the organization as a whole, and business activity in particular.

For enterprises with a diversified structure of economic activity, one of the important directions of business activity management is the presence of strategic communications, when the role of correct positioning of current events is characterized by fundamental importance, ensuring the preservation of leadership positions, increasing sales, active participation in the development of the economic complex of the state.

The development and adoption of decisions regarding the management of the business activity of enterprises requires managers to follow certain rules that affect their quality and timeliness. The main ones are: delegation of authority, strict control, ability to make decisions, responsibility before the company and the law. The presence of management rules, their observance and specification will ensure more effective performance of functional duties by each employee.

Thus, by applying analytical tools in the management of business activity, the company gets the opportunity to:

- visualization of empirical and analytical information for a deeper understanding of the problems of the state and management of business activity;
- understanding of existing problems and deviations in management and economic processes;
- determination of regularities of processes on the basis of historical data;
- implementation of the "if" scenario to analyze the impact of various parameters on the necessary indicators of business activity.

The logistics toolkit provides for the active use of the potential of the main functions aimed at managing business activity at the enterprise. Among these, it is possible to note the development of logistics plans to ensure the necessary level of coordination and regulation of financial and material flows; logistics organization as a way of establishing rational relationships and functional interaction between the structural divisions of the enterprise and its counterparties. That is, the use of logistics tools (optimal determination of a profitable place and time) leads to a decrease in

costs, an increase in profitability and an increase in the quality level of business activity management.

The use of project management tools is quite important for achieving the optimal level of business activity, as it is a way of managing large-scale tasks and goals in conditions of time and resource limitations. Project management should ensure the implementation of planned indicators of business activity by launching those initiatives that will bring the greatest benefit to the enterprise; to obtain the necessary results, adhering to the established deadlines, including synchronization with the project-dependent activities of the organization; and finally - to effectively manage resources (personnel, finances, production, information, etc.).

Among the outlined tools of the organizational mechanism for managing the business activity of enterprises, marketing ones were also identified, which include: promotion in social media, Universal Analytics, SEO, SEM methods and so on - a large number of channels, methods and programs aimed at obtaining opportunities to determine consumer behavior, changes in sales dynamics, and thereby aimed at a potential increase in the customer base with varying degrees of awareness of the product or company. An important point in the management of the business activity of the enterprise is the solution of issues related to the development of marketing policy, the creation and maintenance of the image of the enterprise. The aggravation of competitive relations does not allow us to ignore the needs and requests of potential customers and consumers of goods and services. The calculation of the perspective of one or another product or type of activity becomes relevant. At the same time, special marketing tools are used (advertising campaigns, promotions, exhibitions, etc., with the aim of forming a stable favorable image).

The use of strategic management tools helps to create unity of a common goal within the enterprise, develop the enterprise's adaptive capacity, increase its competitiveness, which contributes to the improvement of the enterprise's business activity indicators.

The availability of investment tools for business activity management characterizes ways of investing financial funds in one or another asset. They represent a variety of options, with the help of which the enterprise is able to provide a financial basis for increasing the qualitative and quantitative indicators of business activity and realizing large and small goals. Depending on the needs, opportunities, desired level of business activity, such instruments can be shares, investment funds, exchange funds, derivative financial instruments, etc.

One of the most important skills of a manager is the ability to motivate his subordinates for greater productivity and return. An important role is played by selected motivational tools (project motivation, motivation by solving future problems, cascade, cumulative motivation, motivational core, etc.), the choice of which is complicated by the rapid development of the economic mechanism and its subjects, the transition to the intertechnological phase. Thus, the effectiveness of the use of motivational tools in order to improve the business activity of personnel should be manifested by determining the combinations of motivating mechanisms or targeted measures and actions corresponding to the individual characteristics of

employees.

Among the tools of the organizational mechanism for managing business activity, the presence of chain communications and connections was chosen in order to develop a business model where the boundaries between its sectors should be minimal. With this approach, the processes are interconnected and coordinated, and cross-functional teams are created to work in them - a mutual distribution of the role of a leader, where everyone is ready to take on a leadership role depending on the circumstances. For enterprises to achieve the required level of business activity, such a structure is more effective than traditional divisional or line-functional ones, where decisions are often locked on one leader. On a global scale, the boundaries between divisions are blurring even faster, which is why one of the important catalysts for optimizing business activity is the established communication link of all active subsystems of enterprise activity.

The main properties of the organizational mechanism for managing the business activity of enterprises are defined as: complexity, dynamism, integrity, synergism, transparency, combinedness. The complexity of the organizational mechanism is determined by the combination and interaction of its various constituent elements of a functional and supporting nature, classified according to certain criteria and directions, the formation of which is unique for a specific enterprise, focused on improving the level of business activity and the development of interstructural relationships. Dynamism as a property of an organizational mechanism means its effectiveness, which is ensured by the speed of development of its elements through interfunctional connections.

The formation and development of business activity management measures requires a systematic approach. In this connection, there is a need to achieve a synergistic effect between the components of the system. Its emergence is possible due to the property of emergence - that is, new qualities obtained as a result of combination, connection, integration of individual parts into a single system. So, synergism is such an effect of the interaction of the elements of the mechanism (resources, methodological base, tools, etc.), thanks to which the state of business activity significantly improves.

The integrity of the developed organizational mechanism is manifested through its completeness, self-sufficiency, integrity and autonomy of complex structural objects, characterizes their qualitative originality due to the specific patterns of development of the business activity of the enterprise. The nature of transparency is the property that contributes to the effective functioning of the business activity management mechanism and its successful implementation. At the same time, the combination of the mechanism is determined by the presence of an optimal combination of its constituent elements.

The current situation in the national economic space determines new requirements for the construction and formation of the structure of organizational and management mechanisms and their implementation. The need for such a mechanism arises in the event of planned changes in the development of the enterprise's business activity, deterioration of its general condition (including crisis situations), or unclear

prospects for further work. In such a situation, the structure of the organizational mechanism is multifunctional and interdisciplinary in nature. Its effectiveness includes the interaction of various types of business activity, affects technological, economic, financial, legal, psycho-sociological, political and other aspects of business activity. Based on the dynamics of changes in the components of the mechanism, the manager formulates recommendations related to the main goals, business policy and strategy of general planning, structure and control over the state of the organization's business activity.

It is obvious that in the conditions of a rapidly changing economy, the systematic use of static elements and parameters of the system is a rather complex process. Therefore, the main requirement that the developed organizational mechanism of business activity management meets is its adaptability to external and internal changes and risks of influence. In addition, its functional structure can be used for the organization of decision-making and control systems, information management, as well as for the creation and mobilization of activities and processes of managing business activity in crisis (complex) situations. Thus, a fairly stable and flexible basis is created, which allows the organization to work as productively as possible and optimize the level of business activity.

The importance of the developed organizational mechanism can be proven when solving the problems of structuring factors, processes and tools of business activity management, development of investment projects, acquisition of new production facilities, complexes or technologies, coordination of various financial systems, etc.

The functioning of the organizational mechanism assumes its integration into the general system of enterprise management, i.e. the unification of departments, zones and functions of business activity into a single system. The expected, desired result is an easy-to-use system that simplifies decision-making, reduces costs, and, in general, allows for more efficient management of business activity. Until recently, highly effective complex organizational mechanisms were used only in large corporations, mainly due to the high cost of implementation for small companies. However, in recent years, small and medium-sized enterprises also began to understand the advantages of management decisions made with the help of developed tools, resources, directions. The advantage of use is marked by the compliance of structural elements with often changing economic conditions due to risks and threats.

The new configuration of the organizational mechanism for managing the business activity of enterprises is characterized by an understanding of the essence of business activity, its ultimate goal. Traditionally, the implementation of this mechanism requires considerable time. In large corporations, this process can take a long time and involve many experts. This is not suitable for small and medium-sized enterprises, which is why the organizational mechanism was developed and is characterized by the possibility of further adaptation to meet the needs of managing various functional areas of business activity. Such a property should reduce the time required for implementation and prevent the separation of structural segments and their elements, which leads to an increase in the cost of implementation.

When implementing the structuring of the organizational mechanism for managing the business activity of the enterprise, it should be noted that the breakdown into components is somewhat conditional, since they are all interconnected and focused on solving a single problem - optimizing the level of business activity. There is no single correct version of the developed mechanism for all enterprises. Each enterprise is able to individually choose and define its elements, blocks, indicators, thereby reducing or supplementing existing ones. At the same time, the study showed the presence of common features and inherent characteristics determined in the analysis process:

1) functionality is the basis of any mechanism. The business activity of the organization is based on it, and the quality of management decisions regarding the optimization of its level should contain all the necessary functions of achievement;

2) practicality, i.e. adaptability of the mechanism to the needs of the enterprise, the specifics of its activity, business conditions with the aim of simplifying its use and reducing the costs of its implementation, and therefore - increasing the possibilities of integration;

3) manufacturability is a key principle of organizational development, which is a factor of compliance of the internal environment of the enterprise with the scale of activity (the internal environment does not hinder market activity), ensuring competitive advantages, transparency and manageability of the internal environment.

Thus, the author's approach to the formation of an organizational mechanism for managing the business activity of enterprises is characterized by a modular structuring of system elements, endowed with unique properties for each enterprise, aimed at effective interaction of employees and divisions, optimization of information flows, clear regulation of activities. At the same time, it is a comprehensive set of tools capable of integration processes, i.e. combining defined modules in real time.

The introduction of this mechanism to the economic and managerial activities of enterprises will increase the manageability of the enterprise, improve the technology of internal business processes and the efficiency of operations. Coordination of the internal functional areas of the enterprise will ensure compliance of the internal environment with strategic goals, establishment of an optimal level of business activity, increase of the added value of the enterprise in general. At the same time, the quality and speed of information processing, its reliability and the thoroughness of management decision-making require the development of analytical measures for the use and evaluation of available information indicators to ensure the necessary level of business activity of the enterprise.

Перелік посилань

1. Ambler Tim Marketing and the Bottom Line: The Marketing Metrics to Pump Up Cash Flow. 2nd Edition, 2004. 334 p.

2. Assessment of investment attractiveness of industrial enterprises / Jacek Binda, Maryna Prokopenko, Andrii Ramskyi [et al.]. *International Journal of Management*. 2020. Vol. 11, Iss. 2, February. P. 27-35.

3. European statistics 2022. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>. (дата звернення: 10.02.2023).
4. Joel R. Evans, Barry Berman. Marketing. Prentice Hall. 1997. 747 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/44551548_Marketing_Joel_R_Evans_Barry_Berman (дата звернення: 25.02.2023).
5. Ясіновська І. Ф., Іщенко В. А. Ділова активність підприємства та шляхи її підвищення. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. 2019. № 1. С. 206-209.
6. Кащена Н. Б., Горошанська Т. В., Польова Т. В. Ділова активність підприємства: сутність та методика аналізу: монографія. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2016. 196 с.
7. Кобрин Л. Й. Теоретико-методичні підходи до управління діловою активністю підприємства. *Наукові записки*. 2018. № 1(56). С. 193-200.
8. Philip Kotler, Kartajaya H., Setiawan I. Marketing 4.0: Moving from Traditional to Digital. Somerset: Wiley, 2016. 208 p.
9. Лесюк А. С. Система показників комплексної оцінки фінансового стану підприємства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 132-140.
10. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2003. 278 с.
11. OECD Economic Outlook, Interim Report September 2022. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ae8c39ec-en/index.html?itemId=/content/publication/ae8c39ec-en> (дата звернення: 10.02.2023).
12. Птащенко О., Чернобай Л., Малихіна С., Везомська І., & Яремчук С. Проблеми та перспективи застосування стратегій управління персоналом міжнародних компаній в українській бізнес-практиці. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. 1(42) P. 406-414. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.42.2022.3661> (дата звернення: 20.02.2023).
13. Ramskyi A., Solonko A. Mechanism of formation of financial security of an enterprise. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation European Association of Economists*. 2018. No1, P. 14-20.
14. Rubmann M. Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries. The Boston Consulting Group. Inc. 2015. URL: https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_industry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries.aspx (дата звернення: 21.02.2023).
15. Shtal T., Buriak M., Ukubassova G., Amirbekuly Y., Toiboldinova Z., Tlegen T. Methods of analysis of the external environment of business activities. *Espacios*. 2018. Vol. 39 (12). P. 22.
16. Шеремет О., Русин Д. Взаємозв'язокта взаємовплив конкурентоспроможності підприємства та його ефективності функціонування. *Наукові праці НУХТ*. 2010. № 36. С. 46-50.

17. Вагнер І. Економічний аналіз як сучасний інструмент прийняття стратегічних управлінських рішень. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер : Економіка АПК*. 2013. № 20 (1). С. 43-48. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20\(1\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20(1)_9) (дата звернення: 22.02.2023).

18. Вікарчук О. І. Інноваційна культура як ідеологія управління діловою активністю підприємства. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечнікова*. 2013. Вип. 2, Т. 18. С. 33-40.

19. Воронко Р. М., Воронко О. С. Аналіз ділової активності в системі управління розвитком підприємства. *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 23. С. 64-69.

References

1. Ambler, T. (2004). *Marketing and the Bottom Line: The Marketing Metrics to Pump Up Cash Flow*. 2nd Edition, 334 p.

2. Binda, J., Prokopenko, M., Ramskyi, A. [et al.] (2020). Assessment of investment attractiveness of industrial enterprises, *International Journal of Management*, Vol. 11, Iss. 2, February, P. 27-35.

3. *European statistics 2022*, available at: <http://ec.europa.eu/eurostat> (last accessed 10.02.2023)

4. Evans, J., Berman, B. (1997). *Marketing*. Prentice Hall, 747 p. , available at:

https://www.researchgate.net/publication/44551548_Marketing_Joel_R_Evans_Barry_Berman (last accessed 25.02.2023).

5. Iasinovska, I., Ishchenko, V. (2019). Business activity of the enterprise and ways to increase it [Dilova aktyvnist pidpryemstva ta shliakhy yii pidvyshchennia], *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy*, Vol. 1, P. 206-209.

6. Kashchena, N., Horoshanska, T., Polova, T. (2016). *Business activity of the enterprise: the essence and methodology of analysis [Dilova aktyvnist pidpryemstva: sutnist ta metodyka analizu]*, Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenka I.S., 196 p.

7. Kobryn, L. (2018). Theoretical and methodological approaches to managing the business activity of an enterprise [Teoretyko-metodychni pidkhody do upravlinnya dilovoyu aktyvnisty pidpryemstva], *Scientific notes*, Vol. 1(56), P. 193-200.

8. Kotler, Ph., Kartajaya H., Setiawan I. (2016). *Marketing 4.0: Moving from Traditional to Digital*, Somerset: Wiley, 208 p.

9. Lesyuk, A. (2020). System of indicators of complex assessment of the financial condition of the enterprise [Systema pokaznykiv kompleksnoyi otsinky finansovoho stanu pidpryemstva], *Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Economics and management*, Vol. 31 (70), Iss. 4, P. 132-140.

10. Mets, V. (2003). *Economic analysis of financial results and the financial state of the enterprise [Ekonomichnyy analiz finansovykh rezul'tativ ta finansovoho stanu pidpryemstva]*, Kyiv: Vyshcha shkola, 278 p.

11. *OECD Economic Outlook, Interim Report September* (2022), available at: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ae8c39ec-en/index.html?itemId=/content/publication/ae8c39ec-en> (last accessed 10.02.2023).
12. Ptashchenko, O., Chernobay, L., Malykhina, S., Verezoms'ka, I., Yaremchuk, S. (2022). Problems and prospects of applying HR management strategies of international companies in Ukrainian business practice [Problemy ta perspektyvy zastosuvannya stratehiy upravlinnya personalom mizhnarodnykh kompaniy v ukrayins'kiy biznes-praktytsi], *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, Vol. 1(42), P. 406-414, available at <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.2022.3661> (last accessed 20.02.2023).
13. Ramskyi, A., Solonko, A. (2018). Mechanism of formation of financial security of an enterprise, *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation European Association of Economists*, Vol. 1, P. 14-20.
14. Rubmann, M. (2015). *Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries*. The Boston Consulting Group. Inc., available at: https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_indust474ry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries.aspx (last accessed 21.02.2023).
15. Shtal, T., Buriak, M., Ukubassova, G., Amirbekuly, Y., Toiboldinova, Z., Tlegen, T. (2018). Methods of analysis of the external environment of business activities, *Espacios*, Vol. 39 (12), P. 22.
16. Sheremet, O., Rusyn, D. (2010). Interrelationships and mutual influence of enterprise competitiveness and its efficiency of functioning [Vzayemozv'yazokta vzayemoplyv konkurentospromozhnosti pidpryyemstva ta yoho efektyvnosti funktsionuvannya], *Scientific works of the NUHT*, Vol, 36, P. 46-50.
17. Vahner, I. (2013). Economic analysis as a modern tool for making strategic managerial decisions [Ekonomichnyy analiz yak suchasnyy instrument pryynyattya stratehichnykh upravlins'kykh rishen'], *Bulletin of the Lviv National Agrarian University. Ser: Economy of agriculture*, Vol. 20 (1), P. 43-48, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20\(1\)__9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20(1)__9) (last accessed 06.05.2023).
18. Vikarchuk, O. (2013). Innovative culture as an ideology of business activity management of the enterprise [Innovatsiyina kul'tura yak ideolohiya upravlinnya dilovoyu aktyvnistyu pidpryyemstva], *Bulletin of I. I. Mechnikov ONU*, Vol. 2, Iss. 18, P. 33-40.
19. Voronko, R., Voronko, O. (2018). Analysis of business activity in the Enterprise Development Management System [Analiz dilovoyi aktyvnosti v systemi upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva], *Entrepreneurship and trade*, Vol. 23, P. 64-69.

ABSTRACTS РЕФЕРАТИ

UDK 339.138; JEL Classification: E 20, F 01, F 20, F 29, M30

Ptashchenko O., Shersheniuk O. METHODOLOGICAL BASES OF MANAGEMENT OF BUSINESS ACTIVITY OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Summary. The main aspects of managing the business activity of enterprises in the conditions of globalization are considered in the presented work. The development of market relations, which is characterized by the complication of business processes, an increase in the required level of scientific knowledge of manufactured products, a reduction in the life cycle of goods and the development of information, leads to awareness of the importance and necessity of introducing innovations and ensuring innovative activity. With the help of innovations, a systematic process of creation, introduction of new goods, equipment or technology (production, management, information support, etc.) or reduction of the cost of existing products is carried out, with the aim of increasing business activity and obtaining a socio-economic effect. Thus, innovations are an important functional area of business activity of enterprises. **The purpose** of the work is research and development of methodological foundations of management of economic activity of enterprises in the conditions of globalization. **Research methods.** The main research methods are observation, forecasting, methods of analysis and synthesis, logical method. All proposed research methods are aimed at determining the main trends of modern times in the direction of managing the business activity of enterprises in order to increase their competitiveness in the conditions of globalization and changes.

Results. A methodological approach to managing business activity has been developed. The analyzed methodological approaches to the analysis of business activity made it possible to classify them depending on the application of the used methods on the main functional areas of business activity of enterprises. Given that the functional areas of business activity are divided into five categories (market-commercial, financial, investment, personnel, production), the proposed classification of business activity analysis methods takes into account the specific properties inherent in each relevant area, which constitutes the novelty of the research. **Scientific novelty.** In addition, the author's development improved the structuring of business activity assessment methods, which today is characterized by differences of opinion regarding its implementation, assigning this or that method to a certain functional area. The given classification contributes to the systematization of methods of analysis of business activity, allows you to choose one or more of the most appropriate methods for a certain specific situation among their large number. **Practical significance.** **The proposed approach,** based on the structuring of methods for assessing the business activity of enterprises, allows optimizing marketing and management decisions at the enterprise and increasing its competitiveness.

Key words: management system, business activity of the enterprise, globalization process, components of business management, indicators of business activity.

УДК 339.138; JEL Classification: E 20, F 01, F 20, F 29, M30

Птащенко О.В., Шершенюк О.М. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ДІЛОВОЮ АКТИВНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. В представленій роботі розглянуто основні аспекти управління діловою активністю підприємств в умовах глобалізації. Розвиток ринкових відносин, який характеризується ускладненням бізнес-процесів, підвищенням необхідного рівня наукоємності виготовленої продукції, скороченням життєвого циклу товарів та розвитком інформацій призводить до усвідомлення важливості й необхідності впровадження інновацій та забезпечення інноваційної активності. За допомогою інновацій здійснюється систематичний процес створення, впровадження нових товарів, техніки чи технології (виробництва, управління, інформативного забезпечення тощо), або зниження собівартості вже існуючої продукції, з метою підвищення ділової активності та отримання соціально-економічного ефекту. Таким чином, інновації виступають важливою функціональною зоною ділової активності підприємств. **Метою роботи** є дослідження розробка методологічних основ управління господарською діяльністю підприємств в умовах глобалізації. Методики дослідження. **Основними методами дослідження** є – спостереження, прогнозування, методи аналізу та синтезу, логічний метод. Всі запропоновані методики дослідження спрямовані на визначення основних тенденцій сучасності в напрямку управління діловою активністю підприємств задля підвищення їх конкурентоспроможності у умовах глобалізації та змін.

Результати. Сформовано методологічний підхід до управління діловою активністю. Проаналізовані методичні підходи щодо аналізу ділової активності дозволили їх класифікувати у залежності застосування використаних методів від основних функціональних зон ділової активності підприємств. Ураховуючи те, що функціональні зони ділової активності поділено на п'ять категорій (ринково-комерційна, фінансова, інвестиційна, кадрова, виробнича), запропонована класифікація методів аналізу ділової активності враховує специфічні властивості, притаманні кожній відповідній зоні, що складає новизну дослідження. **Наукова новизна.** Крім того, в авторській розробці було удосконалено структуру аналізу методів оцінки ділової активності, яка на сьогодні характеризується розрізненістю поглядів щодо її проведення, віднесення того чи іншого методу до певної функціональної зони. Наведена класифікація сприяє систематизації методів аналізу ділової активності, дозволяє здійснити вибір серед великої їх кількості один або декілька, найбільш доречних у застосуванні до певної конкретної ситуації. **Практична значимість.** Пропонований підхід, що базується на структуризації методів оцінки ділової активності підприємств, дозволяє оптимізувати маркетингові та управлінські рішення на підприємстві та підвищити його конкурентоспроможність.

Ключові слова: система управління, ділова активність підприємства, глобалізаційний процес, складові управління діловою активністю, показники ділової активності

Відомості про авторів / About the Authors

Птащенко Олена Валеріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва і торгівлі Західноукраїнського національного університету (м.Тернопіль), Україна; e-mail: helenavaleriya@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2413-7648>.
Моб. (066) 302-46-22

Olena Ptashchenko – Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship and Trade West Ukrainian National University (Ternopil), Ukraine.

Шершенюк Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (м. Харків), Україна; e-mail: sheralyona@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9959-2725>.
Моб. (050) 151-30-09.

Shersheniuk Elena – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД В УКРАЇНІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ДЕСТРУКТОРА

Шевченко І.Ю., д-р екон. наук, професор
Васильченко М.С., аспірант 1-го року навчання (ОНП «Економіка»)
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Глобалізація соціально-економічної сфери та науково-технічний прогрес сприяли розвитку транспортної інфраструктури, зокрема автомобільного транспорту: автотранспортні засоби та дорожнє покриття ставали дедалі досконалішими, що пришвидшило доставку вантажів і переміщення пасажирів, проте призвело до збільшення кількості дорожньо-транспортних пригод.

Згідно Наказу Міністерства внутрішніх справ України від 04.10.2007 р. № 373 «Про надання страховикам інформації про дорожньо-транспортні пригоди» дорожньо-транспортна пригода – це подія (небезпечний випадок), що сталася під час руху дорожнього транспортного засобу, унаслідок якої загинули або травмовані люди чи завдані матеріальні збитки [1]. Вказана дефініція вже містить зазначення на деструктивному характері дорожньо-транспортних пригод, який проявляється головним чином у вигляді загибелі та/або травмуванні людей, а також матеріальних збитків.

В Україні проблема дорожньо-транспортних пригод стоїть гостро, адже за статистикою: кожні три хвилини трапляється дорожньо-транспортна пригода; кожні п'ятнадцять хвилин у дорожньо-транспортній пригоді травмується одна людина; кожні три години у дорожньо-транспортній пригоді гине одна людина [2].

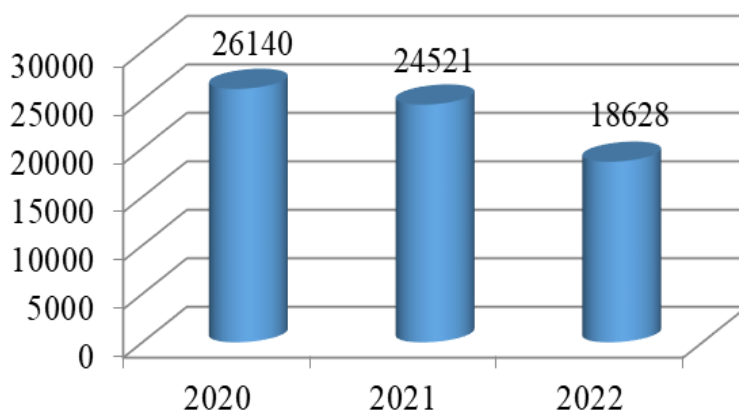
Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на глобальний деструктивний характер і традиційний суспільний резонанс, проблематика дорожньо-транспортних пригод закономірно стала об'єктом досліджень багатьох науковців. Когорта науковців (В. Байков, О. Горбай, О. Григоришин, С. Данець, І. Керницький, В. Кисельов, В. Когут, В. Кужель, В. Огородніков, В. Перлов, О. Рябушенко, Р. Сава, О. Сараєв, П. Улянич) вивчала й удосконалювала техніко-ергономічні аспекти прогнозування, моделювання, моніторингу й експертизи дорожньо-транспортних пригод [3-8]. Медико-профілактичні аспекти нівелювання наслідків дорожньо-транспортних пригод висвітлювали в наукових працях такі вчені як Г. Білоножкін, Г. Бондарчук, О. Галацан, Г. Герцен, В. Грушка, В. Забашта, О. Люлько, А. Процик, С. Рябев, Д. Штонда [9-11]. Юридично-організаційним аспектами взаємовідносин учасників дорожньо-транспортних пригод приділили увагу наступні дослідники: О. Кучеренко, О. Ховпун [12-13].

Невирішені складові загальної проблеми. Попри популярність проблематики дорожньо-транспортних пригод серед вітчизняних науковців, все ж слід відмітити брак досліджень, що висвітлюють соціально-економічні аспекти тенденцій і закономірностей дорожньо-транспортних пригод в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення тенденцій і закономірностей дорожньо-транспортних пригод в Україні як соціально-економічного деструктора.

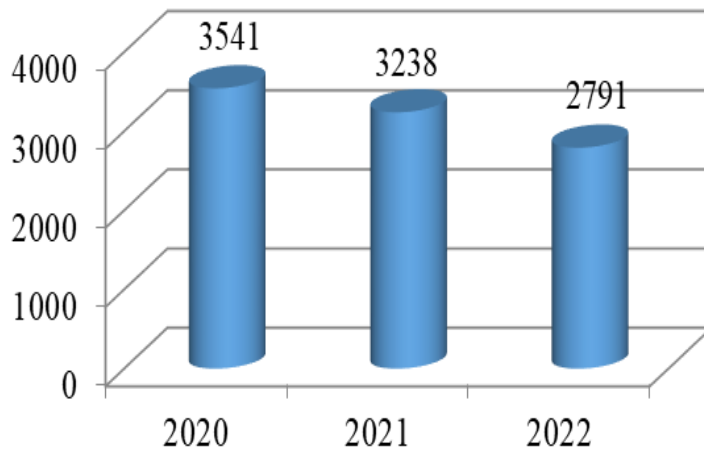
Виклад основного матеріалу дослідження. У 2019 році Україна посіла 6-те місце в Європі в (анти)рейтингу за смертністю населення у дорожньо-транспортних пригодах і 122-е місце у світі за даним критерієм [14]. Розуміючи важливість протидії деструктивним наслідкам дорожньо-транспортних пригод в Україні, 2020 року уряд схвалює Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року [15] та затверджує Державну програму підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року [16]. І хоча термін реалізації вказаних актів ще продовжується, вже зараз можна частково оцінити їх ефективність чи неефективність.

Спираючись на дані Патрульної поліції України, можемо констатувати позитивну тенденцію зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод і, як наслідок, – зменшення кількості загиблих і травмованих внаслідок дорожньо-транспортних пригод у 2021-2022 рр. порівняно з базовим 2020 р. (рис. 1-3).

Рис. 1. Кількість дорожньо-транспортних пригод із загиблими та/або травмованими в Україні у період 2020-2022 рр.

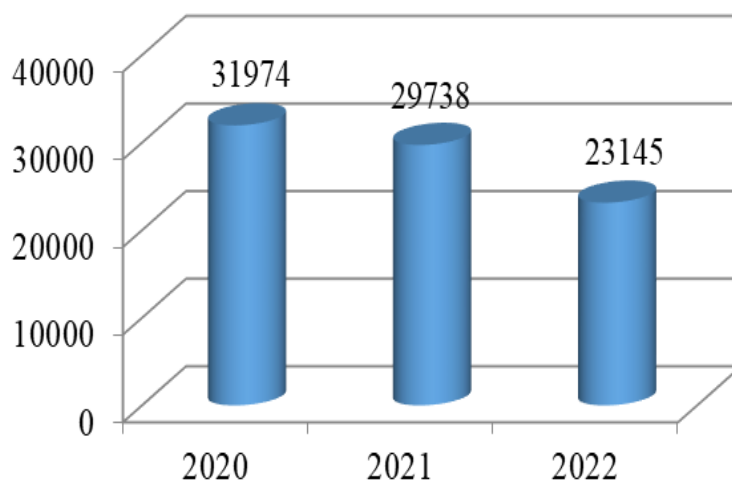
Джерело: побудовано авторами за даними [17-19].

Рис. 2. Загиблі внаслідок дорожньо-транспортних пригод в Україні у період 2020-2022 рр., осіб

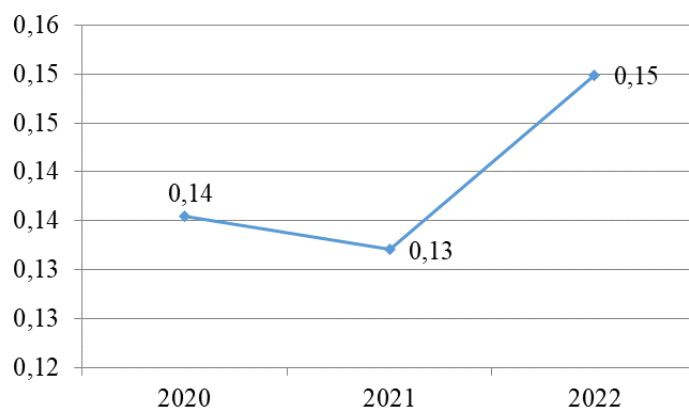
Джерело: побудовано авторами за даними [17-19].

У той же час, як свідчать дані рис. 4-5, рівень фатальності та травматичності дорожньо-транспортних пригод в Україні зменшився у 2021 р., проте суттєво збільшився у 2022 р., досягши значень навіть більших, ніж у базовому 2020 р.

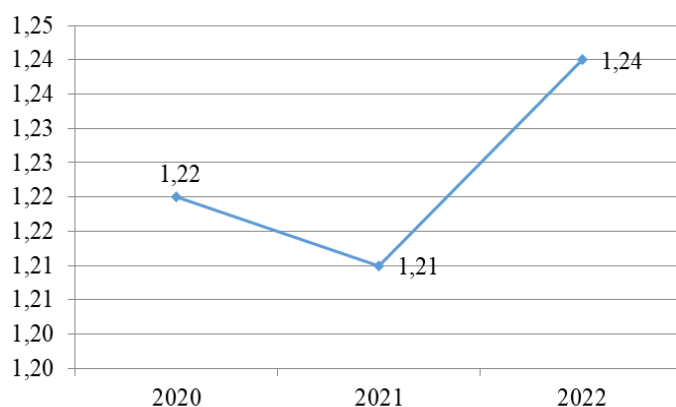
Рис. 3. Травмовані внаслідок дорожньо-транспортних пригод в Україні у період 2020-2022 рр., осіб

Джерело: побудовано авторами за даними [17-19].

Рис. 4. Коефіцієнт фатальності дорожньо-транспортних пригод в Україні у період 2020-2022 рр.

Джерело: побудовано авторами на підставі розрахунків за даними [17-19].

Рис. 5. Коефіцієнт травматичності дорожньо-транспортних пригод в Україні у період 2020-2022 рр.

Джерело: побудовано авторами на підставі розрахунків за даними [17-19].

Розрахунок коефіцієнтів фатальності (відношення кількості загиблих внаслідок дорожньо-транспортних пригод до кількості дорожньо-транспортних пригод із загиблими та/або травмованими) та травматичності (відношення кількості травмованих внаслідок дорожньо-транспортних пригод до кількості дорожньо-транспортних пригод із загиблими та/або травмованими) дорожньо-транспортних пригод має бути невід’ємним елементом аналізу тенденцій і закономірностей дорожньо-транспортних пригод як соціально-економічного деструктора. Так представлені на рис. 4-5 значення зазначених коефіцієнтів свідчать про те, що деструктивний вплив дорожньо-транспортних пригод на соціально-економічну систему України не зменшився, а навіть дещо збільшився у 2022 р.

Дослідимо причини дорожньо-транспортних пригод із загиблими та/або травмованими в Україні в обраний період, наглядно представивши результати у вигляді табл. 1.

Таблиця 1

Розподілення дорожньо-транспортних пригод із загиблими та/або травмованими в Україні за причинами у 2020-2022 рр.

Причини ДТП	Кількість ДТП, %			Загиблі внаслідок ДТП, %			Травмовані внаслідок ДТП, %		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Перевищення безпечної швидкості	38,25	38,60	40,59	50,16	50,83	53,99	35,69	39,11	40,88
Порушення правил маневрування	21,12	20,48	20,65	15,19	13,47	12,29	21,19	20,55	20,87
Порушення правил проїзду перехресть	9,00	8,63	7,88	2,94	2,69	1,86	9,57	9,67	9,12
Порушення правил проїзду пішохідних переходів	7,12	7,56	7,75	3,19	3,80	3,98	5,88	6,21	6,26
Недотримання дистанції	5,53	5,94	4,53	2,40	2,59	2,36	5,28	6,07	4,62
Перехід пішоходів у невстановленому місці	3,79	3,58	3,18	6,41	5,81	5,55	2,57	2,55	2,02
Керування транспортним засобом у стані сп'яніння	3,49	3,44	4,24	2,91	3,49	3,26	4,86	3,60	4,45
Виїзд на смугу зустрічного руху	2,46	2,34	2,24	4,89	4,85	5,30	4,09	3,12	3,02
Перевищення встановленої швидкості	2,00	2,28	2,52	4,04	4,48	4,51	2,25	2,32	2,65
Неочікуваний вихід на проїзну частину	1,54	1,68	1,25	2,65	2,84	1,54	0,98	1,13	0,87
Невиконання водіями вимог сигналів регулювання	1,28	1,06	1,27	0,42	0,28	0,32	1,46	1,24	1,35
Порушення правил обгону	1,09	1,02	0,99	1,50	1,30	1,18	1,65	1,30	1,25
Порушення правил надання безперешкодного проїзду	0,94	1,01	0,99	0,25	0,62	0,54	0,90	1,12	1,11

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Перевтома, сон за кермом	0,42	0,33	0,25	0,65	0,40	0,72	0,28	0,35	0,21
Невиконання пішоходами вимог сигналів регулювання	0,34	0,29	0,26	0,20	0,34	0,36	0,29	0,21	0,19
Порушення техніки безпеки пасажиром	0,30	0,39	0,25	0,11	0,31	0,18	0,26	0,30	0,18
Порушення правил перевезення пасажирів	0,25	0,29	0,23	0,17	0,22	0,47	0,28	0,23	0,16
Керування несправним транспортним засобом	0,24	0,24	0,21	0,40	0,31	0,14	0,17	0,27	0,25
Порушення правил зупинки і стоянки транспортного засобу	0,23	0,24	0,24	0,40	0,37	0,29	1,56	0,18	0,19
Порушення ПДР пішоходами у стані сп'яніння	0,21	0,27	0,25	0,45	0,43	0,54	0,12	0,17	0,15
Порушення правил проїзду залізничних переїздів	0,15	0,15	0,09	0,31	0,43	0,36	0,38	0,10	0,06
Порушення правил перевезення вантажів	0,06	0,04	0,05	0,14	0,06	0,11	0,03	0,04	0,04
Порушення правил буксирування	0,05	0,02	0,04	0,11	0,00	0,04	0,07	0,02	0,03
Порушення правил утримання автодоріг та вулиць	0,05	0,06	0,03	0,03	0,03	0,07	0,07	0,05	0,03
Порушення правил користування зовнішніми світловими приладами транспортних засобів	0,04	0,02	0,03	0,08	0,03	0,04	0,03	0,02	0,03
Порушення правил проїзду великогабаритних та великовагових транспортних засобів	0,02	0,02	0,00	0,00	0,03	0,00	0,05	0,03	0,00

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Порушення вимог ПДР погоничем тварин	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,03	0,01	0,01
Порушення правил проїзду зупинок громадського транспорту	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,03	0,01	0,01

Джерело: складено авторами на підставі розрахунків за даними [17-19].

Згідно даних табл. 1, головним деструктором соціально-економічної системи України внаслідок дорожньо-транспортних пригод у 2020-2022 рр. було таке порушення ПДР як «перевищення безпечної швидкості»: з цієї причини сталося 38,25-40,59% усіх дорожньо-транспортних пригод, що спричинило загибель 50,16-53,99% усіх загиблих у дорожньо-транспортних пригодах і травмування 35,69-40,88% усіх травмованих у дорожньо-транспортних пригодах. Друге місце в (анти)рейтингу причин дорожньо-транспортних пригод в Україні посідає таке порушення ПДР як «порушення правил маневрування»: з цієї причини сталося 20,48-21,12% усіх дорожньо-транспортних пригод, що спричинило загибель 12,29-15,19% усіх загиблих у дорожньо-транспортних пригодах і травмування 20,55-21,19% усіх травмованих у дорожньо-транспортних пригодах.

Таким чином, з причин «перевищення безпечної швидкості» та «порушення правил маневрування» у 2020-2022 рр. в Україні сукупно сталося 58,73-61,71% усіх дорожньо-транспортних пригод, що спричинило загибель 62,45-69,18% усіх загиблих у дорожньо-транспортних пригодах і травмування 56,24-62,07% усіх травмованих у дорожньо-транспортних пригодах. Відповідно, попередньо згадані стратегія та державна програма підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні мають бути першочергово спрямовані на протидію саме таким порушенням ПДР як «перевищення безпечної швидкості» та «порушення правил маневрування».

Причини дорожньо-транспортних пригод в Україні закономірно отримують відображення у видах дорожньо-транспортних пригод (табл. 2), де превалюють «зіткнення» та «наїзд на пішохода», на які сукупно прийшлося 68,03-72,93% усіх дорожньо-транспортних пригод, що спричинило загибель 64,88-68,96% усіх загиблих у дорожньо-транспортних пригодах і травмування 68,84-73,49% усіх травмованих у дорожньо-транспортних пригодах.

Розподілення дорожньо-транспортних пригод із загиблими та/або травмованими в Україні за видами у 2020-2022 рр.

Види ДТП	Кількість ДТП, %			Загиблі внаслідок ДТП, %			Травмовані внаслідок ДТП, %		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Зіткнення	41,87	42,31	39,66	32,70	33,51	33,57	50,85	50,46	48,11
Наїзд на пішохода	29,23	30,62	28,37	33,83	35,45	31,31	21,76	23,03	20,73
Наїзд на перешкоду	10,75	10,22	13,30	14,21	12,88	16,05	10,90	10,81	13,66
Перекидання транспортного засобу	7,80	7,19	8,91	10,11	9,20	10,93	8,10	7,76	9,56
Наїзд на велосипедиста	6,76	5,53	6,42	6,64	6,02	5,30	5,04	4,06	4,83
Наїзд на транспортний засіб, що стоїть	1,96	2,30	2,01	2,01	2,35	1,86	1,92	2,27	1,98
Падіння пасажирів	1,37	1,57	1,12	0,25	0,37	0,61	1,15	1,30	0,88
Наїзд на тварин	0,11	0,11	0,09	0,14	0,06	0,00	0,10	0,13	0,08
Наїзд на гужовий транспорт	0,11	0,12	0,10	0,08	0,12	0,32	0,13	0,13	0,12
Падіння вантажів	0,05	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04	0,03

Джерело: складено авторами на підставі розрахунків за даними [17-19].

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки щодо тенденцій і закономірностей дорожньо-транспортних пригод в Україні як соціально-економічного деструктора у період 2020-2022 рр.:

– виявлена позитивна тенденція зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод, кількості загиблих і травмованих внаслідок дорожньо-транспортних пригод у 2021-2022 рр. порівняно з базовим 2020 р.;

– виявлена негативна тенденція зростання фатальності та травматичності дорожньо-транспортних пригод у 2022 р. порівняно з 2020-2021 рр.;

– виявлена закономірність спричинення дорожньо-транспортних пригод головним чином такими порушеннями ПДР як «перевищення безпечної швидкості» та «порушення правил маневрування»;

– виявлена закономірність прояву дорожньо-транспортних пригод головним чином у вигляді «зіткнення» та «наїзду на пішохода».

Перелік посилань

1. Про надання страховикам інформації про дорожньо-транспортні пригоди: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.10.2007 р. № 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0373320-07> (дата звернення: 09.04.2023)

2. ДТП в Україні: скільки людей травмується і гине на дорогах. *Слово і діло: аналітичний портал*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/21/infografika/suspilstvo/dtp-ukrayini-skilky-lyudej-travmuyetsya-hyne-dorohax> (дата звернення: 09.04.2023)

3. Огородніков В.А., Байков В.П., Кисельов В.Б., Перлов В.Є., Ульянич П.А. Визначення параметрів розкриття подушок безпеки з врахуванням енергії пластичної деформації елементів конструкцій автомобілів при ДТП. *Вісник Національного транспортного університету*. 2012. № 26(2). С. 229–236.

4. Данець С.В. Застосування автоматизованих засобів дослідження обставин ДТП. *Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2013. Вип. 61–62. С. 190–194.

5. Когут В.М., Григоришин О.М., Горбай О.З., Керницький І.С., Сава Р.В. Критерії оцінювання аварійних ударних навантажень тіла людини під час ДТП. *Вісник Донецької академії автомобільного транспорту*. 2013. № 2. С. 29–39.

6. Сараєв О.В. Проблемні питання визначення параметрів руху транспортних засобів при дослідженні ДТП. *Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2013. Вип. 61–62. С. 174–178.

7. Кужель В.П. Обґрунтування вибору факторів впливу на дальність видимості дорожніх об'єктів в темну пору доби при експертизі ДТП. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Технічні науки*. 2014. № 2. С. 135–144.

8. Рябушенко О.В. Дослідження швидкостей руху автомобілів, що потрапили в ДТП. *Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2020. Вип. 90. С. 162–166.

9. Рябєв С.А. Психічні стани, що дезорганізують діяльність водія автотранспорту і викликають можливість скоєння ним ДТП. *Право і Безпека*. 2010. № 2. С. 250–252.

10. Герцен Г.І., Процик А.І., Білоножкін Г.Г., Штонда Д.В. Своєчасність догоспітальної допомоги потерпілим внаслідок ДТП. *Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика*. 2013. Вип. 22(1). С. 302–308.

11. Люлько О.М., Галацан О.В., Бондарчук Г.В., Забашта В.Ф., Грушка В.Ю. Організація проведення спеціального медично-волонтерського навчання у притрасовій лікарні при масовому надходженні постраждалих у ДТП. *Актуальні проблеми транспортної медицини: навколишнє середовище; професійне здоров'я; патологія*. 2014. № 4(2). С. 7–9.

12. Ховпун О.С. Деякі особливості представництва адвокатом інтересів потерпілого у справах про ДТП, ускладнених зникненням підозрюваного з місця події. *Адвокат*. 2009. № 11. С. 29–32.

13. Кучеренко О.М. Місце адміністративної відповідальності в системі юридичної відповідальності за спричинення ДТП. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 161–165.

14. Криваві дороги: особливості ДТП в Україні та світі. *24 канал*. URL: https://24tv.ua/dtp_v_ukrayini_ta_sviti_krivava_statistika_ta_prichini_n1212409 (дата звернення: 17.04.2023)

15. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 1360-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-p> (дата звернення: 17.04.2023)

16. Про затвердження Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2020 р. № 1287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2020-p> (дата звернення: 17.04.2023)

17. Статистика ДТП в Україні за період з 01.01.2020 по 31.12.2020. *Патрульна поліція України*. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/12.2020.xlsx> (дата звернення: 20.04.2023)

18. Статистика ДТП в Україні за період з 01.01.2021 по 31.12.2021. *Патрульна поліція України*. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/12.2021.xlsx> (дата звернення: 20.04.2023)

19. Статистика ДТП в Україні за період з 01.01.2022 по 31.12.2022. *Патрульна поліція України*. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/12.2022.xlsx> (дата звернення: 20.04.2023)

References

1. On providing insurers with information about traffic accidents [Pro nadannia strakhovykam informatsii pro dorozhno-transportni pryhody]: *Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated October 4, 2007 No. 373*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0373320-07> (last accessed 09.04.2023)

2. Road accidents in Ukraine: how many people are injured and killed on the roads [DTP v Ukraini: skilky liudei travmuyetsia i hyne na dorohakh], *Word and deed: analytical portal*, available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/21/infografika/suspilstvo/dtp-ukrayini-skilky-lyudej-travmuyetsya-hyne-dorohax> (last accessed 09.04.2023)

3. Ohorodnikov, V., Baikov, V., Kyselov, V., Perlov, V., Ulianych, P. (2012). Determination of airbag deployment parameters taking into account the energy of plastic deformation of car structural elements during road accidents [Vyznachennia parametriv rozkryttia podushok bezpeky z vrakhuvanniam enerhii plastychnoi deformatsii elementiv konstruktsii avtomobiliv pry DTP], *Bulletin of the National Transport University*, Vol. 26(2), P. 229–236.

4. Danets, S. (2013). The use of automated means of investigating the circumstances of road accidents [Zastosuvannia avtomatyzovanykh zasobiv doslidzhennia obstavyn DTP], *Bulletin of the Kharkiv National Automobile and Highway University*, Vol. 61–62, P. 190–194.

5. Kohut, V., Hryhoryshyn, O., Horbai, O., Kernytskyi, I., Sava R. (2013). Criteria for assessing emergency impact loads on the human body during a road accident [Kryterii otsiniuvannia avariinykh udarnykh navantazhen tila liudyny pid

chas DTP], *Bulletin of the Donetsk Academy of Automobile Transport*, Vol. 2, P. 29-39.

6. Saraiev, O. (2013). Problematic issues of determining the parameters of vehicle traffic in the investigation of road accidents [Problemni pytannia vyznachennia parametriv rukhu transportnykh zasobiv pry doslidzhenni DTP], *Bulletin of the Kharkiv National Automobile and Highway University*, Vol. 61–62, P. 174–178.

7. Kuzhel, V. (2014). Justification of the choice of influencing factors on the visibility range of road objects in the dark during the examination of road accidents [Obgruntuvannia vyboru faktoriv vplyvu na dalnist vydymosti dorozhnikh ob'iektiv v temnu poru doby pry ekspertyzi DTP], *Bulletin of the Zhytomyr State University of Technology. Series: Technical sciences*, Vol. 2, P. 135–144.

8. Riabushenko, O. (2020). Study of the speeds of cars involved in road accidents [Doslidzhennia shvydkostei rukhu avtomobiliv, shcho potrapyly v DTP], *Bulletin of the Kharkiv National Automobile and Highway University*, Vol. 90, P. 162–166.

9. Riabiev, S. (2010). Mental states that disorganize the activity of a motor vehicle driver and cause him to commit a road accident [Psyhichni stany, shcho dezorhanizuiut diialnist vodiia avtotransportu i vyklykaiut mozhlyvist skoiennia nym DTP], *Law and Safety*, Vol. 2, P. 250–252.

10. Hertsen, H., Protsyk, A., Bilonozhkin, H., Shtonda, D. (2013). Timeliness of pre-hospital care for victims of road accidents [Svoiechasnist dohospitalnoi dopomohy poterpilym vnaslidok DTP], *Collection of scientific works of employees of NMAPO named after P. L. Shupyk*, Vol. 22(1), P. 302-308.

11. Liulko, O., Halatsan, O., Bondarchuk, H., Zabashta, V., Hrushka, V. (2014). Organization of special medical and volunteer training in a highway hospital with a mass influx of road accident victims [Orhanizatsiia provedennia spetsialnoho medychno-volonterskoho navchannia u prytrasovii likarni pry masovomu nadkhodzhenni postrazhdalykh u DTP], *Actual problems of transport medicine: environment; occupational health; pathology*, Vol. 4(2), P. 7–9.

12. Khovpun, O. (2009). Some features of a lawyer's representation of the victim's interests in road accident cases complicated by the suspect's disappearance from the scene [Deiaki osoblyvosti predstavnytstva advokatom interesiv poterpiloho u spravakh pro DTP, uskladnenykh znyknenniam pidozriuvanoho z mistsia podii], *Advocate*, Vol. 11, P. 29–32.

13. Kucherenko, O. (2015). The place of administrative responsibility in the system of legal responsibility for causing road accidents [Mistse administratyvnoi vidpovidalnosti v systemi yurydychnoi vidpovidalnosti za sprychynennia DTP], *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, Vol. 3, P. 161–165.

14. Bloody roads: features of road accidents in Ukraine and the world [Kryvavi dorohy: osoblyvosti DTP v Ukraini ta sviti], *Channel 24*, available at: https://24tv.ua/dtp_v_ukrayini_ta_sviti_krivava_statistika_ta_prichini_n1212409 (last accessed 17.04.2023)

15. On the approval of the Strategy for increasing the level of road safety in Ukraine for the period until 2024 [Pro skhvalennia Stratehii pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini na period do 2024 roku]: *Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 21, 2020 No. 1360-r*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-p> (last accessed 17.04.2023)

16. On the approval of the State program for increasing the level of road safety in Ukraine for the period until 2023 [Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini na period do 2023 roku]: *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 21, 2020 No. 1287*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2020-p> (last accessed 17.04.2023)

17. Statistics of road accidents in Ukraine for the period from 01.01.2020 to 31.12.2020 [Statystyka DTP v Ukraini za period z 01.01.2020 po 31.12.2020], *Patrol police of Ukraine*, available at: <https://patrolpolice.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/12.2020.xlsx> (last accessed 20.04.2023)

18. Statistics of road accidents in Ukraine for the period from 01.01.2021 to 31.12.2021 [Statystyka DTP v Ukraini za period z 01.01.2021 po 31.12.2021], *Patrol police of Ukraine*, available at: <https://patrolpolice.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/12.2021.xlsx> (last accessed 20.04.2023)

19. Statistics of road accidents in Ukraine for the period from 01.01.2022 to 31.12.2022 [Statystyka DTP v Ukraini za period z 01.01.2022 po 31.12.2022], *Patrol police of Ukraine*, available at: <https://patrolpolice.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/12.2022.xlsx> (last accessed 20.04.2023)

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 656.13; JEL Classification: R49

Шевченко І.Ю., Васильченко М.С. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД В УКРАЇНІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ДЕСТРУКТОРА

Мета: виявлення тенденцій і закономірностей дорожньо-транспортних пригод в Україні як соціально-економічного деструктора. **Методика дослідження:** метод аналізу та синтезу, системний підхід, метод узагальнення, метод порівняння, критичний аналіз, традиційні прийоми економічного аналізу.

Результати: виявлено тенденції та закономірності дорожньо-транспортних пригод в Україні як соціально-економічного деструктора в період 2020-2022 рр. у контексті реалізації Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року та Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року. Виявлено позитивну тенденцію зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод, кількості загиблих і травмованих внаслідок дорожньо-транспортних пригод в Україні у 2021-2022 рр. порівняно з базовим 2020 р. Виявлено негативну тенденцію зростання фатальності та травматичності дорожньо-транспортних пригод в Україні у 2022 р. порівняно з 2020-2021 рр. Виявлено закономірність

спричинення дорожньо-транспортних пригод в Україні головним чином такими порушеннями ПДР як «перевищення безпечної швидкості» та «порушення правил маневрування». Виявлено закономірність прояву дорожньо-транспортних пригод в Україні головним чином у вигляді «зіткнення» та «наїзду на пішохода». **Наукова новизна:** запропоновано розрахунок коефіцієнтів фатальності (відношення кількості загиблих внаслідок дорожньо-транспортних пригод до кількості дорожньо-транспортних пригод із загиблими та/або травмованими) та травматичності (відношення кількості травмованих внаслідок дорожньо-транспортних пригод до кількості дорожньо-транспортних пригод із загиблими та/або травмованими) дорожньо-транспортних пригод у якості невід'ємного елемента аналізу тенденцій і закономірностей дорожньо-транспортних пригод. **Практична значущість:** розуміння тенденцій і закономірностей дорожньо-транспортних пригод в Україні дозволить розробити рекомендації щодо вдосконалення державної стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху, що сприятиме нівелюванню деструктивного впливу дорожньо-транспортних пригод на національну соціально-економічну систему.

Ключові слова: дорожньо-транспортна пригода; фатальність; травматичність; соціально-економічна система; деструктор.

UDC 656.13; JEL Classification: R49

Shevchenko I.Yu., Vasylchenko M.S. TRENDS AND PATTERNS OF ROAD ACCIDENTS IN UKRAINE AS A SOCIO-ECONOMIC DESTRUCTOR

Purpose: identification of trends and patterns of road accidents in Ukraine as a socio-economic destructor. **Methodology of research:** method of analysis and synthesis, systematic approach, method of generalization, method of comparison, critical analysis, traditional methods of economic analysis. **Findings:** the trends and patterns of road accidents in Ukraine as a socio-economic destructor in the period 2020-2022 were revealed in the context of the implementation of the Strategy for increasing the level of road safety in Ukraine for the period until 2024 and the State program for increasing the level of road safety in Ukraine for the period until 2023. A positive trend of a decrease in the number of road accidents, the number of deaths and injuries as a result of road accidents in Ukraine in 2021-2022 compared to the base year of 2020 was revealed. A negative trend of increasing fatality and traumatic of road accidents in Ukraine in 2022 compared to 2020-2021 was revealed. The pattern of causing road accidents in Ukraine mainly by such violations of traffic rules as “exceeding the safe speed” and “violation of maneuvering rules” was revealed. The pattern of the manifestation of road accidents in Ukraine mainly in the form of “collision” and “hitting a pedestrian” was revealed. **Originality:** the calculation of coefficients of fatality (the ratio of the number of people killed as a result of road accidents to the number of road accidents with fatalities and/or injuries) and traumatic (the ratio of the number of people injured as a result of road accidents to the number of road accidents with fatalities and/or injuries) of road accidents is

proposed as an integral element of the analysis of trends and patterns of road accidents. **Practical value:** understanding the trends and patterns of road accidents in Ukraine will allow developing recommendations for improving the state strategy for increasing the level of road safety, which will contribute to leveling the destructive impact of road accidents on the national socio-economic system.

Key words: road accident; fatality; traumatic; socio-economic system; destructor.

Відомості про авторів / About the Authors

Шевченко Інна Юріївна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, декан факультету управління та бізнесу, професор кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0758-9244>. Моб. (066) 187-28-30.

Shevchenko Inna – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Dean of the Faculty of Management and Business, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Васильченко Михайло Сергійович – аспірант 1-го року навчання (ОНП «Економіка»), Харківський національний автомобільно-дорожній університет; e-mail: mychvas@gmail.com. Моб. (066) 757 55 93.

Vasylchenko Mykhailo – 1st year postgraduate student (ESP “Economics”), Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, Ukraine.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Дмитрієва О.І., д-р екон. наук, професор

Мордовцев О.С., к. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Сучасні глобальні процеси фінансової системи регіонів України зумовлюють нагальну необхідність розробки та вдосконалення теоретико-методологічних засад управління фінансовою регіональною безпекою держави, підприємств усіх форм власності та фінансових установ, які працюють на цих територіях. Вирішення цієї проблеми можливе лише шляхом виявлення та оцінки впливу на фінансову регіональну систему України основних елементів її інфраструктури та типових стратегій фінансової поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням удосконалення теоретико-методичного та практичного забезпечення процесу фінансової безпеки регіонів України присвячено багато наукових праць відомих вітчизняних вчених, а саме: Лазарева А.П. [1], Ареф'єва О.В., Кузенко О.Л. [2], Ляшенко О.М. [3], Власюк О.С. [4], Григоруk П.М., Хрущ Н.А. [5], Гудзовата О.О. [6], Козаченко Г.В. [7], Корчевська Л.О. [8], Мойсеєнко І.П. [9], Кузенко О.Л. [10], Медведєва І.Б., Погосова М.Ю. [11], Савицька О. [12], Сокол С.В., Деркач О.М. [13], Пантелеєва Н. [14] та інших. Але треба зазначити, що незважаючи на проведені цими вченими змістовними дослідження залишаються не вирішеними питання удосконалення інституційно-правового та організаційно-економічного механізму забезпечення фінансової безпеки на рівні регіонів України.

Невирішені складові загальної проблеми. Дослідження особливостей та закономірностей розвитку фінансової безпеки регіонів України набуває ще більшої актуальності в умовах напруженої та нестабільної воєнно-політичної та соціально-економічної ситуації в країні. Водночас відзначається важливість реальної оцінки можливостей державного впливу на фінансову поведінку суб'єктів господарювання через офіційні інституції, оскільки інтереси людей та громадських інституцій часто мають вирішальний вплив на економіку, а не відображено в офіційних нормативних документах і законодавчих актах. Тому актуальним є формування та вдосконалення методологічних підходів до виявлення та оцінки важливих формальних і неформальних інститутів фінансової безпеки на рівні регіонів України.

Формулювання мети статі. Метою статті є розробка теоретико-методичних та практичних пропозицій щодо удосконалення методичних підходів за різними напрямками забезпечення фінансової безпеки регіонів

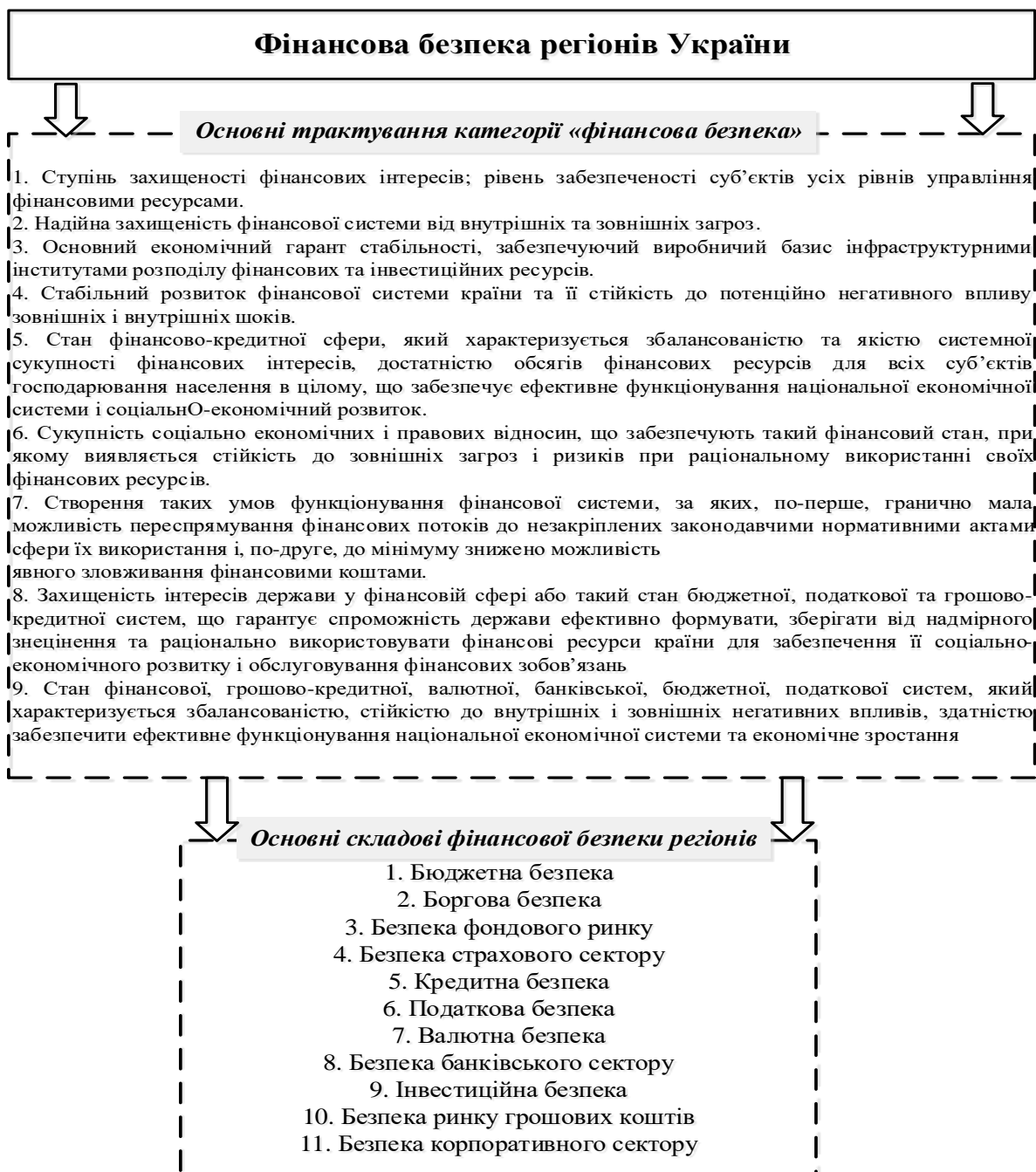
України у сучасних умовах глобалізації економічного сектору.

Виклад основного матеріалу досліджень. Одним із ключових і важливих факторів у сучасних економічних умовах сильної незалежної суверенної держави є стан її фінансової безпеки. Фінансова безпека є найважливішою складовою економічної безпеки, без якої неможливо вирішити жодну проблему, що стоїть перед державою. Постійний протягом багатьох років дефіцит державного бюджету України призводить до неспроможності фінансової системи забезпечити країну фінансовими ресурсами, яких буде достатньо для ефективного виконання основних і специфічних функцій, покладених на державу. Фінансова система України сьогодні практично не має так званого «запасу міцності» на випадок непередбачених, надзвичайних та форс-мажорних обставин, тобто органи державної влади не можуть своєчасно та ефективно реагувати на виникнення гострих внутрішніх і зовнішніх загрози та, якщо можливо, запобігання або мінімізація потенційних економічних втрат від них. Тому при вдосконаленні теоретико-методологічного інструментарію фінансової безпеки необхідно, насамперед, уточнити зміст категорії «фінансова безпека» та її складових, що дасть змогу визначити як економічну природу цього поняття, так і значення та вплив структурних елементів на рівень його розвитку.

На рис. 1 узагальнимо дослідження вчених-економістів щодо трактування категорії «фінансова безпека» та згідно з цими трактуваннями наведемо основні складові фінансової безпеки регіонів [1-9].

Отже, виходячи з проведеної систематизації наукових підходів на рис. 1, можна сформулювати авторське визначення категорії «фінансова безпека» для потреб дослідження, яке буде проводитися у рамках даної статті, а саме – це ключова складова економічної безпеки та запорука національної і регіональної безпеки держави, яка виражається у наявності певного стану фінансово-грошових потоків у межах фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетно-податкової, розрахункової, інвестиційної та фондових систем країни, що, у свою чергу, характеризуються збалансованістю, стійкістю до зовнішніх та внутрішніх негативних впливів, викликів і загроз, здатністю запобігати зовнішній фінансовій експансії й забезпечити надійну фінансову стійкість, ефективне функціонування регіональної економічної системи та соціально-економічне зростання держави в цілому.

Слід зазначити, що для теоретико-методологічного забезпечення фінансової безпеки регіонів України важливою є розробка концептуального документа, який мав би визначити основні поняття та проблеми у цій складній та невизначеній сфері, а також запропонувати шляхи їх вирішення. Основний зміст такого документа не має бути догмою, а має постійно систематично оновлюватися. Ця концепція фінансової безпеки стане джерелом теоретико-методологічних ідей для формування методологічного підходу до розробки низки національних і регіональних стратегій фінансової безпеки, а також розробки механізмів здійснення заходів щодо зміцнення фінансової окремих територіально-адміністративних одиниць країни.

Рис. 1. Трактування категорії «фінансова безпека» державі та її складові

Джерело: систематизовано автором на основі [1-9].

Виходячи з цього на рис. 2 побудуємо схему загальної концепції фінансової безпеки України.

Треба зазначити, що головним координатором вирішення проблем фінансової регіональної безпеки є Рада національної безпеки і оборони України. Але, за нинішніх умов соціально-економічної та воєнно-політичної кризи у країні неможливо сподіватись на розв'язання проблем фінансової безпеки певним державним органом (навіть їх групою).

Рис. 2. Концепція фінансової безпеки регіонів України

Джерело: розроблено автором на основі [10, 11].

Тому центральним місцем розробленої концепції (рис. 2) є спільнота людей України або територіальна громада, на якій ґрунтується надійність та ефективність усієї системи фінансової безпеки регіонів як у короткостроковому вимірі, так й довгостроковій (стратегічній) перспективі

Визначивши центральний суб'єкт фінансової безпеки, зазначимо, що основним її регулятором є функціонування грошово-кредитної сфери держави, де на сучасному етапі виконуються ключові функції підтримання фінансової стабільності на макроекономічному рівні, фінансово-економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки, а також посилюються такі загрози фінансовій безпеці, зокрема: велике (часто критичне) навантаження на державні, регіональні та міські бюджети, криза розрахунків, значні інфляційні процеси, знецінення обмінного курсу та коливання курсу національної валюти, збільшення розмірів та скорочення джерел фінансування державного боргу, зростання ризиків неплатежів, недостатній розвиток банківського, страхового та фондового секторів фінансової системи регіонів України. Ці загрози посилюються також впливом сучасних глобальних зовнішніх дестабілізуючих факторів, які можуть зруйнувати фінансові системи країн та фінансово-економічні відносини між регіональними суб'єктами різних рівнів.

Отже, у рамках удосконалення методологічних підходів щодо забезпечення фінансової безпеки регіонів України актуальним є формування інституційно-правового та організаційно-економічного механізму грошово-кредитної політики регіонів держави.

Формування універсального, дієвого та ефективного інституційно-правового механізму (рис. 3) грошово-кредитної політики забезпечення фінансової безпеки регіонів держави має бути спрямовано на розбудову ефективної системи органів регіонального управління із залученням центральних суб'єктів формування фінансової безпеки – територіальних громад. Завдяки запровадженню публічного управління можливо здійснювати регулюючий вплив на всіх суб'єктів грошово-кредитних відносин, створювати мотиваційні стимули для активізації розвитку грошово-кредитної сфери, систематизувати законодавство у сфері грошей і кредиту, запобігати деструктивним діям зовнішніх і внутрішніх фактори впливу, структурують систему громадського контролю та формують належне інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки регіонів країни.

Реалізація заходів, які представлено на рис. 3 допоможе створити інституційно-правові передумови надійної фінансової безпеки регіонального кредитно-грошового сектору. Але, без удосконалення організаційно-економічного механізму кредитно-грошової політики забезпечення фінансової безпеки регіонів держави неможливо досягнути збалансованості та узгодженості між усіма суб'єктами та регуляторами цього процесу.

Таким чином, головним результатом побудови та практичної реалізації організаційно-економічного механізму грошово-кредитної політики забезпечення фінансової безпеки регіонів України має стати формування ефективної моделі функціонування грошово-кредитної сфери країни, яка забезпечує ефективне функціонування грошово-кредитної сфери країни. достатньою мірою реалізовуватиме ключові функції, що виникають під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів.

Рис. 3. Вдосконалення інституційно-правового механізму кредитно-грошової політики забезпечення фінансової безпеки

Джерело: розроблено автором на основі [12, 13].

Для досягнення бажаних результатів мають бути визначені та реалізовані стратегічні цілі та напрями грошово-кредитної політики суб'єктів управління та регулювання грошово-кредитної політики, а саме: розробка засобів досягнення збалансованої грошової маси; покращення параметрів ефективного функціонування фінансово-кредитного сектору; «тінізація» монетарного сектору регіонів; створення механізмів протидії зовнішнім викликам і загрозам, які виникають у зв'язку з глобалізацією у монетарній сфері.

Виходячи з цього, можна сформуванати вдосконалений організаційно-економічний механізм монетарної політики для забезпечення фінансової безпеки регіонів України в сучасних мінливих умовах (рис. 4).

Рис. 4. Вдосконалення організаційно-економічного механізму кредитно-грошової політики забезпечення фінансової безпеки України

Джерело: розроблено автором на основі [14].

Впровадження та вдосконалення розроблених на рис. 3 та рис. 4 інституційно-правового та організаційно-економічного механізму кредитно-грошової політики забезпечення фінансової безпеки України дозволить удосконалити методичні підходи за наступними секторальними напрямками фінансової безпеки (табл. 1).

Таблиця 1

Секторальні напрями та заходи удосконалення методичних підходів забезпечення фінансової безпеки економіки регіонів України

Напрямок удосконалення	Заходи, які потрібно здійснити для удосконалення	Бажаний або перспективний результат
1	2	3
Банківська система (Національний банк України та комерційні банки)	<ul style="list-style-type: none"> – зниження облікової ставки зменшення вартості кредитних ресурсів; – контроль за продажами комерційним банкам державних цінних паперів; – рефінансування та/або націоналізація відомих та надійних банків як основних регуляторів фінансової безпеки країни; – впровадження механізму надання податкових пільг комерційним банкам, для здійснення ними кредитування пріоритетних та перспективних видів економічної діяльності суб'єктів господарювання; – зростання долі мікрокредитування; – удосконалення механізму захисту прав кредиторів; – упровадження удосконаленої системи використання банками кредитного реєстру 	<ul style="list-style-type: none"> – активізація середньо- та довгострокового кредитування; – розвиток фінансового та кредитного ринку; – збільшення фінансово-кредитного потенціалу банків; – зростання стійкості банківського сектора до системних та форс-мажорних криз
Небанківські фінансово-кредитні організаційно-правові інститути (страхові, лізингові, факторингові компанії, кредитні спілки, венчурні фонди тощо)	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення частки венчурного фінансування у інноваційні високотехнологічні галузі економіки; – впровадження процесу кредитної кооперації та ефективізації діяльності кредитних спілок; – реформування лізингових відносин; – стимулювання розвитку нетрадиційних, аое ефективних фінансово-кредитних інститутів, а саме: форфейтинг, франчайзинг, факторинг, краудфандинг 	<ul style="list-style-type: none"> оптимізація організаційної структури фінансування національної економіки за рахунок збільшення частки інвестицій у національну економіку;

1	2	3
<p>Фінансово-кредитна інфраструктура (фондові біржі, торговельно-інформаційні системи, депозитарії, фонди підтримки підприємництва, консалтингові структури, аналітичні агентства тощо)</p>	<p>– теоретико-методичне та практичне визначення принципів та порядку здійснення діяльності зберігачами та реєстраторами цінних паперів; – розвиток біржової торгівлі, у тому числі й міжнародної; – забезпечення аналітичної підтримки підприємств України щодо питань фінансової та економічної безпеки; – формування можливостей для ефективного спільного інвестування; – отримання грантів від іноземних країн; – впровадження механізмів державної та недержавної підтримки підприємництва у виді створення фондів</p>	<p>– задоволення потреб суб'єктів фінансової безпеки у кредитно-грошових ресурсах; – мінімізація витрат при взаємодії між суб'єктами фінансової безпеки; – постійна та надійна консалтингово-інформаційна підтримки;</p>

Джерело: розроблено авторами.

Таким чином, успішне виконання представлених у табл. 1 теоретико-методичних заходів дозволить зміцнити фінансову безпеку регіонів України за різними напрямками та галузями, зменшити рівень тінізації кредитно-грошового сектору, усунути загрозу зниження потенціалу загальної фінансової системи країни та впровадити сучасні механізми управління фінансовою безпекою на макроекономічному та мікроекономічному рівнях.

Висновки з проведеного дослідження. У статті були розроблені теоретико-методичні та практичні пропозиції щодо удосконалення методичних підходів за різними напрямками забезпечення фінансової безпеки регіонів України у сучасних умовах глобалізації соціально-економічного сектору. У ході виконання поставлених у роботі завдань були отримані наступні узагальнення та висновки:

– узагальнені підходи до трактування категорії «фінансова безпека» державі, на основі якого були виокремлені основні складові фінансової безпеки держави.

– розроблено концепцію фінансової безпеки України та з'ясовано, що зміст такого документу не має бути догмою, а повинен постійно системно оновлюватися;

– сформовано удосконалений інституційно-правовий механізм кредитно-грошової політики забезпечення фінансової безпеки держави, що спрямований на побудову ефективної системи органів публічного управління регіонами України із залученням центральних суб'єктів формування фінансової безпеки – територіальних громад.

– удосконалити методичні підходи за секторальними напрямками фінансової безпеки економіки регіонів та зроблено висновок, що успішне виконання представлених заходів дозволить зменшити рівень тінізації кредитно-

грошового сектору, усунути загрозу зниження потенціалу загальної фінансової системи країни та впровадити сучасні механізми управління фінансовою безпекою на макроекономічному та мікроекономічному рівнях.

Перелік посилань

1. Лазарева А. П. Фінансова безпека країни: загрози та основні напрями зміцнення. *Вісник Приазовського державного технічного університету: зб. наукових праць*. 2014. Вип. 27. С. 88-94.
2. Ареф'єва О. В., Кузенко О. Л. Складові фінансової безпеки за рівнями суб'єктів фінансових відносин. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9-1. Ч. 3. С. 184–187.
3. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Київ : НІСД, 2015. 348 с.
4. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія. Київ : НІСД, 2014. 432 с.
5. Григоруk П. М., Хрущ Н. А. Методологічні засади моделювання системи забезпечення фінансово-економічної безпеки в умовах невизначеності і багатомірності ринкового середовища. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. № 1(7). С. 198-204.
6. Гудзовата О. О. Money-credit instruments for the provision of the financial security of Ukraine. *Стратегічні пріоритети*. № 2 (47), 2018. С. 70-77.
7. Марченко О. М., Пушак Я. Я., Ревак І. О. Фінансова безпека держави: навч. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ Україна, 2020. 356 с.
8. Корчевська Л. О. Методологія синергетичного управління економічною безпекою підприємства: монографія. Херсон : Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2016. 468 с.
9. Мойсеєнко І. П. Адаптивне управління в системі економічної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 102-111.
10. Кузенко О. Л. Аналіз складових фінансової безпеки за рівнями суб'єктів фінансових відносин. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: зб. наук. пр.* Харків : ХНАДУ, 2014. № 2 (7). Т. 1. С. 97–102.
11. Медведєва І. Б., Погосова М. Ю. Діагностування безпеки промислового підприємства у трирівневій системі фінансових відносин: монографія. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2011. 264 с.
12. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2012. № 3. С. 14.
13. Сокол С. В., Деркач О. М. Страховий ринок та основні загрози його фінансовій безпеці. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць*. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. Вип. 34. С. 285–291.
14. Пантелєєва Н. Формування інституційного забезпечення грошово-кредитної політики держави. *Вісник НБУ*. 2014. № 4. С. 44–52.

References

1. Lazareva, A. (2014). Financial security of the country: threats and main directions of strengthening [Finansova bezpeka krainy: zahrozy ta osnovni napriamy zmitsnennia]. *Bulletin of the Priazovsky State Technical University: sat. scientific works*, Vol. 27. P. 88-94.
2. Arefyeva, O., Kuzenko, O. (2014). Components of financial security at the levels of subjects of financial relations [Skladovi finansovoi bezpeky za rivniamy subiektiv finansovykh vidnosyn]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. Vol. 9(3). P. 184-187.
3. Lyashenko, O. (2015). *Conceptualization of management of economic security of the enterprise [Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva]*, NISD, Kiev, 348 p.
4. Vlasyuk, O. (2014). *Actual problems of financial security of Ukraine in the conditions of post-crisis transformation [Aktualni problemy finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh postkryzovoi transformatsii]*, NISD, Kiev, 432 p.
5. Grigoruk, P., Khrushchev, N. (2017). Methodological foundations of modeling the system of ensuring financial and economic security in conditions of uncertainty and multidimensional market environment [Metodolohichni zasady modeliuвання systemy zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky v umovakh nevyznachenosti i bahatomirnosti rynkovoho seredovyscha]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University*. Vol. 1(7). P. 198-204.
6. Gudzovata, O. (2018). Money-credit instruments for the provision of the financial security of Ukraine. *Strategic priorities*, Vol. 2 (47), P. 70-77.
7. Marchenko, O., Pushak, Ya., Revak, I. (2020). *Financial security of the state [Finansova bezpeka derzhavy: navch. posibnyk]*, State University of internal affairs Ukraine, Lviv, 356 p.
8. Korchevskaya, L. (2016). *Methodology of Synergetic management of economic security of the enterprise [Metodolohiia synerhetychnoho upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva]*, Vyd-vo PP Vyshemyrskyi V., Kherson, 468 p.
9. Moiseenko, I. (2016). Adaptive management in the system of economic security [Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav]. *Scientific Bulletin of Lviv State University of internal affairs*, Vol. 1, P. 102-111.
10. Kuzenko, O. (2014). Analysis of financial security components by levels of subjects of financial relations [Analiz skladovykh finansovoi bezpeky za rivniamy subiektiv finansovykh vidnosyn]. *Problems and prospects of entrepreneurship development*, Vol. 2(7). P. 97-102.
11. Medvedeva, I., Pogosova, M. (2011). *Diagnostics of industrial enterprise safety in the three-level system of financial relations [Diahnostuvannia bezpeky promyslovoho pidpriemstva u tryrivnevii systemi finansovykh vidnosyn]*, Vyd-vo KhNEU, Kharkiv, 264 p.
12. Savitskaya, O. (2012). Assessment and ways of ensuring financial security of Ukraine [Otsinka ta shliakhy zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy]. *Economic Forum*, Vol. 3, P. 14.

13. Sokol, S., Derkach, A. (2012). Insurance market and main threats to its financial security [Strakhovyi rynok ta osnovni zahrozy yoho finansovii bezpetsi]. *Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine*, Vol. 34, P. 285-291.

14. Panteleeva, N. (2014). Formation of institutional support for monetary policy of the state [Formuvannia instytutsiinoho zabezpechennia hroshovo-kredytnoi polityky derzhavy]. *Bulletin of the NBU*, Vol. 4, P. 44-52.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 336.02, JEL Classification: E 42, E 44, E 58.

Дмитрієва О.І., Мордовцев О.С. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Мета: розробка теоретико-методичних та практичних пропозицій щодо удосконалення методичних підходів за різними напрямками забезпечення фінансової безпеки регіонів України у сучасних умовах глобалізації економічного сектору. **Результати:** З'ясовано, що вирішальний вплив на економіку часто мають інтереси людей і суспільні інститути, що не відображені в офіційних нормативно-правових документах та актах. Узагальнені дослідження вчених-економістів щодо трактування категорії «фінансова безпека» та згідно з цими трактуваннями виокремлені основні складові фінансової безпеки держави. Надано авторське визначення категорії «фінансова безпека» у контексті проблем дослідження. Розроблено теоретико-методичний зміст концепції фінансової безпеки України та доведено, що зміст такого документу не має бути догмою, а повинен постійно системно оновлюватися. Сформований універсальний та дієвий інституційно-правовий механізм кредитно-грошової політики забезпечення фінансової безпеки держави, який спрямовано на побудову ефективної системи органів публічного управління із залученням центральних суб'єктів формування фінансової безпеки – територіальних громад. **Наукова новизна:** Розроблено організаційно-економічний механізм кредитно-грошової політики забезпечення фінансової безпеки України, ключовим елементом якого є здійснення стратегічні цілей та напрямків розвитку цієї політики. Удосконалено методичні підходи за секторальними напрямками фінансової безпеки України, а саме: банківська система, фінансово-кредитна інфраструктура; небанківські фінансово-кредитні організаційно-правові інститути. **Практична значущість:** виконання представлених теоретико-методичних заходів дозволить зміцнити фінансову безпеку України за різними секторальними напрямками, зменшити рівень тінізації кредитно-грошового сектору, усунути загрозу зниження потенціалу загальної фінансової системи країни та впровадити сучасні механізми управління фінансовою безпекою на макроекономічному та мікроекономічному рівнях.

Ключові слова: регіональна економіка, регіон, фінансова безпека, механізм, банківська система, кредитно-грошова політика, концепція.

UDC 336.02, JEL Classification: E 42, E 44, E 58.

Dmytriieva O., Mordovtsev O. IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL APPROACHES TO DETERMINING THE DIRECTIONS OF FINANCIAL SECURITY IN THE REGIONS OF UKRAINE

Purpose: to develop theoretical, methodological and practical proposals for improving methodological approaches in various areas of ensuring financial security of the regions of Ukraine in modern conditions of globalization of the economic sector. **Results:** It was found that the interests of people and public institutions often have a decisive influence on the economy, which are not reflected in official regulatory documents and acts. The article summarizes the research of economic scientists on the interpretation of the category "financial security" and, according to these interpretations, highlights the main components of financial security of the state. The author's definition of the category "financial security" in the context of research problems is given. The theoretical and methodological content of the concept of financial security of Ukraine is developed and it is proved that the content of such a document should not be a dogma, but should be constantly systematically updated. A universal and effective institutional and legal mechanism of monetary policy for ensuring financial security of the state has been formed, which is aimed at building an effective system of Public Administration bodies with the involvement of central subjects of financial security formation-territorial communities. **Scientific novelty:** an organizational and economic mechanism of monetary policy for ensuring financial security of Ukraine has been developed, the key element of which is the implementation of strategic goals and directions for the development of this policy. Methodological approaches on sectoral areas of financial security of Ukraine have been improved, namely: banking system, financial and credit infrastructure; non-bank financial and credit organizational and legal institutions. **Practical significance:** the implementation of the presented theoretical and methodological measures will strengthen the financial security of Ukraine in various sectoral areas, reduce the level of shadowing of the monetary sector, eliminate the threat of reducing the potential of the overall financial system of the country and introduce modern mechanisms for managing financial security at the macroeconomic and microeconomic levels.

Key words: regional economy, region, financial security, mechanism, banking system, monetary policy, concept.

Відомості про авторів / About the Authors

Дмитрієва Оксана Іллівна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, завідувачка кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: oksanahnadu@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9314-350X>. Моб. (063) 353-79-98.

Dmytriieva Oksana – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Head of the Department of Economics and Business, Kharkiv, Ukraine.

Мордовцев Олександр Сергійович – кандидат економічних наук, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: acmordov@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1653-5440>. Моб. (050) 401-14-79.

Mordovtsev Oleksandr – PhD in Economics, Kharkov National Automobile and Highway University, associate professor of the Department of Economics and Business, Kharkiv, Ukraine.

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ «МІНІМУМ-МАКСИМУМ» ПРИ ОБГРУНТУВАННІ РОЗМІРІВ ЗАКУПІВЕЛЬ ІНСТРУМЕНТІВ

Нерран А. В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Солонун Н. М., канд. екон. наук, доцент

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Постольна Н. О., спеціаліст I категорії

відокремлений структурний підрозділ «Харківський торговельно-економічний коледж» Державного торговельно-економічного університету

Постановка проблеми. Основою безперебійної та ритмічної роботи підприємств є наявність виробничих запасів. Для машинобудівних заводів серед виробничих запасів особливе місце займають запаси інструменту. Нерідко на підприємствах створюються надлишкові запаси інструментів та технологічної оснастки. Відволікання оборотних коштів в надлишкові запаси є однією з причин збільшення попиту на фінансові ресурси, уповільнення оборотності засобів і зниження рентабельності. Ефективність управління запасами у значній мірі залежить від вибраної логістичної стратегії та логістичних принципів в управлінні. Хоча використання систем управління запасами набуває все більшого поширення серед вітчизняних підприємств, залишаються питання щодо обґрунтування основних параметрів даних систем та їх доцільності застосування на промислових підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам удосконалення системи управління запасами на промислових підприємствах присвячені дослідження Б. Буркинського [1], Н. С. Ляліної [2], А. Ф. Гукалюк [3], Я. А. Дроботя [4], Н. О. Маргіта [5], В. І. Перебийніс [6], Рябоконтю Ю. С. [7]. Серед зарубіжних вчених слід назвати роботи Бауэрсокс Дж [8], Шрайбфедер Дж. [9]. Так, Н. С. Ляліна пропонує при залежному попиті стає можливим планування потреби в матеріалах (material requirements planning) або MRP [2, с. 122]. Проте така система має низьку гнучкість в управлінні запасами, потребує значних обсягів інформації за кожною номенклатурою запасів, не дозволяє оперативно реагувати на зовнішні зміни. В дослідженнях М. Маргіти зроблено спробу включити фінансові ризики до управління запасами [5, с. 113-114]. Проте суб'єктивність оцінки фінансових ризиків, неврахування специфіки потреб в інструментах не дозволяє ефективно використати дану систему на практиці.

Невирішені складові загальної проблеми. В сучасних умовах система управління запасами повинна гнучко реагувати на внутрішні та зовнішні зміни і передбачати формування оптимального за витратами розміру виробничих

запасів. На жаль, у багатьох роботах, присвячених оптимізації запасів, відсутні визначення основних параметрів даних систем управління запасами, що ускладнює їх використання на практиці.

Формулювання цілей статті. Метою статті є удосконалення порядку та методики обчислення параметрів системи управління запасами «мінімум-максимум» для її застосування на машинобудівних заводах.

Виклад основного матеріалу досліджень. Основною системою планування, визначення потреби та купівлі інструментів на заводах масового та крупносерійного виробництва є система «на склад», або як її називають, система «мінімум-максимум». Сутність цієї системи полягає в тому, що запаси інструменту в центральній коморі і в цехових інструментально-роздавальних коморах повинні постійно підтримуватися на рівні, що забезпечує безперервне і безперебійне постачання основного виробництва. Перевагою даної системи є та обставина, що вона попереджує перебої у постачанні цехів та робочих місць інструментів, а також нагромадження надлишкових запасів. Часто використовується на промислових підприємствах масового та серійного виробництва.

При системі «мінімум-максимум» встановлюються дві межі запасу зберігання інструменту: мінімальний запас, нижче якого при нормальних умовах витрачання та нагромадження, запас не повинен опускатися, і максимальний запас, вище якого величина запасу не повинна підніматися [10, с. 103]. Величина мінімального запасу інструменту $Q_{\min}$ встановлюється на основі обсягу та режиму споживання, можливих коливань, витрат і часу, необхідного для поновлення розміру запасу інструменту на підприємстві.

Розмір максимального запасу може бути визначений за формулою:

$$Q_{\max} = Q_{\min} + W_m \cdot T_{\text{цис}}, \quad (1)$$

де W_m — місячне витрачання інструменту;

$T_{\text{цис}}$ — періодичність надходження в місяць або проміжок часу між замовленнями інструменту.

Для того, щоб розмір замовлення завжди підтримувався на рівні, не нижче $Q_{\min}$, необхідно службі матеріально-технічного постачання завчасно надавати замовлення на купівлю інструменту з урахуванням циклу їх виконання. Своєчасність видачі замовлення службі матеріально-технічного постачання забезпечується встановленням так названої точки замовлення, яка представляє собою рівень запасу, при досягненні якого видається замовлення на купівлю інструменту. Точку замовлення можна визначити за формулою:

$$Q_{\text{м.з}} = Q_{\min} + W_m \cdot T_o, \quad (2)$$

де T_o — тривалість циклу підготовки і виконання замовлення в місяцях.

Величина замовлення $W_m \cdot T_o$ у формулі (2) представляє собою ту кількість інструменту, який буде витрачатися в період замовлення чергової партії

інструменту. Замовлення повинно видаватися в розмірі різниці між максимальним і мінімальним запасами рівної партії поповнення в штуках:

$$P = Q_{\max} - Q_{\min}. \quad (3)$$

За системою «мінімум-максимум» поставки здійснюються за умови, що запаси у встановлений момент часу виявилися рівними пороговому значенні (точка замовлення) або менше її. У випадку видачі замовлення його розмір повинен розраховуватися таким чином, щоб поставки поповнили запаси до бажаного рівня. Оскільки обсяг витрачання інструменту за окремими видами неоднаковий, то розмір запасів встановлюється для кожного з них має індивідуальне значення. Як правило, на машинобудівних підприємствах використовується широка номенклатура інструментів. В такому випадку розміри замовлення встановлюються для укрупненої номенклатурної групи інструменту, об'єднаної за ознакою трудомісткості і величини його витрачання.

Розрахуємо параметри системи управління запасами за системою «мінімум-максимум». Висхідні дані наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Висхідні дані для розрахунку параметрів системи управління запасами «мінімум-максимум»

Показники	Значення
Інтервал часу подання інструменту до робочих місць, год.	0,2
Інтервал часу між установкою і заміною інструменту на верстаті, год.	0,4
Кількість робочих місць, на яких одночасно застосовується даний інструмент в ідентичних умовах (однакові види продукції, операції, режими роботи і т. п.)	8
Середня кількість одиниць інструмента, що використовується одночасно на одному робочому місці, шт.	1
Коефіцієнт, що характеризує необхідний резервний запас даного інструменту на кожному робочому місці	0,1
Кількість даного інструменту, що знаходиться в заточці, на перевірці, шт.	6
Запас інструменту даного типорозміру в інструментально-роздатковій коморі цеху, шт.	4
Запаси центрального інструментального складу інструменту, шт.	55
Фактичний запас інструмента в штуках на початок планового періоду, шт.	22
Витрати інструменту на плановий період в штуках, шт.	1557
Розмір оптимального замовлення, шт.	75
Час постачання, днів	10
Можлива затримка в поставках, дні	2
Тривалість підготовки та виконання замовлення, дні	3

Джерело: розраховано авторами.

Кількість інструменту на робочих місцях I_m складається із інструментів, що знаходиться в експлуатації і підготовлених для заміни інструменту, який вибув або затупився на робочих місцях. При умові періодичного постачання

інструментів його кількість, що знаходиться одночасно на робочих місцях, може бути визначено розрахунком:

$$I_m = \frac{t_m}{t_p} nm + nq_i, \quad (4)$$

де t_m — інтервал часу подання інструменту до робочих місць, год.;

t_p — інтервал часу між установкою і заміною інструменту, год.

n — кількість робочих місць, на яких одночасно застосовується даний інструмент в ідентичних умовах (однакові види продукції, операції, режими роботи і т. п.);

m — середня кількість одиниць інструмента, що використовується одночасно на одному робочому місці;

q_i — коефіцієнт, що характеризує необхідний резервний запас даного інструменту на кожному робочому місці.

Підставляючи висхідні дані табл. 1, отримаємо потрібну кількість інструменту на робочих місцях I_m : $I_m = \frac{0,2}{0,4} \cdot 8 \cdot 1 - 8 \cdot 0,1 \approx 3$ (шт.).

Цеховий оборотний фонд по кожному типорозміру інструменту $Q_{об}$ розраховується за формулою:

$$Q_{об} = I_m + I_k - I_z, \quad (5)$$

де I_m — кількість інструменту даного виду, що мається на робочих місцях;

I_z — кількість даного інструменту, що знаходиться в заточці, на перевірці, шт.;

I_k — запас того ж інструменту в інструментально-роздатковій коморі цеху, шт.

Оборотний фонд цехового інструменту $Q_{об}$ складе: $Q_{об} = 3 + 6 - 4 = 5$ (шт.).

Загальнозаводський оборотний фонд $Q_{заг}$ складається із цехових оборотних фондів $Q_{об}$ і запасів центрального інструментального складу (ЦІС) по кожному типорозміру інструменту $Q_{цис}$:

$$Q_{заг} = Q_{об} + Q_{цис}. \quad (6)$$

Загальнозаводський оборотний фонд з урахуванням запасів інструменту в центральній коморі $Q_{заг}$ становитиме: $Q_{заг} = 5 + 55 = 90$ (шт.).

Потреба в оснащенні представляє собою сумарну кількість оснащення за кожним типорозміром, яке необхідно виготовити на машинобудівному заводу і

куплене на стороні для забезпечення потреб виробництва. Загальна потреба в оснащенні в оснастці N_{in} може бути визначена за формулою:

$$N_{in} = W_i + Q_{об} - Q_{ф}, \quad (7)$$

де W_i — витрати інструменту на плановий період в штуках;

$Q_{об}$ — необхідний оборотний фонд інструменту, в шт.;

$Q_{ф}$ — фактичний запас інструмента (в шт.) на початок планового періоду.

Під нормою витрачанням розуміють кількість оснастки, яка може бути повністю зношеною при виконання виробничої програми за визначений період часу. Розрахунок витрат інструменту здійснюється за кожною номенклатурою і залежить від типу виробництва.

Загальна потреба в інструменті даного типорозміру на плановий рік N_{in} складе: $N_{in} = 1557 + 90 - 65 = 1582$ (шт.).

Для застосування системи «мінімум-максимум» необхідно розрахувати параметри даної системи.

Очікуване денне споживання, шт./день складе: $1582/226=7$ шт. Величина очікуваного споживання інструменту за час доставки представляє кількість інструменту, який буде витратитися в період замовлення чергової партії.

Очікуване споживання за час доставки (шт.) складе: $10 \text{ дн.} \times 7 \text{ шт.} = 70$ шт.

Мінімальний запас інструменту характеризує ту величину запасу інструменту, яка призначена для забезпечення потреб основного виробництва у випадку порушень поставок (страховий запас). Його величина залежить від денного споживання інструменту і тривалості можливої затримки в поставках.

Величина мінімального запасу складе: $2 \text{ дн.} \times 7 \text{ шт.} = 14$ шт.

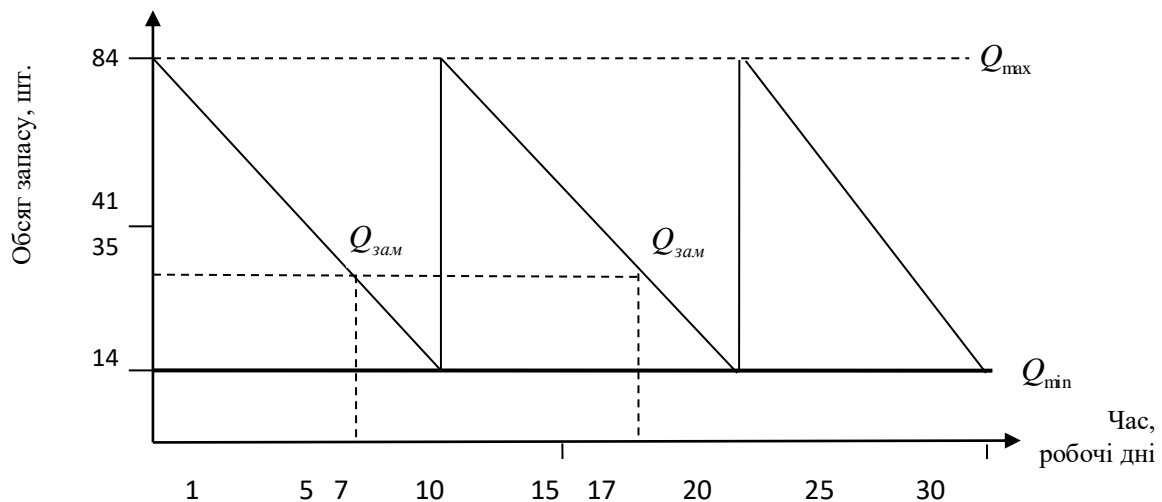
Максимальний запас інструменту характеризує ту його кількість, яка може перебувати на підприємстві в усіх його структурних підрозділах, зокрема, в цехах, в інструментальній коморі, на центральному інструментальному складі. Величина максимального запасу залежить від розміру мінімального запасу та можливого споживання запасу на протязі часу поставки.

Розмір максимального запасу становитиме: $14 \text{ шт.} + 10 \text{ дн.} \times 7 \text{ шт.} = 84$ шт.

Важливим параметром системи управління запасами «мінімум-максимум» є встановлення точки замовлення ($Q_{зам}$). Для встановлення терміну замовлення необхідно визначити кількість інструменту, який залишається на підприємстві. Визначимо точку замовлення: $Q_{зам} = 14 \text{ шт.} + 3 \text{ дн.} \times 7 \text{ шт.} = 35$ шт. Отже, коли запаси інструменту становитимуть 35 шт., необхідно здійснювати замовлення.

Величина партії замовлення інструменту складе $84 \text{ шт.} - 14 \text{ шт.} = 70$ шт.

Графічно параметри управління системою «мінімум-максимум» (без збоїв в поставках і споживанні можна представити наступним чином (рис. 1).

Рис. 1. Графічна модель роботи системи управління запасами «мінімум-максимум» без збоїв у поставках і споживанні

Джерело: розраховано авторами.

Вище були розраховані параметри системи управління запасами «мінімум-максимум» без збоїв у поставках і споживанні. Дещо по іншому здійснюється управління запасами інструмента та визначення замовлення при наявності збоїв в поставках і споживанні. Наприклад, затримка в поставці інструменту на завод склала 1 день. В даному випадку затримка призвела до споживання деякого розміру мінімального запасу інструменту в розмірі 1 дн. $\times$ 7 шт. = 7 шт.

В даному випадку розмір замовлення буде складати: 84 шт. – 7 шт. = 77 шт.

Таким чином, затримка у виконанні замовлення призвела до збільшення обсягу замовлення інструменту на 7 шт. (77–70) Ця величина необхідна для відновлення мінімального розміру замовлення.

При системі «мінімум-максимум» є можливість спростити планування замовлень інструменту, зводячи величину замовлення до певної розрахункової величини кожного виду інструменту, і тим самим забезпечити безперебійний процес постачання інструменту цехам основного виробництва. На основі виробничої програми цехів та методики визначення потреби в оборотному фонді інструменту цехам встановлюються ліміти (декадні, місячні, квартальні), в яких визначена кількість інструменту, який може отримати цех на протязі планового періоду.

Висновки. Розроблені параметри управління запасами з урахуванням оборотних запасів, запасів на складі та обсягів запасів, що знаходиться на робочих місцях. В системі управлінні запасами «мінімум-максимум» розрахункова величина замовлення інструменту, а також порядок визначення моменту нового замовлення дозволяють врахувати можливі зміни в поставках, а також у споживанні, використовуючи параметр очікуваного споживання за час замовлення. Використання цієї системи дозволяє уникнути нагромадження

надлишкових запасів, що сприятиме прискоренню оборотності оборотних фондів промислових підприємств. Застосування інформаційних технологій та ЕОМ дозволить суттєво покращити якість прийняття управлінських рішень щодо формування замовлень та знизити витрати часу.

Перелік посилань

1. Логістика товарного ринку: монографія / [Б. В. Буркинський, В. М. Лисюк, М. Л. Тараканов та ін.]; за заг. ред. Буркинського Б. В., Лисюка В. М.; Нац. акад. наук України, Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2018. 243 с.
2. Ляліна Н. С., Матвієнко-Біляєва Л. Г., Панчук А. С. Впровадження сучасних методів логістики в підприємницькій діяльності. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 2(19). С. 118–124.
3. Гукалюк А. Ф. Логістичне управління запасами як складова логістичного управління підприємством. *Економічний аналіз: збірник наукових праць*. 2017. Т. 27. № 2. С. 130–138.
4. Дроботя Я. А. Управління матеріальними запасами з використанням теорії управління фінансовими ризиками. *Економіка і суспільство*. 2019. Вип. 20. С. 627–634.
5. Маргіта Н. О., Криницька М. Ю. Особливості управління логістичними ризиками на вітчизняних підприємствах та підходи до їх оцінки. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Логістика*. 2016. № 846. С. 110–119.
6. Перебийніс В. І., Дроботя Я. А. Логістичне управління запасами на підприємствах: монографія. Полтава : ПУЕТ, 2012. 279 с.
7. Рабоконь Ю. С., Томчук О. Ф. Аналіз ефективності використання запасів на підприємстві. *Фінанси, облік, банки*. 2019. № 1 (24). С. 76–86.
8. Bowersox J. Logistics: Integrated supply chain. New York, 2004. 640 p.
9. Schreibfeder J. Achieving Effective Inventory Management, 6th Edition. Paperback. 2017. 640 с.
10. Безсмертна О. В., Мороз О. О., Білоконь Т. М., Шварц І. В. Логістика: навч. посібн. Вінниця : ВНТУ, 2018, 161 с.

References

1. Burkynskiy, B., Lysiuk, V., Tarakanov, M. (2018). *Logistics of the commodity market [Lohistyka tovarnoho rynku]: monograf*, National acad. Sciences of Ukraine, Institute of Problems of the Market and Ekon.-Ekol. doslidzh., Odesa, 243 p.
2. Lyalina, N., Matviyenko-Bilyayeva, L., Panchuk, A. (2020). Implementation of modern logistics methods in business activities [Vprovadzhennia suchasnykh metodiv lohistyky v pidpriemnytskii diialnosti], *Pryazovsky economic bulletin*, Vol. 2(19), P. 118–124.
3. Gukalyuk, A. (2017). Logistic inventory management as a component of enterprise logistics management [Lohistychno upravlinnia zapasamy yak skladova lohistychnoho upravlinnia pidpriemstvom], *Economic analysis: collection of scientific papers*, Vol. 27(2), P. 130–138.

4. Drobotya, Ya. (2019). Inventory management using the theory of financial risk management [Upravlinnia materialnymy zapasamy z vykorystanniam teorii upravlinnia finansovymy ryzykamy], *Economy and society*, Vol. 20, P. 627–634.
5. Margita, N., Krynytska, M. (2016). Peculiarities of logistics risk management at domestic enterprises and approaches to their assessment [Osoblyvosti upravlinnia lohistychnymy ryzykamy na vitchyznianskykh pidpriemstvakh ta pidkhody do yikh otsinky], *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Logistics*, Vol. 846, P. 110–119.
6. Perebyinis, V., Drobotya, Ya. (2012). *Logistics management of stocks at enterprises [Lohistychno upravlinnia zapasamy na pidpriemstvakh]: monograf*, Poltava: PUET, 279 p.
7. Rabokon, Yu., Tomchuk, O. (2019). Analysis of the efficiency of the use of stocks at the enterprise [Analiz efektyvnosti vykorystannia zapasiv na pidpriemstvi], *Finance, accounting, banks*, Vol. 1 (24), P. 76–86.
8. Bowersox, J. (2004). *Logistics: Integrated supply chain*, New York, 640 p.
9. Schreibfeder, J. (2017). *Achieving Effective Inventory Management, 6th Edition*, Paperback, 640 p.
10. Bezsmertna, O., Moroz, O., Bilokon, T., Shvarcz, I. (2018). *Logistics [Lohistyka]*, Vinnitsa: VNTU, 161 p.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.101.2 JEL Classification: M10

Непран А.В., Солопун Н. М., Постольна Н. М. ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ «МІНІМУМ-МАКСИМУМ» ПРИ ОБГРУНТУВАННІ РОЗМІРІВ ЗАКУПІВЕЛЬ ІНСТРУМЕНТІВ

Мета – удосконалення порядку та методики обчислення параметрів системи управління запасами «мінімум-максимум» для її застосування на машинобудівних заводах. **Методика дослідження.** Для досягнення поставленої мети у дослідженнях були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження: методи узагальнення та абстрагування – для обґрунтування параметрів системи управління запасами. **Результати.** Основною системою планування, визначення потреби та купівлі інструментів на заводах масового та крупносерійного виробництва є система «на склад», або як її називають, система «мінімум-максимум». Сутність цієї системи полягає в тому, що запаси інструменту в центральній коморі і в цехових інструментально-роздавальних коморах повинні постійно підтримуватися на рівні, що забезпечує безперервне і безперебійне постачання основного виробництва. Замовлення повинно видаватися в розмірі різниці між максимальним і мінімальним запасами рівної партії поповнення в штуках. Величина мінімального запасу встановлюється на основі обсягу та режиму споживання, можливих коливань, витрат і часу, необхідного для поновлення розміру запасу інструменту на підприємстві. За системою «мінімум-максимум»

поставки здійснюються за умови, що запаси у встановлений момент часу виявилися рівними пороговому значенні (точка замовлення) або менше її. У випадку видачі замовлення його розмір повинен розраховуватися таким чином, щоб поставки поповнили запаси до бажаного рівня. **Наукова новизна.** Застосування методу «мінімум-максимум» дозволить оптимізувати закупівлі інструментів на машинобудівному заводі. При цьому досягається закупівля оптимальної партії та не допускається утворення наднормованих запасів. Враховується запаси цехів, створення оборотного фонду інструментів. **Практична значущість** полягає у використанні статистичних методів для закупівлі інструментів на машинобудівних заводах.

Ключові слова: система управління запасами «мінімум-максимум», оборотні фонди, цеховий запас, партія інструменту.

UDC 330.101.2 JEL Classification: M10

Nepnan A. V., Solopun N. M., Postolna N. O. USING THE INVENTORY MANAGEMENT SYSTEM "MINIMUM-MAXIMUM" IN JUSTIFICATION OF THE DIMENSIONS OF THE PURCHASE OF TOOLS

The goal is to improve the procedure and methodology for calculating the parameters of the "minimum-maximum" inventory management system for its application at machine-building plants. **Research methodology.** To achieve the goal, the following general scientific and special research methods and techniques were used in the research: methods of generalization and abstraction - to substantiate the parameters of the inventory management system. **The results.** The main system of planning, determining the need and purchasing tools at factories of mass and large-scale production is the "in stock" system, or as it is called, the "minimum-maximum" system. The essence of this system is that the tool stocks in the central storeroom and in the workshop tool-distribution storerooms must be constantly maintained at a level that ensures continuous and uninterrupted supply of the main production. The order should be issued in the amount of the difference between the maximum and minimum stocks of an equal replenishment batch in pieces. The amount of the minimum stock is set based on the volume and mode of consumption, possible fluctuations, costs and time required to renew the size of the stock of the tool at the enterprise. According to the "minimum-maximum" system, deliveries are made under the condition that the stocks at the specified time are equal to the threshold value (order point) or less than it. In the case of issuing an order, its size should be calculated in such a way that deliveries replenish stocks to the desired level. **Scientific novelty.** Application of the "minimum-maximum" method will allow to optimize the procurement of tools at the machine-building plant. At the same time, the purchase of the optimal batch is achieved and the formation of over-standardized stocks is not allowed. It takes into account shop stocks, the creation of a revolving fund of tools. **The practical significance** lies in the use of statistical methods for the purchase of tools at machine-building plants.

Key words: "minimum-maximum" stock management system, working capital, workshop stock, batch of tools.

Відомості про авторів / About the Authors

Непран Андрій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nepranxtei@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8329-7123>; Моб. (097) 546-01-22.

Nepran Andrey – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Солопун Наталія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Національний політехнічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри менеджменту, м. Харків, Україна; e-mail: solopunnataliya@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8958-9303>; Моб. (066) 049-09-17.

Solopun Nataliya – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, National Polytechnic University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor of the Department of Management, Kharkiv, Ukraine.

Постольна Наталія Олександрівна - спеціаліст I категорії відокремленого структурного підрозділу «Харківський торговельно-економічний коледж» Державного торговельно-економічного університету, м. Харків, Україна; e-mail: nepranxtei@gmail.com; Моб. (097) 546-01-22.

Postolna Natalya Oleksandrivna - specialist of the 1st category of the separate structural unit "Kharkiv Trade and Economics College" of the State Trade and Economics University, Kharkiv, Ukraine.

ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ В УПРАВЛІННІ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ

Непран А. В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Воронкова А. А., канд. екон. наук, доцент

Державний біотехнологічний університет

Чуйко Н. В., канд. екон. наук, доцент

Державний біотехнологічний університет

Постановка проблеми. Підвищення якості продукції складають найважливішу закономірність сучасного етапу розвитку економіки. Підвищення якості як засобів виробництво-технічного призначення, так і предметів народного споживання, має важливе самостійне значення, служить в той же час і однією із основних форм підвищення ефективності виробництва. Основою забезпечення високої якості продукції є розроблення та впровадження на промислових підприємствах системи управління якістю. Безперервне підвищення вимог до якості продукції, зростаюча її складність обумовлюють необхідність удосконалення і підвищення ефективності систем управління якістю продукції. Це можливе лише при використанні статистичних методів, які ґрунтуються на апараті математичної статистики, і застосування ЕОМ. Статистичні методи забезпечують прийняття правильних рішень за результатами малого числа спостережень і, тим самим, дозволяють побудувати високоефективну, економічно вигідну систему управління якістю продукції і сформуванню режиму її функціонування. Ці методи також сприяють кращому застосуванню наявних даних у процесі прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема управління якістю продукції завжди привертала увагу учених. Цій проблемі присвячені дослідження К. А. Фісун [1], Кузьома В. В. [2], Труш Ю. Л. [3], О. В. Мишко [4], І. В. Власенко [5], В. С. Адамовська [6], Мальцева А. С. [7], О. П. Радченко [8] та ін. Обґрунтовуючи модель управління якістю К. А. Фісун робить висновок, що нагальною потребою є розробка і використання різноманітних форм і методів дієвого соціально-економічного впливу на всю низку процесів формування і забезпечення виробництва високоякісною і конкурентоспроможною продукцією [1, 209]. Досліджуючи проблеми якості продукції, В. В. Кузьома робить висновок, що вирішення проблеми підвищення якості продукції є ключовим чинником забезпечення її конкурентоспроможності [2, с. 256]. Високі вимоги до системи управління якістю продукції визначають напрями та завдання наукових досліджень економічних та статистичних питань підвищення якості продукції.

Невирішені складові загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження, розробка та впровадження статистичних методів в управлінні якістю продукції не набули широко поширення. Зокрема, в роботі К. А. Фісун [1], В. В. Кузьоми [3], В. С. Адамовської [6], О. П. Радченко [8] та ін. відсутнє обґрунтування конкретних заходів удосконалення управління якістю продукції, оцінка ефективності даних заходів. Відсутність конкретних рекомендацій щодо впровадження статистичних методів обумовлюють необхідність подальшого дослідження даної проблеми.

Формулювання цілей статі. Метою статті є розробка теоретичних засад використання статистичних методів в управлінні якістю промислової продукції.

Виклад основного матеріалу досліджень. Орієнтація на підвищення якості продукції в широкому значенні слова передбачає удосконалення методів управління якістю продукції. Відповідно до міжнародного стандарту ISO 9000:2015 «Системи менеджменту якості» якість продукції та послуг організації визначається їх здібностями задовольнити споживачів і їх очікуваним і неочікуваним впливом на відповідні зацікавлені сторони [9]. Таке управління повинно носити комплексний, системний характер, тобто охоплювати всі сторони підвищення якості продукції: управління, облік і оцінку; стандартизацію, експертизу і дослідження.

Застосування статистичних методів допомагає вимірювати, описувати, аналізувати, інтерпретувати та моделювати таку мінливість, навіть за відносно обмеженої кількості даних. Статистичний аналіз таких даних може допомогти краще зрозуміти природу, масштаб і причини мінливості, сприяючи вирішенню і навіть запобіганню проблемам, які можуть бути результатом такої мінливості, а також постійному поліпшенню. Дані методи контролю широко застосовуються в машинобудуванні з метою наукового обґрунтованого контролю якості продукції та процесів у ході виробництва; дослідження точності протікання процесів; комплексного дослідження стану технічного процесу виготовлення продукції; перевірки обґрунтованості допусків та припусків; організації найбільш економічного приймального контролю.

Статистичні методи управління якістю продукції поділяються на статистичний аналіз точності технологічного процесу, статистичне регулювання технологічного процесу і статистичний контроль якості. Як критерій статистичного контролю застосовують середнє арифметичне значення, медіану, середньоквадратичне відхилення вибірки та розмах (різницю найбільшого та найменшого відхилення розмірів) контрольної вибірки.

Метод середніх значень і розмахів є метод статистичного регулювання технологічного процесу, при якому оцінка якості продукції, що виготовляється, проводиться за середніми арифметичними значеннями і розмахами параметрів в миттєвих вибірках або пробах. Він поширюється на продукцію серійного та масового виробництва.

Розмахом R називається різницю між найбільшим і найменшим значеннями контрольованого параметра у вибірці, тобто:

$$R = x_{\max} - x_{\min}. \quad (1)$$

У випадку до закону нормального розподілу середня арифметична величина $\bar{x}$ вимірювань (показники якості) характеризує собою фактичний центр групування та вказує на положення рівня налаштування. Вона визначається за наступним розрахунком [12, с. 420]:

$$\bar{x} = \frac{\sum xf}{\sum f}, \quad (2)$$

де x — окремі показники якості;
 f — частота повторення.

Середнє квадратичне відхилення σ є мірою дисперсії (розсіювання) параметра якості і характеризує ступінь точності процесу (точність роботи обладнання):

$$\sigma = \sqrt{\frac{(x_1 - \bar{x})^2 + (x_2 - \bar{x})^2 + \dots + (x_n - \bar{x})^2}{n}} = \sqrt{\frac{(x - \bar{x})^2}{n}}, \quad (3)$$

де n — кількість вимірів якості у пробі.

При нормальному розподілі якісної характеристики центр групування збігається з модою (відповідає середній арифметичній величині), а межа практичного розсіювання обмежується діапазоном $\pm 3\sigma$.

Контрольні межі на діаграмі якості можуть бути визначені через значення σ або через значення середнього розмаху R .

Визначення значень контрольних меж обчислюється наступним чином (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення контрольних та попереджувальних меж поля допуску

Найменування меж		За квадратичним відхиленням	За середньою величиною розмаху варіювання
1	Контрольні межі	$K_{\sigma, n} = \bar{x} \pm \frac{3\sigma}{\sqrt{n}}$	$K_{\sigma, n} = \bar{x} \pm A_2 \bar{R}$
2	Попереджувальні межі	$K_{\sigma, n} = \bar{x} \pm \frac{2\sigma}{\sqrt{n}}$	$K_{\sigma, n} = \bar{x} \pm A_1 \bar{R}$

Джерело: розраховано авторами.

У формулах: n — розмір проби (кількість штук в пробі); $\bar{x}$ — середня арифметична із середніх значень показника якості в пробах; A_1, A_2 — коефіцієнти, які визначаються за спеціальними таблицями.

Коефіцієнти A_1, A_2 наведені нижче в залежності від числа одиниць вибірки n (табл. 2).

Таблиця 2

Значення коефіцієнтів A_1, A_2 в залежності від числа одиниць вибірки

Величина вибірки n	Значення		Величина вибірки n	Значення	
	A_1	A_2		A_1	A_2
2	1,253	1,880	8	0,249	0,373
3	0,682	1,023	9	0,225	0,337
4	0,489	0,729	10	0,205	0,308
5	0,385	0,577	11		0,282
6	0,322	0,483	12		0,266
7	0,279	0,419			

Джерело: розраховано авторами.

Якщо процес характеризується розподілом, що різко відрізняється від кривої Гауса і Максвелла, то розрахунок контрольних кордонів ведеться за формулою:

$$K_s = x_{max} + \left(3 - \frac{3}{\sqrt{n}}\right) \frac{\bar{R}}{d_n}; \quad (4)$$

$$K_n = x_{max} - \left(3 - \frac{3}{\sqrt{n}}\right) \frac{\bar{R}}{d_n}; \quad (5)$$

де $\bar{R}$ — середній розкид у пробах

d_n — коефіцієнт залежності σ_0 від n числа одиниць у пробі.

Обсяг вибірки залежить від темпу та стабільності технологічного процесу і становить $n=3 \div 10$ одиниць продукції. Період відбірки вибірки визначається за досвідом, виходячи з інтервалу між розладками процесу, зазвичай становить 1–2 години.

Розглянемо приклад застосування методу середньої арифметичної на машинобудівному заводі при виготовленні втулки.

При вимірюванні діаметру отвору деталі в 30 мм були отримані наступні дані (табл. 3)

Таблиця 3

Діаметр отвору деталі у пробах

Екземпляр и у пробі	№ проби					Екземпляр и у пробі	№ проби				
	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
1	30,0	29,9	30,0	30,0	30,0	3	30,0	29,9	30,0	30,0	30,1
	5	7	3	4	6		4	5	8	9	3
2	30,0	30,0	30,0	30,1	30,0	4	30,0	29,9	30,0	30,0	30,0
	8	2	7	1	7		5	8	5	8	9

Джерело: розраховано авторами.

Для розрахунку верхніх та нижніх меж обчислимо середнє арифметичне значення діаметру, мм:

$$\bar{x} = \frac{30,05 + 29,97 + 30,03 + 30,04 + 30,06 + 30,08 + \dots + 30,09}{20} = 30,05.$$

Обчислимо середнє квадратичне відхилення. Для цього складемо допоміжну таблицю (табл. 4).

Таблиця 4

Допоміжна таблиця для розрахунку середнього квадратичного відхилення

Номер проби	$x - \bar{x}$	$(x - \bar{x})^2$	Номер проби	$x - \bar{x}$	$(x - \bar{x})^2$
30,05	0	0,0000	30,04	-0,01	0,0001
29,97	-0,08	0,0064	29,95	-0,10	0,0100
30,03	-0,02	0,0004	30,08	0,03	0,0009
30,04	-0,01	0,0001	30,09	0,04	0,0016
30,06	0,01	0,0001	30,13	0,08	0,0064
30,08	0,03	0,0009	30,05	0,00	0,0000
30,02	-0,03	0,0009	29,98	-0,07	0,0049
30,07	0,02	0,0004	30,05	0,00	0,0000
30,11	0,06	0,0036	30,08	0,03	0,0009
30,07	0,02	0,0004	30,09	0,04	0,0016
Всього	–	0,0132	Всього	–	0,0264

Джерело: розраховано авторами.

Середнє квадратичне відхилення складе:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2}{n}} = \sqrt{\frac{(0,0132 + 0,0264)}{20}} = 0,044497(\text{мм}).$$

При побудові діаграм для контролю за величиною розмаху варіювання середня лінія на діаграмі відповідає середньому арифметичному значенню розмахів у вибірці, а положення контрольних кордонів щодо середнього розмаху визначається за формулою:

верхня межа:

$$K_{\text{в.}} = \bar{x} + \frac{3\sigma}{\sqrt{n}} = 30,05 + \frac{3 \times 0,044497}{\sqrt{20}} = 30,08 \text{ мм};$$

нижня межа:

$$K_{\text{н.}} = \bar{x} - \frac{3\sigma}{\sqrt{n}} = 30,05 - \frac{3 \times 0,044497}{\sqrt{20}} = 30,02 \text{ мм}.$$

Аналогічно визначаються попержувальні межі:

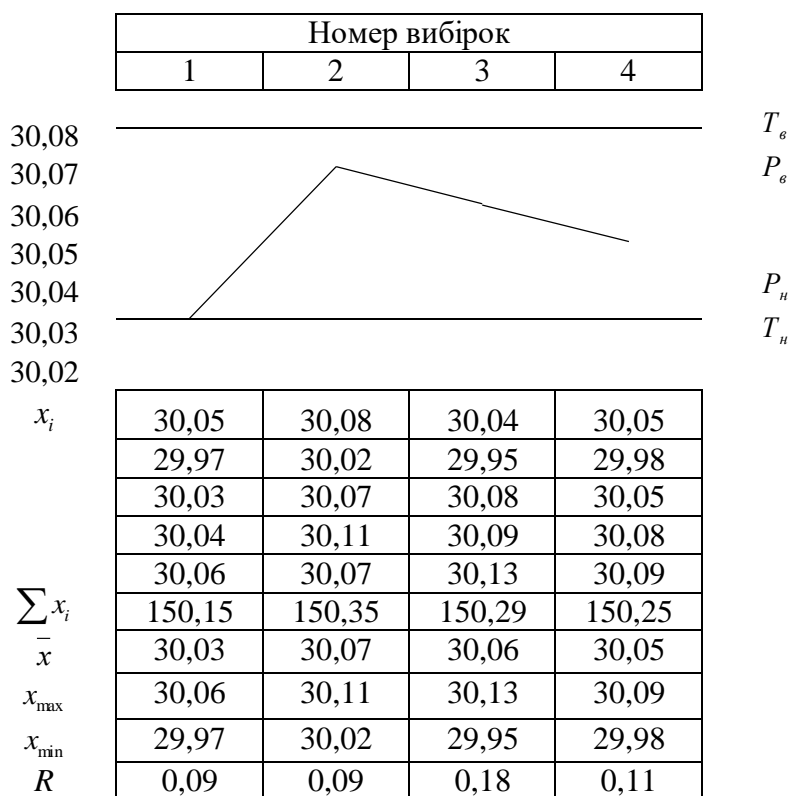
верхня межа:

$$K_{\text{в.}} = \bar{x} + \frac{2\sigma}{\sqrt{n}} = 30,05 + \frac{2 \times 0,044497}{\sqrt{20}} = 30,07 \text{ мм};$$

нижня межа:

$$K_{\text{н.}} = \bar{x} - \frac{2\sigma}{\sqrt{n}} = 30,05 - \frac{2 \times 0,044497}{\sqrt{20}} = 30,03 \text{ мм}.$$

Для аналізу стійкості виробничого процесу та своєчасного вжиття заходів до запобігання появи шлюбу будуються контрольні карти. На карту у вигляді точок наносяться контрольовані показники, наприклад, діаметр виробів. Середня лінія на карті відповідає номінальному значенню контрольованого показника. Допуски відхилень показника якості визначені технічною документацією. У межах завчасного попередження появи браку визначаються попереджувальні верхні і нижні межі регулювання. Вихід точки за лінією верхнього чи нижнього технічних допусків свідчить про появу браку (рис. 1).

Рис. 1. Контрольна карта при методі середніх значень і розмахів.

Джерело: розраховано авторами.

Графік середніх арифметичних показує динаміку зміни рівня настройки технологічного процесу. На графіку середніх арифметичних наносяться верхній

T_6 і нижній T_n межі допуску, а також штрихові лінії – верхня P_6 і нижня P_n межі зони допустимих відхилень середніх арифметичних значень.

Технологічний процес стабільний, якщо середні арифметичні не виходять за межі P_6 і P_n , а розмахи $P_{вн}$. Вихід середньої або розмаху за ці межі сигналізує про можливість порушення нормального ходу процесу, для перевірки чого береться позачергова вибірка. Якщо результати вибірки виявляються таким ж, слід призупинити процес і усунути причину порушення нормального технологічного процесу.

На контрольній картці ці критичні значення $\bar{x}$ і R відмічаються стрілками. Межі регулювання P_6 , P_n і P_{BR} встановлюються ДСТУ, виходячи із даних меж допусків T_6 і T_n , які залежать від кількості вибірки, так, щоб з визначеним запасом контрольовані параметри завжди знаходилися в межах допусків.

Висновки. Застосування методу середніх значень і розмахів дозволяє корегувати параметри технологічного процесу в ході виробництва за допомогою вибіркового контролю виготовленою продукції для технологічного забезпечення необхідної якості і попередження браку. Цим самим є можливість знизити трудомісткість роботи, що контролюється, а також створюються умови для наочного зображення динаміки якості продукції та налагодженості процесу, що дозволяє своєчасно застосовувати заходи до запобігання появі браку не тільки контролерами та працівниками ВТК, а й працівниками цеху — робітникам, бригадирам, налагоджувачам, технологам. При автоматизації процесу вимірювання, обробки його результатів і передачі отриманої інформації контрольна карта у вигляді графіку може не будуватися, а результати записуються на машинні носії інформації.

Перелік посилань.

1. Фісун К. А. Організація системи управління якістю продукції в сучасних умовах. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 204-210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2018_62_28. (дата звернення: 20.05.2023).
2. Кузьома В. В., Павлюк С. І. Якість продукції як вирішальний фактор забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2020. № 12. С. 252-258.
3. Труш Ю. Л., Осадчук О. П. Якість продукції: складові та стадії її життєвого циклу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 9. С. 87-92.
4. Мишко О. В. Управління якістю - запорука підвищення конкурентоспроможності продукції. *Економіка. Фінанси. Право*. 2014. № 3. С. 41-48.
5. Власенко І. В. Роль системи управління якістю в забезпеченні конкурентоспроможності продукції промислового підприємства. *Економіка і організація управління*. 2021. Вип. 3. С. 194-203.
6. Адамовська В. С., Калініченко Д. Р. Організація системи управління якістю продукції як складової бізнес-планування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 9(3). С. 138-141.

7. Мальцев А. С., Крамський С. О. Управління якістю продукції проєктів: методологічні та прикладні аспекти. *Управління розвитком складних систем*. 2019. Вип. 37. С. 25-31.

8. Радченко О. П., Білоног Г. Ю. Удосконалення системи управління якістю продукції на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2018. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_9_29 (дата звернення: 20.05.2023).

9. Національний стандарт ДСТУ ISO 9000:2015. Системи управління якістю. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 45 с. URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209000.pdf> (дата звернення: 20.05.2023).

10. Загальна теорія статистики: підручник / За ред. А. В. Непрана, І. А. Дмитрієва. Харків : ПП Іванченка, 2022. 720 с.

References

1. Fisun, K. (2018). Organization of the product quality management system in modern conditions [Orhanizatsiia systemy upravlinnia yakistiu produktsii v suchasnykh umovakh], *Herald of the economy of transport and industry*, Vol. 62, P. 204-210, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2018_62_28 (last accessed 20.05.2023)

2. Kuzoma, V., Pavlyuk, S. (2020). Product quality as a decisive factor in ensuring the competitiveness of the enterprise [Yakist produktsii yak vyrishalniy faktor zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva], *Business Inform*, Vol. 12, P. 252-258.

3. Trush, Yu., Osadchuk, O. (2018). Product quality: components and stages of its life cycle [Yakist produktsii: skladovi ta stadii yii zhyttievoho tsyклу], *Formation of market relations in Ukraine*, Vol. 9, P. 87-92.

4. Myshko, O. (2014). Quality management is the key to increasing product competitiveness [Upravlinnia yakistiu - zaporuka pidvyshchennia konkurentospromozhnosti produktsii], *Economy. Finances. Law*, Vol. 3, P. 41-48.

5. Vlasenko, I. (2021). The role of the quality management system in ensuring the competitiveness of the products of an industrial enterprise [Rol systemy upravlinnia yakistiu v zabezpechenni konkurentospromozhnosti produktsii promyslovoho pidpriemstva], *Economics and management organization*, Vol. 3, P. 194-203.

6. Adamovska, V., Kalinichenko, D. (2014). Organization of the product quality management system as a component of business planning [Orhanizatsiia systemy upravlinnia yakistiu produktsii yak skladovoi biznes-planuvannia], *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, Vol. 9(3), P. 138-141.

7. Maltsev, A., Kramskiy, S. (2019). Project product quality management: methodological and applied aspects [Upravlinnia yakistiu produktsii proektiv: metodolohichni ta prykladni aspekty], *Management of the development of complex systems*, Vol. 37, P. 25-31.

8. Radchenko, O., Bilonog, G. (2018). Improvement of the product quality management system at the enterprise [Udoskonalennia systemy upravlinnia yakistiu

produksii na pidpriemstvi], *Efficient economy*, Vol. 9, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_9_29 (last accessed 20.05.2023).

9. *National standard DSTU ISO 9000:2015. Quality management systems* (2016). Kyiv: DP «UkrNDNCz», 45 p., available at: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209000.pdf>. (last accessed 20.05.2023).

10. Nepran, A., Dmytriiev, I. (2022). *General theory of statistics [Zahalna teoriia statystyky]: textbook*, Kharkiv: PP Ivanchenka, 720 p.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 629.41.2; JEL Classification: M10

Непран А. А., Воронкова А. А., Чуйко Н. В. ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ В УПРАВЛІННІ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ

Мета – розробка теоретичних засад використання статистичних методів в управлінні якістю промислової продукції. *Методика дослідження*. Для досягнення поставленої мети у дослідженнях були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження: методи математичної статистики – для визначення розміру вибірки, середнього відхилення, граничних меж допусків, допустимих значень відхилень середніх арифметичних значень. *Результати*. Для аналізу якості та попередження появи шлюбу важливе значення мають статистичні методи управління якістю. Цей метод контролю виробництва та якості продукції ґрунтується на застосуванні методів математичної статистики до систематичного контролю за якістю виробів та станом технологічного процесу з метою підтримки його стійкості та забезпечення заданого рівня якості виготовлення продукції. На конкретному прикладі обґрунтовані показники верхніх та нижніх меж допусків, а також верхніх та нижніх меж зони допустимих значень відхилень від середніх арифметичних значень. *Наукова новизна*. Обґрунтовано порядок застосування методу середніх та розмахів для контролю якості продукції на промислових підприємствах. *Практична значущість*. Використання даного методу дозволить знизити трудомісткість оцінки якості продукції та забезпечити контроль технологічних процесів. Доцільно на підприємствах серійного та масового виробництва.

Ключові слова: метод середніх, розмах, якість продукції, варіація ознак, середнє квадратичне відхилення, вибірка.

UDK 629.41.2; JEL Classification: M10

Nepran A. A., Voronkova A. A., Chuiko N. V. WRITING OF STATISTICAL METHODS IN MANAGING PRODUCT QUALIT

The goal is to develop the theoretical foundations of the use of statistical methods in the management of the quality of industrial products. *Research methodology*. To achieve the goal, the following general scientific and special research methods and techniques were used in the research: methods of mathematical statistics - to determine the sample size, average deviation, tolerance limits,

permissible values of deviations of arithmetic mean values. *The results.* Statistical methods of quality management are important for quality analysis and prevention of marriage. This method of production and product quality control is based on the application of mathematical statistics methods to the systematic control of product quality and the state of the technological process in order to maintain its stability and ensure a given level of product manufacturing quality. The indicators of the upper and lower limits of tolerances, as well as the upper and lower limits of the zone of permissible values of deviations from the average arithmetic values are justified on a specific example. *Scientific novelty.* The procedure for applying the method of averages and ranges for product quality control at industrial enterprises is substantiated. *Practical significance.* The use of this method will reduce the complexity of product quality assessment and ensure control of technological processes. It is suitable for serial and mass production enterprises.

Key words: method of averages, range, product quality, variation of characteristics, mean square deviation, sample.

Відомості про авторів / About the Authors

Непран Андрій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nepranxtei@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8329-7123>; Моб. (097) 546 01 22.

Nepran Andrey – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Чуйко Наталя Василівна - кандидат економічних наук, доцент, Державний біотехнологічний університет, доцент кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування, м. Харків, Україна; e-mail: Natasha-Cuyko@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9066-7105>; Моб. (066) 712 86 65.

Chuyko Nataliya - Candidate of Science (Economics), Associate professor, State Biotechnology University, Associate professor of the Department of Management, Business and Administration, Kharkiv, Ukraine.

Воронкова Алла Анатоліївна – кандат економічних наук, доцент, Державний біотехнологічний університет, доцент кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування, м. Харків, Україна; e-mail: Voronkova-Alla@ukr.net . ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-3156>; Моб. (099) 700 21 80.

Voronkova Alla - Candidate of Science (Economics), Associate professor, State Biotechnology University, Associate professor of the Department of Management, Business and Administration, Kharkiv, Ukraine.

КРИТЕРІЇ ТА ФАКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

*Кудрявцев В.М., канд. екон. наук, доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Постановка проблеми. Сталий розвиток компанії досягається через реалізацію комплексу чинників, унаслідок впливу яких відбувається зміна можливостей підприємства, відбувається його адаптація до умов навколишнього світу і формування нових цілей, що забезпечують корпоративну стійкість і внесок у сталий розвиток. У науковій літературі приділяється помітна увага факторам сталого розвитку підприємства (СРП), проте спільна думка щодо них не сформувалася, і виявляється можливим виокремити лише два загальних моменти: розподіл факторів на ті, що належать до зовнішнього та внутрішнього середовища, а також їхній розподіл на фактори непрямого та прямого впливу. Існує досить спірна думка, що зовнішні чинники є незалежними від підприємств. На наш погляд, це не завжди відповідає дійсності, оскільки крім глобальних важкопрогнозованих явищ в економіці (зміни економічного клімату, нестабільність, інфляція і розбалансованість ринку), є низка стратегічних, технологічних і соціальних чинників, що залежать від організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сталий розвиток як сучасна парадигма широко розглядається в наукових працях зарубіжних і вітчизняних науковців: Дж. Елкінгтона, Е. Пестеля, Я. Тінбергена, Д. Форестера, Д. Медоуза, Е. Дітона, У. Нордхауса, П. Ромера, А. Банерджи, М. Міллара, І. Бузько, О. Алімова, О. Амоші, Б. Андрушківа, В. Антонюк, І. Васильчук, М. Вишиванюка, Р. Галгаша, І. Заблудської, Д. Зеркалова, Т. Калінеску, Е. Лібанової, Л. Ліпич, Л. Мельника, В. Микитенко, М. Новікової, Н. Павліхи, С. Рамазанова, І. Семененко [1].

Питаннями сталого розвитку транспорту займалися такі вчені, як: Ю. Бараша, І. Бистрякова, О. Бойко, С. Брю, З. Діуліт, В. Загорський, Д. Зеркалова, К. Макконел, М. Маслова, Л. Мельник, Н. Пахомова, Є. Сич, А. Урсула, М. Хвесик, О. Чернега, М. Чеховська та ін. [2-5].

Невирішені складові загальної проблеми. Сталим розвитком нині в Україні займаються тільки великі компанії, що зумовлено характером діяльності компаній, присутніх на міжнародних ринках. У цьому сенсі становить інтерес виявлення факторів, що впливають на сталий розвиток транспортних підприємств.

Формулювання цілей статі. Виявити та згрупувати фактори сталого розвитку транспортного підприємства, що безпосередньо впливають на досягнення конкурентних переваг у соціально-економічній сфері, подолання

актуальних викликів зовнішнього та внутрішнього середовища, зменшення потенційних ризиків і сприяють виживанню компанії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ухвалення ООН у 2015 році "Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року" визначило соціальні, економічні та екологічні пріоритети на найближчі 15 років. Орієнтуючись на них, оцінюватимуть і прогрес у розвитку окремих держав, і результати ділової активності представників бізнес-спільноти, яких цей документ закликає "...здіяти свій творчий та інноваційний потенціал для вирішення завдань у сфері сталого розвитку" [6].

У сучасному світі складаються умови, коли соціальна відповідальність і сталий розвиток набувають практичного значення, стають реальним чинником конкурентоспроможності на світових ринках. Фактично для досягнення глобальних цілей сталого розвитку ставиться завдання підвищення стійкості бізнес-моделей. Цей процес розвивається у світі на наших очах, насамперед до нього залучаються великі компанії. Але чим далі, тим більше він зачіпатиме і середній, і малий бізнес.

Українські компанії не залишаються осторонь, лідери бізнесу своїм досвідом показують приклади такого руху, частково або цілком інтегруючи цілі та завдання сталого розвитку у свої стратегії та програми дій за напрямками корпоративної відповідальності.

Особливу роль у становленні концепції сталого розвитку компанії відіграв Джон Елкінгтон (John Elkington), який заснував 1987 року консалтингову компанію SustainAbility, 1994 року запровадив поняття "потрійного (триєдиного) підсумку" (triple bottom line; TBL або 3BL), що дало змогу перейти від фінансово-екологічного виміру до аналізу соціально-економічного впливу, якого до того практично не враховували (в рамках сформованої системи фінансового підсумку financial bottom line) [7]. Фактично, модель TBL використовувала поділ на екологічне, економічне та соціальне середовища сталого розвитку стосовно підприємства (а не до всієї світової спільноти загалом). Особлива заслуга Дж. Елкінгтона в тому, що він розвивав ідею Triple-Win Strategy (стратегії тристоронньої вигоди), під час реалізації якої вигоду одержувала не тільки компанія або її споживачі, а й усі інші члени суспільства [8]. По суті, він намагався пов'язати між собою дві концепції: концепцію сталого розвитку і концепцію корпоративної стійкості, що зароджується. Можливо, з цієї причини 1997 року Елкінгтон виокремив три підвалини сталого розвитку компанії, що дістали назву 3P – People, Planet, Profit (Люди, Планета, Прибуток – у зазначеній послідовності пріоритетів) [9].

На основі розглянутих літературних джерел виявляється можливим визначити критерії сталого розвитку транспортного підприємства [2-5, 10-11].

1. Конкурентоспроможність – формування довгострокових конкурентних переваг компанії, за допомогою формування унікальних нематеріальних активів компанії таких як: інтелектуальний, людський, соціальний, репутаційний капітали.

2. Зниження фінансових і нефінансових ризиків (кадрових, професійних, соціальних, екологічних).

3. Адаптивність до динамічно-мінливих умов ведення бізнесу.

4. Прозорість – максимальна відкритість компанії на рівні двосторонньої комунікації.

5. Відповідальність за весь життєвий цикл зовнішніх ефектів основної діяльності ("від колиски до могили"), негативні впливи на довкілля та наслідки діяльності.

6. Відкритість – партнерські (на рівні симбіозу) відносини із суспільством, постачальниками, клієнтами та конкурентами, що базується на репутаційному капіталі компанії.

7. Довгостроковість – "довгострокове розуміння часу", корпоративних процесів, інвестицій і зовнішніх ефектів.

8. Економічна (фінансова) стійкість – економічний стан підприємства, що дає змогу йому перебувати в зоні беззбитковості; збереження платоспроможності та кредитоспроможності.

9. Соціальна стійкість – лояльність внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів організації.

10. Екологічна стійкість – вплив на навколишнє середовище в допустимих межах.

11. Внесок компанії у сталий розвиток суспільства.

Принципи сталого розвитку транспортного підприємства (табл. 1) характеризують умови, за яких компанія може досягти стану сталого розвитку. Відсутність системності та чіткого цілепокладання позбавляють організацію можливості передбачати загрози та наслідки (як позитивні, так і негативні) власної діяльності. Компанія, позбавлена комунікативності та зворотного зв'язку, приречена керуватися застарілою інформацією і не брати до уваги навіть найочевидніші сигнали зовнішнього та внутрішнього середовища [8].

Таблиця 1

Принципи сталого розвитку транспортного підприємства

Принцип	Опис принципу
1	2
Збалансованість	Передбачає збалансованість інтересів стейкхолдерів, збалансованість корпоративних і суспільних інтересів, збалансованість економічного, соціального розвитку та екологічної безпеки, збалансованість інтересів теперішніх і майбутніх поколінь.
Інтегрованість	Сталий розвиток підприємства розглядається як особлива бізнес-філософія; принципи СР мають бути інтегровані в корпоративну стратегію.
Системність	Діяльність компанії в усіх її функціональних галузях має базуватися на принципах сталого розвитку.
Відповідності цілей	Стратегічні цілі розвитку підприємства не повинні суперечити цілям сталого розвитку.

1	2
Керованості	Система корпоративного управління, організаційна структура управління на підприємстві мають бути вибудовані з урахуванням реалізації специфічних управлінських функцій, пов'язаних з реалізацією принципів сталого розвитку.
Комуникативність	Вибудовування комунікацій, взаємодії із зацікавленими сторонами, з метою виявлення їхніх запитів та інформування про результати діяльності підприємства в галузі сталого розвитку

Джерело: побудовано автором.

Чинники сталого розвитку за критерієм середовища функціонування умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні чинники. Зовнішні фактори детерміновані інституційними умовами забезпечення сталого розвитку транспортних підприємств, які поділяються на фактори прямого та непрямого впливу.

Зовнішнє середовище за своєю природою агресивне, воно безпосередньо впливає на діяльність компанії, обмежуючи та безперечно впливає на її можливості. Організація не може ігнорувати зовнішнє середовище, до якого належить велика кількість ключових стейкхолдерів (таких як споживачі, місцеві спільноти або державні структури). Зовнішнє середовище, по суті, є для будь-якої організації основним викликом, принциповим моментом самого виживання. Саме з метою забезпечення власного існування компанії повинні оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в зовнішньому середовищі, прагнути впоратися з його впливами. Внутрішнє середовище, в якому здійснюється діяльність організації, складається зі стратегічних настанов, цілепокладання, структури, технологій, персоналу та безлічі інших компонентів. Фактори внутрішнього середовища впливають у межах організації, відбиваючись на її діяльності в зовнішньому середовищі та розвитку загалом.

Фактори зовнішнього середовища, як було зазначено вище, можна розділити на фактори прямого і непрямого впливу. Фактори прямого впливу безпосередньо впливають на сталий розвиток підприємства і, своєю чергою, відчують на собі прямий вплив її діяльності. До цієї групи чинників відносять взаємодію з ключовими стейкхолдерами (постачальниками економічних ресурсів), споживачами, ЗМІ, органами державної влади, конкурентів і деяких інших. Фактори непрямого впливу не мають прямого впливу на діяльність підприємства, але тим не менш позначаються на сталому розвитку компанії. До цих факторів можна віднести поточний стан економіки, актуальні соціальні проблеми, політичні вимоги, нормативні умови діяльності, наявні закони та демографічну ситуацію.

Одним із ключових зовнішніх чинників, що стримують перехід української економіки до сталого розвитку, є інституційні умови, представлені у вигляді директив у сфері сталого розвитку. Директиви у сфері сталого розвитку або сукупність ініціатив органів державної влади, які містять аналіз чинників та обставин, що впливають на формування та розвиток транспортної інфраструктури, розроблення та реалізацію заходів, які стимулюють системне зростання виробництва, представляє національну законодавчу базу у сфері транспортного розвитку, що є, по суті, державною транспортною політикою.

Внутрішні фактори сталого розвитку транспортного підприємства, класифіковані на основі основних аспектів діяльності підприємств. Внутрішні фактори сталого розвитку зумовлені потенціалом і можливостями самих транспортних підприємств.

Внутрішнє середовище підприємства – це його внутрішні елементи, підсистеми та процеси, які впливають на його потенціал, конкурентоспроможність, здатність розвиватися¹. Внутрішнє середовище організації являє собою частину загального середовища, що перебуває в межах організації та справляє постійний і найбезпосередніший вплив на її функціонування. Оскільки внутрішнє середовище немонолітне і має кілька зрізів, кожен з яких охоплює певний набір ключових процесів і елементів організації, внутрішні чинники сталого розвитку компанії перебувають у сфері її впливу, і з цієї причини підприємства можуть коригувати їх.

На наш погляд, помилково вважати фактори внутрішнього середовища повністю керованими і контрольованими (якими їх позиціонують консалтингові агентства у сфері менеджменту та антикризового управління), що характеризуються винятково фінансовими показниками, за величиною яких можна судити про ефективність діяльності організації у сфері підтримання сталого розвитку.

Низка раніше запропонованих вітчизняними дослідниками класифікацій чинників СРП є неповними, оскільки вони не відображають поділу на прямі та непрямі чинники та ігнорують те, до якого середовища (внутрішнього чи зовнішнього) вони належать.

Економічна функція діяльності транспортних підприємств не обмежується транспортуванням продукції. Важливим аспектом економічної складової діяльності транспорту є та обставина, що такі підприємства є джерелом податкових платежів для формування державного бюджету.

Комплексний характер сталого розвитку, що полягає в необхідності досягнення різноспрямованих цілей, зумовлює різні вимоги. З одного боку, для стабілізації та підвищення екологічної та соціальної стійкості необхідне проведення відповідних проєктів, які апріорі економічно неефективні та витрати на реалізацію яких мають бути включені до "кошторису" прибуткових проєктів.

У наведеній схемі (рис. 1) виокремлено шість груп чинників. До внутрішніх чинників належать управлінські, виробничі, фінансові та соціально-екологічні, до зовнішніх – прямі та непрямі чинники.

Фактори сталого розвитку транспортного підприємства

Внутрішні	Зовнішні
<p style="text-align: center;">Управлінські</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Усвідомлення керівництвом компанії гостроти глобальних ризиків (економічних, екологічних і соціальних) 2. Формування підходу до трактування корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) і сталого розвитку (СР) як елементів управління ризиками, а не просто як способу "чинити правильно" 3. Формування соціально відповідального мислення та зацікавленість керівництва та персоналу компанії в реалізації принципів СР 4. Формування відповідної системи цінностей та ін. елементів корпоративної культури, переосмислення місії компанії 5. Інтеграція питань КСВ і СР у стратегію і систему управління компанією 6. Реалізація корпоративних екологічної та соціальної політик 7. Реалізація моделі стратегічної КСВ 8. Формування системи винагороди керівників за досягнення в галузі сталого розвитку компанії (СРК) і мотивації менеджерів компанії 9. Залученість персоналу компанії в КСВ і реалізацію принципів СР 10. Відкритість, більш повне розкриття інформації про цілі та результати діяльності компанії в галузі СР, інформування зацікавлених сторін (Звітність за стандартом GRI-4) 11. Формування механізмів взаємодії із зацікавленими сторонами 12. Реалізація професійного підходу до СРК 	<p style="text-align: center;">Прямі</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність формалізованих норм і вимог (правових, екологічних, соціальних, сформульованих у різного роду нормативно-правових актах, Стандартах КСВ і СР, інших документах) 2. Формування запиту на реалізацію принципів СР з боку широкого кола зацікавлених сторін (персоналу, акціонерів, споживачів, клієнтів, постачальників, інвесторів, місцевої спільноти, суспільства, загалом) 3. Соціально-відповідальне інвестування 4. Соціально-відповідальне споживання, створення механізмів "зворотного зв'язку" між споживачами та компаніями 5. Зростання ринку та сприятливе зовнішнє середовище ведення бізнесу 6. Доступність ресурсів 7. Репутація компанії 8. Лояльність клієнтів і споживачів до бренду та компанії 9. Стійкість зв'язків і партнерських відносин, ступінь довіри партнерів і клієнтів до компанії 10. Зміна Міжнародних стандартів корпоративної звітності 11. Розробка фінансових продуктів, і розвиток фінансових інститутів, що забезпечують приплив інвестицій у компанію, що дотримуються принципів СР 12. Реалізація заходів державного стимулювання підвищення зацікавленості компаній у реалізації принципів КСВ та СР
<p style="text-align: center;">Виробничі</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Інтеграція принципів СР в усі функціональні напрями діяльності компанії, в усі ланки виробничого ланцюга (комплексний підхід) 2. Впровадження інновацій (продуктових, технологічних, соціальних і т.д.) спрямованих на СР 3. Формування ланцюжків створення продукції (ланцюжків поставок) з числа компаній, що дотримуються принципів СР 4. Підвищення конкурентоспроможності продукції та компанії за допомогою впровадження інновацій та формування унікальних активів компанії (інтелектуального, людського та соціального капіталу) 	<p style="text-align: center;">Непрямі</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Макроекономічна, політична та геополітична стабільність 2. Соціальна стабільність 3. Якість людського та соціального капіталів суспільства 4. Інвестиційний клімат 5. Економічна, грошово-кредитна, фінансова, соціальна, екологічна політики держави 6. Діяльність Міжнародних і державних організацій з СР 7. Ступінь зрілості громадянського суспільства 8. Цикли розвитку національної економіки 9. Транспортна політика 10. Стан законодавчої та нормативно-правової бази
<p style="text-align: center;">Фінансові</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Стійка динаміка фінансових результатів діяльності компанії (фінансова стійкість) 2. Інвестиційна привабливість компанії 3. Перехід до обліку повних витрат виробництва та визначення ефективного прибутку 4. Перехід до інтегрованої звітності 	
<p style="text-align: center;">Соціально-екологічні</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Обсяг шкідливих викидів і скидів та диверсифікація джерел енергоспоживання 2. Структура і віковий склад персоналу, рівень кваліфікації співробітників 3. Умови та режим роботи 	

Рис. 1. Фактори сталого розвитку компанії

Джерело: побудовано автором.

Група управлінських чинників пов'язана з усвідомленням менеджментом організації необхідності прагнення до СРП, формування соціально відповідального мислення, інтеграції питань КСВ і СР у корпоративну стратегію, залучення персоналу компанії в КСВ, переходу до інформаційної відкритості та реалізації професійного підходу до СРП.

Група виробничих факторів передбачає інтеграцію принципів СР на всіх етапах виробничої діяльності, впровадження спрямованих на СР інновацій, створення ланцюжків постачань і підвищення конкурентоспроможності як підприємства, так і її продукції за рахунок формування унікальних активів компанії (інтелектуального, людського та соціального капіталу).

Група фінансових чинників пов'язана з інвестиційною привабливістю компанії, стійкою динамікою фінансових результатів і переходом до ведення інтегрованої звітності, а також визначенням повних витрат виробництва та ефективного прибутку.

Група соціально-екологічних факторів направлена на досягнення соціального та екологічного ефекту від впровадження стратегії сталого розвитку транспортного підприємства.

Група прямих чинників СРП, що належить до зовнішніх чинників, містить стейкхолдерський запит на реалізацію принципів СР і формалізовані норми в цьому напрямі (зокрема, міжнародні стандарти у сфері корпоративної звітності). До цього напрямку належать соціально-відповідальне інвестування та соціально-відповідальне споживання.

До групи прямих зовнішніх чинників також належать створення механізмів "зворотного зв'язку" між споживачами і компаніями, сприятливе зовнішнє середовище ведення бізнесу (особливо – зростання ринку), доступність ресурсів, репутація підприємства і лояльність її клієнтів, стійкість зв'язків і високий ступінь довіри з боку партнерів і клієнтів компанії.

Група зовнішніх непрямих чинників СРП охоплює макроекономічну, політичну, геополітичну та соціальну стабільність, інвестиційний клімат, якість людського та соціального капіталів суспільства. Значну роль також відіграють інвестиційний клімат, економічна, грошово-кредитна, фінансова, соціальна, екологічна політики держави та діяльність міжнародних і державних організацій з СР. Особливу значущість має ступінь зрілості громадянського суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Сучасна концепція СР – це складна економіко-філософська категорія, що визначає місце організації як підсистеми в системі вищого порядку (регіональній і національній економіці), орієнтована на збалансований розвиток, у якому рівну роль відіграють три сфери – екологічна, соціальна та економічна. Слід узяти до уваги той факт, що бізнес-спільнота схильна виокремлювати чинники сталого розвитку, виходячи з трьох основних напрямів взаємодії: економічного, екологічного та соціального. З огляду на це, запропоновано класифікацію за групами корпоративної взаємодії розглянутих вище чинників сталого розвитку, в якій передбачено поділ за сферами (внутрішньою, зовнішньою прямою і зовнішньою непрямою).

Ця систематизація дає змогу виробити напрями корпоративної політики, що відповідають кожному з чинників. З урахуванням того, що чинники СР транспортного підприємства багатогранні й у низці випадків їх складно віднести до конкретного напрямку, допустимим є існування чинників, що належать одночасно до кількох підсистем (наприклад, соціально-економічних).

Можна вважати, що СРП дає змогу розглядати розвиток підприємства як такий, що дає змогу зберігати стабільний баланс в умовах мінливості зовнішнього середовища, впливів внутрішнього і зовнішнього середовища, самостабілізуватися, підлаштовуючись під актуальні умови, змінюючи свою внутрішню структуру за збереження загальної цілісності, зовнішніх і внутрішніх функцій.

З іншого боку, мета будь-якої економічної моделі розвитку, що переважає сьогодні в розвинених країнах і більшості країн, що розвиваються, – мінімізація витрат з відповідним збільшенням прибутку. Ці обставини обґрунтовують пріоритетність економічного аспекту сталого розвитку та актуальність завдання з пошуку моделі економічного розвитку, що забезпечує баланс економічного, соціального та екологічного компонентів розвитку. Цей факт зумовлює розроблення та ухвалення законодавчих актів, що стимулюють транспортні підприємства передбачати в структурі своїх витрат витрати на реалізацію проектів екологічної та соціальної спрямованості.

У результаті дослідження концепції сталого розвитку транспортного підприємства виявлено чинники сталого розвитку компанії. Виявлені фактори сталого розвитку підприємства безпосередньо впливають на досягнення конкурентних переваг у соціально-економічній сфері, подолання актуальних викликів зовнішнього та внутрішнього середовища, зменшення потенційних ризиків і сприяють виживанню компанії.

Перелік посилань

1. Millar M. *Global Supply Chain Ecosystems: Strategies for Competitive Advantage in a Complex, Connected World*. Kogan Page of London. 2015. 288 p.
2. Бойко О. В., Дзуліт З. П. Сталий розвиток транспортної системи України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. № 23(18). С. 94-103.
3. Князева О. А., Дем'янчук М. А. Проблеми сталого розвитку підприємств в умовах глобалізації. *Економічний вісник університету: Збірник наук. Праць учених та аспірантів*. 2015. Вип. 25 (1). С. 110-117.
4. Зайцева Л. О. Інтеграція сталого розвитку в діяльність компаній. *Економіка та держава*. 2019. No 11. С. 55-60.
5. Кудрявцев В. М. Фактори сталого розвитку транспортної інфраструктури. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва*. Харків. 2022. №29. С. 32-46.
6. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: веб-сайт. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R (дата звернення: 15.04.2023).

7. Visser W., Matten D., Pohl M., Tolhurst N. *The A to Z of Corporate Social Responsibility*. London : A John Wiley & Sons, Ltd., Publication, 2010. p. 406
8. Elkington J. Towards the Sustainable Corporation: Win-Win-Win Business Strategies for Sustainable Development. *California Management Review*. 1994. 36(2). pp. 90-102.
9. Elkington J. *Cannibals With Forks: The Triple. Bottom Line of 21st Century Business*. Capstone. Oxford, 1997. 402 p.
10. Strange T., Bayley A. “Sustainable Development” Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) Press. Paris, 2008.
11. Sala S., Farioli F., Zamagni A. Progress in sustainability science: Lessons learnt from current methodologies for sustainability assessment: Part 1. *Int. J. Life Cycle Assess.* 2012. №18. P. 1653-1672.

References

1. Millar, M. (2015). *Global Supply Chain Ecosystems: Strategies for Competitive Advantage in a Complex, Connected World*, Kogan Page of London, 288 p.
2. Boyko, O., Dvulit, Z (2013). Sustainable development of the transport system of Ukraine [Stalyi rozvytok transportnoi systemy Ukrainy], *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, Vol. 23(18), P. 94-103.
3. Knyazeva, E., Demyanchuk, M. (2015). Problems of sustainable development enterprises in conditions of globalization [Problemy staloho rozvytku pidpryyemstv v umovakh hlobalizatsiyi], *University Economic Bulletin: Collection of Scientific Articles*, Vol. 25(1), P. 110-117.
4. Zaytseva, L. (2019). Integration of sustainable development into the activities of companies [Intehratsiya staloho rozvytku v diyalnist kompaniy], *Economy and the State*, Vol. 11, P. 55-60.
5. Kudriavtsev, V. M. (2022). Factors of sustainable development of transport infrastructure [Faktori stalogo rozvitku transportnoy infrastruktury], *Problems and prospects of entrepreneurship development*, Vol. 29, P. 32-46.
6. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, available at: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R (last accessed 15.04.2023).
7. Visser, W., Matten, D., Pohl, M., Tolhurst, N. (2010). *The A to Z of Corporate Social Responsibility*. London: A John Wiley & Sons, Ltd., Publication, 406 p.
8. Elkington, J. (1994). Towards the Sustainable Corporation: Win-Win-Win Business Strategies for Sustainable Development. *California Management Review*, Vol. 36(2), P. 90-102.
9. Elkington, J. (1997). *Cannibals With Forks: The Triple. Bottom Line of 21st Century Business*. Capstone. Oxford, 402 p.
10. Strange, T., Bayley, A. (2008). “Sustainable Development” Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) Press, Paris.
11. Sala, S., Farioli, F., Zamagni, A. (2012). Progress in sustainability science: Lessons learnt from current methodologies for sustainability assessment, *Int. J. Life Cycle Assess*, Vol. 18, P. 1653-1672.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.34; JEL Classification: O10

Кудрявцев В.М. КРИТЕРІЇ ТА ФАКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Виявити та згрупувати фактори сталого розвитку транспортного підприємства, що безпосередньо впливають на досягнення конкурентних переваг у соціально-економічній сфері, подолання актуальних викликів зовнішнього та внутрішнього середовища, зменшення потенційних ризиків і сприяють виживанню компанії. **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою дослідження є праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені розгляду питання сталого розвитку взагалі та підприємств транспорту зокрема. В роботі використано метод аналізу та синтезу, системний підхід, метод узагальнення, метод порівняння, графічний метод. **Результати.** Нами запропоновано та розкрито критерії сталого розвитку транспортного підприємства: конкурентоспроможність, зниження фінансових і нефінансових ризиків, адаптивність (відповідність мінливим соціальним цінностям), прозорість (відкритість компанії на рівні двосторонньої комунікації), відповідальність за весь життєвий цикл основної діяльності, відкритість (партнерські стосунки зі стейкхолдерами), довгостроковість ("довгострокове розуміння часу"), економічна (фінансова) стійкість (беззбитковість, збереження платоспроможності та кредитоспроможності), соціальна стійкість (лояльність стейкхолдерів організації), екологічність, соціальна стійкість (лояльність стейкхолдерів організації), екстремальність, соціальна стійкість, економічна стійкість, соціальна стійкість (лояльність стейкхолдерів організації), екологічна стійкість (допустимий вплив на навколишнє середовище), внесок компанії у сталий розвиток суспільства. Виокремлено шість груп чинників, до внутрішніх чинників належать управлінські, виробничі, фінансові та соціально-екологічні, до зовнішніх – прямі та непрямі чинники. **Наукова новизна:** Запропоновано та розширено систему факторів сталого розвитку транспортного підприємства, а саме класифікацію зовнішніх факторів сталого розвитку компанії доповнено новими факторами, що дають змогу визначити основні напрями діяльності підприємства для досягнення цілей сталого розвитку. **Практична значущість:** уточнено класифікацію внутрішніх чинників сталого розвитку, що є основою для розроблення методики інтегральної оцінки сталого розвитку транспортного підприємства.

Ключові слова: транспорт, транспортне підприємство, сталий розвиток, фактори сталого розвитку, критерії сталого розвитку.

UDC 330.34; JEL Classification: O10

Kudriavtsev V.M. CRITERIA AND FACTORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF A TRANSPORT COMPANY

Purpose. To identify and group the factors of sustainable development of a transport enterprise that directly affect the achievement of competitive advantages in the socio-economic sphere, overcome current challenges of the external and internal environment, reduce potential risks and contribute to the survival of the company.

Research methodology. The theoretical and methodological basis of the study is the work of leading domestic and foreign scholars on sustainable development in general and transport enterprises in particular. The study uses the method of analysis and synthesis, systematic approach, method of generalisation, method of comparison, graphical method. **Findings.** We have proposed and disclosed the criteria for sustainable development of a transport enterprise: competitiveness, reduction of financial and non-financial risks, adaptability (compliance with changing social values), transparency (openness of the company at the level of bilateral communication), responsibility for the entire life cycle of the main activity, openness (partnerships with stakeholders), long-term ("long-term understanding of time"), economic (financial) sustainability (break-even, maintaining solvency and creditworthiness), social sustainability (loyalty of the organisation's stakeholders), environmental sustainability, social sustainability (loyalty of the organisation's stakeholders), extremity, social sustainability, economic sustainability, social sustainability (loyalty of the organisation's stakeholders), environmental sustainability (acceptable environmental impact), and the company's contribution to the sustainable development of society. Six groups of factors have been identified; internal factors include managerial, production, financial and socio-ecological, and external factors include direct and indirect factors. **Originality.** The system of factors of sustainable development of a transport enterprise is proposed and expanded, namely, the classification of external factors of sustainable development of the company is supplemented with new factors that allow to determine the main directions of the enterprise's activities to achieve the goals of sustainable development. **Practical value:** the classification of internal factors of sustainable development has been clarified, which is the basis for developing a methodology for integral assessment of sustainable development of a transport enterprise.

Keywords: transport, transport enterprise, sustainable development, factors of sustainable development, criteria of sustainable development.

Відомості про автора / About the Authors

Кудрявцев В'ячеслав Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: slavkudr@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7617-6390>. Моб. (099) 986-66-75.

Kudriavtsev Vyacheslav – PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Деділова Т.В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Осьмірко І.В., канд. екон. наук, доцент

*Харківський національний педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди*

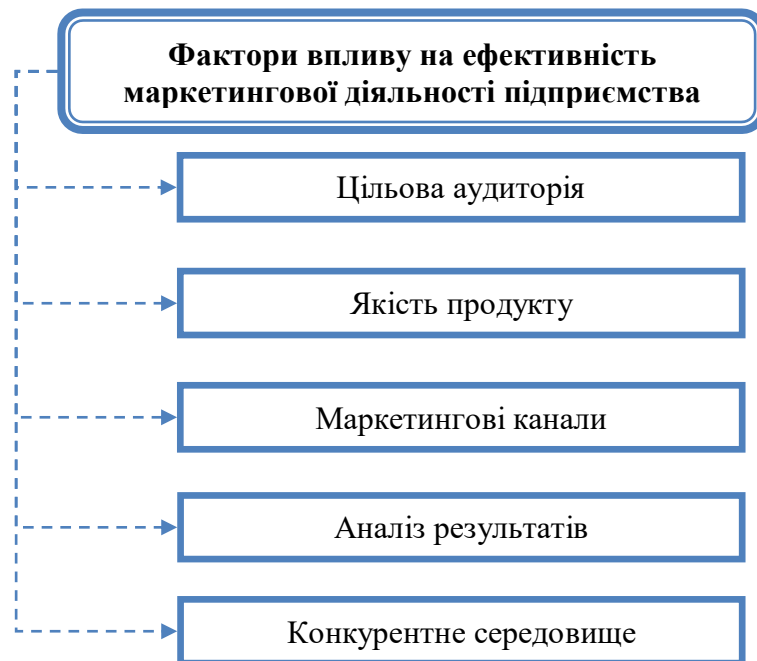
Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання накладають на підприємство значні обмеження стосовно ефективності використання усіх видів ресурсів. Тому питання перманентного оцінювання ефективності кожного напрямку діяльності підприємства є надзвичайно актуальним. Особливо важливою є означена проблема, коли мова іде про ефективність маркетингової діяльності підприємства, бо саме цей вид діяльності в сучасних умовах визначає підсумковий результат діяльності всього підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема дослідження ефективності маркетингової діяльності підприємства приділила увагу у своїх дослідженнях значна кількість науковців [1-8]. Роботи дослідників присвячені вивченню алгоритмів проведення такого аналізу та виявленню об'єктивних показників, які дозволять дієво здійснювати процедуру оцінювання ефективності маркетингових зусиль підприємства та формулювати обґрунтовані управлінські рішення щодо опанування виявлених резервів підвищення такої ефективності.

Невирішені складові загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість досліджень, подальшого розгляду потребують проблеми визначення актуальних факторів, що обумовлюють ефективність маркетингової діяльності підприємства та конкретних особливостей, які необхідно врахувати під час формування маркетингової політики та стратегії для промислової групи підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою статті є ідентифікація факторів, що визначають ефективність маркетингової діяльності підприємства в умовах висококонкурентного ринкового середовища, а також обґрунтування заходів, що сприяють підвищенню цього рівня для підприємств матеріальної сфери виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах високо конкурентного ринкового середовища значно підвищується вагомість маркетингової діяльності підприємства задля забезпечення ефективності функціонування підприємства. Сучасна маркетингова діяльність підприємства є багатоаспектним та комплексним явищем, на ефективність якого впливає низка факторів (рис. 1). Далі розглянемо зазначені фактори більш докладно.

Рис. 1. Фактори впливу на ефективність маркетингової діяльності підприємства

Джерело: авторська розробка.

Визначення цільової аудиторії в сучасних ринкових умовах є першочерговим фактором. Щоб бути ефективною, маркетингова діяльність повинна бути націлена на визначену цільову аудиторію. Якщо чітко зрозуміло, хто є потенційним клієнтом, стає можливим розробити маркетингові кампанії, які краще всього відповідають його потребам і бажанням.

Якість продукту або послуги є важливим фактором формування конкурентоспроможності продукції підприємства і її потенційної затребуваності ринком в певному ціновому сегменті. Отже, якщо продукт або послуга не відповідають потребам клієнтів, то жодна маркетингова кампанія не буде ефективною. На сучасному ринку дуже важливо мати високоякісний продукт або послугу, щоб залучити та утримати клієнтів.

Використання правильних маркетингових каналів визначає ефективність усіх маркетингових зусиль підприємства. Залежно від потенційної цільової аудиторії та виду продукту чи послуги може бути ефективним використання різних маркетингових каналів, таких як соціальні мережі, контент-маркетинг, реклама в пошукових системах, email-маркетинг тощо. Тому дуже важливо визначити, які саме канали найбільш ефективні для продукції підприємства відповідно до його цільової аудиторії та інвестувати в них.

В процесі побудови ефективної системи маркетингу на підприємстві є дуже важливим етап вимірювання та аналізу її результатів. В сучасних умовах для визначення ефективності маркетингової діяльності необхідно об'єктивно виміряти та проаналізувати результати. Для цього можна використовувати різні показники, такі як ROI, ROMI, CPA тощо. Важливо проводити аналіз і

зовнішніх змінних в маркетингових кампаніях підприємства, щоб підвищити їх ефективність.

Конкурентне ринкове середовище визначним чином впливає на принципи побудови маркетингової політики підприємства. Саме конкуренти багато в чому визначають ефективність маркетингової діяльності. Отже, обов'язково необхідним є проведення аналізу конкурентів, щоб визначити їх маркетингові стратегії та знайти переваги для підприємства.

Отже, як бачимо, ефективність маркетингової діяльності підприємства залежить від багатьох факторів і вимагає постійного аналізу та вдосконалення.

Говорячи, про ефективність маркетингової діяльності підприємства слід також розуміти певні особливості, які визначаються його галузевою приналежністю.

Розглянемо означену проблему в умовах підприємства матеріальної сфери виробництва [9-11]. Перелік напрямків, які можуть допомогти підвищити ефективність маркетингової діяльності підприємства у сфері матеріального виробництва, зазначений на рис. 2.

Рис. 2. Напрямки підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємства у сфері матеріального виробництва

Джерело: авторська розробка.

Отже, для підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємства промисловості слід звернути увагу на такі актуальні аспекти цього процесу.

Перманентне проведення дослідження ринку дозволяє відповідати вимогам і потребам потенційних клієнтів, а тим самим сформувавши більш точне представлення про цільову аудиторію. Це може допомогти компанії з розробкою продуктів і послуг, які найбільше відповідають їх потребам.

Визначення конкурентних переваг в розрізі конкретного продукту підприємства у порівнянні з конкурентами дозволяє чітко сформувавши бачення про свої конкурентні переваги. Це може допомогти підприємству в розробці маркетингових стратегій, які будуть націлені на отримання цих переваг, і дати можливість пропонувати продукти та послуги, які не можуть запропонувати конкуренти.

Ще раз слід відзначити важливість використання цільових маркетингових каналів. Наприклад, якщо потенційна цільова аудиторія продукції підприємства знаходиться в соціальних мережах, слід використовувати соціальні медіа-платформи для просування продукту. Якщо ж цільова аудиторія більше використовує традиційні ЗМІ, то необхідно використовувати друковані та електронні видання, тощо.

В сучасному ринковому середовищі все більший вплив на потенційного клієнта має бренд. Отже, для підвищення обсягів продажів та фокусування на конкретну цільову аудиторію надзвичайно важливим зараз є формування і просування бренду. Отже, саме укріплення бренду є ключовим аспектом маркетингової діяльності сучасного підприємства в сфері матеріального виробництва. Компанія повинна створити яскравий бренд, який викличе довіру і буде пізнаваним для потенційних клієнтів. Крім того, важливо використовувати різні маркетингові канали, щоб просунути бренд і збільшити інформованість щодо нього у цільовій аудиторії.

У процесі підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємства не слід знижувати увагу і до оптимізації виробничих процесів, бо саме цей аспект визначає можливість отримання конкурентних переваг з точки зору собівартості продукції, її якості та технологічності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, маркетингова діяльність сучасного підприємства перебуває під впливом низки факторів, які значним чином визначають її ефективність, а отже, мають бути враховані під час її побудови і оцінювання її результативності. Особливо це стає важливим в умовах висококонкурентного ринкового середовища, коли на перший план виходить чітке бачення цільової аудиторії та розуміння вподобань та критеріїв вибору товару конкретним клієнтом.

Перелік посилань

1. Герасимяк Н. В., Ковальчук О. В., Даценко В. В. Методичний підхід до оцінювання ефективності маркетингового забезпечення діяльності підприємства. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 331-336.

2. Ковальчук С. В., Ковінько О. М., Лісовський І. В. Роль цифрового маркетингу в активізації міжнародної бізнес-діяльності підприємств. *Маркетинг і цифрові технології*. 2018. № 1. С. 55-73.

3. Кулиняк І. Я., Базарко С. В. Оцінювання та підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємств. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2017. №2(8). С. 94-100.

4. Нестеренко В. Ю., Болотова Т. М. Аналіз сучасних аспектів реалізації маркетингових заходів у біржовому підприємстві в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2021. №2(27). С. 128-135.

5. Нестеренко В. Ю., Сідельнікова В. К. Аналіз маркетингової діяльності підприємства: актуальні аспекти оцінювання ефективності. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2021. №1(26). С. 89-97.

6. Стерхова С. А. Інноваційний продукт – інструменти маркетингу: монографія. Київ : Діло, 2019. 302 с.

7. Хорошун В. В., Качуровський Д. В. Системний підхід до оцінки ефективності прийняття маркетингових рішень у сучасних умовах діяльності підприємства. *Науковий вісник Ужгородського державного університету*. 2017. №12. Ч.2. С. 144-148.

8. Балабанова Л. В., Митрохіна Ю. П. Управління збутовою політикою. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 240 с.

9. Оболенцева Л. В. Методи формування стратегії управління конкурентоспроможністю промислових комплексів регіонів. *Бізнес Інформ*. 2017. № 12. С. 413-418. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_12_65 (дата звернення: 14.04.2023).

10. Оболенцева Л. В. Інвестиційне забезпечення управління конкурентоспроможністю промислових комплексів регіонів. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 56. С. 190-196. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2018_56_21 (дата звернення: 17.04.2023).

11. Орлов О. О. Планування діяльності промислового підприємства: підручник. Київ : Скарби, 2018. 336 с.

References

1. Herasymiak, N., Kovalchuk, O., Datsenko, V. (2018). Methodical approach to evaluating the effectiveness of marketing support of the enterprise [Metodychnyi pidkhid do otsiniuvannia efektyvnosti marketynhovooho zabezpechennia diialnosti pidpryiemstva], *Economy and society*, Vol.19, P. 331-336.

2. Kovalchuk, S., Kovinjko, O., Lisovskiy, I. (2018). The role of digital marketing in activation of international business activities of enterprises [Rolj cyfrovogho marketynghu v aktyvizaciji mizhnarodnoji biznes-dijaljnosti pidpryiemstv], *Marketing and Digital Technologies*, Vol.1, P. 55-73.

3. Kulyniak, I., Bazarko, S. (2017). Evaluating and improving the efficiency of marketing activities of enterprises [Otsiniuvannia ta pidvyshchennia efektyvnosti marketynhovoio diialnosti pidpryiemstv], *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Economics series*, Vol. 2(8), P. 94-100.

4. Nesterenko, V., Bolotova, T. (2021). Analysis of modern aspects of the implementation of marketing measures in stock exchange entrepreneurship in Ukraine [Analiz suchasnykh aspektiv realizatsii marketynhovykh zakhodiv u birzhovomu pidpriemnytstvi v Ukraini], *Problems and prospects of entrepreneurship development: Collection of scientific works of the Kharkiv National Automobile and Highway University*, Vol. 2(27), P. 128-135.
5. Nesterenko, V., Sidelnikova, V. (2021). Analysis of the enterprise's marketing activity: actual aspects of performance evaluation [Analiz marketynhovoii diialnosti pidpriemstva: aktualni aspekty otsiniuvannia efektyvnosti], *Problems and prospects of entrepreneurship development: Collection of scientific works of the Kharkiv National Automobile and Highway University*, Vol. 1(26), P. 89-97.
6. Sterkhova, S. (2019). *Innovative product - marketing tools: [Innovatsiinyi produkt – instrumenty marketynhu]: monograph*, Business, Kyiv, 302 p.
7. Khoroshun, V., Kachurovskyi, D. (2017). A systematic approach to assessing the effectiveness of marketing decisions in modern conditions of the enterprise [Systemnyi pidkhid do otsinky efektyvnosti pryiniattia marketynhovykh rishen u suchasnykh umovakh diialnosti pidpriemstva], *Scientific Bulletin of Uzhhorod State University*, Vol. 12(2), P. 144-148.
8. Balabanova, L., Mitrokhina, Yu. (2011). *Sales policy management [Upravlinnia zbutovoiu politykoiu]*, Center for Educational Literature, Kyiv, 240 p.
9. Obolentseva, L. (2017). Methods of forming the strategy of managing the competitiveness of industrial complexes of regions [Metody formuvannia stratehii upravlinnia konkurentospromozhnistiu promyslovykh kompleksiv rehioniv], *Business Inform*, Vol. 12, P. 413-418, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2018_56_21 (last accessed 14.04.2023).
10. Obolentseva, L. V. (2018). Investment support of competitiveness management of industrial complexes of regions [Investytsiine zabezpechennia upravlinnia konkurentospromozhnistiu promyslovykh kompleksiv rehioniv], *Social economy*, Vol. 56, P. 190-196, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2018_56_21 (last accessed 17.04.2023).
11. Orlov, O. O. (2018). *Industrial enterprise activity planning [Planuvannya diyal'nosti promyslovoho pidpryyemstva]*, Kyiv, 336 p.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 339.138; JEL Classification: M 31

Деділова Т.В., Осьмірко І.В. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Визначення факторів, що визначають ефективність маркетингової діяльності підприємства в умовах висококонкурентного ринкового середовища, та обґрунтування заходів, що сприяють підвищенню цього рівня для підприємств матеріальної сфери виробництва. **Методика дослідження.** В ході дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу, метод логічного аналізу. Інформаційними ресурсами дослідження є спеціалізовані наукові видання і матеріали періодичних видань. **Результати.** Сучасна маркетингова діяльність підприємства є багатоаспектним та комплексним явищем, на ефективність якого впливає низка факторів: визначення цільової аудиторії, якість продукту або послуги, використання правильних маркетингових каналів, об'єктивне вимірювання та аналіз результатів, конкурентне ринкове середовище. Говорячи, про ефективність маркетингової діяльності підприємства слід також розуміти певні особливості, які визначаються його галузевою приналежністю. Отже, для підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємства промисловості слід звернути увагу на такі актуальні аспекти цього процесу: перманентне проведення дослідження ринку, визначення конкурентних переваг в розрізі конкретного продукту, використання цільових маркетингових каналів, формування і просування бренду, оптимізація виробничих процесів. Таким чином, маркетингова діяльність сучасного підприємства перебуває під впливом низки факторів, які значним чином визначають її ефективність, а отже, мають бути враховані під час її побудови і оцінювання її результативності. Особливо це стає важливим в умовах висококонкурентного ринкового середовища, коли на перший план виходить чітке бачення цільової аудиторії та розуміння вподобань ті критеріїв вибору товару конкретним клієнтом. **Наукова новизна.** Уточнено фактори, які здійснюють визначний вплив на ефективність маркетингової політики підприємства та сформовано перелік напрямків підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємства матеріальної сфери виробництва. **Практична значущість.** Результати дослідження можуть бути використані науковцями, керівниками та власниками підприємств при обґрунтуванні ефективних напрямків маркетингової діяльності підприємства.

Ключові слова: маркетингова діяльність; ефективність; підприємство; фактори впливу; аспекти підвищення ефективності.

UDC 339.138; JEL Classification: M 31

Dedilova T.V., Osmirko I.V. CURRENT ASPECTS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE'S MARKETING ACTIVITIES

Purpose. Determination of the factors that determine the effectiveness of the marketing activity of the enterprise in the conditions of a highly competitive market environment, and justification of measures that contribute to the increase of this level for enterprises of the material sphere of production. **Methodology of research.** The study used methods of analysis and synthesis, the method of logical analysis. The information resources of the study are specialized scientific publications and periodical materials. **Results.** Modern marketing activity of an enterprise is a multifaceted and complex phenomenon, the effectiveness of which is influenced by a number of factors: definition of the target audience, quality of the product or service, use of the right marketing channels, objective measurement and analysis of results, competitive market environment. Speaking about the effectiveness of the marketing activity of the enterprise, one should also understand certain features that are determined by its branch affiliation. Therefore, in order to increase the effectiveness of the marketing activity of an industrial enterprise, attention should be paid to the following relevant aspects of this process: permanent market research, determination of competitive advantages in terms of a specific product, use of target marketing channels, formation and promotion of a brand, optimization of production processes. Thus, the marketing activity of a modern enterprise is under the influence of a number of factors that significantly determine its effectiveness, and therefore, must be taken into account during its construction and evaluation of its effectiveness. This becomes especially important in the conditions of a highly competitive market environment, when a clear vision of the target audience and an understanding of the preferences and criteria for product selection by a specific customer come to the fore. **Originality.** Factors that have a significant impact on the effectiveness of the company's marketing policy have been specified, and a list of directions for improving the effectiveness of the marketing activity of the company in the material sphere of production has been created. **Practical value.** The results of the study can be used by scientists, managers and owners of enterprises when justifying the effective directions of marketing activities of the enterprise.

Key words: marketing activity; efficiency; enterprise; influencing factors; aspects of efficiency improvement.

Відомості про автора / About the Authors

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. (050) 281-83-28.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Осьмірко Інна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку, м. Харків, Україна; e-mail: i.v.osmirko@hnpu.edu.ua ; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7967-8230> . Моб. (050) 605-06-84.

Osmirko Inna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda, Associate Professor of the Department of Economic theory, Finance and Accounting,, Kharkiv, Ukraine.

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Деділова Т.В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сідельнікова В.К., канд. пед. наук, доцент

*Харківський національний педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди*

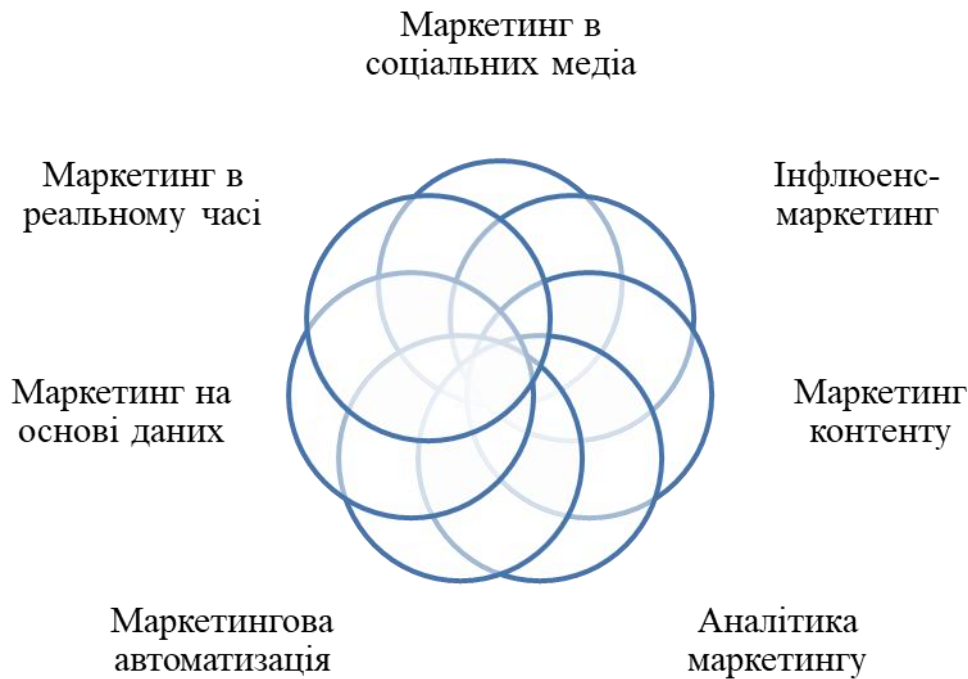
Постановка проблеми. Активна цифровізація усіх аспектів життєдіяльності суспільства створює сприятливі умови для використання цих тенденцій підприємствами з метою підвищення обсягів продажів своїх продуктів та послуг. Сучасний споживач все більше занурюється у цифровий світ та проводить значну частину свого часу у мережі Internet, що використовується сучасними маркетологами та стало причиною появи нових напрямків цифрового маркетингу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Маркетингова діяльність підприємства є предметом багатьох досліджень науковців, в межах яких вони досліджують такі її аспекти, як ефективність, принципи обрання маркетингової стратегії, особливості побудови маркетингової служби підприємства, тощо [1-3]. Все більше уваги серед дослідників-практиків приділяється питанням ефективності цифрового маркетингу, ціни клієнта, підвищення його лояльності, тощо [4-6].

Невирішені складові загальної проблеми. Не зважаючи на все більшу кількість досліджень, присвячених аналізу сучасних методів маркетингу та особливостей впливу на його ефективність процесів цифровізації суспільства, все ще немає чіткого розуміння сутності цифрового маркетингу, його актуальних напрямків та переваг для підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сучасних цифрових напрямків маркетингу та визначення найбільш ефективних серед них, відповідно до переваг, які вони надають підприємству.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні існує велика кількість ефективних сучасних напрямків у маркетингу, які підприємства можуть використовувати для просування своїх товарів і послуг. Розглянемо найбільш розповсюджені та ефективні напрямки цифрового маркетингу, які на сучасному етапі використовуються підприємствами. Серед них можна виокремити такі, як маркетинг в соціальних медіа, інфлюенс-маркетинг, маркетинг контенту, аналітика маркетингу, маркетингова автоматизація, маркетинг на основі даних, маркетинг в реальному часі. Слід зауважити, що це лише кілька із безлічі напрямків, які використовуються в сучасному маркетингу. Підприємства також можуть поєднувати різні підходи, щоб досягти максимальної ефективності та отримати найкращі результати (рис. 1).

Рис. 1. Взаємодія сучасних напрямків цифрового маркетингу

Джерело: авторська розробка.

Загалом, цифровий маркетинг (Digital Marketing) – це використання цифрових каналів (веб-сайтів, соціальних мереж, мобільних додатків, електронної пошти і т.д.) для просування продуктів і послуг. Цифровий маркетинг є одним з найбільш ефективних і використаних методів маркетингу в даний час. Він дозволяє компаніям досягти великої аудиторії в Інтернеті та взаємодіяти з потенційними клієнтами в режимі реального часу. Перевагами цифрового маркетингу є наступні:

- глобальне охоплення – цифрова маркетингова компанія дозволяє досягти аудиторії в будь-якій точці світу, що дозволяє розширити бізнес і збільшити кількість клієнтів;
- висока ефективність – у порівнянні з традиційними методами маркетингу, цифровий маркетинг забезпечує більшу ефективність і точність в охопленні аудиторії та вимірюванні результатів;
- великий вибір каналів – існує безліч різноманітних каналів цифрового маркетингу, таких як соціальні медіа, електронна пошта, контент-маркетинг, SEO, контекстна реклама і т.д., що дозволяє компаніям вибрати найбільш підходящий канал для досягнення саме своєї аудиторії;
- взаємодія з аудиторією – цифровий маркетинг дозволяє компанії встановлювати більш тісний контакт з клієнтами і отримувати зворотний зв'язок в режимі реального часу, що допомагає підвищити рівень лояльності клієнтів;

– низькі витрати – у порівнянні з традиційними методами маркетингу, цифровий маркетинг забезпечує набагато більш низькі витрати на рекламу та просування бренду;

– вимірюваність – цифровий маркетинг дозволяє компаніям вимірювати результати своїх маркетингових кампаній і аналізувати дані для підвищення ефективності кампаній у майбутньому.

Отже, в цілому цифровий маркетинг може допомогти компаніям ефективно просувати свої товари та послуги, встановлюючи контакти з потенційними клієнтами.

Розглянемо зазначені вище сучасні напрямки маркетингу більш докладно [7-10].

Маркетинг в соціальних медіа (Social Media Marketing) – це використання соціальних медіа (Facebook, Twitter, Instagram і т.д.) для встановлення контактів з потенційними клієнтами і просування товарів і послуг. Маркетинг в соціальних медіа є одним з найбільш ефективних способів просування бренду і залучення клієнтів в даний час, перевагами якого є:

– велике охоплення аудиторії – соціальні медіа мають величезну кількість користувачів, що дозволяє компаніям досягти широкої аудиторії та залучити нових клієнтів;

– підвищення впізнаваності бренду – соціальні медіа дозволяють компаніям встановити більш тісний контакт з потенційними клієнтами і підвищити впізнаваність бренду;

– ефективність таргетування – соціальні медіа надають безліч можливостей для точного таргетування аудиторії, що дозволяє компаніям націлитися на потенційних клієнтів;

– найкраща взаємодія з клієнтами – соціальні медіа дозволяють компаніям встановлювати більш тісний контакт з клієнтами, отримувати зворотний зв'язок і відповідати на питання в режимі реального часу;

– можливість створення вірусного контенту – соціальні медіа дозволяють компаніям створювати вірусний контент, який може швидко поширюватися серед користувачів і залучати нових клієнтів;

– низькі витрати – маркетинг у соціальних медіа забезпечує набагато більш низькі витрати на рекламу та просування бренду, ніж традиційні методи маркетингу;

– вимірюваність – маркетинг у соціальних медіа дозволяє компаніям виміряти результати своїх кампаній і проаналізувати дані для підвищення ефективності кампаній у майбутньому.

Отже, маркетинг у соціальних медіа є ефективним способом просування бренду та залучення нових клієнтів, який може допомогти компаніям досягти успіху в сучасному бізнесі.

Наступним актуальним напрямком сучасного маркетингу є інфлюенс-маркетинг (Influence Marketing) – це використання впливових людей, таких як блогери та знаменитості, для просування продуктів і послуг. Інфлюенсер-маркетинг – це форма маркетингу, в якій компанії співпрацюють з людьми, що

мають власні облікові записи в соціальних мережах, щоб просувати свій бренд і продукти. Ефективність інфлюенс-маркетингу залежить від багатьох факторів, включаючи вибір правильного інфлюенсера, стратегії роботи з ним, а також відповідність бренду та продукту цінностям інфлюенсера та його аудиторії. Відзначимо кілька переваг, які може надати інфлюенс-маркетинг:

- збільшення впізнаваності бренду – популярні інфлюенсери мають величезну кількість підписників, які можуть допомогти бренду залучити увагу широкої аудиторії;

- встановлення довіри – багато користувачів соціальних мереж довіряють інфлюенсерам, тому рекомендації продукту від них можуть підвищити довіру до бренду та продукту;

- таргетування аудиторії – компанії можуть обирати інфлюенсерів, аудиторія яких відповідає їх цільовій аудиторії, що може допомогти підвищити ефективність кампанії;

- підвищення продажів – якщо вибір інфлюенсера і стратегія роботи з ним були правильними, то інфлюенс-маркетинг може допомогти суттєво збільшити обсяги продажу продукту;

- аналітика та метрики – компанії можуть виміряти ефективність своїх кампаній за допомогою метрики, такої як кількість переглядів, лайків, коментарів, що може допомогти оптимізувати майбутню рекламну компанію.

Однак слід відзначити, що інфлюенс-маркетинг не завжди є ефективним способом просування бренду та продукту, особливо якщо компанія не проводить аналіз і не обирає відповідного інфлюенсера. Також варто враховувати, що існують сумніви щодо прозорості та довжини відгуків, які виставляють інфлюенсери, що може негативно сказатися на довірі до бренду.

Маркетинг контенту (Content Marketing) – це створення та поширення змісту та цікавого контенту, який залучає та підтримує увагу потенційних клієнтів. Ця стратегія включає створення цінного, корисного і привабливого контенту із залученням і утриманням цільової аудиторії, підвищенням впізнаваності бренду, поліпшенням іміджу компанії та збільшенням продажів. Отже, перевагами напрямку маркетингового контенту можуть бути такі:

- притягнення уваги цільової аудиторії – гарний контент може привернути увагу потенційних клієнтів і переконати їх у необхідності придбання товару або послуги;

- підвищення впізнаваності бренду – якісний і корисний контент може допомогти підвищити впізнаваність бренду та встановити його експертну репутацію в галузі;

- вдосконалення іміджу компанії – корисний та інформативний контент може допомогти компанії покращити свій імідж в очах потенційних клієнтів і показати себе експертом у своїй області;

- таргетування аудиторії – компанія може створювати контент, який відповідає інтересам і потребам своєї цільової аудиторії, що може допомогти збільшити ефективність кампанії;

- зростання продажів;

- наявні аналітика та метрики.

Однак, слід відзначити, що створення маркетингового контенту може бути трудомістким і вимагати значних витрат часу і ресурсів на створення високоякісного контенту. Крім того, для того, щоб бути ефективним, контент повинен бути корисним і привабливим для цільової аудиторії, що може бути викликом для компаній, які не мають достатнього досвіду у створенні контенту.

Серед інших ефективних методів сучасного маркетингу також можна відзначити такі:

- аналітика маркетингу (Marketing Analytics) – це використання даних і аналітики для вимірювання та оцінки результатів маркетингових кампаній і прийняття рішень на основі цих даних;

- маркетингова автоматизація (Marketing Automation) – це використання програмного забезпечення та технологій для автоматизації маркетингових процесів, таких як відправка електронної пошти та управління рекламними кампаніями;

- маркетинг на основі даних (Data-Driven Marketing) – це використання даних і аналітики для прийняття рішень щодо маркетингових стратегій і тактик;

- маркетинг в реальному часі (Real-Time Marketing) – це використання даних і контексту в реальному часі для створення і доставки персоналізованих повідомлень і контенту.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, сучасний маркетинг є саме цифровим і має використовувати весь спектр переваг, які надає цифровізація суспільства задля полегшення доступу до уваги потенційного споживача, підвищення рівня його лояльності, а відповідно і збільшення обсягів реалізації продукції підприємства. Сьогодні цифровий маркетинг є надзвичайно актуальним для виробничих підприємств – з одного боку, це дозволяє підприємствам досягати своєї аудиторії в онлайн-середовищі, збільшувати свою впізнаваність та популярність, а також підвищувати рівень продажів. З іншого боку, цифровий маркетинг забезпечує підприємствам можливість збирати і аналізувати дані про своїх клієнтів, що дозволяє розробляти більш ефективні маркетингові стратегії та налагоджувати взаємодію зі своїми клієнтами на більш персоналізованому рівні.

Перелік посилань

1. Белова Т. Г., Войтович Н. Ю. Сучасні тренди у маркетинговому середовищі підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23. С. 16-19.

2. Нестеренко В. Ю., Болотова Т. М. Аналіз сучасних аспектів реалізації маркетингових заходів у біржовому підприємстві в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2021. №2(27). С. 128-135.

3. Нестеренко В. Ю., Сідельнікова В. К. Аналіз маркетингової діяльності підприємства: актуальні аспекти оцінювання ефективності. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2021. №1(26). С. 89-97.

4. Пантелєєва Н. М., Колодій С. Ю., Ребрик М. А. Цифрова економіка як ключовий тренд розвитку постіндустріального суспільства: монографія. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. 299 с.

5. Руденко М. В., Кирилюк Є. М., Хуторна М. Е. Цифровізація: маркетингові тренди та платформи реалізації. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. №5-6 (294-295). С. 80-87.

6. Васильців Н. М., Рожко Н. Я. Сучасні тренди digital-маркетингу. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 232-236.

7. Руденко М. В. Цифровізація: категоріальні особливості та специфіка трактування. *Економічний форум*. 2021. № 4. С. 3-13.

8. Турчин Л., Островерхов В. Сучасні тренди Інтернет-маркетингу. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. Вип. 24. С. 75-85.

9. Хамініч С. Ю., Сокол П. М., Бабіч А. Д. Digital-маркетинг як сучасний засіб просування товарів та послуг. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 6. С. 45-50.

10. Тренди digital-маркетингу на 2018-й. URL: <https://www.imena.ua/blog/digital-marketing-trends-2018> (дата звернення 20.04.2023).

References

1. Belova, T., Voitevich, N. (2019). Modern trends in the marketing environment of the enterprise [Suchasni trendy u marketynhovomu seredovyshchi pidpryemstva], *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International economic relations and world economics*, Vol. 23, P. 16-19.

2. Nesterenko, V., Bolotova, T. (2021). Analysis of modern aspects of the implementation of marketing measures in stock exchange entrepreneurship in Ukraine [Analiz suchasnykh aspektiv realizatsii marketynhovykh zakhodiv u birzhovomu pidpryemnytstvi v Ukraini], *Problems and prospects of entrepreneurship development: Collection of scientific works of the Kharkiv National Automobile and Highway University*, Vol. 2(27), P. 128-135.

3. Nesterenko, V., Sidelnikova, V. (2021). Analysis of the enterprise's marketing activity: actual aspects of performance evaluation [Analiz marketynhovoї diialnosti pidpryemstva: aktualni aspekty otsiniuvannia efektyvnosti], *Problems and prospects of entrepreneurship development: Collection of scientific works of the Kharkiv National Automobile and Highway University*, Vol.1(26), P. 89-97.

4. Pantyelyeyeva, N., Kolodiy, S., Rebryk, M. (2019). *Digital economy as a key trend in the development of post-industrial society: a monograph [Tsyfrova ekonomika yak kliuchovyi trend rozvytku postindustrialnoho suspilstva: monohrafiia]*, Kyiv, 299 p.

5. Rudenko, M., Kyryliuk, Ye., Khutorna, M. (2022). Digitization: marketing trends and implementation platforms [Tsyfrovizatsiia: marketynhovi trendy ta platformy realizatsii], *Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*, Vol. 5-6 (294-295), P. 80-87.
6. Vasylytsiv, N., Rozhko, N. (2018). Modern trends in digital marketing [Suchasni trendy digital-marketynhu], *Economy and society*, Vol. 15, P. 232-236.
7. Rudenko, M. (2021). Digitization: categorical features and specifics of interpretation [Tsyfrovizatsiia: katehorialni osoblyvosti ta spetsyfika traktuvannia], *Economic Forum*, Vol. 4, P. 3-13.
8. Turchyn, L., Ostroverkhov, V. (2019). Modern trends in Internet marketing [Suchasni trendy Internet-marketynhu], *Regional aspects of the development of Ukraine's productive forces*, Vol. 24, P. 75-85.
9. Khaminich, S., Sokol, P., Babich, A. (2019). Digital marketing as a modern means of promoting goods and services [Digital-marketynh yak suchasnyi zasib prosuvannia tovariv ta posluh], *State and regions. Series: Economics and entrepreneurship*, Vol. 6, P. 45-50.
10. *Digital marketing trends for 2018*, available at : <https://www.imena.ua/blog/digital-marketing-trends-2018> (last accessed 20.04.2023).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 339.138; JEL Classification: M 31

Деділова Т.В., Сідельнікова В.К. АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Мета. Дослідження сучасних цифрових напрямків маркетингу та визначення найбільш ефективних серед них відповідно до переваг, які вони надають підприємству. **Методика дослідження.** В ході дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу, метод логічного аналізу. Інформаційними ресурсами дослідження є спеціалізовані наукові видання і матеріали періодичних видань. **Результати.** Сьогодні існує велика кількість ефективних сучасних напрямків у маркетингу, які підприємства можуть використовувати для просування своїх товарів і послуг. Цифровий маркетинг - один з найефективніших і найпоширеніших методів маркетингу сьогодні. Серед найбільш розповсюджених та ефективних напрямків цифрового маркетингу можна виокремити такі, як маркетинг в соціальних медіа, інфлюенс-маркетинг, маркетинг контенту, аналітика маркетингу, маркетингова автоматизація, маркетинг на основі даних, маркетинг в реальному часі. Перевагами цифрового маркетингу є: глобальне охоплення; висока ефективність; великий вибір каналів; взаємодія з; низькі витрати; вимірюваність. Маркетинг в соціальних медіа є одним з найбільш ефективних способів просування бренду і залучення клієнтів в даний час. Інфлюенс-маркетинг – це форма маркетингу, в якій компанії співпрацюють з людьми, що мають власні облікові записи в соціальних мережах, щоб просувати свій бренд і продукти. Маркетинг контенту – це створення та поширення вмісту та цікавого контенту, який

залучає та підтримує увагу потенційних клієнтів. **Наукова новизна.** Визначено перелік сучасних методів маркетингу, ефективність яких базується на використанні аспекту цифровізації суспільства. Сформовано перелік переваг окремих напрямків цифрового маркетингу. **Практична значущість.** Результати дослідження можуть бути використані дослідниками, керівниками та власниками підприємств при формуванні ефективних напрямків маркетингу.

Ключові слова: маркетинг; цифровий маркетинг; перевага; цифровізація; виробниче підприємство.

UDC 339.138; JEL Classification: M 31

Dedilova T.V., Sidelnikova V.K. CURRENT DIRECTIONS OF MARKETING IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Purpose. Researching modern digital marketing trends and determining the most effective among them according to the advantages they provide to the enterprise. **Methodology of research.** The study used methods of analysis and synthesis, the method of logical analysis. The information resources of the study are specialized scientific publications and periodical materials. **Results.** Today, there are a large number of effective modern directions in marketing that businesses can use to promote their goods and services. Digital marketing is one of the most effective and used marketing methods today. Social media marketing, influence marketing, content marketing, marketing analytics, marketing automation, data-based marketing, and real-time marketing are among the most common and effective areas of digital marketing. Social media marketing is one of the most effective ways to promote a brand and attract customers today, the advantages of which are: large audience coverage; increasing brand recognition; efficiency; the best interaction with customers; the possibility of creating viral content; low costs; measurability Influence marketing is a form of marketing in which companies partner with people with their own social media accounts to promote their brand and products. Content marketing is the creation and distribution of content and interesting content that attracts and maintains the attention of potential customers. **Originality.** A list of modern marketing methods, the effectiveness of which is based on the use of the aspect of digitalization of society, has been determined. A list of advantages of individual areas of digital marketing has been created. **Practical value.** The results of the study can be used by researchers, managers and business owners in the formation of effective marketing directions.

Key words: marketing; digital marketing; advantage; digitalisation; manufacturing.

Відомості про автора / About the Authors

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. (050) 281-83-28.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Сідельнікова Владислава Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, доцент, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку, м. Харків, Україна; e-mail: vladasid09@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3851-6067>. Моб. (067) 701-43-43

Sidelnikova Vladyslava – Candidate of Sciences (Pedagogical Sciences), Associate Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda, Associate Professor at the Department of Economic Theory, Finance and Accounting, Kharkiv, Ukraine.

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В РЕАЛІЯХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Поясник Г.В., канд. техн. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. В умовах глобальної нестабільності питання використання природних ресурсів в Україні набуває особливої актуальності. Наслідки війни, що почалася 24 лютого 2022 року, призвели до погіршення стану природних екосистем та значного забруднення довкілля. Хімічні та промислові викиди, наземні міни та їхній згубний вплив на біорізноманіття стали суворою реальністю для країни.

Україна стикається з численними екологічними проблемами, що вимагає постійних зусиль для їх вирішення. Будучи кандидатом на вступ до Європейського Союзу і прагнучи стати його членом у майбутньому, сьогодні вкрай важливо уникнути репутації найбільш екологічно відсталої країни. Повоєнне відновлення України має ґрунтуватися на принципах Європейського зеленого курсу та використовувати передові екологічні інструменти.

На етапі відбудови перед країною стоїть складне завдання одночасної реалізації кількох напрямків: відновлення довкілля, інтеграція з реформами Європейського Союзу та політика пом'якшення наслідків зміни клімату. Відновлення довкілля ставить перед Україною багатогранні виклики, при цьому першочергова увага приділяється впровадженню пріоритетних ініціатив навіть під час війни.

Вагомим внеском у майбутнє відновлення довкілля стала Конференція з питань відновлення України, що відбулася 4-5 липня 2022 року в Швейцарії. Найважливішою програмою конференції стало «Відновлення чистого та захищеного довкілля». Ця ініціатива спрямована на реалізацію 76 природоохоронних проектів з бюджетом 25,5 мільярдів євро.

Серед практичних для України результатів цієї програми –будівництво понад 100 сучасних об'єктів поводження з відходами, створення 10 національних парків, що відповідають стандартам ЄС, створення дев'яти центрів розсадників для сталого лісового господарства та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економіки природокористування є достатньо широко досліджуваним у науковій літературі. Багато дослідників визначають екологічне та економічне значення ефективного природокористування. Варто виділити працю Захарчук О.А. [1], яка розглядає проблеми раціонального природокористування та роль оподаткування у їх вирішенні. Автор обґрунтовує важливість оподаткування для забезпечення раціонального використання природних ресурсів.

Стефанків О. М. [2] у своїй статті зосереджується на стратегічних напрямках раціонального природокористування в агропромисловому комплексі та забезпеченні екологічної безпеки в соціумі. Він аналізує різні стратегії та підходи до раціонального використання природних ресурсів та їх вплив на соціальну та екологічну безпеку. Баїк О., Ярмол Л., Сірант М., Попадинець Г., Стецюк Н. [3] розглядають раціональне природокористування як складову екологічної безпеки, зосереджуючись на економіко-правових аспектах. Вони вивчають різні аспекти регулювання та організації природокористування з метою досягнення екологічної стабільності. Стаття Прямухіної Н.В. [4] розглядає раціональне природокористування як складову еколого-економічної конкурентоспроможності міських територій.

Невирішені складові загальної проблеми. Недостатньо дослідженим є питання раціонального природокористування в умовах глобальних криз, зокрема кризи російсько-української війни. В контексті війни і нестабільності, економічна та екологічна ситуація може піддаватись серйозному викривленню, що має великий вплив на природні ресурси та природокористування.

Формулювання цілей статі – показати вплив глобальної нестабільності, зокрема російсько-української війни на економіку природокористування.

Виклад основного матеріалу досліджень. Державне екологічне управління відіграє ключову роль у вирішенні складних проблем, спричинених антропогенною діяльністю та наслідками зміни клімату. Однак глобальна нестабільність є значною перешкодою для ефективного екологічного менеджменту.

Геополітичні конфлікти, включаючи найпотужніший останніх десятиліть – російсько-українська війна 2022-2023 рр., та загальна політична нестабільність, глибоко впливають на управління навколишнім середовищем. Під час конфліктів природні екосистеми страждають від руйнування, забруднення та експлуатації ресурсів. Дефіцитні ресурси відволікаються на військові дії, що призводить до нехтування збереженням довкілля та практиками сталого управління.

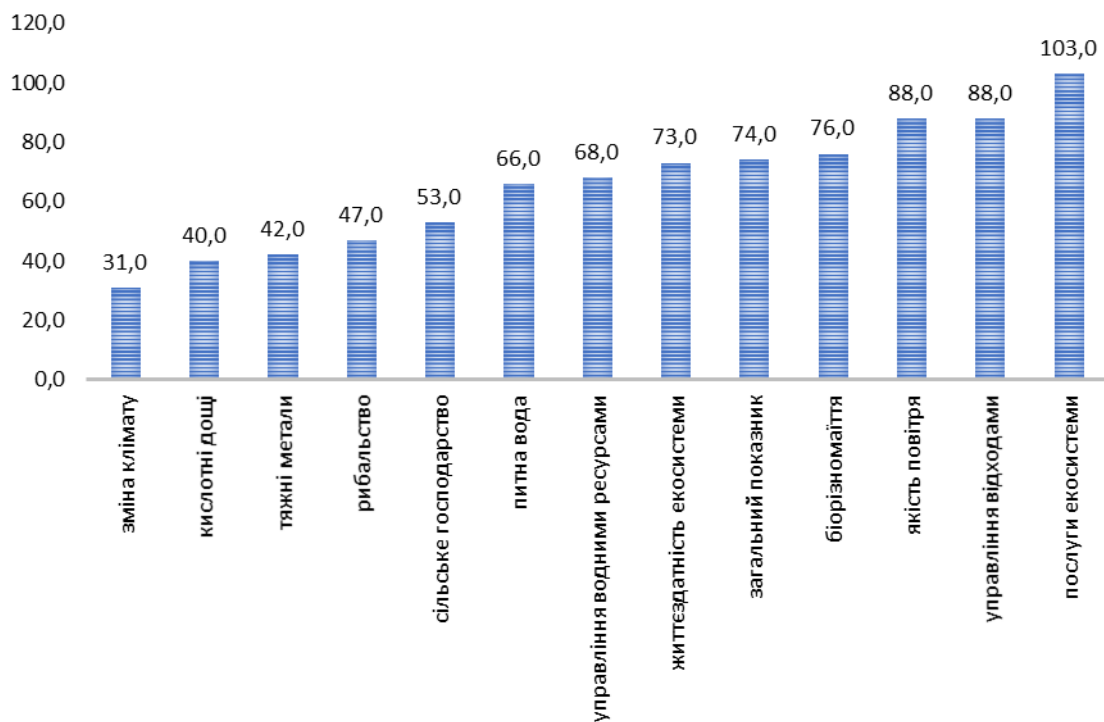
Економічна нестабільність, що характеризується загальним економічним спадом та спрямуванням економіки та війну, інфляцією та фінансовими кризами, має далекосяжні наслідки для політики економіки природокористування. У періоди економічного спаду охорона довкілля втрачає свій пріоритет, оскільки уряди та бізнес зосереджуються на економічному відновленні. Бюджетні скорочення, зменшення фінансування природоохоронних ініціатив та послаблення нормативно-правової бази підривають зусилля з управління довкіллям.

Соціальні проблеми, включаючи масові міграційні потоки, громадянські заворушення та соціальну нерівність, також негативно відображаються на політиці природокористування. Заворушення та соціальні потрясіння відволікають увагу та ресурси від екологічних проблем, перешкоджаючи впровадженню сталих практик.

Усі чинники глобальної нестабільності, про які йшлося вище, взаємопов'язані і часто підсилюють один одного, створюючи петлі зворотного зв'язку, які ще більше ускладнюють процеси ефективного природокористування. Та на відміну від зазначених вище чинників, існує один, який дозволяє вивести політику природокористування на новий рівень – це глобальний технологічний прогрес. Сьогодні передові технології в сфері автоматизації, інформатизації, дозволяють формувати ефективні системи контролю за використанням природних ресурсів та подолати основні проблеми, з якими стикається економіка природокористування в період глобальних криз.

Україна є однією із країн, яка стикається з різким погіршенням екологічної ефективності в останні роки. При цьому якщо в довоєнний період питання забруднення, розвитку сільського господарства, управління водними ресурсами не були ключовими екологічними проблемами, то сьогодні в умовах російсько-української війни до проблем ефективного природокористування будуть віднесені і зазначені вище (рис.1).

Рис.1. Місце України в світовому рейтингу екологічної ефективності

Джерело: систематизовано автором [5].

В час війни залишається гострою проблема управління відходами, однак до цієї проблеми додалися й інші питання раціонального природокористування. Узагальнено негативний екологічний вплив внаслідок російсько-української війни у табл.1.

Проблеми раціонального природокористування України в умовах російсько-української війни 2022 року

Проблема	Опис
1	2
Забруднення повітря	Атаки на промислові та інфраструктурні об'єкти призводять до обстрілів, що спричиняють пожежі. Ці пожежі в свою чергу призводять до додаткового забруднення повітря, ґрунту та води. У результаті горіння у повітря потрапляють токсичні гази та тверді частинки [6].
Забруднення води	Російські війська здійснюють напади на портову інфраструктуру вздовж узбережжя Чорного та Азовського морів, а також на якірні кораблі. Це призводить до серйозного забруднення води та поширення отруйних речовин у море. В результаті, нафтопродукти негативно впливають на морські екосистеми, утворюючи плівки на поверхні води, що порушує обмін енергією, теплом, вологою та газами між морем і атмосферою [6].
Зниження лісів	В результаті бойових дій окупанти захопили частину лісів у Київській, Чернігівській, Сумській, Луганській, Донецькій та Херсонській областях. Наразі неможливо оцінити повну шкоду, завдану майну та лісовому господарству. У цих лісах вже накопичилась значна кількість ракет, що не вибухнули, а також нерозірваних боєприпасів. За даними ДСНС і зведеннями про випадково знайдені авіабомби часів Другої світової війни, це становить потенційну небезпеку для людей на протязі багатьох десятиліть. Крім того, російські війська, знищуючи наші ліси, використовують деревину для будівництва фортифікаційних споруд, прокладання інфраструктури, обігріву та готування їжі [6].
Забруднення ґрунтів	Забруднення ґрунтів нафтопродуктами, такими як паливно-мастильні матеріали, відбувається через рух та пошкодження сухопутної військової техніки. Коли ці матеріали просочуються в ґрунт, вони зменшують його водопроникність, витісняють кисень та порушують біохімічні та мікробіологічні процеси [6].
Втрата біорізноманіття	Бойові дії мають негативний вплив на спокій диких тварин, що призводить до їх загибелі або спроб втекти з районів зі збройними конфліктами. Якщо бойові дії триватимуть до кінця весни, існує значний ризик для виживання потомства багатьох видів птахів і ссавців. В цей період більшість птахів виводять своє потомство, і вони потребують спокою та безпеки. Крім того, з квітня по червень відбувається отелення лосів, а бойові дії ставлять під загрозу успішність цього процесу та виживання новонароджених лосенят. Україна є місцем проживання рідкісного виду - лося, який також внесений до Червоної книги [6].

1	2
Ядерні відходи	24 лютого внаслідок окупації території Чорнобильської АЕС Україна втратила контроль над радіаційно небезпечними об'єктами, розташованими у зоні відчуження. Зокрема, це стосується нового безпечного конфайнменту та об'єкту "Укриття", сховищ відпрацьованого ядерного палива та заводів з переробки рідких радіоактивних відходів. Під час переміщення російської бронетехніки через територію зони відчуження був знятий верхній шар ґрунту на місці розташування радіоактивних відходів, що призвело до підвищення рівня радіаційного фону (24-25 лютого 2022 року - до 7,6 разів). У березні через пошкодження високовольтної лінії електропередачі об'єкти в зоні відчуження Чорнобильської АЕС залишалися без зовнішнього електропостачання протягом трьох днів, що загрожувало порушенням радіаційної безпеки нового безпечного конфайнменту та сховища відпрацьованого ядерного палива (ВЯП-1). Незважаючи на те, що наразі Чорнобильська АЕС повернулася під контроль української сторони, російські військові здобули доступ до всієї техніки та обладнання, що містять дані про радіаційний контроль та обсяги радіоактивних відходів у зоні відчуження та інше [7].

Джерело: систематизовано автором [6-7].

Після закінчення війни, Україна зіштовхнеться зі серйозними екологічними проблемами, такими як руйнування екосистем, забруднення ґрунтів та водного середовища, зменшення біорізноманіття та зростання шкідників у лісах. Цей перелік проблем не є повним, але він дає уявлення про серйозність ситуації. Можна передбачити, що майбутня екологічна катастрофа в Україні матиме не лише локальний, а й регіональний характер. Забруднення водних і морських екосистем, а також підземних вод радіаційними, хімічними або токсичними відходами можуть мати транскордонний вплив на деякі країни Європи. Це означає, що наслідки екологічної кризи будуть відчутні не тільки в Україні, але й за її межами, спричиняючи серйозні проблеми для регіонального екологічного стану та здоров'я населення.

Попри ці проблеми, в розроблених стратегічних програмах розвитку економіки природокористування акцент робиться на вирішення проблем довоєнного характеру – зокрема питання відходів виробництв. Як було згадано, 4-5 липня 2022 року в Швейцарії було проведено форум, на якому було презентовано стратегію вирішення цієї проблеми.

Для того, щоб покращити переробку відходів в Україні, планується впровадити кілька заходів.

1. *Важливим є запровадження розширеної відповідальності виробника (РВВ).* РВВ – це система, за якої виробники несуть відповідальність за збір, неправильне використання та утилізацію продукції після закінчення терміну її

корисного використання. Впровадження РВВ допоможе громадам в Україні утилізувати відходи упаковки без підвищення тарифів, оскільки відповідальність буде покладена на виробників. Це особливо важливо з огляду на поточну економічну ситуацію в країні.

2. *Планується створення підприємств з переробки матеріалів (MRF).* Ці ініціативи сприятимуть розвитку циркулярної економіки в Україні, створенню нових робочих місць, залученню інвестицій у переробку відходів та збільшенню доданої вартості ВВП.

3. *Впровадження планування управління відходами європейського рівня, включаючи національні, регіональні та місцеві плани управління відходами.* Він також створить інформаційну систему управління відходами, яка діятиме як «блокчейн» для відходів, дозволяючи відстежувати їх від моменту утворення до переробки. Ця система посилить контроль за небезпечними відходами та сприятиме закриттю нелегальних звалищ.

4. *Запровадження інституту адміністратора послуг у сфері поводження з відходами, який проводить взаєморозрахунки за операції з поводження з відходами.* Місцеві органи влади повинні здійснювати нагляд за проведенням тендерів, щоб уникнути конфлікту інтересів [8].

Україна поступово та систематично вдосконалює та цифровізує взаємодію з виробниками, забезпечуючи налагодження порядку у сфері побутових відходів. Впровадження можливості онлайн-оформлення ліцензій на поводження з небезпечними відходами означає, що підприємствам більше не потрібно чекати на доставку документів поштою до відповідних органів, зокрема до Міністерства охорони довкілля та природних ресурсів, а також їх реєстрацію. За наявності відсканованих файлів та електронного цифрового підпису, такі документи можна надіслати навіть з мобільного телефону. Використання автоматизованих підказок запобігає можливості технічних помилок при оформленні документів [9]. Однак цих заходів цифровізації недостатньо для того, щоб управління відходами здійснювалося ефективно. Потрібно формувати прозорі інформаційні середовища, які дозволяють ефективно децентралізовано управляти відходами. Згадана вище технологія блокчейн має потенціал революціонізувати багато секторів світової економіки, включаючи управління природними ресурсами у найбільш прозорий, декорумпований та ефективний спосіб. Технологія вже активно використовується у сфері карбонізації, коли з компанії можуть торгувати вуглецевими квотами. В аналогічний спосіб можна здійснювати контроль за обігом відходів.

Технічно таке завдання можна вирішити шляхом токенизації, коли блокчейн може сприяти створенню цифрових токенів, що представляють певну кількість природного ресурсу. Це може бути використано для створення ринку для торгівлі цими ресурсами, що полегшить підприємствам і приватним особам інвестувати в ці ресурси та управляти ними.

Висновки. Глобальна нестабільність створює значні виклики для ефективного управління довкіллям у всьому світі. Геополітичні конфлікти,

економічна нестабільність, соціальні заворушення та технологічний прогрес є взаємопов'язаними факторами, які перешкоджають сталому розвитку та збереженню довкілля. Вирішення цих проблем вимагає міжнародної співпраці, стійких структур управління та інклюзивних процесів прийняття рішень. На сьогоднішній день найбільшим викликом для економіки природокористування в Україні є війна, яка негативно вплинула на земельні, водні ресурси, якість повітря, біорізноманіття тощо. Однак в період війни оцінити масштаби даних забруднень повною мірою складно, тому можна тільки припускати про серйозність шкоди в майбутньому. Найбільш активно обговорюваним питанням економіки природокористування є питання відходів. Загалом, Україна може досягти значного прогресу в реформі управління відходами. Ця реформа має вирішальне значення не лише для прагнення України приєднатися до ЄС, але й для отримання міжнародного фінансування та утвердження себе як надійного партнера у досягненні цілей Зеленого курсу.

Визнаючи та пом'якшуючи наслідки глобальної нестабільності, світова спільнота може працювати на шляху до більш сталого майбутнього, забезпечуючи ефективне управління та збереження безцінних природних ресурсів нашої планети. Для того, щоб ефективно управляти природокористуванням, доцільно використовувати сучасні технології контролю, які вже активно використовуються в розвинених країнах. Зокрема, доцільно вводити цифрові технології контролюючих процесів шляхом блокчейну та токенизації, які в комплексі дозволять зробити управління відходами прозорим, антикорумпованим та ефективним у результаті.

Перелік посилань

1. Захарчук О. А. Проблеми раціонального природокористування та роль оподаткування у їх вирішенні. *Ефективна економіка*. 2011. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=656>. (дата звернення 15.05.2023).
2. Стефанків О. М. Стратегічні напрями раціонального природокористування в АПК та забезпечення екологічної безпеки в соціумі. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 1. URL: <https://core.ac.uk/reader/14040690> (дата звернення 15.05.2023).
3. Баїк О., Ярмол Л., Сірант М., Попадинець Г. Стецюк Н. Раціональне природокористування як складова екологічної безпеки: економіко-правові аспекти. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. № 4(39). С. 429–438. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v4i39.241410> (дата звернення 15.05.2023).
4. Прямухіна Н. В. Раціональне природокористування як складова еколого-економічної конкурентоспроможності міських територій. *Економіка, фінанси, менеджмент*. 2019. URL: <https://r.donnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2282?locale-attribute=uk> (дата звернення 15.05.2023).

5. The Environmental Performance Index. 2022. URL: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2022report06062022.pdf> (дата звернення 15.05.2023).
6. Омельчук О. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. *Екодія*. 2022. URL: https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html?gclid=Cj0KCQjwpPKiBhDvARIsACn-gzAiyqeO2crk_2YUiERHa4DaAV4tHqIwbMFQFmdrKtSrQIYkoZt_BVsaAmU6EA_Lw_wcB (дата звернення 15.05.2023).
7. Перга Т. Ю. Екологічні наслідки війни Росії проти України. *Інститут всесвітньої історії Національної академії наук*. 2023. URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/ekolohichni-naslidky-viiny-rosii-proty-ukrainy.html> (дата звернення 15.05.2023).
8. Бондаренко О. Реформа системи управління відходами – крок до кругової економіки в Україні. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/02/18/7324483/> (дата звернення 15.05.2023).
9. Павлиш О. Ліцензію на поводження з небезпечними відходами тепер можна отримати онлайн. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/22/689526/> (дата звернення 15.05.2023).
10. Хвесик М. А. Економіка природокористування: вектори розвитку. К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2019. 398 с.

References

1. Zakharchuk, O. (2011). Problems of rational nature management and the role of taxation in their solution [Problemy ratsionalnoho pryrodokorystuvannia ta rol opodatkuvannia u yikh vyrishenni], *Efficient economy*, Vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=656> (last accessed 15.05.2023).
2. Stefankiv, O. (2010). Strategic directions of rational nature management in agriculture and ensuring environmental safety in society [Stratehichni napriamy ratsionalnoho pryrodokorystuvannia v APK ta zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky v sotsiumi], *Mechanism of economic regulation*, Vol. 1, available at: <https://core.ac.uk/reader/14040690> (last accessed 15.05.2023).
3. Baik, O., Yarmol, L., Sirant, M., Popadynets, H., Stetsiuk, N. (2021). Rational nature management as a component of environmental security: economic and legal aspects [Ratsionalne pryrodokorystuvannia yak skladova ekolohichnoi bezpeky: ekonomiko-pravovi aspekty], *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, Vol. 4(39), P. 429–438, available at: <https://doi.org/10.18371/fcapt.v4i39.241410> (last accessed 15.05.2023).
4. Priamukhina, N. (2019). Rational nature management as a component of eco-economic competitiveness of urban areas [Ratsionalne pryrodokorystuvannia yak skladova ekoloho-ekonomichnoi konkurentospromozhnosti miskykh terytorii], *Economy, finance, management*, available at:

<https://r.donnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2282?locale-attribute=uk> (last accessed 15.05.2023).

5. *The Environmental Performance Index* (2022). available at: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2022report06062022.pdf> (last accessed 15.05.2023).

6. Omelchuk, O. (2022). Nature and war: how Russia's military invasion affects the environment of Ukraine [Pryroda ta viina: yak viiskove vtorhennia Rosii vplyvaie na dovkillia Ukrainy], *Ecodia*, available at: https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html?gclid=Cj0KCQjwpPKiBhDvARIsACn-gzAiyqeO2crk_2YUiERHa4DaAV4tHqIwbMFQFmdrKtSrQIYkoZt_BVsaAmU6EA Lw_wcB (last accessed 15.05.2023).

7. Perga, T. Yu. (2023). Ecological consequences of Russia's war against Ukraine [Ekolohichni naslidky viiny Rosii proty Ukrainy], *Institute of World History, National Academy of Sciences*, available at: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/ekolohichni-naslidky-viiny-rosii-proty-ukrainy.html> (last accessed 15.05.2023).

8. Bondarenko, O. (2022). Waste management reform - a step towards a circular economy in Ukraine [Reforma systemy upravlinnia vidkhodamy – krok do kruhovoї ekonomiky v Ukraini], *Ukrainska Pravda*, available at: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/02/18/7324483/> (last accessed 15.05.2023).

9. Pavlysh, O. (2022). License for handling hazardous waste can now be obtained online [Litsenziia na povodzhennia z nebezpechnymy vidkhodamy teper mozna otrymaty onlain], *Ekonomichna Pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/22/689526/> (last accessed 15.05.2023).

10. Khvesyuk, M. (2019). *Economics of nature use: vectors of development [Ekonomika pryrodokorystuvannia: vektory rozvytku]*, Kyiv, 398 p.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338.1:504.75; JEL Classification: O13

Поясник Г.В. УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В РЕАЛІЯХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Мета. Стаття присвячена вивченню проблем та перспектив розвитку української економіки природокористування в контексті глобальної нестабільності. Мета дослідження - показати вплив глобальної нестабільності, зокрема російсько-української війни на економіку природокористування. **Методика дослідження.** Для досягнення поставленої мети, у статті використані методи наукового аналізу, синтезу та порівняння. Виконано огляд літератури та аналізування статистичних даних, що дозволило отримати реальну картину сучасного стану української економіки природокористування. **Результати.** Результати дослідження вказують на існуючі проблеми, такі як недостатнє ефективне використання природних ресурсів, недостатня

регуляторна база та недосконалість механізмів контролю. Крім того, виявлено негативний вплив глобальної нестабільності, зокрема війн та конфліктів, на економіку природокористування в Україні. Російсько-українська війна, яка триває з 2022 по 2023 рік, має негативний вплив на економіку та природокористування. Бойові дії призвели до обстрілу промислових та інфраструктурних об'єктів, спричиняючи пожежі та забруднення повітря, ґрунту та води. Знищення лісів та використання деревини для військових потреб порушили природні біоценози. Контроль над радіаційно небезпечними об'єктами в Чорнобильській зоні був втрачений, що призвело до підвищення рівня радіаційного фону та загрози для радіаційної безпеки. Крім того, бойові дії порушили спокій диких тварин та загрожують виживанню їх потомства. Це має вплив на біологічну різноманітність та екологічну рівновагу. Усі ці фактори в сукупності викликали значні збитки в економіці та природокористуванні під час російсько-української війни 2022-2023 року. **Наукова новизна.** Практичне значення статті полягає у визначенні основних напрямів подолання проблем та розвитку української економіки природокористування в умовах глобальної нестабільності. **Практична значущість.** Результати дослідження можуть бути використані для розробки ефективних стратегій та політик у сфері природокористування, а також для прийняття відповідних рішень на рівні державного управління з метою забезпечення сталого розвитку та екологічної безпеки.

Ключові слова: екологія, природокористування, війна, глобалізація, криза.

UDC 338.1:504.75; JEL Classification: O13

Poiasnyk G.V. UKRAINIAN NATURAL RESOURCE MANAGEMENT ECONOMY: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF GLOBAL INSTABILITY

Purpose. The article is devoted to the study of problems and prospects of development of the Ukrainian natural resource economy in the context of global instability. The purpose of the study is to show the impact of global instability, in particular the Russian-Ukrainian war, on the natural resource economy. **Methodology of research.** To achieve this goal, the article uses the methods of scientific analysis, synthesis and comparison. A literature review and analysis of statistical data were carried out, which allowed to obtain a realistic picture of the current state of the Ukrainian natural resource economy. **Findings.** The results of the study point to existing problems, such as insufficient efficient use of natural resources, insufficient regulatory framework and imperfect control mechanisms. In addition, the negative impact of global instability, including wars and conflicts, on the natural resource economy in Ukraine has been identified. The Russian-Ukrainian war, which lasts from 2022 to 2023, has a negative impact on the economy and natural resources management. The hostilities have led to shelling of industrial and infrastructure facilities, causing fires and air, soil and water pollution. The destruction of forests and the use of wood for military purposes have disrupted natural biocenoses. Control over radiation-hazardous facilities in the Chernobyl zone was lost, leading to an

increase in the level of radiation background and a threat to radiation safety. In addition, the hostilities have disturbed the peace of wild animals and threaten the survival of their offspring. This has an impact on biodiversity and ecological balance. All these factors together caused significant losses in the economy and natural resources management during the Russian-Ukrainian war of 2022-2023. **Originality.** The practical significance of the article is to identify the main directions for overcoming the problems and developing the Ukrainian economy of natural resources management in the context of global instability. **Practical value.** The results of the study can be used to develop effective strategies and policies in the field of environmental management, as well as to make appropriate decisions at the level of public administration to ensure sustainable development and environmental safety.

Keywords: ecology, nature management, war, globalization, crisis

Відомості про автора / About the Authors

Поясник Георгій Володимирович – кандидат технічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: pozasnik1958@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7776-9932>; Моб.: (050) 401-31-82.

Poyasnik Georgiy – PhD (Engineering Sciences), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Поясник Г.В., канд. техн. наук, доцент

Пахомова Л.В., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Екологічне підприємництво стає все важливішим в контексті сталого розвитку та збереження навколишнього середовища. Україна, як країна з багатим природним потенціалом, також стикається з проблемами екологічного впливу промисловості та іншого виду господарської діяльності на довкілля. Однак, разом з тим, в країні наявні перспективи розвитку екологічного підприємництва, які можуть принести значні економічні та екологічні користі.

Однією з ключових складових екологічного підприємництва є екологічна сертифікація, яка підтверджує відповідність продукції та послуг екологічним стандартам та вимогам. Ще одним важливим аспектом є енергетичне виробництво, яке спрямоване на використання відновлювальних джерел енергії та зменшення використання вуглецевих палив. Це може сприяти зниженню викидів шкідливих речовин та покращенню стану навколишнього середовища. Циркуляційна економіка, що базується на принципах використання ресурсів у замкнутому циклі, також має великий потенціал в Україні. Це означає перехід від викидання відходів до їх переробки та повторного використання, що сприяє збереженню природних ресурсів та зменшенню негативного впливу на довкілля. Управління відходами є ще однією актуальною проблемою, з якою стикається Україна. Недостатня інфраструктура для переробки та утилізації відходів призводить до накопичення великих обсягів сміття та забруднення довкілля. Екологічне виробництво, яке передбачає використання екологічно чистих матеріалів та технологій, також є одним з пріоритетних напрямків. Збільшення виробництва органічних продуктів та зменшення впливу промисловості на довкілля можуть сприяти покращенню екологічної ситуації в країні.

В цьому дослідженні детальніше розглянемо проблеми та перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні з огляду на екологічну сертифікацію, енергетичне виробництво, циркуляційну економіку, управління відходами та екологічне виробництво. Розгляд цих аспектів дозволить нам зробити висновки та запропонувати рекомендації для подальшого розвитку цієї важливої галузі в Україні.

Останні наукові дослідження та публікації. Огляд літератури на тему проблем і перспектив розвитку екологічного підприємництва в Україні показує, що кількість тематичних публікацій є обмеженою. Однак, дослідники Желібо

Є.П., Гацька Л.П. та Мурована Т.О. [3] у своїй роботі «Перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні» внесли вагомий внесок у розуміння цієї теми. Вони дослідили перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні і надали аналіз і рекомендації щодо подальшого розвитку цього сектора. Оскільки кількість актуальних даних про стан екологічного підприємництва в Україні є обмеженою, поточне дослідження слугує цінним внеском у наше розуміння проблем та перспектив розвитку цього сектора. Воно підкреслює необхідність подальших досліджень та збору актуальних даних для ефективного розвитку екологічного підприємництва в Україні.

Мета дослідження – проаналізувати проблеми та перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні з фокусом на екологічну сертифікацію, енергетичне виробництво, циркуляційну економіку, управління відходами та екологічне виробництво. Головною метою є визначення поточного стану цих напрямків та ідентифікація ключових проблем, а також виявлення перспектив розвитку екологічного підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Національний ринок для чистих технологій та «зелених» видів підприємницької діяльності в Україні наразі перебуває на етапі свого становлення, тому немає однозначності щодо його вивчення та характеристики. Поточні оцінки розміру сучасного українського екологічного ринку коливаються в межах від певних мільярдів до десятків мільярдів гривень. За оцінками експертів, ринок екологічно чистих видів діяльності, товарів та послуг в Україні поступово зростає і вже становить значний відсоток від загального ВВП країни. Точні цифри варіюються в залежності від джерел та методології підрахунку, але вони свідчать про потенціал та перспективи розвитку екологічного сектору в Україні.

За даними таблиці 1 видно, що випуск товарів і послуг у ринкових цінах зростає впродовж розглянутого періоду.

Таблиця 1

Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності у фактичних цінах, млрд грн

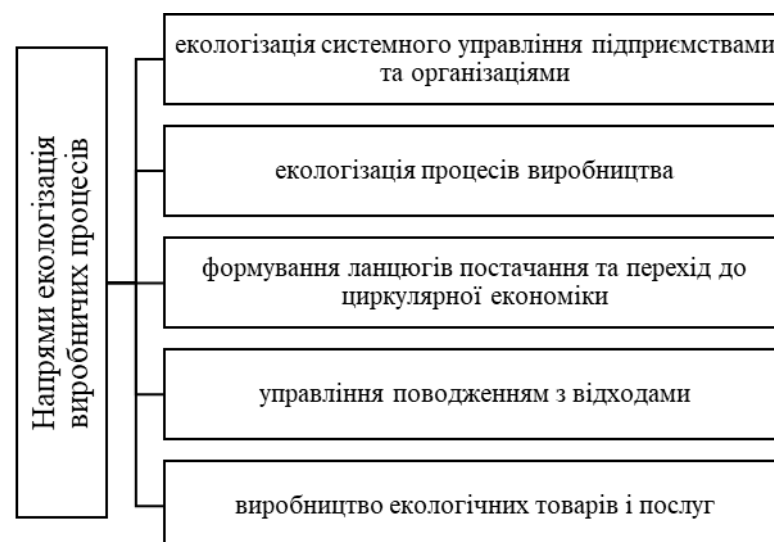
Показник	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Випуск товарів і послуг у ринкових цінах	5420	6722	8037	8927	9292	12176
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	656	727	872	866	916	1397
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	254	344	415	433	376	686
Переробна промисловість	1459	1805	2060	2143	2124	2823
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	242	284	368	404	403	605
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	31	37	44	53	59	69
Будівництво	240	326	428	571	642	802

Джерело: систематизовано авторами [1].

Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство також демонструють зростання виробництва, що може вказувати на розвиток сектору та збільшення обсягу продукції. Добувна промисловість і розроблення кар'єрів також показують певне зростання, але з 2020 року спостерігається зниження обсягу виробництва. Переробна промисловість має стабільну тенденцію зростання виробництва. Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря також показує певне збільшення. Водопостачання, каналізація та поводження з відходами демонструють поступове зростання, що може бути пов'язано зі збільшенням уваги до екологічних аспектів. Нарешті, будівництво також показує позитивну динаміку збільшення виробництва впродовж розглянутого періоду.

У країнах Європейського Союзу понад 80% загального обсягу екологічних товарів та послуг виробляється в підприємницькому секторі і реалізується на ринку. Тому роль екологічного підприємництва в цих країнах є дуже важливою [2].

Екологічне підприємництво – це активна господарська діяльність, спрямована на свідоме вирішення екологічних проблем шляхом запровадження новаторських підприємницьких ідей, використання методів та технологій, які мають позитивний вплив на навколишнє середовище та суспільство. Україна має значний потенціал для розвитку екологічного підприємництва. Застарілі технології в економіці, необхідність скорочення ресурсної та енергетичної залежності в основних промислових галузях країни створюють можливості для оцінки потенціалу «зелених» послуг та технологій в Україні на рівні понад 120 млрд євро, зокрема у сферах енергетики, управління відходами та водозабезпечення. Розглянемо стан екологізації виробництва в Україні з метою виявлення проблем та перспектив розвитку.

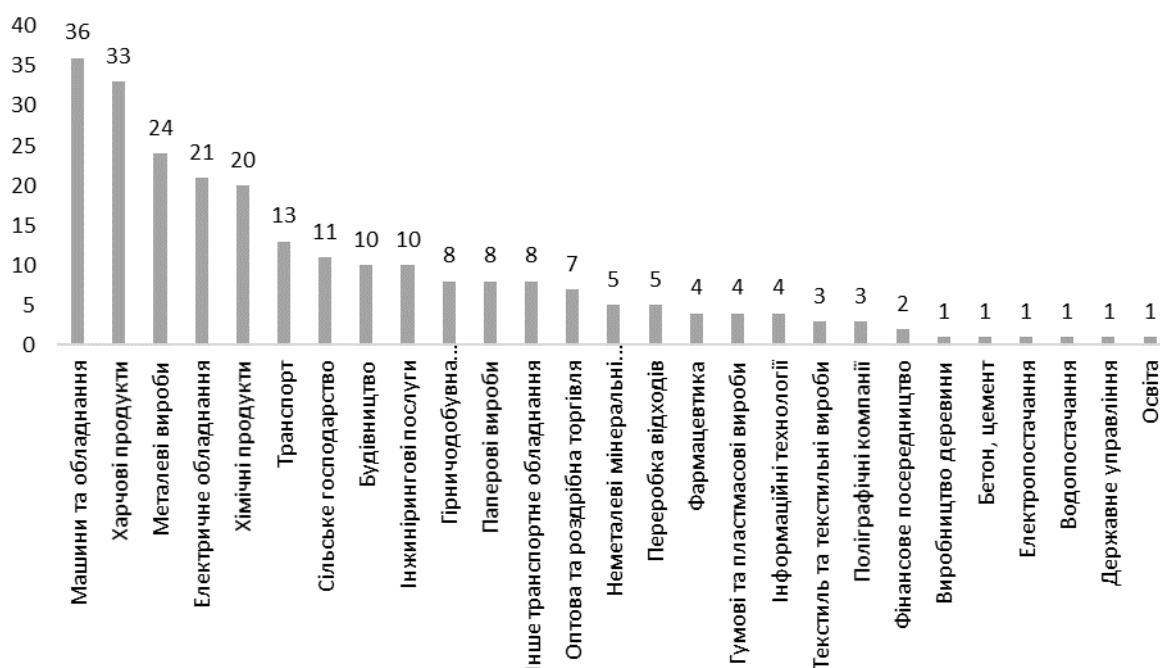

Рис.1. Напрями екологічного підприємництва в Україні

Джерело: систематизовано авторами [3].

Екологізація системного управління. Екологізація діяльності підприємства починається з прийняття окремих управлінських рішень щодо екологічних аспектів. Поступово ці рішення перетворюються на формування екологічного менеджменту – нового типу управління, спрямованого на екологічну практику виробництва та мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище. Впровадження цих рішень повинно узгоджуватися з іншими стратегічними цілями підприємства, такими як максимізація прибутку і забезпечення конкурентоспроможності.

Міжнародна організація стандартизації ISO розробила серію стандартів ISO 14000 з екологічного менеджменту, які надають підтримку організаціям, зокрема малим і середнім підприємствам, у розробленні та впровадженні системного екологічного менеджменту (СЕМ).

Рис.2. Кількість сертифікованих підприємств в Україні за стандартом ISO 14000 станом на 2021 рік

Джерело: систематизовано автором [4].

Україна, прямуючи на шляху євроінтеграції, зобов'язана оволодіти міжнародними нормами та правилами господарської діяльності. Україна прийняла ці стандарти рік після їх затвердження ISO. Проте, на той момент не було реальної бази для впровадження цих стандартів в країні. Тому, незважаючи на переконливі аргументи «за» та швидкий розвиток у світі, сертифікат ISO 14000 не здобув широкої популярності серед українських бізнес-колів, а впровадження системного екологічного менеджменту на підприємствах України протікало дуже повільно (рис. 2).

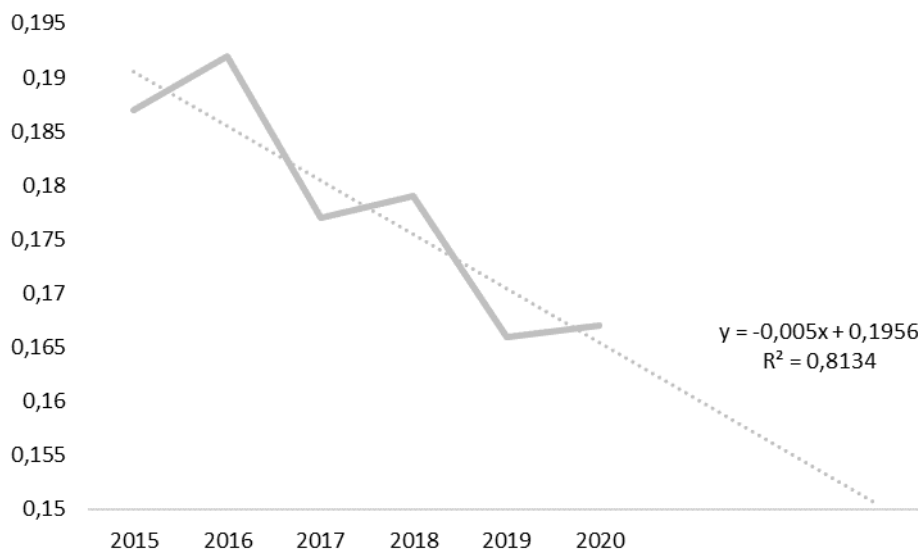
За наданим рисунком 2 можна зробити висновки щодо галузей, які мають найбільшу кількість сертифікованих підприємств відповідно до стандарту ISO 14000 у сфері виробництва. Найбільш сертифіковані галузі включають машини

та обладнання, харчові продукти, металеві вироби, електричне обладнання та хімічні продукти.

Екологізація процесів виробництва. Важливим аспектом екологізації виробництва є ресурсна ефективність, яка передбачає раціональне використання сировини, вторинних ресурсів, води та енергії. Для підприємств українських галузей виробництва це стає актуальним завдяки необхідності виконання національних і міжнародних стандартів якості та екологічної безпеки.

Загалом, екологізація виробництва та ресурсна ефективність є необхідними кроками для забезпечення сталого розвитку і збереження довкілля. Україна має потенціал для впровадження цих практик у різних галузях виробництва, що відображається на позитивній тенденції використання електроенергії у виробничих процесах.

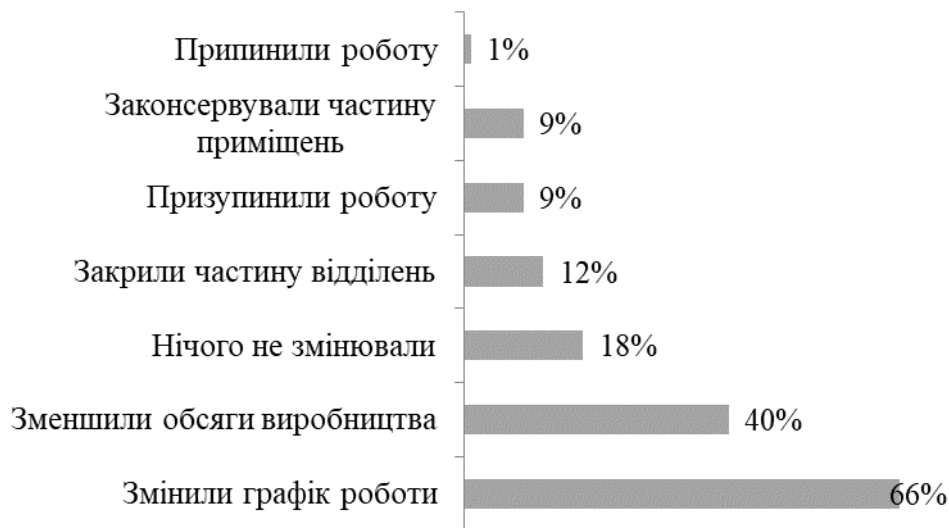
Ескалація енергетичної кризи, спричиненої війною, суттєво вплинула на економіку України, призводячи до зниження виробництва, зростання інфляції, скорочення споживчих витрат, спаду ВВП, підвищення рівня безробіття та інших негативних наслідків. Давайте детальніше розглянемо наслідки енергетичної кризи для економіки України.

Рис.3. Енергоємність ВВП (споживання первинної енергії на одиницю ВВП)

Джерело: систематизовано автором [5].

За даними опитування Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА), проведеного серед українських компаній, на кінець 2022 року 40% респондентів заявили про зменшення обсягів виробництва чи надання послуг [6]. Крім того, 12% компаній змушені були закрити частину своїх відділень, офісів або торгових точок (рис. 4).

Рис. 4. Вплив енергетичної кризи на бізнес під час війни, %

Джерело: систематизовано автором [6].

Для зменшення впливу відключень електроенергії, компанії витратили значні кошти на придбання генераторів, використання альтернативних джерел зв'язку та Інтернету, перенесення даних в хмару та інші заходи. Згідно з опитуванням, 40% компаній, які входять до ЄВА, витратили близько 50 тисяч доларів на забезпечення автономності.

Формування ланцюгів постачання та перехід до циркулярної економіки. Циркулярна економіка, яка ґрунтується на системному екологічному менеджменті підприємств та застосуванні чистих технологій, розширює відповідальність бізнесу за екологічний вплив за межами самої організації. Вона спрямована на зменшення впливу на навколишнє середовище впродовж усього життєвого циклу товару – від початкових стадій до відновлення його ресурсів.

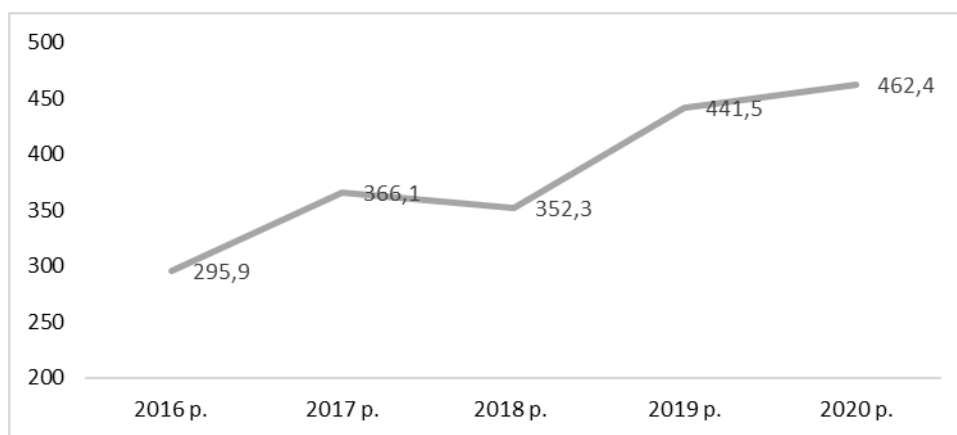
Україна має великий потенціал для впровадження циркулярної економіки. Особливо активно розвивається використання біологічних промислових відходів, таких як солома, лушпиння, деревина, для виробництва паливних пелет. Циркулярна економіка дозволяє поетапне відтворення принципів ресурсо- та відходофактивності, вкладених у саму природу. Відходи одного підприємства стають сировиною для іншого, утворюючи замкнуті цикли створення вартості.

Застосування циркулярних бізнес-моделей екологічного підприємництва в різних галузях призводить до значних екологічних, економічних та соціальних переваг. Наприклад, їх впровадження в автомобільному виробництві може зменшити споживання сировинних ресурсів на 98%, забезпечити енергоефективність на рівні 83%, знизити вартість готової продукції до 40% і зменшити викиди вуглекислого газу на 87%. Крім того, впровадження циркулярної економіки може створити додаткові робочі місця [7].

Таким чином, розвиток циркулярної економіки в Україні має великий потенціал для покращення стану довкілля, ефективного використання ресурсів і стимулювання сталого економічного росту.

Управління поводженням з відходами. Управління відходами в Україні знаходиться на низькому рівні, що призводить до проблем у впровадженні циркулярної економіки. Річно у країні накопичується значна кількість відходів, але не існує належної інфраструктури для їх обробки або переробки. У порівнянні з розвиненими країнами Європи, Україна значно відстає у сфері поводження з відходами.

Кількість відходів в Україні постійно зростає, і ця негативна тенденція спостерігається з 2016 року. Річний обсяг промислових відходів становить близько 420 млн тонн, а побутових відходів – близько 11 млн тонн. Більшість побутових відходів захоронюється на сміттєзвалищах та полігонах, багато з яких не відповідають екологічним нормам або перевантажені (рис.5).

Рис. 5. Загальна кількість відходів в Україні, млн тонн

Джерело: систематизовано автором [8].

Україна має лише один сміттєспалювальний завод, що знаходиться у Києві. Хоча більшість матеріалів, що потрапляють до цього заводу, можуть бути перероблені або компостовані, в країні відсутня відповідна інфраструктура. Також слід зазначити, що надходження екологічного податку в Україні значно менше, ніж у розвинених країнах Європейського Союзу.

Наразі основним критерієм вибору товару є ціна, і екологічність чи енергоефективність товарів зазвичай не враховуються. Це ускладнює розвиток ринку екологічних та енергоефективних товарів, оскільки вони не можуть конкурувати з менш дорогими, але менш екологічними варіантами.

Оглядаючи ситуацію, необхідні поліпшення в управлінні відходами, розвиток необхідної інфраструктури для переробки та компостування, а також сприяння розвитку ринку екологічних і енергоефективних товарів. Це дозволить країні знизити негативний вплив на довкілля, покращити ефективне використання ресурсів та сприяти сталому розвитку.

Органічне виробництво. Органічне виробництво в Україні активно розвивається з кінця 1990-х років. Країна поступово набуває визнання на

міжнародному ринку органічної продукції та збільшує свої площі під органічним виробництвом. За останні роки спостерігається зростання кількості органічних операторів та площ, а також збільшення споживання органічних продуктів в Україні.

Рис.6. Кількість органічних господарств в Україні та угідь під органічне виробництво

Джерело: систематизовано автором [9].

У 2021 році в Україні нараховувалось 528 органічних операторів, а площа сільськогосподарських угідь, де ведеться органічне виробництво, склала 422,299 гектарів (рис.6). Найбільше органічних господарств зосереджено в різних областях країни, зокрема в Київській, Одеській, Херсонській, Полтавській та інших.

Українські органічні господарства різного розміру, від невеликих до декількох тисяч гектарів. Зазвичай вони спеціалізуються у вирощуванні плодоовочевої та ягідної продукції. Виробники також зосереджуються на експорті зернобобових культур та ягід.

Органічне виробництво в Україні продовжує розвиватись, проте є необхідність у поліпшенні інфраструктури, підтримці виробників та популяризації органічних продуктів на внутрішньому та зовнішньому ринках

Узагальнимо ключові проблеми екологічного виробництва та наведемо напрями розвитку у таблиці 2.

Таблиця 2

Проблеми та перспективи розвитку екологічного виробництва в Україні

Напрямок розвитку	Проблеми	Перспективи
1	2	3
Екологічна сертифікація 14000	Обмежений доступ до інформації та консультаційних послуг. Високі витрати на отримання сертифікатів. Відсутність внутрішнього попиту на сертифіковану продукцію.	Залучення державних та міжнародних ресурсів для підтримки та надання консультацій. Створення інфраструктури та мережі підтримки сертифікованих підприємств. Збільшення попиту на екологічно сертифіковану продукцію.

1	2	3
Енергетичне виробництво	Застаріла технологічна база та недостатня інвестиційна привабливість для розвитку відновлювальних джерел енергії. Високі вартості інвестицій у нові технології та обладнання. Недостатня підтримка та стимулювання з боку держави.	Розвиток та впровадження новітніх технологій виробництва енергії з використанням відновлювальних джерел. Залучення інвестицій та технологічного know-how з-за кордону. Впровадження енергоефективних рішень та підтримка держави у формі стимулів та спрощених процедур.
Циркуляційна економіка	Низький рівень усвідомлення принципів циркулярної економіки серед підприємців. Відсутність необхідної інфраструктури для переробки та утилізації відходів.	Підвищення свідомості та навичок підприємців щодо принципів циркулярної економіки через освіту та інформаційну кампанію. Розвиток інфраструктури для збору, переробки та використання відходів.
Управління відходами	Недостатня інфраструктура для ефективного збору, сортування та переробки відходів. Відсутність належних механізмів та регуляторних стандартів управління відходами. Низька усвідомленість населення щодо важливості раціонального використання та утилізації відходів.	Розвиток інфраструктури для збору, сортування та переробки відходів на місцевому та регіональному рівнях. Впровадження належних механізмів управління відходами та регуляторних стандартів. Інформаційна кампанія та освіта для населення щодо ефективного управління відходами.
Екологічне виробництво	Високі вартості виробництва екологічно чистої продукції порівняно з традиційними методами. Недостатня підтримка та стимулювання з боку держави. Відсутність ринкового попиту на екологічно чисту продукцію.	Стимулювання держави у формі фінансових пільг, субсидій та підтримки маркетингу. Збільшення попиту на екологічно чисту продукцію через освіту та інформування споживачів.

Джерело: систематизовано автором [1-9].

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що розвиток екологічного підприємництва в Україні є інноваційним, прибутковим та перспективним напрямком економічної діяльності. Проте його розвиток стримує недосконала правова база, відсутність фінансування та механізмів підтримки та стимулювання. Тому головним завданням є консолідація зусиль законодавців, урядових, наукових, бізнесових кіл і суспільства на оптимальному комплексному вирішенні методологічних, стратегічних і тактичних проблем формування національної системи розвитку екологічного підприємництва, розробленні стратегії інноваційного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів. Це дає змогу відкрити перспективи для впровадження інноваційно вигідного виду бізнесу і тим самим забезпечити його конкурентоспроможність.

Перелік посилань.

1. Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності у фактичних цінах. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.05.2023).

2. Kisiakova N., Pavliska O., Mtibelashvili T. Umwelttechnikmärkte in ausgewählten GUSLändern: Russland, Ukraine, Georgien". *Austrian Society for Environment and Technology (OGUT). Pressegespräch*. 2018. URL: https://www.oegut.at/downloads/pdf/praes_ee_up5-pressegesprach.pdf (дата звернення 15.05.2023).

3. Желібо Є. П., Гацька Л. П., Мурована Т. О. Перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2020/3.pdf (дата звернення 15.05.2023).

4. The ISO Survey of Management System Standard Certifications, 2021. URL: https://www.iso.org/home.isoDocumentsDownload.do?t=rrypdD0jIaHfA7y_jN6MI_tuAA_XGV2nOwlddQJWZyBeNQrv-yeVyvUTP19rw3k0&CSRFTOKEN=T2YP-J0IJ-ULZ5-RJYA-31UJ-P3V2-КАКТ-7PB0 (дата звернення 15.05.2023).

5. Енергоємність ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП). Державна служба статистики України (Держстат). URL: <https://data.gov.ua/dataset/184fba0f-963b-4949-90ce-d7e2609f7d59/resource/dffcb992-3562-471d-9285-4bfccd3b9da2/download/294-energoiemnist-vvp-vitrati-pervinnoyi-energiyi-na-odinitiu-vvp.xlsx> (дата звернення 15.05.2023).

6. Навіть тривалий блекаут не завадить 72% компаній ЄВА працювати на українському ринку. ЕВА. 2022. URL: <https://eba.com.ua/navit-tryvalyj-blekaut-ne-zavadyt-72-kompanij-eva-pratsyuvaty-na-ukrayinskomu-rynku/> (дата звернення 15.05.2023).

7. Огляд ринку твердого біопалива в Україні. URL: <https://drovnik.ua/pochitat/sostoyanie-i-perspektivy-razvitiya-rynka-tverdogo-biotopliva-v-ukraine-45> (дата звернення 15.05.2023).

8. Управління відходами: скільки в Україні утворюється і накопичується сміття. 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/28/infografika/suspilstvo/upravlinnya-vidhodamy-skilky-ukrayini-utvoryuyetsya-nakopychuyetsya-smittya>. (дата звернення 15.05.2023).

9. Органік в Україні. Федерація органічного руху України. URL: <https://organic.com.ua/organic-v-ukraini/organic-v-ukraini/#:~:text=в%20Україні%20було%20zareestrovano%2031,organichne%20virobnictvo%20C%20sklala%20422299%20ga>. (дата звернення 15.05.2023).

References

1. State Statistics Service of Ukraine (2021). *Gross Domestic Product by production approach and gross value added by types of economic activity at current prices [Valovyi vnutrishnii produkt vyrobnychym metodom ta valova dodana vartist*

za vydamy ekonomichnoi diialnosti u faktychnykh tsinakh], available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (last accessed 15.05.2023).

2. Kisliakova, N., Pavliska, O., Mtibelashvili, T. (2018). Environmental technology markets in selected CIS countries: Russia, Ukraine, Georgia [Umwelttechnikmärkte in ausgewählten GUS-Ländern: Russland, Ukraine, Georgien], *Austrian Society for Environment and Technology (OGUT), Pressegespräch*, available at: https://www.oegut.at/downloads/pdf/praes_ee_up5-pressegesprach.pdf (last accessed 15.05.2023).

3. Zhelibo, Ye. P., Hatska, L. P., Murovana, T. O. (2020). Prospects for the development of ecological entrepreneurship in Ukraine [Perspektyvy rozvytku ekolohichnoho pidpriemnytstva v Ukraini], *Efficient economy*, Vol. 3, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/3.pdf (last accessed 15.05.2023).

4. The ISO Survey of Management System Standard Certifications (2021). available at: https://www.iso.org/home.isoDocumentsDownload.do?t=rrypdD0jIaHfA7y_jN6MI_tuAA_XGV2nOwlddQJWZyBeNQrv-yeVyvUTP19rw3k0&CSRFTOKEN=T2YP-J0IJ-ULZ5-RJYA-31UJ-P3V2-KAKT-7PB0 (last accessed 15.05.2023).

5. State Statistics Service of Ukraine (2021). *Energy intensity of GDP (primary energy consumption per unit of GDP) [Enerhoiemnist VVP (vitraty pervynnoi enerhii na odyunitsiu VVP)]*, available at: <https://data.gov.ua/dataset/184fba0f-963b-4949-90ce-d7e2609f7d59/resource/dffcb992-3562-471d-9285-4bfccd3b9da2/download/294-energoiemnist-vvp-vitraty-pervynnoyi-energiyi-na-odunitsiu-vvp.xlsx> (last accessed 15.05.2023).

6. Even a prolonged blackout does not prevent 72% of EBA companies from operating in the Ukrainian market [Navit tryvalyy blekaut ne zavadyt 72% kompanii YEVA pratsyuvaty na ukrayinskomu rynku]. (2022). *YEVA*, available at: <https://eba.com.ua/navit-tryvalyj-blekaut-ne-zavadyt-72-kompanij-eva-pratsyuvaty-na-ukrayinskomu-rynku/> (last accessed 15.05.2023).

7. Overview of the solid biofuel market in Ukraine [Oglyad rynku tverdogo biopaliva v Ukraini], available at: <https://drovnik.ua/pochitat/sostoyanie-i-perspektivy-razvitiya-rynka-tverdogo-biotopliva-v-ukraine-45> (last accessed 15.05.2023).

8. Waste management: the amount of waste generated and accumulated in Ukraine [Upravlinnia vidkhodamy: skilky v Ukraini utvoryuetsia i nakopychuetsia smittia] (2021), available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/28/infografika/suspilstvo/upravlinnya-vidkhodamy-skilky-ukrayini-utvoryuyetsya-nakopychuyetsya-smittya>. (last accessed 15.05.2023).

9. Organic in Ukraine [Orhanik v Ukraini] (2022). *Federation of Organic Movement of Ukraine*, available at: <https://organic.com.ua/organic-v-ukraini/organic-v-ukraini/#:~:text=В%20Україні%20було%20зареєстровано%2031,органічне%20виробництво%2C%20склала%20422299%20га> (last accessed 15.05.2023).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.3:504; JEL Classification: M21

Поясник Г.В., Пахомова Л.В. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Екологічне підприємництво відіграє вирішальну роль у досягненні сталого розвитку шляхом забезпечення екологічної ефективності та економічного зростання. Україна стикається з численними екологічними викликами, але також має потенціал для розвитку екологічного підприємництва. **Метою дослідження** є виявлення проблем та перспектив розвитку екологічного підприємництва в Україні та визначення його практичної значущості. **Методи дослідження.** У дослідженні використано аналіз наукових джерел, статистичних даних, звітів та інформації організацій, що займаються екологічним підприємництвом. Для аналізу даних використано аналітичний, порівняльний та синтетичний методи. **Результати.** Дослідження показало сучасний стан екологічного підприємництва, зокрема показало кількість виробництва продукції екологічного значення, кількість сертифікованих компаній, питання поводження з відходами, використання енергії, екологічного виробництва. **Наукова новизна.** За результатами дослідження виявлено низку проблем, що перешкоджають розвитку екологічного підприємництва в Україні, зокрема обмежений доступ до фінансування, недосконалість нормативно-правової бази та недостатній рівень обізнаності. Водночас воно також визначає можливості для зростання та підкреслює позитивний вплив екологічного підприємництва на сталий розвиток. **Практичне значення** полягає в отриманні цінної інформації для політиків, бізнесу та зацікавлених сторін. Впровадження заходів підтримки та створення сприятливої екосистеми для екологічного підприємництва може сприяти економічному зростанню, збереженню довкілля та досягненню цілей сталого розвитку.

Ключові слова: екологічне підприємництво, Україна, сталий розвиток, виклики, можливості.

UDC: 330.3:504; JEL Classification: M21

Poiasnyk G.V. Pakhomova L.V. PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Environmental entrepreneurship plays a crucial role in achieving sustainable development by ensuring environmental efficiency and economic growth. Ukraine faces numerous environmental challenges, but also has the potential to develop environmental entrepreneurship. **Purpose.** The purpose of the study is to identify the problems and prospects for the development of environmental entrepreneurship in Ukraine and to determine its practical significance. **Methodology of research.** The study uses an analysis of scientific sources, statistics, reports and information from organizations engaged in environmental entrepreneurship. Analytical, comparative

and synthetic methods were used to analyze the data. **Results of the study.** The study showed the current state of environmental entrepreneurship, in particular, the number of production of products of environmental importance, the number of certified companies, waste management, energy use, and ecological production. **Originality.** The study identified a number of challenges that hinder the development of environmental entrepreneurship in Ukraine, including limited access to finance, imperfect regulatory frameworks, and insufficient awareness. At the same time, it also identifies opportunities for growth and emphasizes the positive impact of environmental entrepreneurship on sustainable development. **Practical value.** The practical implications are that it provides valuable information for policy makers, businesses, and stakeholders. Implementing support measures and creating a favorable ecosystem for environmental entrepreneurship can contribute to economic growth, environmental protection, and the achievement of sustainable development goals.

Keywords: environmental entrepreneurship, Ukraine, sustainable development, challenges, opportunities.

Відомості про авторів / About the Authors

Поясник Георгій Володимирович – кандидат технічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: pojasnik1958@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7776-9932>; Моб.: (050) 401-31-82.

Poyasnik Georgiy – PhD (Engineering Sciences), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Пахомова Людмила Володимирівна – асистент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, асистент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: lyudakada@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4449-2512>; Моб.: (095) 870-71-82.

Pakhomova Liudmyla – assistant, Kharkiv National Automobile and Highway University, assistant at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ТРИЄДНОСТІ ОСНОВНИХ РЕСУРСІВ (ТРУДОВИХ, МАТЕРІАЛЬНИХ, ФІНАНСОВИХ) ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Прокопенко М.В., старший викладач

Костенко Ю.О., канд. техн. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. На даний час багато підприємств України виявилися в стані "індукованої" неконкурентоспроможності, тобто масової втрати конкурентоспроможності, викликані кризою і відкриттям національного ринку для іноземних товарів.

Головними причинами втрати конкурентоспроможності підприємствами є висока собівартість, низька якість і ненадійність продукції, причому усі вони є наслідком витратності процесу виробництва переважаючого числа суб'єктів господарювання.

Серед напрямів забезпечення конкурентних переваг в стратегії конкуренції головним є максимізація ефективності використання ресурсів.

Узагальнюючим показником діяльності промислового підприємства з точки зору витрат і результатів праці можна назвати показник співвідношення вартості реалізованої продукції і витрат на виробництво. При цьому слід врахувати, що на кінцевий результат (продукцію) впливають дві складові: внутрішні організаційно-економічні чинники і зовнішні, або ринкові, умови.

Перша складова включає зміни продуктивності праці, технічні характеристики виробництва, спосіб організації виробництва, тобто те що підвладно підприємцеві. Друга ж складова включає зміни незалежні або мало залежні від підприємця, головним чином зміни цін. З одного боку це ціни на ресурси (робочу силу, сировину, матеріали, паливо, енергію і т.п.), які промислове підприємство використовує для виробництва, а з іншого - ціни на продукцію, які можуть змінюватися від співвідношення попиту і пропозиції на ринку.

Таким чином, ефективність роботи промислового підприємства можна виразити у вигляді відношення вартості реалізованої продукції (послуг) до витрат на виробництво.

Успішна діяльність по цьому напрямку може бути здійснена шляхом створення механізму підвищення конкурентоспроможності на основі ресурсозберігання.

Зазначеним вище доводиться актуальність проблеми та необхідність докладного дослідження даного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення зазначеної проблеми потребує вивчення теорії та практики методів підвищення конкурентоспроможності підприємств, а також практичних аспектів діяльності з точки зору внутрішніх організаційно-економічних чинників і ринкових умов.

Проблемам, пов'язаним з теоретичними та практичними аспектами підвищення конкурентоспроможності підприємств присвячено багато досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів.

Серед них такі відомі зарубіжні дослідники як А. Сміт., К. Маркс, Д. Рікардо, П. Самуельсон, В. Нордгауз та інші видатні вчені [1].

Питання в області теорії і практики оцінки конкурентоспроможності підприємств висвітлювали в працях І. Бакум, С. Покропивний, В. Дикань, О. Дубовська, О. В. Кавка. А. Завіновська, О.Кірдіна, Т. Костишина, Р. Гриник, А. Селезньов, О. Шніпко та ін. [2, 3].

Вітчизняні та закордонні вчені внесли значний вклад в теорію та практику методики підвищення конкурентоспроможності підприємства, але питання використання триєдності основних ресурсів підприємства (трудова, матеріальна, фінансова) у цьому аспекті майже не розглядалися.

Таким чином численні аспекти управління процесом підвищення конкурентоспроможності підприємств вивчені недостатньо і є перспективним напрямом наукових досліджень.

Невирішені складові загальної проблеми. Негативний досвід економічних реформ показав, що робота підприємств в режимі кризи привела до зростання цін, спаду обсягів промислового виробництва і зниженню реального рівня конкурентоспроможності.

В існуючій обстановці для вирішення життєво важливої проблеми виходу із загальної кризи необхідно створити на підприємстві сучасну, адекватну ринковим умовам господарювання систему діагностики фінансово-господарського стану, щоб забезпечити реальну зацікавленість товаровиробників в стійкому розвитку виробництва і збільшенні обсягів випуску і реалізації конкурентоздатної продукції.

Для успішного вирішення цього завдання необхідно повною мірою використати зарубіжний і вітчизняний досвід, розробити принципово нові методологічні підходи до побудови системи управління виробництвом.

Формування цілей статті. Мета дослідження полягає в розробці теоретичних та методичних положень щодо підвищення конкурентоспроможності підприємств за допомогою комплексного впливу на поєднання основних ресурсів підприємства (трудова, матеріальна, фінансова) та сучасних економіко – статистичних методів прогнозування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансово-господарська діяльність будь-якого суб'єкта господарювання нерозривно пов'язана з використанням трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

В умовах обмеженості усіх видів ресурсів ефективність використання кожного з них окремо і в комплексі з іншими стає одним з найважливіших

визначальних показників конкурентоспроможності суб'єкта господарювання в ринковій економіці [4].

Для оцінки ефективності використання кожного з видів ресурсів доцільно використати показники, які б дозволили зіставити отриманий результат від використання цього виду ресурсу з кількістю його споживання.

Для визначення ефективності споживання трудових ресурсів таким показником являється продуктивність праці (ПП):

$$ПП = \text{Виробництво} / \text{Середньоспискова чисельність робітників} \quad (1)$$

Аналогічно можна охарактеризувати ефективність споживання матеріальних і фінансових ресурсів за допомогою показників, що дозволяють зіставити отримані результати від використання цих видів ресурсів з кількістю їх споживання [5].

Результатом використання матеріальних ресурсів є "Результат господарської діяльності" (РГД), а результатом споживання фінансових ресурсів - "Результат фінансової діяльності"(РФД).

У зіставленні з кількістю спожитих ресурсів можна отримати показники, що характеризують ефективність споживання, відповідно, матеріальних і фінансових ресурсів.

По суті, ці показники характеризуватимуть не лише ефективність спожитих ресурсів, але і ефективність господарської і фінансової діяльності суб'єкта господарювання. Отже, їх можна назвати Ефективність Господарської Діяльності (ЕГД) і Ефективність Фінансової Діяльності (ЕФД) [6].

$$ЕГД = РГД / \text{Витрати на виробництво} \quad (2)$$

$$ЕФД = РФД / \text{Фінансові витрати по заборгованості} \quad (3)$$

Таким чином, ефективність використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів у фінансово-господарській діяльності суб'єкта господарювання правомірно охарактеризувати трьома показниками: ПП, ЕГД і ЕФД [7].

Ефективність використання кожного з видів ресурсів обумовлена рядом чинників, залежних від специфічних особливостей галузі. Цей взаємозв'язок встановлений на основі аналітичних залежностей, виражених рівняннями множинної регресії, адекватність яких підтверджена критеріями математичної статистики.

Різні економічні показники як на мікро так і на макрорівні не є незалежними, а пов'язані між собою; наприклад, ціна якого-небудь товару і величина попиту на цей товар, обсяг виробництва і прибуток фірми, інфляція і безробіття [8].

Якщо не брати до уваги стохастичну природу економічних даних, то для опису взаємозв'язків різних економічних і фінансових показників між собою застосовується функціональний підхід. Зв'язок одного з показників з іншими показниками описується за допомогою функцій одній $y = F(x)$ або кількох змінних $y = f(x_1, x_2, \dots, x_n)$.

Такий підхід застосовується там де імовірнісний характер економічних процесів малоістотний для ухвалення рішень.

Насправді взаємозв'язки показників в економіці рідко мають простий функціональний вигляд, оскільки на показник окрім пояснюючих змінних впливає ще безліч інших чинників, існуючих але не врахованих явно в моделі; частина з цих чинників - випадкові. Це обумовлює стохастичну природу як деяких економічних змінних, так і взаємозв'язків між ними. Стохастичні взаємозв'язки змінних можна описати за допомогою частотних (імовірнісних) або кореляційних характеристик.

В економічних дослідженнях одним з основних завдань є аналіз залежностей між змінними. Залежність може бути строгою (функціональною) або статистичною. Алгебра і математичний аналіз займаються вивченням функціональних залежностей, тобто залежностей, заданих у вигляді точних формул. Але будь-яка така залежність певною мірою є абстракцією, оскільки у навколишньому світі, частиною якого є економіка, значення конкретної величини не визначається незмінною формулою її залежності від деякого набору інших величин. Завжди є декілька величин які визначають головні тенденції зміни даної величини, і в економічній теорії і практиці обмежуються тим або іншим кругом таких величин (пояснюючих змінних) [9].

Проте завжди існує і дія великого числа інших, менш важливих або важко ідентифікованих чинників, що призводить до відхилення значень з'ясовною (залежною) змінною від конкретної формули її зв'язку з пояснюючими змінними, наскільки б точною ця формула не була. Знаходження, оцінка і аналіз таких зв'язків, ідентифікація пояснюючих змінних, побудова формул залежності і оцінка їх параметрів одним з найважливіших розділів математичної статистики. Це свого роду мистецтво, що враховує в кожній конкретній галузі знань (зокрема, в економіці, про яку йде мова), її внутрішні закони і потреби. Але це також і наука, оскільки вибраний і оцінюваний вид формули має бути пояснений в термінах цієї галузі знань.

Нам необхідно оцінити зв'язок між змінними X і Y (зв'язок показників ефективності фінансової і господарської діяльності і фінансових показників за певний період часу). Зокрема, може стояти питання, чи пов'язані між собою ці показники і при позитивній відповіді на нього, природно, встає завдання знаходження формули цього зв'язку. Основою для відповіді на це питання являються статистичні дані про динаміку цих показників (квартальні звіти про структуру балансу і податкові декларації). Ці дані є імовірно - випадковими, вибіркою з генеральної сукупності, тобто з сукупності усіх можливих поєднань показників податку і статей активу в умовах, що склалися. Вибір статей активу в якості визначального чинника викликаний тим, що податок на прибуток виникає у разі виникнення такого прибутку, а основним джерелом прибутку є активні операції. Не слід забувати, що прибуток визначається і витратами банку, тоді для повноти опису необхідно враховувати і динаміку статей пасиву. В цьому випадку отримані результати матимуть більшу достовірність. Проте це приведе до надзвичайно великого об'єму обчислень [10].

Тому у рамках цієї роботи обмежимося розглядом зв'язку між статтями активу і податком.

Для моделювання розрахуємо кореляційну таблицю між досліджуваними показниками (беремо випадкові середньогалузеві вихідні дані).

Таблиця 1

Результати розрахунку коефіцієнтів кореляції

	ЕФ (У)	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14
ЕФ (У)	1,00														
X1	0,89	1,00													
X2	-0,28	0,19	1,00												
X3	-0,99	-0,94	0,14	1,00											
X4	-0,19	-0,61	-0,89	0,32	1,00										
X5	0,41	-0,04	-0,99	-0,29	0,82	1,00									
X6	0,68	0,27	-0,89	-0,57	0,59	0,95	1,00								
X7	0,94	0,69	-0,58	-0,89	0,15	0,69	0,88	1,00							
X8	-0,23	0,24	1,00	0,09	-0,91	-0,98	-0,87	-0,54	1,00						
X9	1,00	0,88	-0,29	-0,99	-0,17	0,43	0,69	0,95	-0,25	1,00					
X10	0,56	0,87	0,65	-0,66	-0,92	-0,53	-0,23	0,25	0,68	0,54	1,00				
X11	0,01	0,46	0,96	-0,14	-0,98	-0,91	-0,73	-0,32	0,97	-0,01	0,84	1,00			
X12	0,92	0,64	-0,63	-0,86	0,21	0,74	0,91	1,00	-0,59	0,93	0,19	-0,38	1,00		
X13	0,72	0,96	0,46	-0,81	-0,81	-0,33	-0,02	0,46	0,51	0,71	0,98	0,70	0,40	1,00	
X14	-0,01	-0,46	-0,96	0,15	0,98	0,91	0,73	0,32	-0,97	0,01	-0,84	-1,00	0,38	-0,70	1,00

Джерело: розробка автора.

Отримані результати відбивають взаємну кореляцію між усіма показниками і ефективністю, але нас цікавить тільки перший стовпець таблиці. Отримані функції мають наступний вигляд:

$$EГД=6E-03*X1 - 2, 3E- 06*X2+1,26E-05*X3+6E-06*X4+3,69E-07*X5- -1,1E- 04*X6+7,9E-02 \quad (4)$$

- де X1 - амортизаційна політика;
 X2 - дебіторська заборгованість;
 X3 - кредиторська заборгованість;
 X4 - економічна рентабельність;
 X5 - додана вартість;
 X6 - тривалість операційного циклу, днів.

$$EФД=-3, 4*A1-1, 01E-02*X7+1,53E-01*X8-10, 67*X9-1, 81E-01*X10+ 1,74E- 05*X1 + 1,34E-05*X12+2,77E-06*X13+6,7E-05*X14+2,37 \quad (5)$$

- де A1 - індекс річної інфляції;
 X7 - плече важеля;

X8 - здатність рамбуру;
 X9 - абсолютна ліквідність;
 X10 - ліквідність 3-ої міри;
 X11 - тривалість фінансового циклу, днів
 X12 - оборот;
 X13 - фінансово-експлуатаційні потреби;
 X14 - диференціал %;

$$ПП = -3,7E-02 * X1347, 1E-02 * A2 + 67,365 \quad (6)$$

де X13 - оборотність фінансово-експлуатаційних потреб, днів;
 A2 - проектна потужність.

Ці рівняння дозволяють зв'язати воедино групи оцінних показників фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, такі як: майнове положення, фінансова стійкість, ліквідність, ділова активність, рентабельність в комплексі з макроекономічним показником - величиною річної інфляції з метою отримання трьох інтегральних показників, що оцінюють ефективність використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Таким чином, висновок про наявність зв'язку не підтверджено, для усієї генеральної сукупності розрахунки треба робити за вибірковими даними, що саме по собі вже робить відповідь на поставлене питання небезумовним. Більше того, по даним вибірки відповісти на питання наявності зв'язку "взагалі", неможливо. Дійсно, через будь-які N точок на площині завжди можна провести поліном міри $(N - 1)$ і оголосити, що знайдена точна формула зв'язку. Проте досвід підказує, що якби ми отримали ще одну точку спостереження, то вона напевно не задовольняла б знайденої формулі. Тому питання про наявність зв'язку між змінними (зокрема - економічними) слід ставити як питання про наявність конкретної формули (специфікації) такого зв'язку, стійкого до зміни числа спостережень.

Головним принципом розробки стратегії управління суб'єктом господарювання є створення умов для його довгострокового існування в умовах ринкової економіки. Реалізація цього принципу може бути забезпечена на основі розумної фінансової і господарської політики відносно управління різними аспектами фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, що забезпечує його конкурентоспроможність в ринковому середовищі.

Забезпечення умов довгострокового існування суб'єкта господарювання можливо лише за умови конкурентоспроможності і прибутковості, що досяжно на основі стабілізації здатності самофінансування (величини CASH FLOW якою характеризується грошовий потік), що забезпечує принцип розширеного (чи принаймні, простого) відтворення, і вибору раціональної структури складових комплексних оцінок ЕГД, ЕФД і ПП, що входять, відповідно, в рівняння множинної регресії, які сприяли б максимізації ефективності використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів з урахуванням умов функціонування кожної окремої структурної одиниці.

Таким чином, для визначення раціональної структури складових комплексних оцінок ЕГД, ЕФД і ПП, величини CASH FLOW (достатню для конкурентоспроможності суб'єкта господарювання), буде правомірним побудувати математичну модель на основі експериментально отриманих рівнянь множинної регресії (4 - 6), а також отримати взаємозалежності між величиною CASH FLOW і показниками ЕГД, ЕФД і ПП з підтвердженням їх адекватності за допомогою критеріїв математичної статистики.

Взаємозв'язок між CASH FLOW і показниками ефективності використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів описується за допомогою рівняння (7), отриманого методом кореляційного аналізу:

$$\text{CASH FLOW} = 845,149 * (\text{ЕГД} + 0,2)^{0,041} * (\text{ЕФД} + 2)^{2,156} * \text{ПП}^{0,178} \quad (7)$$

Визначення усіх показників, ЕГД, що описують ЕФД і ПП, при яких CASH FLOW прагне до максимальної величини у вигляді результатів рішення системи рівнянь (4 - 6) з функцією мети (7) повинно стати основою правильно вибраної стратегії управління суб'єктом господарювання, а потім розробки програми дій з її здійснення. Розрахуємо загальний грошовий потік залежно від показника ефективності фінансової діяльності. Результати розрахунку приведені в таблиці 2.

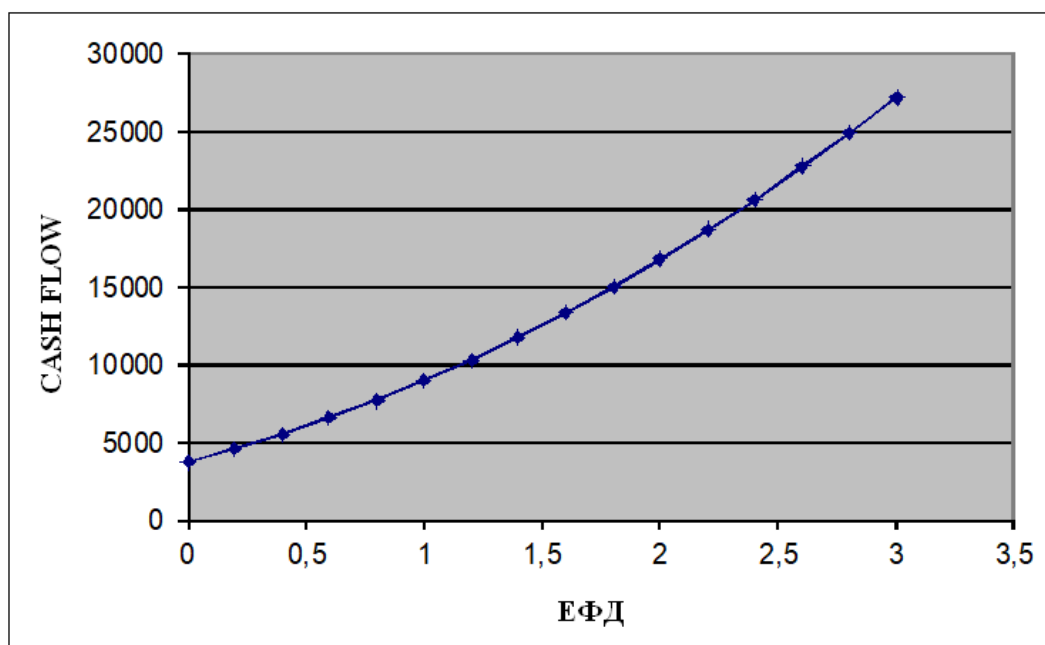
Таблиця 2

Розрахунок грошового потоку за показниками ефективності

Модельоване значення ЕФД	Поточне значення ЕФД	Величина грошового потоку
0	1,15	3766,639
0,2		4625,904
0,4		5580,444
0,6		6631,562
0,8		7780,473
1		9028,315
1,2		10376,16
1,4		11825,02
1,6		13375,85
1,8		15029,58
2		16787,06
2,2		18649,14
2,4		20616,61
2,6		22690,24
2,8		24870,78
3		27158,93

Джерело: розробка автора.

На рис. 1 відображена залежність показника кінцевих результатів від ефективності фінансової діяльності підприємства.

Рис. 1 Залежність кінцевих результатів від ефективності фінансової діяльності

Джерело: розробка автора.

Крім того, в цю систему рівнянь мають бути введені додаткові обмеження, що враховують допустимі межі значень кожного з показників, що входять в неї і взаємні математичні залежності між ними, визначені функціональним зв'язком або кореляційно, встановлені експериментальним шляхом і виражені рівняннями регресії, адекватність яких і надійність коефіцієнтів, що входять в них, підтверджено критеріями математичної статистики.

На основі раціональної структури фінансово-господарських показників, визначених з рішення системи вказаних рівнянь з урахуванням додаткових обмежень що враховують допустимі межі значень кожного з показників і взаємних математичних залежностей між ними повинна будуватися подальша стратегія управління суб'єктом господарювання, що дозволяє забезпечити його конкурентоспроможність і прибутковість в ринковому середовищі досягнувши максимальної ефективності використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження. Отримані результати дозволять визначити раціональне співвідношення між значеннями фінансово-господарських показників суб'єкта господарювання, реально досягне при конкретних початкових параметрах.

Побудована на основі цього підходу стратегія управління підприємством дозволить досягти максимальної ефективності використання ресурсів і сприятиме зростанню конкурентоспроможності на внутрішньому і міжнародному ринках.

Перелік посилань

1. Зубов В. О., Кривега Л. Д., Косих А. І. Філософія підприємництва. Запоріжжя : Динас, 2018. 189 с.
2. Должанський І. З., Загорна Т. О. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2019. 384 с.
3. Шніпко О. С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації. Київ : Експрес, 2019. 456 с.
4. Клименко С. М., Омеляненко Т. В., Барабась Д. О. Управління конкурентоспроможністю підприємства. Київ : КНЕУ, 2018. 520 с.
5. Заблоцький І. І. Економіка України : підручник. Львів : ЛБК НБУ, 2021. 156 с.
6. Селезньов А. З. Конкурентні позиції та інфраструктура ринку. Київ : Юрист, 2019. 382 с.
7. Примок Т. О. Економіка підприємств : підручник. Київ : МАУП, 2021. 255 с.
8. Гаркавенко С. С. Маркетинг : підручник Київ : Лібра, 2022. 712 с.
9. Мармоза А. Т. Економічна статистика. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 602 с.
10. Чекотовський Е. В. Статистичні методи. Київ : Знання, 2016. 191 с.

References

1. Zubov, V., Kryvega, L., Kosykh, A. (2018). *Philosophy of entrepreneurship [Filosofiiia pidprijemnytstva]*, Zaporizhzhia: Dynas, 189 p.
2. Dolzhansky, I., Zagorna, T. (2019). *Competitiveness of the enterprise [Konkurentospromozhnist pidprijemstva]*, Kyiv: TNL, 384 p.
3. Shnipko, O. (2019). *Competitiveness of Ukraine in the conditions globalization [Konkurentospromozhnist Ukrainy v umovakh hlobalizatsii]*, Kyiv : Express, 456 p.
4. Klymenko, S., Omelyanenko, T., Barabas, D. (2018). *Management of enterprise competitiveness [Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidprijemstva]*, Kyiv : KNEU, 520 p.
5. Zablotsky, I. (2021). *Ukraine economy [Ekonomika Ukrainy]*, Lviv : LBK NBU, 156 p.
6. Seleznev, A. (2019). *Competitive positions and market infrastructure [Konkurentni pozytsii ta infrastruktura rynku]*, Kyiv : Jurist, 382 p.
7. Primok, T. (2021), *Economics Enterprises [Ekonomika pidprijemstv]*, Kyiv : MAUP, 255 p.
8. Garkavenko, S. (2022), *Marketing [Marketynh]*, Kyiv: Libra, 712 p.
9. Marmoza, A. (2017). *Economic statistics [Ekonomichna statystyka]*, Kyiv: Center for Educational Literature, 602 p.
10. Chekotovsky, E.(2016), *Statistical methods [Statystychni metody]*, Kyiv: Znannia, 191 p.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 339.137; JEL Classification: D 41

Прокопенко М.В., Костенко Ю.О. РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ТРИЄДНОСТІ ОСНОВНИХ РЕСУРСІВ (ТРУДОВИХ, МАТЕРІАЛЬНИХ, ФІНАНСОВИХ) ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних аспектів процесу підвищення конкурентоздатності підприємства в сучасних умовах господарювання та розробки пропозицій щодо їх вдосконалення за допомогою раціонального поєднання основних ресурсів підприємства (трудових, фінансових та матеріальних) та математико-статистичного прогнозування. **Методика дослідження.** Було застосовано статистичний аналіз, математичне допущення, задіяні середні, максимальні та граничні показники, прийоми «раціоналізації» об'єднань показників, побудовано графік залежності кінцевих результатів від ефективності фінансової діяльності, застосовано методи економетричного та статистичного моделювання. **Результати дослідження.** Основним завданням дослідження був аналіз та розробка шляхів підвищення конкурентоздатності підприємства. Результатом дослідження є доведена можливість використання раціоналізації сумісного використання трьох основних ресурсів підприємства (трудових, фінансових та матеріальних) з метою підвищення рівня конкурентоспроможності. Для моделювання та отримання економіко-статистичної моделі було використано програму Microsoft Excel. **Наукова новизна.** Наукова новизна отриманих результатів полягає в аналізі та розробці теоретико – практичних засад вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємства за допомоги «ресурсного» підходу. Запропонована методика аналізу можливості підвищення конкурентоспроможності підприємства за допомогою використання елементів раціоналізації співвідношення основних ресурсів підприємства (трудових, фінансових та матеріальних), модель реалізована у середовищі Microsoft Excel. **Практичне значення отриманих результатів.** Отримані результати дослідження дають можливість визначити раціональне співвідношення між значеннями фінансово-господарських показників суб'єкта господарювання, реально досягне при конкретних початкових параметрах. Практична сторона дослідження дозволяє на основі розробленого підходу управління підприємством досягти максимальної ефективності використання ресурсів і сприятиме зростанню конкурентоспроможності на внутрішньому і міжнародному ринках.

Ключові слова: управління кінцевими результатами, рентабельність, конкурентоспроможність, основні ресурси підприємства, математична статистика, економетричне моделювання.

UDC 339.137; JEL Classification: D 41

M.V. Prokopenko, Kostenko Y.O. RATIONALIZATION OF THE USE TRINITY OF BASIC RESOURCES (LABOR, MATERIAL, FINANCIAL) AS A DIRECTION OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Purpose of the research is to study the theoretical aspects of the process of increasing the competitiveness of the enterprise in modern economic conditions and to develop proposals for their improvement using a rational combination of the main resources of the enterprise (labor, financial and material) and mathematical and statistical forecasting. *Methodology of research.* Statistical analysis, mathematical assumptions were applied, average, maximum and limit indicators were used, methods of "rationalization" of combinations of indicators, a graph of the dependence of final results on the efficiency of financial activity was drawn, and methods of econometric and statistical modeling were applied. *Findings.* The main task of the study was the analysis and development of ways to increase the competitiveness of the enterprise. The result of the research is the proven possibility of rationalizing the combined use of the three main resources of the enterprise (labour, financial and material) in order to increase the level of competitiveness. The Microsoft Excel program was used for modeling and obtaining an economic-statistical model. *Originality.* The scientific novelty of the obtained results lies in the analysis and development of theoretical and practical principles for solving the problem of increasing the competitiveness of the enterprise with the help of the "resource" approach. The proposed method of analyzing the possibility of increasing the competitiveness of the enterprise by using elements of rationalization of the ratio of the main resources of the enterprise (labor, financial and material), the model is implemented in the Microsoft Excel environment. *Practical value.* The obtained results of the research make it possible to determine a rational relationship between the values of financial and economic indicators of the economic entity, realistically achievable with specific initial parameters. The practical side of the research allows, based on the developed approach of enterprise management, to achieve the maximum efficiency of the use of resources and will contribute to the growth of competitiveness in the domestic and international markets.

Keywords: management of final results, profitability, competitiveness, main resources of the enterprise, mathematical statistics, econometric modeling.

Відомості про авторів / About the Authors

Прокопенко Микола Вікторович, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, старший викладач кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nvprokopenko@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4839-0154>. Моб. (050) 633-76-28.

Prokopenko Mykola, Kharkov National Automobile and Highway University, Senior Teacher at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Костенко Юрій Олексійович – кандидат технічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри обліку і оподаткування; м. Харків, Україна; e-mail: kuakost@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7978-8915>; Моб. (050) 919-45-07.

Kostenko Yurii – Candidate of Engineering Sciences, Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of account and taxation; Kharkiv, Ukraine.

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ МАРКЕТИНГУ ВІДНОСИН СПОРТИВНИХ КЛУБІВ

Дмитрієв І.А., д-р екон. наук, професор
Шевченко І.Ю., д-р екон. наук, професор
Говоров А.С., аспірант 2-го року навчання (ОНП «Економіка»)
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Умовою довгострокового й ефективного функціонування та розвитку на ринку, коли успіх виробника безпосередньо визначається взаємодією зі споживачами, є ступінь клієнтської прихильності, лояльності та довіри. Тому надважливою задачею будь-якого підприємства є реалізація концепції маркетингу відносин і формування лояльності споживачів.

Збільшення існуючої клієнтської бази та залучення нових споживачів товарів і послуг складають сутність концепції маркетингу відносин. При цьому ключовим є не навчання комунікаціям, перемовинам і продажам, а систематизація та структурування клієнтської бази, розроблення комплексної політики взаємовідносин зі споживачами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маркетинг відносин або маркетинг взаємовідносин як новітня концепція формування клієнтської лояльності досліджувався багатьма науковцями, в тому числі і в прив'язці до певних галузей національної економіки та/або видів економічної діяльності. Так О. Бойко [1], М. Булавчик [1], В. Дудар [2], Т. Дудар [2-3], О. Настевич [4], Н. Стельмащук [5], В. Шумська [6] досліджували маркетинг відносин у сфері сільського господарства й агропромислового бізнесу; Т. Куваєва [7], Г. Мозгова [8], Т. Петросян [8], Т. Решетілова [7] – у сфері промисловості; О. Дудовцева [9] – в сфері торгівлі; О. Марушева [10] – в сфері будівництва; І. Федотова [11] – у сфері транспорту; Л. Гальків [12], О. Дмитрук [13], Г. Щука [12] – у рекреаційно-туристичній сфері; М. Артюхіна [14], С. Багдіян [15], С. Дзюба [16], Н. Кусик [15], Г. Носульська [14], О. Рудінська [15], О. Рябцева [16], Т. Щербата [17] – у сфері освіти; О. Баула [18], Н. Олійник [19] – у сфері охорони здоров'я та фармації.

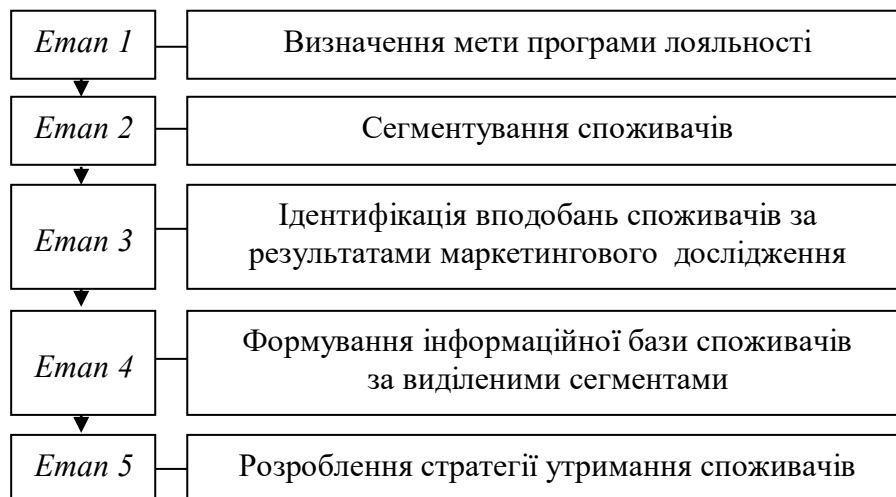
Невирішені складові загальної проблеми. Попри значну популярність тематики маркетингу відносин серед вітчизняних дослідників, все ж слід відмітити певний брак досліджень маркетингу відносин у спортивній індустрії, зокрема маркетингу відносин спортивних клубів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретично-методичних аспектів маркетингу відносин спортивних клубів.

Виклад основного матеріалу дослідження. При побудові концепції маркетингу відносин саме чесність і порядність партнерів складають основу взаємної довіри.

В системі ціннісних орієнтирів споживачів видається доцільним виділення чотирьох рівнів сформованості довіри: нульовий, низький, середній і високий. Нульовий рівень сформованості довіри проявляється у вигляді повної байдужості суб'єктів взаємодії, небажання налагоджувати довготривалі відносини, відсутності прихильності та лояльності споживачів. Низький рівень сформованості довіри свідчить про слабкі уявлення щодо умов формування взаємної довіри. При середньому рівні сформованості довіри наявні уявлення про наслідки відносин, у яких немає довіри, тому спостерігається підвищення обізнаності споживачів щодо підприємства та товару, що сприяє становленню довірчих відносин. Високий рівень сформованості довіри характеризується тим, що з'являється чітке й усвідомлене уявлення щодо сутності та змісту феномену довіри, його значення в міжособистісних відносинах у межах формування прихильності споживачів.

Таким чином розроблення програми лояльності буде включати декілька послідовних етапів (рис. 1).

Рис. 1. Етапи розроблення програми лояльності

Джерело: сформовано авторами.

Ефективність реалізації програми лояльності першочергово визначається правильною ідентифікацією сегмента споживачів і їх вподобань, тому перший і другий етапи розроблення програми лояльності можна вважати ключовими.

Створення та ведення інформаційної бази клієнтів (четвертий етап розроблення програми лояльності) спортивного клубу може розглядатися як конкурентна перевага на сучасному етапі розвитку ринку послуг у сфері спорту та фізичної культури. При цьому для забезпечення найбільш ефективного використання інформаційної бази клієнтів спортивного клубу пропонується ведення такої бази даних здійснювати диференційовано, тобто за різними групами клієнтів із визначенням таких індикаторів як індекс задоволеності клієнтів й індекс лояльності клієнтів. Індекс задоволеності клієнтів ($I_{зк}$) є середньозваженою оцінкою задоволеності споживачів кожним параметром

послуг спортивного клубу. Індекс лояльності клієнтів ($I_{лк}$) розраховується за п'ятиступеневою шкалою за результатами опитування споживачів стосовно готовності рекомендувати спортивний клуб іншим людям.

Авторами були розраховані значення $I_{зк}$ і $I_{лк}$ спортивних клубів м. Харкова. Для аналізу було використано інформаційні бази клієнтів трьох спортивних клубів м. Харкова, які представляють такі сегменти ринку послуг у сфері спорту та фізичної культури:

- спортивний клуб «Д7» представляє еліт-сегмент ринку послуг у сфері спорту та фізичної культури з високим рівнем цін, широким спектром послуг, якісним спортивним обладнанням та інвентарем, відомими тренерами;

- спортивний клуб «Темп» представляє мідл-сегмент ринку послуг у сфері спорту та фізичної культури з більш низьким рівнем цін, ніж у спортивному клубі «Д7», проте спектр послуг є достатньо широким, спортивне обладнання та інвентар – якісним, тренерський склад – кваліфікованим;

- спортивний клуб «Кентавр» представляє мас-сегмент ринку послуг у сфері спорту та фізичної культури з рівнем цін відчутно нижчим, ніж у спортивних клубах «Д7» і «Темп», проте спектр послуг є суттєво обмеженим, спортивне обладнання та інвентар – середньої якості, тренерський склад – подекуди недостатньо кваліфікований.

Зазначимо, що авторами змінені назви деяких спортивних клубів за побажанням їх власників/керівництва задля уникнення ненавмисної антиреклами або виникнення будь-яких інших конфліктних ситуацій.

Під час дослідження здійснювалася класифікація клієнтів вище зазначених спортивних клубів за декількома критеріями, зокрема за віком, гендерною належністю та схильністю клієнта до відвідування конкретного спортивного клубу. За віком клієнти спортивних клубів «Д7», «Темп» і «Кентавр» розподілялися на наступні групи: 16-20 років; 21-25 років; 26-30 років; 31-40 років; 41-50 років; 51 рік і старше. За гендерною належністю виділялися чоловічий і жіночий сегменти. Найбільш специфічною є класифікація клієнтів спортивних клубів за третьою ознакою – «схильністю клієнта до відвідування конкретного спортивного клубу»:

- високий сегмент – постійні клієнти, що відвідують спортивний клуб зазвичай не рідше, ніж три дні на тиждень і, як правило, не роблять великих перерв у відвідуванні спортивного клубу;

- середній сегмент – клієнти, що відвідують спортивний клуб досить часто, але не системно та подекуди роблять невеликі перерви у відвідуванні спортивного клубу (до прикладу, до цієї групи можна віднести клієнтів, які купляють абонемент на один місяць; клієнтів, що відвідують спортивний клуб один-два місяці навесні чи восени, проте повертаються до спортивного клубу після зробленої перерви та відновлюють заняття);

- низький сегмент – разові клієнти, що відвідують спортивний клуб не регулярно, як правило сезонно, протягом одного-двох тижнів (в окремих випадках – до місяця), а потім припиняють заняття на тривалий час.

Розподілення клієнтів спортивних клубів м. Харкова за третім критерієм наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Розподілення клієнтів спортивних клубів м. Харкова за критерієм «схильністю клієнта до відвідування конкретного спортивного клубу»

Група клієнтів	Спортивний клуб «Д7»	Спортивний клуб «Темп»	Спортивний клуб «Кентавр»
- високий сегмент	12%	8%	0%
- середній сегмент	56%	38%	48%
- низький сегмент	32%	54%	52%

Джерело: складено авторами.

Наведені дані свідчать про те, що у спортивних клубах, які мають більш високий рівень якості обслуговування клієнтів, має місце формування групи клієнтів, найбільш схильних до відвідування конкретного спортивного клубу. Для цих спортивних клубів також є характерною певна робота щодо залучення клієнтів високого сегменту: до прикладу, індивідуальний підхід тренерського складу до таких клієнтів, пільгова тарифна політика, надання додаткових послуг тощо. Наприклад, у спортивному клубі «Темп» до заходів із залучення клієнтів високого сегменту можна віднести надання постійним клієнтам: індивідуальної шафи; рушників; можливості «гостьового» безоплатного разового заняття родичів, друзів, знайомих; системи «першого тарифу» (вартість абонементу залишається на початковому рівні). Вказані заходи сприяють формуванню у клієнтів спортивного клубу особливого лояльного відношення, що має прояв не лише у вигляді особистого регулярного відвідування, а й у вигляді залучення до спортивного клубу нових клієнтів із числа родичів, друзів, знайомих. У перспективі клієнти високого сегменту стають «ядром» груп клієнтів чисельністю 3-4 (інколи – більше) особи.

Сучасні споживачі прагнуть до індивідуалізації споживання, висуваючи підвищені вимоги до асортименту й якості послуг. За переконанням споживачів, якість має проявлятися у надійності, безпеці для здоров'я, зручності, відповідності стандартам і екологічним вимогам. За послуги, що одночасно відповідають усім перерахованим вимогам, споживачі здебільшого готові платити більше. Наглядно вказана особливість підтверджується прикладом спортивного клубу «Д7», де обрана цінова політика суттєво перевищує рівень цін на послуги інших спортивних клубів. Попри значно вищі ціни на послуги, у спортивному клубі «Д7» сформувалася група постійних клієнтів, які слабо реагують на зміну ціни. До того ж частка клієнтів високого сегменту у спортивному клубі «Д7» перевищує частку постійних клієнтів у більш «дешевших» спортивних клубах «Темп» і «Кентавр».

Врахування вказаних факторів впливу на формування відношення клієнтів до конкретного спортивного клубу дозволяє досягнути задоволеності клієнтів, яка виступає необхідною передумовою появи лояльності клієнтів.

Результати розрахунків $I_{зк}$ і $I_{лк}$ досліджуваних спортивних клубів м. Харкова представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Індекс задоволеності клієнтів та індекс лояльності клієнтів спортивних клубів м. Харкова

Показники	Спортивний клуб «Д7»	Спортивний клуб «Темп»	Спортивний клуб «Кентавр»
$I_{зк}$	87,3% / високий	70,9% / середній	64,7% / середній
$I_{лк}$	74,6% / високий	41,8 / середній	29,4% / низький

Джерело: складено авторами.

Задоволеність клієнтів і лояльність клієнтів не є статичними величинами, оскільки можуть змінюватися з огляду на появу більш привабливої пропозиції на ринку або ж як результат трансформації очікувань самих споживачів. Тому спортивні клуби потребують розроблення адекватних програм лояльності.

Висновки з проведеного дослідження. Програма лояльності традиційно є невід'ємною частиною маркетингу відносин; маркетинговим інструментом, який дозволить оптимізувати взаємовідносини клієнтів і спортивних клубів. Метою розроблення та впровадження програми лояльності є встановлення довгострокових взаємовідносин із наявними відвідувачами спортивного клубу і залучення нових клієнтів.

Фундаментом програми лояльності завжди виступає індивідуальний підхід до задоволення потреб споживачів на засадах принципу заохочення клієнтів. При цьому індивідуальний підхід до задоволення потреб споживачів сприяє персоналізації відносин із клієнтами, тобто перенесенню акценту впливу з цільового сегменту на конкретного споживача з метою формування лояльності клієнтів. Для спортивних клубів вбачається доцільною реалізація індивідуального підходу до задоволення потреб споживачів за допомогою наступних елементів комплексу маркетингу: ціна; послуги; люди; уподобання споживачів; зручність; якість; турбота про споживача.

Відповідно перспективи подальших досліджень становитиме розроблення програм лояльності як інструменту маркетингу відносин спортивних клубів м. Харкова з урахуванням отриманих значень $I_{зк}$ і $I_{лк}$ та на засадах виділених елементів комплексу маркетингу.

Перелік посилань

1. Бойко О. В., Булавчик М. І. Особливості формування і розвитку концепції маркетингу відносин на підприємствах агропромислового виробництва. *Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент.* 2017. Вип. 14. С. 6–13.

2. Дудар Т. Г., Дудар В. Т. Формування маркетингу відносин суб'єктів агропродовольчого ринку на шляху подальшої євроінтеграції. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. Серія: Економіка. 2016. Вип. 1(2). С. 134–141.

3. Дудар Т. Маркетинг відносин в системі агробізнесу у контексті викликів євроінтеграційних процесів. *Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2016. Вип. 1. С. 22–34.*

4. Настевич О. П. Формування маркетингу відносин як ключового елементу діяльності фермерських господарств України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 21(2). С. 44–47.*

5. Стельмашук Н. А. Удосконалення маркетингу відносин в умовах кластеризації підприємств агропромислового виробництва. *Інноваційна економіка. 2014. № 3. С. 160–171.*

6. Шумська В. Б. Методика аналізу маркетингу відносин на сільськогосподарських підприємствах. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2011. Вип. 8. С. 522–529.*

7. Решетілова Т. Б., Куваєва Т. В. Маркетинг партнерських відносин промислового підприємства. *Економічний вісник Національного гірничого університету. 2018. № 2. С. 167–173.*

8. Мозгова Г. В., Петросян Т. А. Впровадження системи маркетингу партнерських відносин на промисловому підприємстві. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Економічна. 2014. № 1118. Вип. 88. С. 91–97.*

9. Дудовцева О. О. Сутність BTL-комунікацій на роздрібному підприємстві на етапі маркетингу відносин. *Ефективна економіка. 2014. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_5_77 (дата звернення: 04.04.2023)*

10. Марушева О. А. Деякі аспекти систем маркетингу в управлінні соціально-економічними відносинами у будівництві. *Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2018_12_14 (дата звернення: 04.04.2023)*

11. Федотова І. В. Основні суб'єкти взаємодії в системі маркетингу партнерських відносин АТП. *Економіка транспортного комплексу. 2010. Вип. 16. С. 82–90.*

12. Шука Г. П., Гальків Л. І. Формування маркетингу відносин у туристичному комплексі. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2020. № 1. С. 94–100.*

13. Дмитрук О. В. Маркетинг відносин як визначальна філософія та інструментарій рекреаційно-туристичного бізнесу. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_23 (дата звернення: 04.04.2023)*

14. Артюхіна М. В., Носульська Г. О. Маркетинг партнерських відносин в управлінні каналами розподілення освітніх послуг. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економічна. 2014. № 5. С. 30–38.*

15. Кусик Н. Л., Рудінська О. В., Багдікян С. В. Маркетинг партнерських відносин в сфері вищої освіти України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2(2). С. 133–138.

16. Дзюба С. В., Рябцева О. Є. Маркетинг відносин як ефективний засіб забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти. *Економічний вісник ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»*. 2017. № 2. С. 128–132.

17. Щербата Т. С. Маркетинг відносин між підприємствами та вищими навчальними закладами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 15(5). С. 87–89.

18. Баула О. В. Стратегії управління маркетингом відносин як основа розвитку корпоративної соціальної відповідальності фармацевтичних підприємств. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки*. 2017. № 5. С. 38–47.

19. Олійник Н. Маркетингові відносини та біоетика у системі «лікар – пацієнт». *Психологія і суспільство*. 2013. № 1. С. 86–97.

References

1. Воико, О., Bulavchuk, M. (2017). Peculiarities of the formation and development of the concept of marketing relations at enterprises of agro-industrial production [Osoblyvosti formuvannia i rozvytku kontseptsii marketynhu vidnosyn na pidprijemstvakh ahropromyslovoho vyrobnytstva], *Economic Sciences. Series: Economics and management*, Vol. 14, P. 6–13.

2. Dudar T., Dudar, V. (2016). Formation of marketing relations of agro-food market subjects on the path of further European integration [Formuvannia marketynhu vidnosyn sub'iektiv ahroprodovolchoho rynku na shliakhu podalshoi yevrointehratsii], *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Series: Economics*, Vol. 1(2), P. 134–141.

3. Dudar, T. (2016). Marketing relations in the agribusiness system in the context of the challenges of European integration processes [Marketynh vidnosyn v systemi ahrobiznesu u konteksti vyklykiv yevrointehratsiinykh protsesiv], *Bulletin of the Ternopil National Economic University*, Vol. 1, P. 22–34.

4. Nastevych, O. (2018). The formation of marketing relations as a key element of the activity of farms in Ukraine [Formuvannia marketynhu vidnosyn yak kliuchovoho elementu diialnosti fermerskykh hospodarstv Ukrainy], *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*, Vol. 21(2), P. 44–47.

5. Stelmashchuk, N. (2014). Improvement of marketing relations in conditions of clustering of agro-industrial enterprises [Udoskonalennia marketynhu vidnosyn v umovakh klasteryzatsii pidprijemstv ahropromyslovoho vyrobnytstva], *Innovation Economy*, Vol. 3, P. 160–171.

6. Shumska, V. (2011). Methods of analysis of marketing relations at agricultural enterprises [Metodyka analizu marketynhu vidnosyn na silskohospodarskykh pidprijemstvakh], *Economic Sciences. Series: Accounting and Finance*, Vol. 8, P. 522–529.

7. Reshetilova, T., Kuvaieva T. (2018). Marketing of partnership relations of an industrial enterprise [Marketynh partnerskykh vidnosyn promysloвого pidpryiemstva], *Economic Bulletin of the National Mining University*, Vol. 2, P. 167–173.
8. Mozghova, H., Petrosian, T. (2014). Implementation of the marketing system of partnership relations at an industrial enterprise [Vprovadzhennia systemy marketynhu partnerskykh vidnosyn na promyslovomu pidpryiemstvi], *Bulletin of the Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: Economic*, No. 1118, Vol. 88, P. 91–97.
9. Dudovtseva, O. (2014). The essence of BTL-communications at the retail enterprise at the stage of relationship marketing [Sutnist BTL-komunikatsii na rozdribnomu pidpryiemstvi na etapi marketynhu vidnosyn], *Efficient Economy*, No. 5, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_5_77 (last accessed 04.04.2023)
10. Marusheva, O. (2018). Some aspects of marketing systems in the management of socio-economic relations in construction [Deiaki aspekty system marketynhu v upravlinni sotsialno-ekonomichnymy vidnosynamy u budivnytstvi], *State Management: Improvement and Development*, No. 12, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2018_12_14 (last accessed 04.04.2023)
11. Fedotova, I. (2010). The main subjects of interaction in the ATP partnership marketing system [Osnovni sub'iekty vzaiemodii v systemi marketynhu partnerskykh vidnosyn ATP], *Economy of Transport Complex*, Vol. 16, P. 82–90.
12. Shchuka, H., Halkiv, L. (2020). Formation of marketing relations in the tourist complex [Formuvannia marketynhu vidnosyn u turystychnomu kompleksi], *Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences*, No. 1, P. 94–100.
13. Dmytruk, O. (2013). Relationship marketing as a defining philosophy and toolkit of the recreational and tourist business [Marketynh vidnosyn yak vyznachalna filosofiia ta instrumentarii rekreatsiino-turystychnoho biznesu], *Economics. Management. Innovations. Series: Economic Sciences*, No. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_23 (last accessed 04.04.2023)
14. Artiukhina, M., Nosulska, H. (2014). Marketing of partnership relations in the management of distribution channels of educational services [Marketynh partnerskykh vidnosyn v upravlinni kanalamy rozpodilennia osvityukh posluh], *Scientific Works of the Donetsk National Technical University. Series: Economic*, No. 5, P. 30–38.
15. Kussyk, N., Rudinska, O., Bahdikian, S. (2019). Marketing of partnership relations in the sphere of higher education of Ukraine [Marketynh partnerskykh vidnosyn v sferi vyshchoi osvity Ukrainy], *Problems of the Systemic Approach in Economics*, Vol. 2(2), P. 133–138.
16. Dziuba, S., Riabtseva, O. (2017). Relationship marketing as an effective means of ensuring the competitiveness of educational institutions [Marketynh vidnosyn yak efektyvnyi zasib zabezpechennia konkurentospromozhnosti zakladiv

osvity], *Economic Bulletin of the Ukrainian State University of Chemical Technology*, No. 2, P. 128–132.

17. Shcherbata, T. (2015). Marketing of relations between enterprises and higher educational institutions [Marketynh vidnosyn mizh pidpriemstvamy ta vyshchymy navchalnymy zakladamy], *Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: Economic Sciences*, Vol. 15(5), P. 87–89.

18. Baula, O. (2017). Relationship marketing management strategies as a basis for the development of corporate social responsibility of pharmaceutical enterprises [Stratehii upravlinnia marketynhom vidnosyn yak osnova rozvytku korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti farmatsevtychnykh pidpriemstv], *Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design. Series: Economic Sciences*, No. 5, P. 38–47.

19. Oliinyk, N. (2013). Marketing relations and bioethics in the "doctor-patient" system [Marketynhovi vidnosyny ta bioetyka u systemi «likar – patsiient»], *Psychology and Society*, No. 1, P. 86–97.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 339.138; JEL Classification: M31

Дмитрієв І.А., Шевченко І.Ю., Говоров А.С. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ МАРКЕТИНГУ ВІДНОСИН СПОРТИВНИХ КЛУБІВ

Мета: дослідження теоретично-методичних аспектів маркетингу відносин спортивних клубів. **Методика дослідження:** метод аналізу та синтезу, системний підхід, метод узагальнення, метод порівняння, критичний аналіз, традиційні прийоми економічного аналізу. **Результати:** досліджено теоретично-методичні аспекти маркетингу відносин спортивних клубів. Виділено етапи та надано рекомендації щодо розроблення програм лояльності спортивних клубів. Класифіковано клієнтів спортивних клубів за ознаками: вік; стать; схильність до відвідування конкретного спортивного клубу. Оцінено рівень задоволеності клієнтів та рівень лояльності клієнтів спортивних клубів м. Харкова – «Д7», «Темп» і «Кентавр». Розглянуто заходи деяких спортивних клубів м. Харкова щодо формування лояльності клієнтів. **Наукова новизна:** запропоновано наступну класифікацію клієнтів спортивних клубів за критерієм «схильність до відвідування конкретного спортивного клубу»: «високий сегмент» (постійні клієнти, що відвідують спортивний клуб зазвичай не рідше, ніж три дні на тиждень і, як правило, не роблять великих перерв у відвідуванні спортивного клубу); «середній сегмент» (клієнти, що відвідують спортивний клуб досить часто, але не системно та подекуди роблять невеликі перерви у відвідуванні спортивного клубу); «низький сегмент» (разові клієнти, що відвідують спортивний клуб не регулярно, як правило сезонно, протягом одного-двох тижнів (в окремих випадках – до місяця), а потім припиняють заняття на тривалий час). Запропоновано при розробленні програми лояльності спортивних клубів здійснювати реалізацію індивідуального підходу до

задоволення потреб клієнтів за допомогою наступних елементів комплексу маркетингу: ціна; послуги; люди; уподобання споживачів; зручність; якість; турбота про споживача. **Практична значущість:** на сучасному етапі розвитку ринку послуг у сфері спорту та фізичної культури дієва програма лояльності є суттєвою конкурентною перевагою спортивних клубів.

Ключові слова: маркетинг відносин; спортивний клуб; задоволеність; лояльність; сегмент.

UDC 339.138; JEL Classification: M31

Dmytriiev I.A., Shevchenko I.Yu., Hovorov A.S. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF MARKETING RELATIONS OF SPORTS CLUBS

Purpose: research of theoretical and methodological aspects of marketing relations of sports clubs. **Methodology of research:** method of analysis and synthesis, systematic approach, method of generalization, method of comparison, critical analysis, traditional methods of economic analysis. **Findings:** the theoretical and methodological aspects of marketing relations of sports clubs were investigated. Stages have been identified and recommendations have been made regarding the development of loyalty programs for sports clubs. Sports club clients are classified according to: age; sex; inclination to visit a particular sports club. The level of customer contentment and the level of customer loyalty of sports clubs in Kharkiv city – "D7", "Temp" and "Kentavr" were evaluated. The measures taken by some sports clubs of Kharkiv city regarding the formation of customer loyalty were considered. **Originality:** proposed the following classification of sports club customers based on the criterion "inclination to visit a particular sports club": "high segment" (regular customers who usually visit the sports club no less than three days a week and, as a rule, do not take long breaks in visiting the sports club); "middle segment" (clients who visit the sports club quite often, but not systematically and sometimes take short breaks in visiting the sports club); "low segment" (one-time clients who visit a sports club not regularly, usually seasonally, for one or two weeks (in some cases – up to a month), and then stop in visiting for a long time). When developing a loyalty program of sports clubs, it is proposed to implement an individual approach to meeting the needs of customers using the following elements of the marketing complex: price; services; people; consumer preferences; convenience; quality; consumer care. **Practical value:** at the current stage of development of the sports and physical culture services market, an effective loyalty program is a significant competitive advantage of sports clubs.

Key words: marketing relations; sports club; contentment; loyalty; segment.

Відомості про авторів / About the Authors

Дмитрієв Ілля Андрійович – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, проректор з наукової роботи, професор кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dmitriev.khnadu@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8693-3706>. Моб. (050) 587-97-66.

Dmytriiev Illia – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Vice-rector for Scientific Work, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Шевченко Інна Юріївна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, декан факультету управління та бізнесу, професор кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0758-9244>. Моб. (066) 187-28-30.

Shevchenko Inna – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Dean of the Faculty of Management and Business, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Говоров Антон Сергійович – аспірант 2-го року навчання (ОНП «Економіка»), Харківський національний автомобільно-дорожній університет.

Novorov Anton – 2^d year postgraduate student (ESP “Economics”), Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, Ukraine.

КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЬ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ОРІЄНТИР ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ КУПІВЕЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧА ТА РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

Кирчата І.М., канд. екон. наук, доцент

Приходько Д.О., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно–дорожній університет

Постановка проблеми. Постійні трансформаційні зміни, що досить жорстко диктують свої вимоги та обумовлюють необхідність бути стратегічно орієнтованими, постійно удосконалювати концепцію управління, одним із важливих елементів стратегічної маркетингової діяльності визначають клієнтоорієнтованість та відповідальність перед споживачем. Взаємовідносини споживача і виробника мають вибудовуватися таким чином, щоб перший завжди перебував у центрі суспільних інтересів. Саме тому, аналіз поведінки потенційних покупців на ринку, вивчення їх манер, обрання тактики та стратегії при плануванні або здійсненні «значущих» покупок, відкриває «багатообіцяючий» обсяг релевантної інформації для поліпшення діяльності в майбутньому та прийняття ефективних управлінських рішень.

Зміна ринкової кон'юнктури та наявні тенденції «ускладнення» покупця (примхливість, непостійність намірів та запитів), актуалізують необхідність відтворювати та прогнозувати модель купівельної поведінки на ринку, тим самим забезпечуючи собі не тільки швидкий комерційний успіх, але й визначати стратегічний орієнтир розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз поведінки потенційних покупців на ринку є важливим фактором для успішного ведення бізнесу. Досліджуючи поведінку покупців, можна виявити їх потреби, сподівання та переваги, що дає можливість бізнесу адаптуватися до них і відповідати на їх потреби, тобто бути клієнтоорієнтованим.

Модель поведінки споживача визначається як формалізований опис зв'язку між діями людини та мотивами, що обумовлюють ці дії, а також чинниками, що визначають особисті характеристики споживача та особливості розвитку зовнішнього середовища [1].

Основні поведінкові характеристики потенційних покупців на ринку можна простежити через:

– потреби (потреби покупців різняться в залежності від віку, соціального статусу, демографічних характеристик та ін., що дає можливість бізнесу адаптуватися до них та відповідати на їх потреби);

– поведінку покупців, яка залежить від багатьох факторів, таких як їхні мотивації, переваги, резерви, товари, інформація, що дає можливість бізнесу вивчити їх та знайти спосіб привернути їх до своєї продукції та послуг;

– позиціонування продукту (покупці формують свої відповіді на продукт, як на результат оцінки функціональної, соціальної та психологічної інфузії продукту, що дозволяє бізнесу концентруватися споживачеві).

Інформаційні технології дають можливість бізнесу збирати та аналізувати дані про поведінку покупців на ринку, що значно полегшує процес адаптації до їхніх потреб, а основними факторами, що впливають на вподобання потенційних покупців виступають ціна продукту, зручність придбання та місце розташування торговельної точки.

Для своєчасного розуміння «свого споживача» сьогодні бізнесу потрібно впроваджувати інструменти омніканальності, аналітики великих баз даних, варіативності, адаптивності та прогнозування. Тільки використовуючи такий підхід сьогодні можна забезпечити собі «ефективне завтра» і мати змогу адекватно реагувати на принципові зміни на ринку.

Безумовно, процес прийняття споживачем рішення про покупку того чи іншого товару складається з етапів: від моменту першого ознайомлення з товаром до ухвалення рішення про купівлю.

Саме тому, надважливим аспектом ведення бізнесу є побажання споживача і взаємодія з ними на всіх етапах, адже організація, яка зможе першою зрозуміти потреби покупців і почне взаємодіяти з ними, зможе стати інноваційною не тільки за рахунок своїх власних розробок, а й за рахунок того, що споживачі теж є новаторами та можуть підносити не тільки побажання, а й конкретні рішення. Щоб зайняти лідируючу позицію на ринку, сьогодні керівництву як новоствореної компанії, так і відомого гіганта потрібно переосмислити підхід до послуг, які вони надають.

Оскільки саме клієнти приймають дуже важливі рішення, то управління клієнтським досвідом має стати сучасною бізнес–стратегією, що заснована на управлінні загальним враженням споживача про компанію, яка складається з емоцій і відчуттів, випробуваних клієнтом в процесі залучення, придбання, володіння та оцінки всіх сервісів, продуктів і проявів компанії в його житті. Управління клієнтським досвідом передбачає вибудовування безперервного процесу взаємин з клієнтом у різних точках контакту [2–4].

Переважає більшість накопичених і постійно зростаючих обсягів інформації про споживача по суті є маркетинговою інформацією, яка з професійної точки зору має величезну цінність для маркетологів: тому, історія відвідування сторінок, рекламні, смакові, цінові вподобання, коло спілкування, знайомства, культурні, соціальні, особисті, психологічні чинники користувача дають змогу маркетологам скласти його характеристики як споживача [5].

Слід також відзначити, що в традиційній моделі комунікацій бренд був інструментом впливу на широкі аудиторії, проте сьогодні бренд стає частиною системи особистих комунікацій споживачів, провайдером контенту, певним інтерактивним елементом. Генерування та поширення релевантного контенту дає змогу бізнесу вибудовувати ефективні комунікації зі споживачами, які

згодом можуть перерости у вищий рівень споживчої лояльності та готовність здійснювати цільові дії.

Невирішені складові загальної проблеми. Сучасні умови ведення бізнесу ставлять кінцевого споживача на перше місце, а тому очевидною стає потреба перебудови внутрішніх процесів та послуг, задля набуття необхідного рівня клієнтоорієнтованості в новому просторі.

Сьогодні бізнесу потрібно бути гнучкими як ніколи, оскільки змінюються купівельні тренди, технології, швидкість сприйняття інформації, змінюється поведінковий аспект. Сучасного споживача сьогодні не можна «вбудовувати» в якусь споживчу модель або охарактеризувати за ознакою сегментації. Саме поведінковий аспект споживачів сьогодні виходить на перший план і саме його потрібно брати за основу у вивченні трендів купівельної поведінки в сфері торгівлі, а формування торговельних пропозицій орієнтуючись на стать, вік або рівнем доходу має стати доповненням загальної картини.

Формулювання цілей статті. Дослідження основних засад формування моделі купівельної поведінки споживача та обґрунтування необхідності використання клієнтоорієнтованого підходу в процесі стратегічної адаптації підприємства до сучасних умов ведення бізнесу залишається надалі актуальною проблемою та визначено основною метою в даному дослідженні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Модель купівельної поведінки споживача зазвичай залежать від багатьох факторів, таких як економічні тенденції, нові технології, демографічні зміни та інші фактори, які можуть вплинути на відносини між бізнесами та споживачами. Для складання прогнозів необхідно використовувати статистичні методи, аналізувати інформацію про ринок та споживачів, та знайомитись зі стратегіями бізнеса. Проте прогнозувати поведінку споживача починати треба з середовища, в якому він знаходиться.

До факторів макросередовища слід віднести фактори маркетингу (товар, ціна, методи розповсюдження, способи просування) та інші подразники, що включають економічні, науково-технічні, природні та політичні фактори. Тобто фактори, які не залежать від покупця і на які він не має впливу.

Фактори мікросередовища, в свою чергу, слід поділити на фактори зовнішнього та внутрішнього середовища стосовно покупця. Однак, не дивлячись на те, що деякі фактори відносяться до зовнішнього середовища, вони дають свій відбиток на фактори внутрішнього середовища, тобто здатні формувати його. До зовнішніх факторів можна віднести культурні, соціальні, соціально-економічні, географічні. До внутрішніх факторів слід віднести фактори психологічні, психографічні, особистісні, поведінкові, демографічні, індивідуальні відмінності. Тобто фактори зовнішні та внутрішні обумовлені саме покупцем, тим, яка він особистість в суспільстві, який статус займає, до якого психотипу відноситься, який має характер та здобутки по життю, як він сприймає життя та макросередовище.

Сьогодні аналітичними показниками моделі менеджменту взаємовідносин зі споживачами продукції мають стати «задоволеність» та «лояльність», тобто вищезазначена взаємодія відбувається на основі задоволеності клієнтів, формуванні програм лояльності та відданості підприємству [6].

Раніше компанії приділяли більше уваги дослідженням нових технологій виробництва, адже наявність більшої кількості характеристик товару прямопропорційно визначала кількість покупців. Більш конкурентоспроможною була та компанія, рівень інновацій якої був вищий. Зараз ситуація змінилася, а тому для щоб не витратити захмарні суми грошей на розробку нових технологій виробництва, можна обрати інший шлях і більш детально приділити увагу дослідженням поведінки споживачів у процесі купівлі [7].

Клієнтоорієнтованість та поведінковий підхід в торгівлі – це підхід, що базується на тому, щоб дізнатися більше про потреби та бажання клієнтів, а тому створює міцний фундамент для підвищення рівня їх задоволеності та підвищення продажів в перспективі.

Основною метою клієнтоорієнтованості є збільшення розуміння потреб та бажань своїх клієнтів, що надає можливість адаптувати процес продажу товарів під їх потреби.

Клієнтоорієнтованість, як пріоритет маркетингової стратегії підприємства (фірми чи банку), дозволяє досягти лояльності ключових клієнтів шляхом формування унікальних стосунків із ними та досягти балансу інтересів, а інші групи клієнтів (потенційних, випадкових) можна перетворити на постійних клієнтів [8].

Поведінковий підхід в торгівлі полягає в застосуванні технік поведінкової економіки [9], що надає можливість оптимізувати маркетингові стратегії завдяки можливості отримати більш глибоку інсайтову інформацію про клієнтів і їхню споживацьку поведінку, що може бути використано для більшого розвитку торгової діяльності та збільшення продажів.

У цілому, клієнтоорієнтованість та поведінковий підхід у торгівлі дозволяють покращити взаємодію з клієнтами, збільшити їхнє задоволення та здатність розуміти їхні потреби, а також збільшити прибуток і популярність бренду.

В роботі [9] узагальнено наступні типи поведінки споживачів: складна поведінка (спостерігається в ситуації з великою кількістю вибору в межах однієї категорії товару, а тому завдання продавця – надати клієнту максимально повну інформацію, з повагою підходячи до процесу вибору; невпевнена поведінка (виникає в ситуації з обмеженою пропозицією, великим попитом і пристойними ризиками, а тому завдання продавця – переконати клієнта в тому, що його вибір був правильним); звична поведінка (виникає в ситуації, коли споживач купує звичний товар, що не відрізняється один від одного у різних виробників, а тому завдання виробника і продавця – привернути увагу до

продукту шляхом знижок, акцій, створення помітних логотипів); пошукова поведінка (виникає, коли на ринку представлена велика різноманітність марок та виробників, а також присутнє низьке залучення споживача, а тому завдання продавця – вплинути на вибір через правильне розташування, акції та пропозиції, які стимулюють покупця на запам'ятовування бренду).

Моделювання споживчої поведінки – це процес створення абстрактних моделей, які відображають поведінку споживачів під час вибору продуктів або послуг на ринку. Вони використовуються для аналізу трендів, прогнозування ринків і розуміння споживчих рішень.

Існує безліч видів і типів моделей споживчої поведінки. Деякі з них включають:

- моделі вибору продукту (описують, як споживачі обирають продукти на ринку, з огляду на всі фактори, включно з ціною, якістю продукту, рекламою, попередніми дослідженнями тощо);
- моделі задоволення потреб (пояснюють, як споживачі обирають продукти, що забезпечують задоволення їхніх потреб і бажань);
- моделі ціноутворення (описують, як споживачі реагують на зміни цін продуктів на ринку);
- моделі лояльності споживачів (пояснюють, як споживачі обирають продукти на основі своїх особистих вподобань і прихильностей до певних брендів або продуктів);
- моделі поведінки під час купівлі (описують, як споживачі ухвалюють рішення щодо купівлі продукту на ринку, з огляду на всі чинники, включно з ціною, якістю продукту, рекламою, попередніми дослідженнями тощо).

Кожна з цих моделей споживчої поведінки має свої переваги та недоліки, а також може використовуватися для різних цілей. Таким чином, вибір типу моделі залежить від цілей і завдань, які потрібно вирішити.

Жодне підприємство не може досягти успіху, якщо воно ігнорує запити споживачів, а в сучасній системі ринкових відносин споживач – центральний елемент. Тому більшість організацій орієнтують свою діяльність на конкретні споживчі групи з метою більш ефективного, якісного і повного задоволення їх потреб [10].

Модель поведінки покупців слід відтворювати якомога точніше, тоді можна більш точно передбачити їх дію в залежності від певних обставин, а відповідно вжити необхідних заходів щодо відповідної поведінки покупців та зосередитися на:

- постійному аналізі потреб та вимог клієнтів, який допоможе зрозуміти їхні потреби та пропозиції;
- розробці та впровадженні нових технологій, які дозволяють ефективніше та швидше виконувати запити клієнтів та забезпечувати більш якісні послуги;
- постійному навчанні та підвищенні кваліфікації співробітників, щоб вони могли давати професійні консультації та рекомендації клієнтам;

- використанні даних та аналітики для визначення тенденцій та прогнозування майбутніх потреб клієнтів;
- регулярному отриманні відгуків та відповідей від клієнтів, щоб зрозуміти, як поліпшити свої послуги та задовольнити їхні потреби.

Рішення про покупку – центральний момент процесу прийняття рішення про покупку. Заради цього моменту потрібно детально вивчати поведінку споживачів і визначати фактори, які спонукають покупати товар.

Сьогодні спостерігається зміна поведінки споживачів в багатьох галузях, які орієнтовані на приватного споживача, зокрема в сфері роздрібною торгівлі, легкої промисловості, сфери туризму та банківському секторі. Головним об'єднуючим чинником виступає зміна відношення до бренду та його цінностей, а до основних тенденцій формування споживчої поведінки слід віднести:

- наявність надійної репутації бренду, рівень довіри та його соціальна відповідальність (клієнти прагнуть прозорості, що дає змогу краще пізнати і самі бренди, і їхні продукти та/або послуги, а тому дедалі більше цікавляться ланцюжками поставок, інгредієнтами продукту);
- екологічна орієнтованість бренду (підвищена увага до екології, перехід на екологічно чисті технології з використанням поновлюваних джерел енергії);
- свідоме споживання (надання переваги органічним товарам, увага до питань охорони природи);
- розширення переліку каналів комунікації та персоналізований сервіс (чат-боти, штучний інтелект, віртуальні помічники);
- конфіденційність і потреба в анонімності;
- незалежність і потреба в безконтактних рішеннях (безконтактні способи оплати та послуги).

До основних заходів, які доцільно вживати для забезпечення ефективності бізнесу можна віднести наступні:

- переоцінка цінностей (урахуванням нових споживчих переваг, що продемонструє споживачу готовність компанії до перегляду своїх підходів);
- реінжиніринг пропозиції (перегляд наявного асортименту продуктів і послуг, скорочення тих, які не відповідають новим очікуванням та поповнення новими);
- переорієнтація та новації (зміна сегменту, розробка нових продуктів, набуття кращих якостей, що відповідають очікуванням нових споживачів).

До основних рекомендацій з організації та проведення правильного впливу на психологічні процеси споживачів слід віднести:

- дослідження «своїх споживачів»: знайдіть їхні потреби, уподобання та бажання та використовуйте цю інформацію для розробки рекламних кампаній та стратегій;

- використання соціальних мереж та цифровий маркетинг для залучення споживачів: це може включати оголошення на Facebook, банери на сайтах та електронні розсилки;
- розвиток бренду та його образу: річні звіти, спонсорства, благодійність, програми, які підтримують освіту та ін.;
- використання психологічних прийомів: знижки, подарунки, промоакції та ін.;
- підтримка позитивної свідомості про бренд серед потенційних споживачів: це може бути здійснено у формі прийняття на відповідальність/підтримку деякої акції, зайнятості чи стратегії.

Використання цих та інших методів може допомогти підприємствам залучати та утримувати споживачів, що в свою чергу може бути корисним для поліпшення споживчої задоволеності та отримання від цього вигоди для підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Вироблення рекомендацій з організації та проведення правильного впливу на психологічні процеси, які охоплюють всі аспекти поведінки споживачів з метою поліпшення споживчої задоволеності та отримання від цього вигоди для підприємства, є перспективним завданням в даному напрямку наукових досліджень. З огляду на проведене дослідження, у майбутньому слід сформулювати певні рекомендації стосовно побудови моделі купівельної поведінки, яка буде враховувати ринок на якому представлені продукти, стосовно яких досліджується поведінка покупців. Також важливо визначити типи цільових покупців за різними критеріями (вік, стать, середній дохід, рід занять) та їх мету щодо покупки продуктів, що пропонує підприємство (особисте користування, засіб самоствердження, засіб виробництва, ін.), спонукальні фактори (сам продукт, у тому числі виробник та його бренд, ціна, стимули, ін.), психотип покупців, ін. Саме тому, взявши за основу базову модель і обравши з інших існуючих моделей значущі складові, у тому числі дослідивши спонукальні фактори, характеристики покупців, фактори, що впливають на покупців, доцільно розробити таку модель, яка буде враховувати як певні складові базової моделі, так й інші складові, які виникли внаслідок зміни суспільного ладу, економіки та зміни самого покупця, а також яка буде враховувати всі специфічні особливості розробки, просування та споживання продукту та супутніх послуг.

Перелік посилань

1. Бондарчук Т. Л. Модель поведінки споживача: теоретико-методологічні аспекти. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 11. С. 3–7.
2. Халіна В. Ю., Васильєва Т. С. Клієнтоорієнтованість як нова парадигма ведення бізнесу. *Економіка та держава*. 2018. № 9. С. 75–78. DOI: 10.32702/2306–6806.2018.9.75

3. Воржакова Ю. П. Використання клієнтоорієнтованого підходу при формуванні конкурентної політики на поліграфічних підприємствах. *Економіка підприємства: теорія та практика: збірник матеріалів IV Міжнар. наук.–практ. конф. (12 жовтня 2012 р., Київ)*. Київ: КНЕУ, 2012. С. 240-242.

4. Голишева Є. О. Клієнтоорієнтована концепція: сутність, особливості та модель переходу. *Економіка та підприємництво*. 2015. Вип. 34-35. ч. 2. С. 105-114.

5. Цифровий маркетинг – модель маркетингу XXI сторіччя / За ред. д.е.н., проф. М.А. Окландера. Одеса : Астропринт. 2017. 292 с.

6. Руденко М. Моніторинг задоволеності споживачів підприємства: методичний аспект. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 2. С. 142-149.

7. Жалдак Г. П., Яценко А. М. Аналіз факторів та моделей поведінки споживача. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: зб. наук. пр.* Харків. 2021. № 2 (27). С. 145–156. URL:<https://doi.org/10.30977/PPB.2226–8820.2021.27.145> (дата звернення: 01.05.2023).

8. Дейнека О. Клієнтоорієнтованість роздрібного мережевого підприємства: кроки від декларації до реалізації. *Економічний аналіз*. 2017. Вип. 5. С. 75–79.

9. Передало Х. С., Огерчук Ю. В., Лібенко Ю. С. Поведінкова економіка та можливості застосування технік її впливу в сучасних організаціях. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7520> (дата звернення: 01.05.2023). DOI: [10.32702/2307–2105–2019.12.94](https://doi.org/10.32702/2307–2105–2019.12.94).

10. Семенда Д. К., Семенда О. В. Дослідження поведінки споживачів в сучасних ринкових умовах. *Матеріали журналу «Молодий вчений»*. №1 (53), 2018. С. 535–541. URL:<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/1/126.pdf> (дата звернення: 01.05.2023).

References

1. Bondarchuk, T. (2016). Model of consumer behavior: theorists methodological aspects [Model povedinky spozhyvacha: teoretyky–metodolohichni aspekty], *Global and national economic problems*, Vol. 11, P. 3–7.

2. Khalina, V., Vasylieva, T. (2018). Customer–relativity as a new paradigm of business management [Kliyantooriyentovanist' yak nova paradyhma vedennya biznesu], *Economy and the state*, Vol. 9, P. 75–78.

3. Vorzhakova, Yu. (2012). Use customer–oriented approach in the formation of competition policy in the printing enterprises [Vykorystannya kliyantooriyentovanoho pidkходу pry formuvanni konkurentnoyi polityky na polihrafichnykh pidpryyemstvakh], *Economics of the enterprise: theory and practice: a collection of materials of the IV International science–practice conf*, KNEU. Kyiv. Ukraine, 12 Oct, P. 240–242.

4. Holysheva, Ye. (2015). Clientoriented concept: essence, features and model of transition [Kliyentooriyentovana kontseptsiya: sutnist, osoblyvosti ta model perekhodu], *Economy and entrepreneurship*, Vol. 34-35(2), P. 105–114.
5. Oklander, M. (2017). *Digital Marketing –The Marketing Model of the 21st Century: Monograph*, [Tsyfrovyyi marketynh –model arketynhu XXIstorichchia], Odesa: Astroprint, 292 p.
6. Rudenko, M. (2016). Monitoryng zadovolenosti spozhyvachiv pidpryjemstva: metodychnyj aspekt [Monitoring satisfaction of enterprise consumers: methodical aspect], *Visnyk Ternopil's'kogo nacional'nogo ekonomichnogo universytetu – Herald of the Ternopil National University of Economics*, Vol. 2, P. 142–149.
7. Zhaldak, G., Yatsenko, A. (2021). Analysis of factors and models of consumer behavior [Analiz faktoriv ta modeley povedinky spozhyvacha], *Problems and prospects of entrepreneurship development: coll. of science*, Vol. 2 (27), P. 145–156.
8. Deyneka, O. (2010). Customer orientation of a retail chain enterprise: steps from declaration to implementation [Kliyentooriyentovanist' rozdrubnoho merezhevoho pidpryemstva: kroky vid deklaratsiyi do realizatsiyi], *Ekonomichnyy analiz : zb. naukovykh prats' Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu / za red. S.I. Shkarabana*, Vol. 5, P. 75–79.
9. Peredalo, Kh., Oherchuk, Yu., Libenko, Yu. (2019). Behavioral economy and possibilities of its influence techniques application in modern organizations [Povedinkova ekonomika ta mozhlyvosti zastosuvannya tekhniky yiyi vplyvu v suchasnykh orhanizatsiyakh], *Efektivna ekonomika*, Vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7520> (last accessed 01.05.2023).
10. Semenda, D., Semenda, O. (2018). Research of consumer behavior in modern market conditions [Doslidzhennia povedinky spozhyvchiv v suchasnykh rynkovykh umovakh], *Materialy zhurnalu «Molodyi vchenyi»*, Vol. 53, P. 535–541, available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/1/126.pdf>. (last accessed 01.05.2023).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 334.01; JEL Classification: M11; M21

Кирчата І. М., Приходько Д. О. КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЬ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ОРІЄНТИР ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ КУПІВЕЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧА ТА РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

Мета. Дослідження основних засад формування моделі купівельної поведінки споживача та обґрунтування необхідності використання клієнтоорієнтованого підходу в процесі стратегічної адаптації підприємства до сучасних умов ведення бізнесу залишається надалі актуальною проблемою та визначено основною метою в даному дослідженні. **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою є наукові праці, в яких досліджуються питання вивчення споживчої поведінки покупців та клієнтоорієнтовані інструменти ведення бізнесу. В роботі використано методи узагальнення та абстрагування; метод аналізу і синтезу. **Результати.** Сучасні умови ведення бізнесу вимагають постійної перебудови внутрішніх процесів та послуг, задля набуття необхідного рівня клієнтоорієнтованості в новому економічному просторі. Успішність стратегії розвитку бізнесу значною мірою залежить від обґрунтованості заходів реагування на запити та очікування покупців, а тому організація, яка зможе першою зрозуміти потреби і почне взаємодіяти з ними, зможе стати інноваційною не тільки за рахунок своїх власних розробок, а й за рахунок того, що споживачі теж є новаторами та можуть висловлювати не тільки побажання, а й націлювати на конкретні рішення. Клієнтоорієнтованість та поведінковий підхід в торгівлі дозволяють дізнатися більше про потреби та бажання споживачів, а тому створюють міцний фундамент для підвищення рівня їх задоволеності та підвищення продажів. **Наукова новизна.** Дослідження основних тенденцій формування моделі купівельної поведінки споживача довело обґрунтовану необхідність використання клієнтоорієнтованого підходу як стратегічного орієнтира та адаптації підприємств до сучасних умов ведення бізнесу, а також дозволило запропонувати основні заходи, які доцільно вживати для забезпечення стратегічного розвитку бізнесу на засадах інноваційності та клієнтоорієнтованості. **Практична значущість.** Основні практичні результати дослідження зводяться до того, що тренди у споживчій поведінці розвиваються динамічно, а тому складно визначити і прийняти за константу єдиний критерій для моделювання споживчої моделі. В роботі визначено ключові тенденції формування моделі споживчої поведінки, надано обґрунтовані рекомендації з організації та проведення правильного впливу на психологічні процеси, оскільки саме споживач виступає модератором процесу взаємодії, критеріїв та факторів, які необхідно закладати в бізнес–модель.

Ключові слова: споживач; стратегія розвитку; клієнтоорієнтованість, моделювання споживчої поведінки.

UDC 334.01; JEL Classification: M11; M21

Kyrchata I., Prykhodko D. CUSTOMER ORIENTATION AS A STRATEGIC GUIDELINE FOR SHAPING THE MODEL OF CONSUMER BUYING BEHAVIOUR AND BUSINESS DEVELOPMENT

Purpose. The research of the basic principles of formation of the model of consumer purchasing behaviour and substantiation of the need to use a customer-oriented approach in the process of strategic adaptation of enterprise to modern business conditions remains an urgent problem and is defined as the main objective of this study. **Methodology of research.** The theoretical and methodological basis is based on scientific works that study the issues of consumer behaviour and customer-oriented business tools. The methods of generalisation and abstraction; the method of analysis and synthesis were used in the article. **Findings.** The current business environment requires a constant restructuring of internal processes and services to achieve the required level of customer focus in the new economic environment. The success of a business development strategy largely depends on the validity of measures to respond to customer needs and expectations, and therefore an organisation that is the first to understand the needs and start interacting with them will be able to become innovative not only through its own developments, but also because consumers are also innovators and can express not only wishes but also target specific solutions. Customer centricity and a behavioural approach to retailing allow you to learn more about the needs and desires of consumers, and therefore create a solid foundation for increasing customer satisfaction and sales. **Originality.** The research of the main trends in the formation of the model of consumer purchasing behaviour proved the justified need to use a customer-oriented approach as a strategic benchmark and adapt enterprises to modern business conditions, and also allowed to propose the main measures that should be taken to ensure strategic business development on the basis of innovation and customer focus. **Practical value.** The main practical results of the research are that trends in consumer behaviour are developing dynamically, and therefore it is difficult to define and take as a constant a single criterion for modelling a consumer model. The article identifies the key trends in the formation of a consumer behaviour model, provides reasonable recommendations for organising and conducting the right influence on psychological processes, since it is the consumer who acts as a moderator of the interaction process, criteria and factors that should be included in the business model.

Key words: consumer; development strategy; customer focus, modelling consumer behaviour.

Відомості про авторів / About the Authors

Кирчата Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: kirchatayairina@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-1586>. Моб. (050) 669-00-96.

Kyrchata Iryna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Приходько Дар'я Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: zajada@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3925-4828>. Моб. (066) 974-41-35.

Prykhodko Daria – PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ЗАСАДАХ ESG-ОРІЄНТИРІВ

Кирчата І.М., канд. екон. наук, доцент

Шершенюк О.М., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Загострення глобальної конкуренції вимагає постійного перегляду та вдосконалення існуючих інструментів ведення підприємницької діяльності, стимулює до розробки та використання нових адаптованих до реалій сьогодення механізмів взаємодії «бізнес - суспільство».

Традиційні методи набуття конкурентних переваг вже майже вичерпались та потребують нового інструментарію, який ґрунтується на принципах використання «ESG компонент» (Environmental, Social, Governance), що набувають все більшої актуальності в останні роки.

По-перше, це пов'язано зі збільшенням розуміння про те, як бізнес може вплинути на навколишнє середовище і суспільство, а також з потребами споживачів у продуктах і послугах, створених компаніями, що враховують ESG-фактори.

По-друге, ESG-чинники стали невід'ємною частиною інвестування. Великі інвестори та фонди все частіше звертають увагу на ESG-компоненти під час ухвалення інвестиційних рішень, оскільки вони можуть вплинути на фінансову успішність компанії в середньо- і довгостроковій перспективі.

По-третє, на рівні держави активно вживають заходів, пов'язаних з ESG-факторами, як-от законодавство про екологію, зобов'язання щодо дотримання соціальних стандартів, поліпшення корпоративного управління та ін.

Усе це робить ESG-компоненти не тільки актуальною, але й нагальною необхідною частиною підприємницької діяльності, сприяє інтенсифікації партнерських відносин між бізнесом і суспільством, і як наслідок, гарантує довгострокові взаємовідносини зі споживачами та забезпечує конкурентну стійкість.

Сьогодні в діловому співтоваристві вже присутня стабільна група компаній, які реалізують ESG-принципи, керуючись міжнародними вимогами і стандартами, використовуючи при цьому інвестиційну привабливість як критерій ефективності і головну перевагу в доступі до фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільність змін в управлінні бізнес-системами на принципах ESG обумовлюється локальними соціально-екологічними чинниками певної країни. Під соціальними й екологічними критеріями мається на увазі робота підприємств на благо навколишнього середовища й суспільства, а управлінський критерій проявляється в дотриманні етичної корпоративної політики [1].

В Україні стратегія використання ESG-компонент на рівні підприємств тільки розвивається, а тому в переважній більшості цей процес передбачає інтеграцію корпоративної соціальної відповідальності в управління підприємством, включаючи різні аспекти, такі як економічні, екологічні та соціальні. Тобто в зону відповідальності потрапляють нові фактори неекономічного характеру, але вже сьогодні і саме завдяки цьому, підприємства зможуть сприяти сталому розвитку та отримувати більшу підтримку у своїй діяльності.

Сталий розвиток – це не досягнення короткочасної гармонії, а ціла низка поступових змін, за яких використання усіх видів ресурсів (природного, людського, фінансового тощо) націлене на задоволення теперішніх потреб суспільства без шкоди для майбутніх поколінь [2, 3].

Сталий розвиток і довгострокова конкурентна стійкість соціально відповідальних підприємств забезпечується якістю управління, обізнаністю вищого керівництва і прийняттям управлінських рішень на основі принципів корпоративної соціальної відповідальності і імплементації цих технологій у стратегічний розвиток підприємств. Активна реалізація перспективних соціальних проектів, проведення ефективних соціальних заходів забезпечують розбудову держави, сприяють добробуту і підвищенню якості життя населення України [4].

Зважаючи на те, що в Україні відносно недавно почали приділяти увагу даному питанню і вітчизняна наука знаходиться в активному розвитку, слід вказати на вагомий внесок таких вітчизняних дослідників означеного напрямку [5-9].

Великий бізнес значно активніше розвиває програми сталого розвитку і випускає нефінансові звіти, які привертають увагу інвесторів нарівні з аналізом доходів, прибутку або EBITDA конкретної компанії. У світовій практиці ESG-принципи ведення бізнесу вже виходять на перший план під час оцінки перспектив і ризиків компаній, проте український бізнес тільки вчиться вибудовувати системні підходи до питань сталого розвитку та розкривати нові відомості про діяльність суб'єкта господарювання [10].

Підзвітність є важливою передумовою дотримання бізнесом доктрини сталого розвитку, яке неможливе без системи показників ESG, що відображають конкурентоздатність бізнесу та його вплив на довкілля й суспільство. Складність регламентації ESG-звітності полягає в тому, що вона має враховувати глобальні, державні та локальні потреби. Вимоги щодо ESG-показників на рівні держави впливають зі Стратегії сталого розвитку України, а на локальному рівні звітність має задовольняти інформаційні потреби місцевих громад. Ідеологія ESG-звітування та формат ESG-звіту мають бути комбінованими, зокрема містити мінімум уніфікованих показників [11].

Водночас, в наукових наробках окремо стоїть питання ESG-стратегії, що висвітлюється у численних звітах та робочих документах ООН, Світового економічного форуму, які сформували власне бачення стандартів ESG,

враховуючи особливості економічного, політичного, культурного та соціального середовища.

Невирішені складові загальної проблеми. З огляду на те, що сьогодні корпоративна соціальна відповідальність в своїй еволюції проходить ряд етапів розвитку та постає інноваційним вектором в діяльності бізнесу України, то вивчення і пошук шляхів вирішення проблем взаємодії бізнесу і суспільства ставить проблему набуття конкурентних переваг на якісно новий рівень.

Дотримання ESG-принципів сьогодні не просто етичне питання, але і ключовий фактор створення стійких взаємовідносин між бізнесом, владою та суспільством, який дозволяє бізнесу отримувати престижність, залучати нових клієнтів, здобувати довіру представників інвестиційного ринку, займати лідерську позицію в своїй галузі та збільшувати прибутковість в майбутньому.

Потреба повної інтеграції ESG-компонент в діяльність господарських суб'єктів вимагає розширення спектру можливостей для формування переваг в умовах сталого розвитку, а тому недостатньо опрацьованим залишається питання стратегічного розвитку підприємництва на засадах поєднання традиційного корпоративного управління з ESG-компонентами, як передумови забезпечення інвестиційної привабливості та набуття довгострокової конкурентної переваги.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності та визначення концептуального змісту ESG-компонентів як інструменту стратегії сталого розвитку підприємництва.

Викладення основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що представники малого та середнього підприємництва становлять більшість, багато хто з них досі не впевнені в тому, що ESG-орієнтири в досягненні цілей сталого розвитку можуть виступати як рушійна сила забезпечення їхньої стратегічної переваги.

Саме тому, корпоративна соціальна відповідальність на засадах поєднання з ESG-компонентами є необхідним кроком до створення стабільного та економічно успішного суспільства, яке просувається до сталого розвитку, а це означає, що підприємства мають віддавати перевагу не тільки економічним показникам, але й ставити перед собою завдання забезпечити стале зростання та благополуччя суспільства.

Застосування ESG-компонентів відкриває двері до нових можливостей для бізнесу, дозволяючи налагоджувати ефективну комунікацію зі своїми споживачами, забезпечуючи збільшення довіри до бренду, а виважена стратегія розвитку сприяє підвищенню відповідальності бізнесу в глобальних проблемах, включаючи кліматичні зміни, корупцію, економічну та соціальну несправедливість.

Проблема взаємодії бізнесу та суспільства набуває особливої актуальності для України в умовах війни, політичної нестабільності та економічних труднощів, саме тому стратегія розвитку підприємництва з урахуванням ESG-орієнтирів може стати одним з інструментів, що допоможуть

забезпечити стабілізацію та розвиток економіки країни, максимально задіюючи можливості малого та середнього підприємництва.

Очевидним є те, що в період повоєнного відновлення України переважна частина іноземних інвестицій буде враховувати ESG-орієнтири, а отже й актуальність ESG-принципів буде постійно зростати, і це необхідно враховувати при створенні стратегії сталого розвитку.

Стратегія, заснована на принципах ESG (Environmental, Social, Governance) – це інноваційно-інвестиційний підхід, який враховує не тільки фінансові параметри компаній, а й їхній вплив на навколишнє середовище, соціальні та громадянські права співробітників, що в сутності свідчить про інтеграцію їх в систему корпоративного управління.

Під ESG-інвестуванням варто розуміти інвестування, яке спрямоване на мінімізацію ESG-ризиків, зниження забруднення навколишнього середовища до рівнів, що не шкодять здоров'ю людини і природним екосистемам, а також посилення соціальної відповідальності та поліпшення корпоративного управління [9].

У рамках ESG орієнтованої стратегії інвестори орієнтуються на три основні критерії:

Environmental (екологічний) – оцінка компанії за ступенем її впливу на природне середовище, а також наявності її стратегії щодо зменшення негативного екологічного впливу;

Social (соціальний) – оцінка компанії за її керівництвом соціальними та громадянськими правами співробітників, а також якістю взаємодії з іншими суспільними групами: клієнтами, партнерами, акціонерами;

Governance (управлінський) – оцінка якості корпоративного управління компанії, етичності бізнес-практик і ступеня відповідальності керівництва.

Цей підхід використовують як інструмент управління ризиками та підвищення стійкості інвестиційного портфеля. Інвестори, які застосовують стратегію ESG, можуть отримати додаткове зростання прибутку, пов'язане зі зростанням ефективності компаній, які можуть запобігати виникненню ризиків на цих трьох рівнях.

До основних орієнтирів стратегії доцільно віднести:

- екологічна відповідальність – прагнення до пом'якшення негативного впливу на довкілля та природні ресурси;

- соціальна справедливість та рівність – задоволення потреб усіх членів спільноти, захист прав працівників, встановлення високих норм корпоративної відповідальності;

- управління ризиками та можливостями – як зовнішні, так і внутрішні чинники, які можуть вплинути на стратегію та діяльність компанії;

- інновації – пошук нових рішень, які можуть допомогти звести до мінімуму негативний вплив на навколишнє середовище та суспільство;

– дотримання обумовлених стандартів – дотримання законів і вимог регулювальних органів, а також дотримання угод і домовленостей із партнерами та конкурентами;

– врахування інтересів зацікавлених сторін – щодо екологічних, соціальних та економічних наслідків діяльності компанії та її можливого внеску у вирішення проблем суспільства;

– стійкість та сталість – сталий розвиток упродовж кількох років, з послідовністю виконання стратегії ESG, що справді захищає навколишнє середовище, підтримує соціальну стабільність і сприяє економічному прогресу.

В основі розробки стратегії має стояти діагностична оцінка ESG-компонентів, що використовує результати ESG-рейтингів (як міжнародних так і національних) на основі показників ESG-звітності.

Висновки з проведеного дослідження. Одним із ключових аспектів корпоративної соціальної відповідальності є забезпечення сталого розвитку бізнесу і суспільства. Це можливо досягти шляхом впровадження екологічної та соціальної компонент у власну діяльність, підтримки спільнот та розвитку територій.

Крім того, важливо брати участь у формуванні етичних і соціальних стандартів у своїй галузі, сприяти підвищенню рівня життя в місцевих спільнотах, підтримувати культурні заходи та спортивні ініціативи. Ці кроки забезпечують позитивний репутаційний імідж підприємства, збільшують його конкурентоспроможність та сприяють залученню нових клієнтів та інвесторів.

У світовій практиці все більше компаній демонструють успішні приклади взаємовідносин між бізнесом та суспільством, тож важливо в Україні перейняти ці позитивні досвіди та втілювати їх у своїй діяльності.

Використання ESG-компонентів дає змогу компаніям створювати цінність не тільки для власників, а й для всіх зацікавлених сторін, як-от клієнти, постачальники, працівники, інвестори та суспільство загалом. Цей підхід також допомагає компаніям захищати свою репутацію та створювати конкурентні переваги в довгостроковій перспективі.

ESG-компоненти є ключовим інструментом управління ризиками та можливостями в рамках стратегічного розвитку підприємництва. Вони допомагають компаніям оцінювати та запобігати ризикам, що пов'язані з екологією, соціальними питаннями та управлінням, а також створити можливості для поліпшення фінансової результативності компанії. Загалом, використання ESG-компонентів є важливою складовою сталого розвитку бізнесу в сучасному світі.

Перелік посилань

1. Калініченко З. Проблеми адаптивного управління бізнес-системами в умовах впливу дестабілізаційних факторів в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2020. № 3. С. 222-231.

2. Маслак О., Гришко Н., Яковенко Я., Пирогов А., Дубовик О. (2022). Циркулярна економіка в Україні: екологічне, соціальне та корпоративне управління (ESG) як інструмент стійкості соціально-відповідального бізнесу в умовах подолання пандемії COVID-19. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки)*. № 3, С. 3–8.
3. Яковенко Я. Ю. Концепція управління стійким розвитком підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету; Економічні науки*. № 36. 2019. С. 75-81.
4. Власова К. В. Корпоративна соціальна відповідальність – основа інноваційного розвитку підприємств АПК України. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 3. С. 247-251.
5. Райко Д., Маслак О., Маслак М. (2021). Стратегія стійкого розвитку: проблеми та шляхи вирішення. *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки)*. 2021. №3. С. 131–134.
6. Матос П. ESG-принципи та відповідальне інституційне інвестування у світі : Критичний огляд досліджень ; пер. з англ. Львів : Видавництво Львівської політехніки. 2020. 88 с. (дата звернення 28.05.2023).
7. Новікова О. Ф., Амоша О. І., Антонюк В. П. та ін. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк. 2012. 534 с.
8. Касич А. О., Яковенко Я. Ю. Сучасні науково-теоретичні підходи до визначення сутності поняття стійкого розвитку. *Економіка та держава*. 2016. №10. С. 14–20.
9. Ткаченко А. М., Колесник Е. О. Інвестування за ESG-принципами як визначальний чинник впливу на конкурентоспроможність металургійних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 4. С. 66–72.
10. Лівощко Т. Моніторинг за ESG-принципами та його вплив на конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 5. Том 1. С.158-164.
11. Бухгалтерський інтернет-портал. Обов'язковість ESG-звітування в Україні: точка зору. *Практика МСФЗ*. URL: <https://ibuhgalter.net/material/1265/25459> (дата звернення 28.05.2023).

References

1. Kalinichenko, Z. (2020). Problems of adaptive management of business systems under the influence of destabilizing factors in Ukraine [Problemy adaptivnoho upravlinnya biznes-systemamy v umovakh vplyvu destabilizatsiynykh faktoriv v Ukrayini], *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, Vol. 3, P. 222-231.
2. Maslak, O., Grishko, N., Yakovenko, Ya., Pirogov, A., Dubovik, O. (2022). Circular economy in Ukraine: environmental, social and corporate

governance (ESG) as a tool for the sustainability of socially responsible business in the conditions of overcoming the COVID-19 pandemic [Tsyrukulyarna ekonomika v Ukrayini: ekolohichne, sotsial'ne ta korporatyvne upravlinnya (ESG) yak instrument stiykosti sotsialno-vidpovidalnoho biznesu v umovakh podolannya pandemiyi SOVID-19], *Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences)*, Vol. 3, P. 3–8.

3. Yakovenko, Ya. (2019). The concept of managing enterprise sustainable development [Kontseptsiya upravlinnya stiykym rozvytkom pidpryyemstv], *Scientific Bulletin of Kherson State University; Economic sciences*, Vol. 36, P. 75-81.

4. Vlasova, K. (2018). Corporate Social Responsibility - the basis of innovative development of agricultural enterprises of Ukraine [Korporatyvna sotsial'na vidpovidal'nist' – osnova innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv APK Ukrayiny], *Economic analysis*, Vol. 28(3), P. 247-251.

5. Raiko, D., Maslak, O. Maslak, M. (2021). Solution to the problems of the sustainable development strategy. [Stratehiya stiykoho rozvytku: problemy ta shlyakhy vyrishennya]. *Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences)*, Vol. 3, P. 131–134.

6. Matos, P. (2020). *ESG Principles and Responsible Institutional Investing in the World: A Critical Review of Research [ESG-pryntsypy ta vidpovidalne instytutysiine investuvannia u sviti: Krytychnyi ohliad doslidzhen]*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2020. 88 p. available at: https://ua.cfaukraine.org/wpcontent/uploads/2020/12/P.Matos_ESG-PRYNTSYPY_ebook.pdf. (last accessed 28.05.2023).

7. Novikova, O., Amosha, A., Antonyuk, V. (2012). *Sustainable development of the industrial region: social aspects [Staliy rozvitok promislovogo regionu: sotsialni aspekti]*, Institute of Industrial Economics, Donetsk. 2012. 534 p.

8. Kasich, A., Yakovenko, Ya. (2016). Modern scientific and theoretical approaches to defining the essence of the concept of sustainable development [Suchasni naukovoteoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia stiikoho rozvytku], *The economy and the state*, Vol. 10, P. 14–20.

9. Tkachenko, A., Kolesnyk, E. (2021). Investing according to ESG principles as a determining factor influencing the competitiveness of metallurgical enterprises [Investuvannia za ESG-pryntsypamy yak vyznachalni chynnyk vplyvu na konkurentospromozhnist metalurhiinykh pidpryyemstv], *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, Vol. 4, P. 66–72.

10. Livoshko, T. (2022). Monitoring according to ESG principles and its impact on the competitiveness of economic entities [Monitoring ESG-printsipov i yego vliyaniye na konkurentosposobnost subyektiv khozyaystvovaniya]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, Vol. 5(1), P. 158-164.

11. Accounting online portal. Mandatory ESG reporting in Ukraine: a point of view. *Practice of IFRS*, available at: <https://ibuhgalter.net/material/1265/25459> (last accessed 28.05.2023).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 339.187; JEL Classification: M29

Кирчата І. М., Шершенюк О.М. РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ЗАСАДАХ ESG-ОРІЄНТИРІВ

Мета. Дослідження сутності та визначення концептуального змісту ESG-компонентів як інструменту стратегії сталого розвитку підприємництва. **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою є положення економічної теорії, основні закони функціонування ринкової економіки, праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, в яких акцентується увага на необхідності поєднання принципів корпоративної соціальної відповідальності з ESG-компонентами. Використано методи узагальнення та абстрагування; метод аналізу і синтезу. **Результати.** Інтеграція ESG-компонент в діяльність суб'єктів підприємництва сприяє розширенню спектру можливостей для формування переваг в умовах сталого розвитку. Проте недостатньо опрацьованим залишається питання стратегічного розвитку підприємництва на засадах поєднання традиційного корпоративного управління з ESG-компонентами, як передумови забезпечення інвестиційної привабливості та набуття довгострокової конкурентної переваги. В останні роки виникла гостра необхідність у розвитку екологічної та соціальної компонент ESG-інвестування в світі. ESG-інвестування має на меті збільшити значення компаній, які працюють з врахуванням соціальних, екологічних та управлінських принципів, а тому є тим самим інструментом, що сприятиме досягненню сталого розвитку підприємств. ESG-компоненти є ключовим інструментом управління ризиками та можливостями в рамках стратегічного розвитку підприємництва. Вони допомагають компаніям оцінити та управляти ризиками, пов'язаними з екологією, соціальними питаннями та управлінням, а також створити можливості для поліпшення фінансової результативності компанії. Загалом, використання ESG-компонентів є важливою складовою сталого розвитку бізнесу в сучасному світі. **Наукова новизна.** В роботі теоретично обґрунтовано доцільність інтеграції ESG-компонентів, як ключового інструмента стратегії сталого розвитку підприємництва. Визначено принципи та основні орієнтири ESG орієнтованої стратегії як передумови формування довгострокових конкурентних переваг. **Практична значущість.** В роботі доведено, що інтеграція ESG-компонент на засадах поєднання з традиційним корпоративним управлінням в діяльність суб'єктів підприємництва розширює можливості формування переваг в умовах сталого розвитку та виступає передумовою забезпечення інвестиційної привабливості.

Ключові слова: ESG-ризика, ESG-трансформація систем управління, ESG-чинники, конкурентна стійкість, сталий розвиток, соціальні стандарти

UDC 339.187; JEL Classification: M29

Kyrchata I., Shershenyuk O. GROUNDING OF A BUSINESS DEVELOPMENT STRATEGY BASED ON ESG BENCHMARKS

Goal. Study of the essence and definition of the conceptual content of ESG components as a tool for the strategy of entrepreneurship sustainable development. **Research methodology.** The theoretical and methodological basis is the provisions of economic theory, the main laws of the market economy functioning, the scientific works of leading domestic and foreign economists, in which attention is focused on the need to combine the principles of corporate social responsibility with ESG components. Methods of generalization and abstraction were used: method of analysis and synthesis. **The results.** The integration of ESG components into the business entities activities contributes to the expansion of the range of opportunities for the advantages formation under the sustainable development conditions. However, the issue of entrepreneurship strategic development based on the combination of traditional corporate governance with ESG components, as a prerequisite for ensuring investment attractiveness and acquiring a long-term competitive advantage, remains insufficiently studied. In recent years there has been an urgent need to develop the environmental and social components of ESG investing in the world. ESG-investing aims to increase the value of companies that operate with consideration of social, environmental and management principles, and therefore is the very tool that will contribute to the achievement of enterprises sustainable development. ESG components are a key tool for managing risks and opportunities within the framework of strategic business development. They help companies assess and manage environmental, social and governance risks as well as create opportunities to improve the company's financial performance. In general the ESG components usage is an important component of sustainable business development in the modern world. **Scientific novelty.** The work theoretically substantiates the expediency of the integration of ESG components as a key tool of the strategy of entrepreneurship sustainable development. The principles and main guidelines of an ESG-oriented strategy are defined as prerequisites for the formation of long-term competitive advantages. **Practical importance.** The paper proves that the integration of ESG components based on the principles of combination with traditional corporate governance in the activities of business entities expands the opportunities for the formation of advantages in conditions of sustainable development and acts as a prerequisite for ensuring investment attractiveness.

Keywords: ESG-risks, ESG-transformation of management systems, ESG-factors, competitive stability, sustainable development, social standards

Відомості про авторів / About the Authors

Кирчата Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: kirchatayairina@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-1586>. Моб.(050) 669-00-96.

Kyrchata Iryna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine

Шершенюк Олена – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: sheralyona@gmail.com; ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-9959-2725>. Моб.(050) 151-30-09.

Shershenyuk Olena – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine

РИЗИК-ІНЖЕНЕРІЯ І РИЗИК-ВИРОБНИЦТВО ЯК УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ІНЖЕНЕРНИХ І ВИРОБНИЧИХ РИЗИКІВ

*Бабайлов В.К., к. екон. наук, доцент,
Дмитрієва О.І., д-р екон. наук, професор
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Постановка проблеми. Зовсім недавно у розвитку управління в умовах ризиків стався значний прогрес – були введені нові терміни: «ризик-інженерія», «ризик-виробництво», «ризик-економіка» і «ризик-адміністрація». У дослідженні [1] було введено й ще одне нове і важливе поняття – ризик-управління (Р-У), яке тісно пов'язане з Р-М, – воне є синтезом, сумою Р-М і ризик-виробництва (Р-В), і містить вже чотири окремі частки: Р-Е, Р-І, Р-А і Р-В. Був зроблений й саме такий найважливіший висновок: кожним з чотирьох вказаних видів Р-У зобов'язані займатися виключно відповідні спеціалісти. Це приведе до кардинальних змін у поглядах, трактуванні і практиці управління в умовах ризиків. При цьому вже у роботі [1] було зроблено визначення Р-Е як управління в умовах економічних ризиків. Через аналогію можна вважати, що Р-І, Р-В, Р-А – це управління в умовах відповідне інженерних, виробничих і адміністративних ризиків. Але на відміну від Р-Е, яка заснована вже на достатньо задовільному визначенні економічних ризиків, інженерні, виробничі і адміністративні ризики фактично досі коректне не визначені. Тому *виникає проблема* визначення сенсу інженерних, виробничих і адміністративних ризиків. Саме вони визначають основний сенс відповідно Р-І, Р-В, Р-А. При цьому інженерні і виробничі ризики мають значну схожість – обидві пов'язані з техніками; тому їх необхідно розглядати разом, окремо від адміністративних ризиків. У даній публікації акцент зроблений саме на *актуальності проблеми* визначення сенсу тільки інженерних і виробничих ризиків як основи відповідне Р-І і Р-В.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Він свідчить про те, що більшість авторів знаходяться у полоні традиційної практики управління в умовах ризиків, які не класифіковані, перш за все, через професійний критерій; тому й досі відсутнє прийнятне розподілення й на інженерні і на виробничі ризики. Й якщо інженерний ризик майже взагалі не визначається, то виробничий ризик визначається, але недостатньо коректне. Так, у дослідженні [2] виробничий ризик визначається разом з ризиками, які не мають ніякого відношення до Р-В: тут разом розглядаються і ринковий, і правовий, і політичний ризики, і ризик «застарівання факторів виробництва», і ризики, пов'язані з нещасними випадками і з використанням людського фактору виробництва. Да, до того ж визиває виправдуваний сумнів ствердження автору

[2], що «Розглянуті види ризику об'єднуються в одну категорію — підприємницький ризик».

У дослідженні [3] існує значна схожість з роботою автора [2]. Відмічається, що виробничі ризики визначаються як складові підприємницьких ризиків, в які включають також і «...комерційні, фінансові, інвестиційні, маркетингові і логістичні ризики». До виробничих ризиків автор включає ще й технологічні ризики.

У роботі [4] є теж схожість з приведеними дослідженнями [2, 3]. Тут поряд з виробничими ризиками вводяться й інші дещо відмінні види ризиків: техніко-виробничі, технологічні, технічні.

Отже, аналіз цих лише трьох літературних джерел указує на такі однакові, типові, характерні, загальні риси думок про ризики:

- відсутність чітких критеріїв класифікації ризиків;
- розгляд ризиків у межах єдиного, неподіленого цілого Р-У;
- інженерні ризики (ІР) майже взагалі не розглядаються.

Автори даної статті виявили тільки єдину публікацію [5], де використовується термін «інженерні ризики». Однак і тут не надається його визначення, не вказується, що є їх джерелом, причиною і особливе, і головне – хто є їх суб'єктом: або інженери-проектанти техніки, або робочі-експлуатаційники цієї техніки. Тут одразу переходять до «Страхування будівельно-монтажних та інженерних робіт».

З цієї статті можна зробити висновок, що ІР – це ризики «загибелі або пошкодження технік». Але пошкодження технік може бути як з вини інженерів, так і робочих, а тому незрозуміле, як визначати такі ризики: або як інженерні, або як виробничі ризики (ВР).

Аналіз зазачених статей [2-4] показав, що причина такого сумбурного підходу до класифікації ризиків одна – відсутність обґрунтованого критерію класифікації ризиків, критерію, заснованого на поділенні ризиків через професії, тобто, поділення, перш за все, спочатку на інженерні, економічні, адміністративні і виробничі ризики. Й це при тому, що сама практика управління в умовах ризику наочно свідчить про те, що економіст не може глибоко розуміти інженерні і адміністративні ризики; й навпаки – інженер не може глибоко розуміти економічні і адміністративні ризики. Теж саме можна стверджувати й відносно адміністраторів.

Інші літературні джерела [6-10] лише повторюють у інших формах відсутність обґрунтованого критерію класифікації ризиків.

Невирішені складові загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій у цілому показав, що дійсне відсутній обґрунтований критерій класифікації ризиків, класифікації на економічні, інженерні, адміністративні і виробничі ризики. Тому й невирішеною складовою загальної проблеми залишається визначення дійсного сенсу й інженерних і виробничих ризиків – без цього не може визначитиме й дійсний сенс Р-І і Р-В.

Формулювання мети і задач статі. Метою статті є визначення Р-І і Р-В через найбільш повне трактування найважливіших аспектів інженерних і виробничих ризиків. Для її досягнення були поставлені задачі:

- обґрунтування пріоритету класифікації ризиків за професійним критерієм;
- встановлення природи, схожості, відмінності і зв'язку інженерних і виробничих ризиків як основи Р-І і Р-В;
- визначення інших аспектів Р-І і Р-В;
- характеристика основних результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішенні першої задачі (обґрунтування пріоритету класифікації ризиків за професійним критерієм), перш за все, необхідне визначити недоліки існуючих критеріїв класифікацій ризиків. Було встановлено, що й досі вишукуються незчислені критерії групування ризиків, які часто не знаходять використання у практиці менеджменту, бізнесу, підприємництва. При цьому фантазія їх авторів просто безмежна. Так, замість простого поділення ризик-менеджменту (як звичайного менеджменту будь-якого напрямку діяльності) на існуючи на будь-якому підприємстві тільки на три частки: на ризик-економіку, ризик-інженерію і ризик-адміністрацію, автори визначають десятки інших критеріїв і принципів.

Одним з наочних прикладів цього є дослідження [3], у якому стверджується наступне: «При аналізі і комплексній оцінці ризику необхідно виявити та сформулювати вимоги до класифікації, які могли б бути принципами і критеріями адекватного поділу і групування (класифікації) існуючого різноманіття ризиків. Виокремлюють такі загальнометодологічні принципи:

- системності (створення системного, цілісного подання об'єкта дослідження;
- необхідної точності (наближення результату до істинного значення величини, що вимірюється, тобто мінімізації синтаксичних (віднесення в один клас різнорідних або в різні класи однорідних об'єктів), семантичних (змістовне визначення однорідності об'єктів, що належать одному класу) і прагматичних (невідповідність класифікатору визначеним цілям класифікації) помилок;
- порівняльності (оцінка різниці між об'єктами у межах виділеної класифікаційної підмножини;
- єдності класифікації (застосування єдиних методів, правил вибору ознак класифікації;
- конструктивності (використання діагностичних класифікаційних ознак при формуванні підмножин;
- інваріантності (стійкість, незмінність класифікації, перехід від опису емпірично існуючих об'єктів до вивчення усіх теоретично можливих типів об'єктів».

Але й після цього тільки одні підприємницькі ризики ще поділяються на майже десяток різних.

Не відстає від автору [3] і автор дослідження [11], у якого вже «...запропоновано виділяти чотирнадцять найбільш значущих ознак класифікації ризиків підприємства». Наведемо перші чотири класифікації: «... 1) за економічним змістом (операційні, ринкові, кредитні та бізнес-ризиків); 2) по відношенню до підприємства (внутрішні і зовнішні ризиків); 3) за часовим горизонтом (стратегічні і поточні ризиків); 4) за факторами виникнення (економічні, політичні, соціально-етнічні та екологічні ризиків); ...».

В своєму дослідженні автор [11] зазначає, що: «Перспективами подальших досліджень є побудова індивідуальної класифікації ризиків на прикладі конкретного підприємства з урахуванням особливостей його діяльності».

Створюється враження, що розподіл ризиків, та ще й зі такою множиною різних критеріїв перетворюється у банальну самоціль. Й в той же час серед такої множини ризиків так й не знайшлося місця для всього двох, але саме найважливіших видів ризиків – інженерних і виробничих.

З вищезазначеного виникає питання: навіщо вся ця гігантська робота, – підприємця, бізнесмена, менеджера цікавить не різноманіття видів ризиків, а усунення втрат від них. Й де придбати стільки часу на розрахунок методології управління в умовах такої незчисленої кількості ризиків.

Тому при розробці критерію класифікації ризиків, перш за все, необхідне використовувати найбільш простий, загальний і професійний принцип, критерій заснований на реальній практиці управління, практики менеджменту і виробництва, й який вже обґрунтований у дослідженні [1] – це критерій поділення ризиків за професіями. Згідно цього критерію, перш за все, всі ризиків необхідно поділити на чотири групи у повної відповідності реального існування на будь-якому підприємстві тільки чотирьох основних груп спеціалістів, професій: економістів, інженерів, адміністраторів і робочих. При цьому економісти займаються переважно тільки економічними ризиками; інженери – переважно тільки інженерними ризиками; адміністратори (начальники) – переважно тільки адміністративними ризиками; виробничими ризиками – особлива категорія інженерів (інженери з техніки безпеки).

При вирішенні другої задачі (встановлення природи, схожості, відмінності і зв'язку інженерних і виробничих ризиків як основи Р-І і Р-В) був зроблений висновок, що інженерні ризиків пов'язані тільки з коливанням кількості відмов техніки через порушення правил її проектування. А коливання кількості відмов техніки стає через коливання значної кількості природних факторів (температури, вологостійкості, землетрусів тощо). Тому при неврахуванні інженером якогось навіть одного природного фактору можливі аварії, відмова, втрати запроєктованої ним техніки. Тому, у даному випадку, суб'єктом, джерелом аварій є не робочий, не виробник, а саме і тільки організатор виробництва, - інженер; тому такі ризиків за своєю суттю є не виробничі, а саме інженерні.

Отже, джерело інженерних ризиків – тільки коливання природних явищ, природних ризиків. І однією з важливих причин аварій є помилкове проектування поведінки техніки інженером в умовах коливання природних явищ, в умовах природних ризиків. Тому інженерні ризики – це умовна назва природних ризиків, які невірною урахував інженер.

Можливий й другий варіант взаємодії людини і технік, коли виникає інший вид ризику – виробничий ризик. Виробничі ризики пов'язані тільки з коливанням кількості відмов тех техніки, але не через порушення правил її проектування інженерами, а через порушення правил експлуатації технік вже робочими.

Для обґрунтування схожості і відмінності інженерних і виробничих ризиків автори використали висновки, які випливають з попереднього аналізу. Так, схожість інженерних і виробничих ризиків слідує з того, що вони обидві ведуть до відмов, до втрати технік.

Але існує і відмінність цих ризиків: сутність інженерних ризиків у коливанні величин причому одночасно цілому комплексу природних факторів (температури, вологості, землетрусів тощо), а сутність виробничих ризиків у коливанні ступеню порушень правил експлуатації технік робочими.

Отже, необхідне чітко розрізняти суттєво різні ризики: інженерні і виробничі. Але це зовсім не означає, що автори даної публікації заперечують подальшу деталізацію, поділення, класифікацію інженерних і виробничих ризиків. Автори лише принципово проти деталізації їх раніше головної класифікації, до поділення, в першу чергу, на інженерні і виробничі ризики. Саме це забезпечить професіональне відношення до управління в умовах інженерних і виробничих ризиків.

Вирішенні третьої задачі (визначення інших аспектів Р-І і Р-В) – це фактичне визначення, перш за все, характеру їх взаємозв'язку. А це означає, що інженер зобов'язаний управляти не тільки втратами в умовах інженерних ризиків, але й урахувати виробничі ризики, тобто, проектувати техніку так, щоб забезпечити найменшу небезпеку її експлуатації робочими. До речі, при цьому необхідно урахувати й зв'язок Р-І і Р-В з Р-Е і Р-А.

І як показує практика, управління в умовах інженерних і виробничих ризиків, тобто, реалізацію Р-І і Р-В здійснюють різні посадовці: за Р-І відповідають виробничі, лінійні інженери; а за Р-В, тобто, за техніку безпеки відповідає інженер з техніки безпеки. Власне кажучи, боротьба за техніку безпеки – це боротьба не з чим іншим, як із втратами саме від виробничих ризиків. Це не що інше, як управління в умовах виробничих ризиків, тобто, це Р-В.

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження були вирішені всі поставлені задачі:

– обґрунтований пріоритет класифікації ризиків за професійним критерієм;

– встановлене природу, схожість, відмінність і зв'язок інженерних і виробничих ризиків як основи Р-І і Р-В;

– визначений характер взаємозв'язку Р-І і Р-В.

У даній публікації вирішена лише частка майбутньої загальної проблеми – проблеми визначення зв'язку всіх чотирьох видів Р-У: Р-Е, Р-І, Р-А, Р-В. Визначення у даній публікації зв'язку Р-І і Р-В – створює й модель для майбутнього дослідження зв'язку решти частин Р-У.

Отримані результати сприятиме суттєвому підвищенню розуміння природи ризиків, а значить – й підвищенню ефективності управління в умовах інженерних і виробничих ризиків і будь-яких ризиків взагалі.

Перелік посилань

1. Бабайлов В. К., Курденко О. В. Від ризик-менеджменту до ризик-економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2061/1989> (дата звернення: 15.04.2023).

2. *Види ризику та його джерела*. Об'єкт дослідження: веб-сайт. URL: <https://buklib.net/books/28865/> (дата звернення: 16.04.2023).

3. *Види ризиків у сучасному бізнесі*: веб-сайт. URL: https://msn.khmnu.edu.ua/pluginfile.php/548446/mod_resource/content/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%202.pdf (дата звернення: 16.04.2023).

4. Коць О. О. Класифікація ризиків промислового підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2006. № 4 (554). С.96-103.

5. *Страхування будівельно-монтажних та інженерних ризиків*: веб-сайт. URL: <https://tbt-broker.com/service/strakhovanie-stroitelno-montaznykh-risikov> (дата звернення: 18.04.2023).

6. Жигір А.А. Різновиди підприємницьких ризиків та їх класифікація. *Ефективна економіка*. 2009. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10> (дата звернення: 20.04.2023).

7. *Класифікація ризиків*: веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/72392/ekologiya/klasifikatsiya_rizikiv (дата звернення: 20.04.2023).

8. *Ризик в діяльності підприємства та управління ним*: веб-сайт. URL: <http://moodle.nati.org.ua/mod/book/view.php?id=16204&chapterid=6784> (дата звернення: 22.04.2023).

9. *Сутність і основні види ризиків*. Бібліотека електронних підручників: веб-сайт. URL: http://e-pidruchniki.com/content/572_72_Sytnist_i_osnovni_vidi_rizikiv.html (дата звернення: 22.04.2023).

10. *Бізнес-ризик*. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 26.04.2023).

11. Семенова С. М. Класифікація ризиків: систематизований підхід з метою управління. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 4. Том 2. С. 42-51.

References

1. Babailov, V. K., Kurdenko, O. V. (2022). From risk management to risk economics [Vid ryzyk-menedzhmentu do ryzyk-ekonomiky], *Economy and society*, No. 46, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2061/1989> (last accessed 15.04.2023).

2. Types of risk and its sources. Object of research [Vydy ryzyku ta yoho dzherela. Obiekt doslidzhennia], available at: <https://buklib.net/books/28865/> (last accessed 16.04.2023).

3. Types of risks in modern business [Vydy ryzykiv u suchasnomu biznesi], available at: https://msn.khmnu.edu.ua/pluginfile.php/548446/mod_resource/content/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%202.pdf (last accessed 16.04.2023).

4. Kots, O.O. (2006). Classification of risks of an industrial enterprise [Klasyfikatsiia ryzykiv promysloвого pidpryemstva], *Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, No. 4 (554), P. 96-103.

5. Insurance of construction, installation and engineering risks [Strakhuvannia budivelno-montazhnykh ta inzhenernykh ryzykiv], available at: <https://tbt-broker.com/service/strakhovanie-stroitelno-montazhnykh-riskov> (last accessed 18.04.2023).

6. Zhyhir, A. A. (2009). Varieties of entrepreneurial risks and their classification [Riznovydy pidpryemnytskykh ryzykiv ta yikh klasyfikatsiia], *Effective economy*, No. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10> (last accessed 20.04.2023).

7. Risk classification [Klasyfikatsiia ryzykiv], available at: https://pidru4niki.com/72392/ekologiya/klasifikatsiya_rizykiv (last accessed 20.04.2023).

8. Risk in the company's activities and its management [Ryzыk v diialnosti pidpryemstva ta upravlinnia nym], available at: <http://moodle.nati.org.ua/mod/book/view.php?id=16204&chapterid=6784> (last accessed 22.04.2023).

9. The essence and main types of risks [Sutnist i osnovni vydy ryzykiv], *Library of electronic textbooks*, available at: http://e-pidruchniki.com/content/572_72_Sytnist_i_osnovni_vidi_rizykiv.html (last accessed 22.04.2023).

10. Business risk [Biznes-ryzyk]. *Material from Wikipedia, the free encyclopedia*, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (last accessed 26.04.2023).

11. Semenova, S.M. (2020). Risk classification: a systematic approach for management purposes [Klasyfikatsiia ryzykiv: systematyzovanyi pidkhid z metoiu upravlinnia], *Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, No. 4, Vol. 2, P. 42-51.

УДК 330.131.7; JEL Classification: M11

Бабайлов В.К., Дмитрієва О.І. РИЗИК-ІНЖЕНЕРІЯ І РИЗИК-ВИРОБНИЦТВО ЯК УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ІНЖЕНЕРНИХ І ВИРОБНИЧИХ РИЗИКІВ

Зовсім недавно у розвитку управління в умовах ризиків стався значний прогрес – були введені нові терміни: «ризик-інженерія», «ризик-виробництво», «ризик-економіка» і «ризик-адміністрація», як чотири частини ризик-управління. При цьому був зроблений такий найважливіший висновок: кожним з чотирьох вказаних видів ризик-управління зобов'язані займатися виключно відповідні спеціалісти. Це приведе до кардинальних змін у поглядах, трактуванні і практиці управління в умовах ризиків. Тому з'явилася *загальна проблема* – визначення сенсу кожного з чотирьох елементів ризик-управління. Дана публікація присвячена невирішеній складовій загальної проблеми – визначення сенсу тільки інженерних і виробничих ризиків як основи ризик-інженерії і ризик-виробництва. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що більшість авторів все ще знаходяться у полоні традиційної практики управління в умовах ризиків, які не класифіковані через професійний критерій; тому й досі відсутнє прийнятне розподілення на інженерні і виробничі ризики. Зараз існують такі однакові, типові, характерні, загальні риси уявлень про ризики: відсутність чітких критеріїв класифікації ризиків; розгляд ризиків у межах єдиного, неподіленого цілого ризик-управління; інженерні ризики майже взагалі не розглядаються. Аналіз також показав, що причина такого сумбурного підходу до класифікації ризиків одна – відсутність обґрунтованого критерію класифікації ризиків, критерію, заснованого на поділенні ризиків через професії, тобто, поділення, перш за все, на інженерні, економічні, адміністративні і виробничі ризики. Невирішеною складовою загальної проблеми залишається визначення сенсу саме інженерних і виробничих ризиків. А без цього не може визначитиме й сенс ризик-інженерії і ризик-виробництва. *Метою* статті стало визначення ризик-інженерії і ризик-виробництва через найбільш повне трактування найважливіших аспектів інженерних і виробничих ризиків. Для її досягнення були поставлені задачі: обґрунтування пріоритету класифікації ризиків за професійним критерієм; встановлення природи, схожості, відмінності і зв'язку інженерних і виробничих ризиків як основи ризик-інженерії і ризик-виробництва; визначення інших аспектів ризик-інженерії і ризик-виробництва; характеристика основних результатів дослідження. *Методики дослідження:* аналогія, поняття, огляд літературних джерел, 2С70, ВСО. *Результати:* обґрунтований пріоритет класифікації ризиків за професійним критерієм; встановлене природу, схожість, відмінність і зв'язок інженерних і виробничих ризиків як основи ризик-інженерії і ризик-виробництва; визначений характер взаємозв'язку ризик-інженерії і ризик-виробництва. *Наукова новизна:* вперше визначений сенс нових понять «ризик-

інженерія» і «ризик-виробництво» через найбільш повне трактування найважливіших аспектів інженерних і виробничих ризиків. **Практична значимість:** Отримані результати сприятиме суттєвому підвищенню розуміння природи інженерних і виробничих ризиків, а значить – й підвищенню ефективності управління в їх умовах. Вони також надають модель, зразок управління в умовах будь-яких інших ризиків.

Ключові слова: управління; ризик-інженерія; ризик-виробництво; інженерні і виробничі ризики; сутність; зміст.

UDC 330.131.7; JEL Classification: M11

Babailov V.K., Dmytriieva O.I. RISK-ENGINEERING AND RISK-PRODUCTION AS MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF ENGINEERING AND PRODUCTION RISKS

Recently, significant progress has been made in the development of risk management – new terms were introduced: "risk-engineering", "risk-production", "risk-economics" and "risk-administration" as four parts of risk management. At the same time, the following most important conclusion was made: each of the four specified types of risk management must be handled exclusively by relevant specialists. This will lead to dramatic changes in the views, interpretation and practice of risk management. Therefore, a general problem appeared – determining the meaning of each of the four elements of risk management. This publication is devoted to an unresolved component of the general problem – determining the meaning of only engineering and production risks as the basis of risk-engineering and risk-production. The analysis of recent studies and publications shows that most authors are still in the grip of traditional management practices in risk conditions that are not classified through professional criteria; therefore, there is still no acceptable distribution of engineering and production risks. Currently, there are the following identical, typical, characteristic, general features of perceptions of risks: lack of clear criteria for risk classification; consideration of risks within a single, undivided entire risk management; engineering risks are almost not considered at all. The analysis also showed that there is only one reason for such a chaotic approach to risk classification – the lack of a well-founded risk classification criterion, a criterion based on the division of risks through professions, that is, division, first of all, into engineering, economic, administrative and production risks. The determination of the meaning of engineering and production risks remains an unresolved component of the general problem. Without this, the meaning of risk-engineering and risk-production cannot be determined. **The purpose** of the article was to define engineering risk and production risk through the most complete interpretation of the most important aspects of engineering and production risks. In order to achieve it, the following tasks were set: substantiating the priority of risk classification according to professional criteria; establishing the nature, similarities, differences and connection of engineering and production risks as the basis of risk-engineering and risk-production; definition of other aspects of risk-engineering and risk-production; description of the main results

of the study. **Research methods:** analogy, concepts, review of literary sources, 2C70, AIO. **Results:** priority of risk classification according to professional criteria was justified; the nature, similarity, difference and connection of engineering and production risks as the basis of risk-engineering and risk-production were established; the nature of the relationship between risk-engineering and risk-production was defined. **Scientific novelty:** for the first time, the meaning of the new concepts "risk-engineering" and "risk-production" was determined through the most complete treatment of the most important aspects of engineering and production risks. **Practical significance:** The obtained results will contribute to a significant increase in the understanding of the nature of engineering and production risks, and therefore to an increase in the effectiveness of management in their conditions. They also provide a model for managing any other risks.

Keywords: management; risk engineering; risk-production; engineering and production risks; essence; content.

Відомості про авторів / About the Authors

Бабайлов Василь Кузьмич – кандидат економічних наук, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: super_super-kod@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1451-7222>. Моб. (050) 139-27-76.

Babailov Vasil – PhD, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Дмитрієва Оксана Іллівна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, завідувачка кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: oksanahnadu@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9314-350X>. Моб. (063) 353-79-98.

Dmytriieva Oksana – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Head of the Department of Economics and Business, Kharkiv, Ukraine.

РИЗИК-УПРАВЛІННЯ - ЦЕ УПРАВЛІННЯ ВТРАТАМИ ВІД РИЗИКУ

*Бабайлов В.К., к. екон. наук, доцент,
Дмитрієва О.І., д-р екон. наук, професор
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Постановка проблеми. В даний час спостерігається значне зростання інтересу до проблеми поглиблення розуміння ризиків і особливе до удосконалення управління ризиками [1-10]. Значний крок у цьому напрямку здійснений у дослідженні [1], де зроблений важливіший висновок про необхідність поділення ризик-менеджменту на три професійно орієнтовані частини: ризик-економіку, ризик-інженерію і ризик-адміністрацію. Тобто, управління економічними, інженерними і адміністративними ризиками зобов'язані робити окремо відповідні спеціалісти. Але подальше поглиблення розуміння ризиків авторами даної публікації привело до сумніву і виникнення питання у правомірності використання у літературі і особливе у практиці управління словосполучення «управління ризиками». Відповідь на це питання, на цю складову загальної проблеми стає сучасною і актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі аналізу сучасних досліджень можна зробити висновок, що всі автори без усякого сумніву вважають існування управління ризиками. Так, у роботі [2] мова йде про керування ризиками (у даному контексті можна знехтувати нетотожністю керування і управління): «Керування ризиком – процес прийняття рішень і здійснення заходів, спрямованих на зміну ризику. Механізм керування ризиками інвестиційної діяльності – це сукупність інструментів, методів, форм та засобів взаємодії суб'єктів керування ризиками з метою розроблення та реалізації управлінських рішень, спрямованих на попередження настання ризиків інвестиційної діяльності, зменшення і подолання наслідків їх впливу. Вибір допустимого ризику не просте завдання». Коротко кажучи, тут керування (управління) ризиками розуміють і як зміну, і як попередження настання, і як зменшення, і як вибір ризику. До речі, у приведеному контексті термін «зміна» ризику виключне невдалий, тому що зміну ризику можна розуміти двояко: і як заміну, тобто вибір, і як зміну величини ризику.

У дослідженні [3] теж відсутній навіть сумнів про існування управління ризиками: «Управління ризиками є визначення пріоритетів управління ними».

У роботі автора [4] мова йде теж саме про управління ризиками – «... передбачуваними і непередбачуваними...».

Автором [5] розглядається з одного боку саме існування «процесного» управління ризиками; але з іншого стверджується фактичне протилежне: «Усунути ризики в діяльності суб'єктів господарювання неможливо, оскільки вони являють собою елемент об'єктивної дійсності». Тобто, тут автор

правильне стверджує, що неможливе усунути ризики. З цим необхідне тільки погодитись. Здавалося, що у автора залишається тільки один крок до вірного висновку, що ризики неможливе не тільки усувати, а взагалі неможливе і зменшувати, продавати, купувати тощо, тобто, ризиками неможливе управляти. Однак, автор до цього висновку так й не дійшов, що підтверджується у подальших його міркуваннях: «... підприємець-інноватор повинен не уникати ризику, а вміти оцінювати ступінь ризику та управляти ним».

У дослідженні [6] автор однозначне впевнений в існуванні управління ризиками: «... суть заходів щодо управління ризиками полягає у тому, щоб оцінити їх розмір, виробити ефективні і економічні заходи зниження ризиків, а потім переконатися, що ризики поміщені в прийнятні рамки (і залишаються такими). Отже, управління ризиками включає два види діяльності, які чергуються циклічно:

- (пере)оцінка (вимірювання) ризиків;
- вибір ефективних і економічних захисних засобів (нейтралізація ризиків).

По відношенню до виявлених ризиків можливі наступні дії:

- ліквідація ризику (наприклад, за рахунок усунення причини);
- зменшення ризику (наприклад, за рахунок використання додаткових захисних засобів);
- прийняття ризику (і вироблення плану дії у відповідних умовах);
- переадресація ризику (наприклад, шляхом укладення страхової угоди)».

Тобто, й тут характерна думка про необхідність управління ризиками залишається.

У роботі [7] авторами управління ризиками теж не заперечується: «Ризик-менеджмент – це система управління ризиками, яка включає в себе стратегію та тактику управління, направлені на досягнення основних бізнес-цілей банку».

Тут, по-перше, висновки про управління ризиками засновані на обмеженому, приватному досвіді – досвіді діяльності тільки банку; по-друге, управлінні ризиками трактується як стратегія і тактика, так можливо говорити по відношенню до будь-якої діяльності. Але практиків ризик-менеджменту (зокрема, й авторів даній статті) цікавлять не банальні сентенції, а тільки те, що приймає автор існування управління ризиками або ні. Вже з такого невеликого фрагменту слідує, що так, приймає.

Також цікаво, що існують і публікації, в яких мова йде й про управління ризиками, й про управління витратами в умовах ризику. Так, у роботі [8] відмічається: «Відомо, що ринкові умови господарювання зумовлюють виникнення проблеми не стільки щодо визначення рівня витрат, їхнього розподілу за об'єктами та забезпечення мінімізації, скільки щодо управління ними (витратами – примітка авторів даній публікації) в умовах ризиковості».

Однак, навіть й цей автор, який вважає правильним існування управління витратами в умовах ризику, все ж таки вважає можливим існування й

управління ризиками одночасне: «Проте у сучасних нестабільних умовах розвитку економічних відносин управління витратами на рівні підприємства необхідно здійснювати у комплексі із управлінням ризиками».

Огляд літературних джерел можливе б продовжувати, але й в інших джерелах панують ті ж самі думки про існування управління ризиками [9-10].

Невирішені складові загальної проблеми. Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій у цілому показав, що найважливішою невирішеною складовою проблеми уточнення важливих аспектів ризиків є питання про існування управління ризиками. На думку авторів даної публікації управління ризиками не існує ні в якій формі, але існує тільки управління втратами в умовах ризику.

Формулювання мети і задач статі. Метою статті є доказ або спростування цієї гіпотези. При формуванні задач урахувався саме такий важливий факт: інших словосполучень, щодо дій з ризиками, крім двох (управління ризиками і управління втратами в умовах ризику) у практики сучасного ризик-менеджменту не існує. Приймалося до уваги й така важлива обставина: під управлінням ризиками у літературі і практики зараз розуміються всі три його форми:

- вибір меншого ризику з декількох різних;
  - використання у ризику безризикової частки (тобто, вибір у ньому і використання тільки повної визначеності);
  - страхування від ризику (причому в самих різних його підформах).
- Отже, з урахуванням цих приміток були сформульовані й такі задачі:
- акцентувати увагу на істинному сенсі поняття «управління»;
  - довести, що вибір меншого ризику, використання безризикової частки ризику і страхування від ризику – це не є управління ризиками;
  - обґрунтувати висновок про відсутність управління ризиками і існування тільки управління втратами від ризиків;
  - визначити основні результати проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення першої задачі (акцентувати увагу на істинному сенсі поняття «управління») було зроблене на основі висновку авторів, що управління не співпадає з менеджментом. Цей однозначний висновок підтверджується виключно простим аргументом, що управління є впливом тільки трьохосновних видів:

- вплив людини на людину (наприклад, вплив начальника на підлеглих);
- вплив людини на всю інші решту природи – речову або неречову (наприклад, вплив токаря на верстат або вплив людини на інформацію);
- вплив всієї решти природи на саму решту природи як наслідок впливу людини на природу (вплив інструменту, технік на предмет труда). Інших видів впливу просто не існує.

При цьому тільки перший вид впливу є менеджмент (М); другий і третій види – це вже виробництво (В). Тому управління (У) не співпадає з

менеджментом (М), управління ширше менеджменту, управління (У) є сума менеджменту і виробництва ($U=M+B$).

Зазначимо, що вплив людини на іншу, решту природу в підсумку обов'язково веде до зміни самої структури типу, природи, назви явища: при такої формі впливу, наприклад, напівфабрикат перетворюється в продукт; в інформації незнання перетворюється у знання тощо.

У контексті другої задачі даної публікації спочатку було вирішене питання: чи перетворюється якийсь ризик на менший ризик. Відповідь може бути тільки одна – ні, не перетворюється. Але у літературі і практиці діяльності в умовах ризику існує класичний приклад підміни понять, а саме, – вибір меншого ризику помилково визначають як зменшення ризику. Так, ризик оренди заміняють на менший, але зовсім інший ризик – ризик купівлі, але це трактують як зменшення саме ризику оренди [2]. Це лише один приклад із багатьох інших подібних. Тут принциповий і загальний приклад нерозуміння сенсу управління в умовах ризику, а він походить від нерозуміння істинного сенсу самого ризику: при зміні типу явища (оренди у нашому прикладі) змінюється і тип ризику - ризик оренди змінюється на зовсім інший ризик - ризик купівлі. Обидва ризики існують незалежно від наших дій, нашого управління втратами в умовах ризиків. Тому з приведеного прикладу слідує тільки один висновок: зміни ні ризику оренди, ні ризику купівлі не відбувається, тобто, управління ні жодним ризиком не існує – змінюється лише наша поведінка, дії, управління втратами в умовах цих двох ризиків: ми відмовляємось від дій, управління втратами в умовах ризику оренди на дії, на управління втратами в умовах іншого ризику – ризику купівлі.

При вирішенні другої задачі була також надана відповідь й на питання – чи можливо використання безризикової частки будь-якого ризику (за допомогою методики гарантованої впевненості - МГВ) вважати як управління ризиком. Для правильної відповіді необхідне урахувати головне: чи змінює при цьому свою структуру даний ризик. Відповідь однозначна: наше використання його безризикової частини ніяк не впливає на сам ризик, ніяк не змінює структуру ризику, ризик залишається ризиком без змін. Тому й тут не існує управління ризиками.

Однак, досі вважається, що МГВ – це методика саме управління ризиками. Тому необхідне додаткове пояснення про причину такого оману. Справа в тому що, зовні МГВ дійсно виглядає як унікальне усунення ризику, як позбавлення від ризику, як продаж ризику. Але у дійсності ми фактично усуваємо, позбавляємося, продаємо-купуємо відсутність значних вірогідних втрат; нас у дійсності цікавить не ризик, як такий, а можлива небезпека від нього, небезпека втрат. Але зовні результат використання МГВ виглядає вже в умовах тільки визначеності, але не ризику, як в умовах відсутності ризику, а не як діяльність в умовах всього ризику. Насправді, ризик залишається, і навіть не змінюється – просто ми переносимо увагу лише на його частку – на

безризикову частку, на визначеність у ньому. Тому й у даному випадку так зване «управління ризиками» теж не існує.

При цьому ми свідоме зменшуємо наші можливі прибутки за рахунок втрат на запаси вартості, які ми здійснюємо через можливу небезпеку від ризику; величину втрат на запаси вартості ми розраховуємо виходячи з величини ризику – це наші первинні втрати. Й ми усвідомлене ідемо на це зменшення прибутку, тому що ці втрати мізерні у порівнянні з можливими проблемами в умовах відсутності використання МГВ, в умовах невизначеності. Визначеність того варта, це величезний результат нашої діяльності в умовах ризику, визначеність забезпечує нам безпеку від можливих проблем у майбутньому - можливості вторинних втрат, які в рази можуть перевищувати наші первинні втрати.

І тут фактичне складається така ситуація – якщо ми таким чином зменшуємо, віддаємо частку прибутку, то це рівнозначне втратам на придбання, на купівлю визначеності. І виникає питання: а у кого ми купуємо цю визначеність. Відповідь тільки одна – у себе: тут ми хеджери і спекулятори одночасно.

При вирішенні другої задачі була надана відповідь й на третє питання: чи страхування від ризику – це управління ризиком.

Для відповіді на це питання, необхідне мати на увазі, що при страхуванні, де ризик не обирається (він один, другого не існує), але він теж при цьому не зменшується. Зменшується не ризик, він існує об'єктивно, незалежно від нас, він залежить не від нас; наприклад, ризик ціни, коливання ціни на ринку не залежить від нас, ми не можемо зменшити ринкову ціну, не зможемо відмінити й коливання ціни, тобто не можемо відмінити, усунити ризик ціни. Звичайне, ми в якомусь незначному ступеню теж впливаємо на ринкову ціну – але цей вплив мізерний у порівнянні з впливом десятків, сотень інших учасників обміну, ринку; тому нашим впливом можна знехтувати. Отже, ми можемо зменшувати саме і тільки наші втрати в умовах ризику й не більше того, ми можемо тільки управляти тим, що маємо – управляти тільки нашою вартістю як власники її. Але власником ризику невідома ще ні жодна людина.

Вирішення третьої задачі (обґрунтувати висновок про відсутність управління ризиками і існування тільки управління втратами від ризиків) спиралося на висновок про відсутність управління ризиками при вирішенні другої задачі, де доведено, що управління ризиками не існує ні при виборі меншого ризику з декількох різних; ні при використанні у ризику безризикової частки (тобто, повної визначеності); ні при страхування від ризику (причому в усіх різних його формах). А так, як інших форм так званого управління ризиками не існує, то можливе впевнено стверджувати, що управління ризиками не існує взагалі. Тому слідує висновок: існує тільки управління втратами від ризиків.

Автори повністю згодні з думкою у дослідженні [1] про те, що таке управління логічне визначати терміном «Ризик-Управління» (Р-У). При цьому сутністю Р-У і є управління втратами від будь-яких ризиків.

А урахування того, що будь-яке управління є сума менеджменту і виробництва ($У=М+В$), за аналогією приводить до висновку, що й Ризик-Управління є сума Ризик-Менеджменту і Ризик-Виробництва ($Р-У= Р-М + Р-В$). Тому зміст Р-У складається з основних двох елементів: Р-М і Р-В.

Висновки з проведеного дослідження. У процесі проведеного дослідження були вирішені всі його задачі і отримані такі результати:

- визначене відмінність, нетотожність управління і менеджменту (управління є сума менеджменту і виробництва);
- встановлене, що вибір меншого ризику – це не є управління ризиками;
- доведено, що використання безризикової частки ризику – це теж не є управління ризиками;
- аргументоване, що страхування від ризику у всіх його формах – не є управління ризиками;
- обґрунтоване, що управління ризиками не існує ні в якій формі, а існує тільки управління втратами від ризику;
- визначені сутність ризик-управління, як управління втратами від ризиків, і його зміст, який містить два елементи: ризик-менеджмент і ризик-виробництво.

Отже, основний результат проведеного дослідження – спростована розповсюджена думка про існування управління ризиками; доведено що у дійсності існує тільки управління втратами від ризику, яке логічне визначати новим терміном – «ризик-управління».

Автори впевнені в тому, що перелічені результати приведуть до кардинальних змін у розумінні природи ризиків, що сприятиме значному підвищенню ефективності управління втратами від ризиків.

Перелік посилань

1. Бабайлов В. К., Курденко О. В. Від ризик-менеджменту до ризик-економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2061/1989> (дата звернення: 15.04.2023).
2. Керування ризиком. *Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії*: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 15.04.2023).
3. Управління ризиками компанії: методологія та практичні аспекти: веб-сайт. URL: <https://kolo.news/category/biznes/33116> (дата звернення: 15.04.2023).
4. Управління ризиками у проекті: веб-сайт. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/> (дата звернення: 17.04.2023).
5. Литюга Ю. В., Позняк С. В. Процесне управління ризиками розвитку підприємства як джерело його конкурентоспроможності. Ефективна економіка.

2015. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4612> (дата звернення: 17.04.2023).

6. Управління ризиками. URL: <https://wiki.tntu.edu.ua/> (дата звернення: 19.04.2023).

7. Ризик-менеджмент чи що таке управління ризиками. URL: <https://edin.ua/rizik-menedzhment-chi-shho-take-upravlinnya-rizikami/> (дата звернення: 20.04.2023).

8. Костецька Н. І. Управління витратами на підприємствах в умовах ризику. *Економіка та суспільство*. 2021. №34. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-67> (дата звернення: 23.04.2023).

9. Система управління ризиками. URL: <https://www.csd.ua/index> (дата звернення: 23.04.2023).

10. Методичний посібник щодо аспектів управління ризиками, як складової системи внутрішнього контролю у розпорядника бюджетних коштів. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%>. (дата звернення: 24.04.2023).

References

1. Babailov V. K., Kurdenko O. V. (2022). From risk management to risk economics [Vid ryzyk-menedzhmentu do ryzyk-ekonomiky], *Economy and society*, No. 46, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2061/1989> (last accessed 15.04.2023).

2. Risk management [Keruvannia ryzykom], *Material from Wikipedia - the free encyclopedia*: website, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (last accessed 15.04.2023).

3. Company Risk Management: Methodology and Practical Aspects [Upravlinnia ryzykamy kompanii: metodolohiia ta praktychni aspekty]: Website, available at: <https://kolo.news/category/biznes/33116> (last accessed 15.04.2023).

4. Project Risk Management [Upravlinnia ryzykamy u proekti]: Website, available at: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/> (last accessed 15.04.2023).

5. Lytiuha, Yu. V., Pozniak, S. V. (2015). Process risk management of enterprise development as a source of its competitiveness [Protsesne upravlinnia ryzykamy rozvytku pidpryemstva yak dzherelo yoho konkurentospromozhnosti], *Efficient economy*, No. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4612> (last accessed 17.04.2023).

6. Risk management [Upravlinnia ryzykamy], available at: <https://wiki.tntu.edu.ua/> (last accessed 19.04.2023).

7. Risk management or what is risk management [Ryzyk-menedzhment chy shcho take upravlinnia ryzykamy], available at: <https://edin.ua/rizik-menedzhment-chi-shho-take-upravlinnya-rizikami/> (last accessed 20.04.2023).

8. Kostetska, N. I. (2021). Cost management at enterprises under risk conditions [Upravlinnia vytratamy na pidpryemstvakh v umovakh ryzyku], *Economy*

and society, No. 34, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-67> (last accessed 23.04.2023).

9. Risk management system [Systema upravlinnia ryzykamy], available at: <https://www.csd.ua/index> (last accessed 23.04.2023).

10. Methodical guide on aspects of risk management as a component of the internal control system of the manager of budget funds [Metodychnyi posibnyk shchodo aspektiv upravlinnia ryzykamy, yak skladovoi systemy vnutrishnoho kontroliu u rozporiadnyka biudzhetykh koshtiv], available at: <https://mof.gov.ua/storage/files/%> (last accessed 24.04.2023).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.131.7; JEL Classification: M11

Бабайлов В.К., Дмитрієва О.І. РИЗИК-УПРАВЛІННЯ - ЦЕ УПРАВЛІННЯ ВТРАТАМИ ВІД РИЗИКУ

В даний час спостерігається значне зростання інтересу до проблеми поглиблення розуміння ризиків і особливе до удосконалення управління ризиками. Зовсім недавно здійснений значний крок у цьому напрямку – зроблений важливіший висновок про необхідність поділення ризик-менеджменту на три професійно орієнтовані частини: ризик-економіку, ризик-інженерію і ризик-адміністрацію. Тобто, управління економічними, інженерними і адміністративними ризиками зобов'язані робити окремо відповідні спеціалісти. Але подальше поглиблення розуміння ризиків авторами даної публікації привело до сумніву і виникненню питання у правомірності використання у літературі і особливе у практиці управління словосполучення «управління ризиками». Відповідь на це питання, на цю складову загальної проблеми стає сучасною і *актуальною*. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що всі автори без усякого сумніву вважають існування саме управління ризиками. Й тому питання (або управління ризиками, або втратами від ризиків) не ставиться ними навіть взагалі. Навпаки, на думку авторів даної публікації, управління ризиками не існує ні в якій формі, але існує тільки управління втратами в умовах ризику. *Метою статті* й стало доказ або спростування цієї гіпотези. При формуванні задач урахувався саме такий важливий факт: інших словосполучень, щодо дій з ризиками, крім «управління ризиками» і «управління втратами в умовах ризику» у практики сучасного ризик-менеджменту не існує. Приймалося до уваги й така важлива обставина: під управлінням ризиками зараз розуміються всі три основні його форми: вибір меншого ризику з декількох різних; використання у ризику безризикової частки; страхування від ризику (причому в самих різних його формах). Отже, з урахуванням цих приміток були сформульовані й такі задачі: акцентувати увагу на істинному сенсі поняття «управління»; довести, що вибір меншого ризику, використання безризикової частки ризику і страхування від ризику – це не є управління ризиками; обґрунтувати висновок про відсутність управління

ризиками і існування тільки управління втратами від ризиків; визначити основні результати проведеного дослідження. **Методики дослідження:** аналогія, поняття, огляд літературних джерел, 2С70, ВЕО. **Результати:** визначене відмінність, нетотожність управління і менеджменту (управління є сума менеджменту і виробництва); встановлене, що вибір меншого ризику – це не є управління ризиками; доведено, що використання безризикової частки ризику – це теж не є управління ризиками; аргументоване, що страхування від ризику у всіх його формах – це не є управління ризиками; обґрунтоване, що управління ризиками не снує ні в якій формі, а існує тільки управління втратами від ризику; визначені сутність ризик-управління, як управління втратами від ризиків, і його зміст, який містить два елементи: ризик-менеджмент і ризик-виробництво. **Наукова новизна:** вперше спростована розповсюджена думка про існування так званого «управління ризиками» і необхідність усунення його з практики; визначений сенс нового терміну і поняття «ризик-управління», саме як управління втратами від ризиків. **Практична значимість:** Отримані результати приведуть до кардинальних змін у розумінні природи ризиків, що сприятиме усуненню зайвих затрат на помилковий і зайвий процес так званого «управління ризиками» і приведе до значного підвищення ефективності управління саме втратами від ризиків.

Ключові слова: ризики; управління; страхування; ризик-управління; управління втратами; управління ризиками.

UDC 330.131.7; JEL Classification: M11

Babailov V.K., Dmytriieva O.I. RISK MANAGEMENT IS THE MANAGEMENT OF LOSSES FROM RISK

Currently, the problem of deepening the understanding of risks and especially improving risk management arouse an increasing interest. Quite recently, a significant step in this direction was made – a more important conclusion was drawn about the need to divide risk management into three professionally oriented parts: risk economics, risk engineering and risk administration. That is, the management of economic, engineering and administrative risks must be done separately by relevant specialists. However, the further deepening of the understanding of risks by the authors of this publication led to doubt and the emergence of the question of how legit is using the phrase "risk management" in the literature and especially in the practice of management. The answer to this question, to this component of the general problem, becomes up-to-date and relevant. The analysis of the latest research and publications shows that all authors without any doubt consider the existence of risk management itself. And therefore the question (or risk management, or risk losses) is not even asked by them at all. On the contrary, according to the authors of this publication, risk management does not exist in any form, but there is only loss management under risk conditions. **The purpose** of the article was to prove or disprove this hypothesis. The following important fact was taken into account during the formulation of the tasks: there are no other phrases related to actions with risks,

except "risk management" and "loss management under risk conditions" in the practice of modern risk management. This important circumstance was also taken into account: risk management now includes all three of its main forms: choosing a smaller risk from several different ones; use of the risk-free portion at risk; risk insurance (in its various forms). Therefore, taking into account these notes, the following tasks were formulated: to emphasize the true meaning of the concept of "management"; prove that choosing less risk, using the risk-free share of risk and insurance against risk is not risk management; substantiate the conclusion about the absence of risk management and the existence of only management of losses from risk; determine the main results of the conducted research. **Research methods:** analogy, concepts, review of literary sources, 2C70, AIO. **Results:** the difference, non-identity of management and management (management is the sum of management and production) was determined; it was established that choosing less risk is not risk management; it was proven that using the risk-free share of risk is not risk management either; it was argued that risk insurance in all its forms is not risk management; it is reasonable that risk management does not exist in any form, but there is only management of losses from risk; the essence of risk management, as the management of losses from risks, and its content, which contains two elements: risk management and risk production, were defined. **Scientific novelty:** for the first time, the widespread opinion about the existence of the so-called "risk management" and the need to eliminate it from practice was refuted; the meaning of the new term and the concept of "risk-management" was determined, precisely as the management of costs from risks. **Practical significance:** The obtained results will lead to radical changes in the understanding of the nature of risks, which will contribute to the elimination of unnecessary costs for the erroneous and redundant process of the so-called "risk management" and will lead to a significant increase in the effectiveness of the management of losses from risks.

Keywords: risks; management; insurance; risk-management; loss management; management of risks.

Відомості про авторів / About the Authors

Бабайлов Василь Кузьмич – кандидат економічних наук, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: super_super-kod@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1451-7222>. Моб. (050) 139-27-76.

Babailov Vasil – PhD, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Дмитрієва Оксана Іллівна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, завідувачка кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: oksanahnadu@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9314-350X>. Моб. (063) 353-79-98.

Dmytriieva Oksana – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Head of the Department of Economics and Business, Kharkiv, Ukraine.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Збірник наукових праць

Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

№ 1 (30) – 2023

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

КВ№23528-13368ПП від 02.08.2018 р.,

видане Державною реєстраційною службою України

Відповідальна за випуск

Дмитрієва О.І.

В авторській редакції